

પ્રત-૧૦૦૦, આવૃત્તિ-૧ લી.
મે-સતે ૧૯૪૬

મુદ્રક:—શ્રી જશવત્સિ હજી પ્રિ-પ્રેસ, લોંબડી. B S Ry

અનુક્રમણિકા

વિષયનું નામ	પાનું
વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ	૧
પૂર્વચંદોનો પરિહાર પ્રવચન ૧-શ્રું	૨૧
માનવધર્મ પ્રવચન ૨-શ્રું	૩૩
વિશ્વવાત્સલ્ય સંઘ પ્રવચન ૩-શ્રું	૪૧
ત્રમાજ્ઞામાં ધર્મનું સ્થાન પ્રવચન ૪-શ્રું	૫૬
બાલ નળકંઠા પ્રયોગ [પૂર્તિ દેખ]	૬૭
બાલ નળકંઠા પ્રયોગ પ્રવચન ૫-શ્રું	૭૫
વિશ્વવાત્સલ્ય જ્ઞાને સત્યશ્રદ્ધા પ્રવચન ૬-શ્રું	૮૬
સર્વધર્મ ઉપાસના પ્રવચન ૭-શ્રું	૯૯
સમાપના પ્રવચન ૮-શ્રું	૧૦૫
નિંદા-સ્તુતિ પરિહાર પ્રવચન ૯-શ્રું	૧૧૨
પ્રજ્ઞાચર્ય પ્રવચન ૧૦-શ્રું	૧૧૮
વિભૂષાત્યાગ પ્રવચન ૧૧-શ્રું	૧૨૫
ખાનપાન શયન વિવેક પ્રવચન ૧૨-શ્રું	૧૩૨
વ્યસનત્યાગ પ્રવચન ૧૩-શ્રું	૧૪૦
માલિકી હકક મર્યાદા [૧] પ્રવચન ૧૪-શ્રું	૧૪૭
” ” [૨] પ્રવચન ૧૫-શ્રું	૧૫૭
વ્યવસાય મર્યાદા-વ્યાજત્યાગ પ્રવચન ૧૬-શ્રું	૧૬૫
સાત્ત્વિકોજન ત્યાગ પ્રવચન ૧૭-શ્રું	૧૭૬
શુદ્ધિપત્રક ...	૧૮૬

જવાબદાર સેવક:—શ્રી નંદલાલભાઈ અગ્રમેરા ૧: ગીરધરનગર સોસાયટી-અમદાવાદ.
કુલ સભા:—અસાર સુધીમાં આ વિશ્વવાસત્ય ચિંતકર્મ સદાયક સમિતિના
 કુલે ૧૮ સભ્યો નોંધાયે છે જેમાંના નામે નીચે મુજબ છે.

[૧]	શ્રી નંદલાલ દેવચંદભાઈ અગ્રમેરા	[૧૦]	„ સોમાભાઈ ભરવાડ
[૨]	„ હોદુભાઈ વસનંત મહેતા	[૧૧]	„ સુરાભાઈ પુનાભાઈ ભરવાડ
[૩]	„ ઉત્તમલાલ કીરચંદ એસળીઆ	[૧૨]	„ અણપસિંહ કવિ
[૪]	„ દામોદરભાઈ દ્યારામ ભાવસાર	[૧૩]	„ જયકાંત કામદાર
[૫]	„ દશરથભાઈ મોહનલાલ પાંચી	[૧૪]	„ નાનચંદભાઈ
[૬]	„ રણછોડભાઈ પુનાભાઈ ગોરજી	[૧૫]	„ વાડીલાલભાઈ
[૭]	„ ભાદલાલભાઈ પટેલ	[૧૬]	„ કાશીચેન હોદાલાલ મહેતા
[૮]	„ ત્રિકમલાલ વૃજલાલ પટેલ	[૧૭]	„ મણિબેન
[૯]	„ મંગળલાલ દેવકરજી વોરા	[૧૮]	„ મીરાંગેન

સભ્ય ધવાની લાયકાત.

આ વિશ્વવાસત્ય ચિંતકર્મ સદાયક સમિતિના સભ્ય ધવાની લાયકાતમાં એટલું જરૂરી છે, જે પોતે વિશ્વવાસત્યની ભાવનામાં માનતો હોય, અને એનું આચરણ એ ભાવનાને અનુરૂપ બનાવવા માટે પ્રયત્નશીલ હોય. એટલે કે વિશ્વવાસત્યને ઉદ્દેશને લખાણેના ત્રતો તરફ અદાળુ હોય. દરેક ધર્મનાં સત્યાશિનો સ્વીકાર કરવો એ ભાવનાનો મુદ્દાલેખ છે.

લખાજમ:—આ સદાયક સમિતિના સભ્ય ધવાનું લખાજમ એ મુજબનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, જે દરેક સભ્યો પોતાની નીતિમય કમાણીમાંથી અમુક રકમ દર વર્ષે આ વર્ગના જવાબદાર મેમ્બરને પહોંચાડે.

નોંધ:—આ વર્ગમાં દાખલ થવા પછી એ સભ્ય પોતાની કમાણીમાં નીતિનું તત્ત્વ ભળવનું પાડે. એટલે કે એ તરફ એનું મુખ્ય દષ્ટિ બિંદુ રહેવું. જોઈએ, નીતિને શુભકાંટા મણવો. એ લક્ષ રાખતા છતાં ગૃહસ્તથી પા સન્નેગાધીન અનીતિ થઈ ગઈ હોય તો એ પોતે પાપનાં પ્રાયશ્ચિત રૂપે પોતાનો હિસ્સો આપે.

કાર્યની રૂપરેખા

આ વિશ્વવાસત્યની ભાવના પ્રચાર માટે જે “વિશ્વવાસત્ય” દસ્ત લેખિત અંક તૈયાર થાય છે, તેની કોપીઓ દરેક સભ્યોને મળી રહે એવો પ્રયત્ન કરવો, કે જેથી દરેક સભ્યો આ ભાવનાથી સંત રહે, અને તેઓ આ ભાવનાનો પ્રચાર કરે.

આ ઉપરાંત “ભાવનગરકંઠા” કે જે આપણી આ ભાવનાના પ્રચાર માટેનું કાલનું કાર્યક્ષેત્ર છે. તે માટે જોઈતો પ્રચાર કરવો. તથા ભાવનગરકંઠા અંગે જે ઔપચારિક તથા જલસદાયક સમિતિનું જે કાર્ય ચાલી રહ્યું છે; તેમાં સક્રિય સાથ આપવો. તે ઉપરાંત રાહતકાર્ય અને સામાજિક સુધારણા પ્રયોગનું લક્ષ પથ એટલુંજ ભળતી પૂર્વક રહેશે.

ફંડનો ઉપયોગ:—આ સદાયક સમિતિ પાસે જે ફંડ એકઠું થાય તેનો ઉપયોગ ઉપવા કાર્ય માટે કરવાનું નક્કી કરવામાં આવે છે.

નામ અને સ્થળ પસંદગી.

“ વિશ્વરાસલ સ્વિતકર્ણ ” એ નામ તો ઉપરે અમદાવાદમાં જ પસંદ કરાયું. ધર્મદષ્ટિએ સમાજ સ્થાપના અને જીવન નગરકંઠમાં ચાલવું કાર્ય એ એની પાછળ વિચ્છલ હતો. પરંતુ ‘ વિશ્વરાસલ સ્વિતકર્ણ ’ નું જો આ બધાની પાછળ ધ્યેય છે. તેને અનુકરણીય વિશ્વરાસલનાં સ્વિતન આ વચનો મુખ્ય વિચ્છલ બને તેમ દોષદીને વર્ણનું નામ વિશ્વરાસલ સ્વિતકર્ણ એ નિશ્ચિત થયું. સ્થળો માટે વાલજીરા, સાલુદ, મૂંઠીમદદેવ, અંજોળ, બહારાણા ખાસ હતી. તેમાં બહારાણા પ્રથમ અને ઉપરે નક્કી રહ્યું. બહારાણાની પસંદગીમાં એક કારણ એ હતું કે તે જમીનની જમીનશૂદ્ધિ અને જમીનનું એની રીતનું વસતીનપત્ર ત્યાં પચાસ એકી એકી દેખાતી હતી. વેલ્લમ સહ ૩ ત્રીજો એ સમય હતો. વિહાર વચેરે બધા કાર્યકર્મ જોતાં તે સ્થળ વધુ અનુકૂળ હતું, એટલે પારણા માટે અલગ સ્થળ અને વર્ગ માટે અલગ સ્થળ તેના કરતાં પારણા અને વર્ગ બંનેનું સમય જોણું થાય તો ખોટું નથી. (જો કે વસતી તપની દૃષ્ટિમાં અને ખાસ રસ નથી પણ એનો પુરુષ એ કરે અને એની પાછળ કંઈક હિંદુ કે દલિત હોય તો રસ લેવો ધરે. જ્યોત જોવો માલુસ તપ તરફ પ્રેરણા એ વર્ગ વધુ પ્રેરક બને. જમીન વાલજીરા અનુભવસીધી (વાલીના જમનામાં જોને નિમિત્તે) પરિવર્તમાં આવેલો દિવસે દિવસે તે વધુ પરિચિત થતો ગયો, ભવિષ્યમાં તે પત્ની પત્ની પરત્વે જીવન નગરકંઠ કાર્ય અંગે ઉપદેશ કરવાની ક્ષમ્યા રહે છે.)

બહારાણાની પસંદગીનું એક સહચારી કારણ એ ખડું કે. બહારાણા કમિનિયમ અગામિનીનું એક નામ, કમિનિયમ બહારાણા ધણું જળ પ્રથમથીજ ક્ષમાદ દત્ત. અને પાછળથી સાર વધી ગયું. તેને ફરી પુનઃવન આપવાની દલિત હતી. કમિનિયમ અગામિનીનાં યોગ્યં ધણું ગમ્યો ફરી પછી ચિરમજામ અનુભવ માટે જવાતું હતું, અનુભવ ચિરમજામનું કરવા પાછળ એ અગામિનીના અંગે કંઈક તાલુકાના સેવો અને અગામિનીનો પરિચય સાધવાની દલિત પણ છે, એટલે આ બધું અનુકૂળ હતું.

પ્રિય હાલુબાઈની ક્ષમ્યા વાલજીરા બેસવાની હતી. તે દષ્ટિએ ત્યાંનું આકર્ષણ હતું. હાલ તુરન તેઓ જાગના વાનખરની ક્ષમ્યા કરીને સંકલ્પ લઈ સાલુદ બેઠા છે. હવે તેમનું વાલજીરાનું આકર્ષણ સાર રમ્યો ગયું છે. આ આકર્ષણક્રમનનો મુખ્ય નિમિત્ત હું છું. હવે તેઓ ત્યાં બેસવા કરતાં સવારે ફરી બનાવે તો તો એ નિમિત્ત દોષપાત્ર નહિ બને. નહિ તો જરૂર દોષપાત્ર અર્થાત્ જ્યોતનો બહારાણા નવતર આક્રમ પાછળ પ્રથમ મોદ દશે બરો, પણ પછીથી તેજે તે આક્રમ હોડી દીધેલો.

* એની રીત—જે પ્રગતિ એટલા સહે પ્રમતો છે કે, વાલીવધવા દેસે ધણા વખતથી તેઓ ‘ વામ પછી ’ પાંડ. પણ કંઈ પછી પછી તેઓ આ પરીવા વાલજીરા રતે જળ જળ હોય, અને કમિનિયમ અગામિ પણ દલિત એવન કરતા અમુક જમીને કમિનિયમને હોતું કે દલિતે કમિનિયમ પણ કરેલો. આથી અને કંઈક સમુદાય છે. વાલીવધ એટલે એકંદરે દોષપાત્ર. સામાન્ય રીતે આ જળ કરતે રતે જળ કે રતિ એવન સર્વજ્ઞ રાજાનો દોષ એ પ્રથમ અથવા પ્રથમ પ્રમાણે જે દોષપાત્રમાં કમિનિયમ જળ કરે.

* આ એક વર્ગ હવે, તેઓ દિવાનમાં બેસે છે.

છાપી હતી અને સભાગૃહમાં તથા બોજનાથપના કાર્યક્રમમાં સમયગર આવતુ એ તેમને માટે વળી વધુ ત્રાસદાયક હતું. જોકે મારો નિયમિતતા તરફનો આગ્રહ જોઈ શિક્ષક બધાએ જાળવવા મથતાં પરંતુ પૂરતો સંતોષ તો અદેશિયમાઈ, અભયસિદ્ધમાઈ જેવા અગુરુ આપી શકના. હાઈસ્કોલ અને બેનોમાં પાછળથી જરા શિક્ષણ આપાયેલું. હવેના અવસર માટે બેનો સાડુ એક ગ્રંથાંત્ર (અક્ષય) કેપની સગવડ વિચારવી પડે છે-જોઈએ છે.

આના ત્રાસમાં મુંઝવેવાસીઓને સારી પેઠે તવાતુ પડ્યું. તારાબેનને તો વગરનો દરોજ લાભ ન મળ્યો અને બાળકની માંદગીને લીધે વગરેથીજ જતું પડ્યું આ વિષે જયંતે પોતાની દિવસીરી વ્યક્ત કરી હતી. છેવટે અધૂરમાં પડું વર્ગની ફૂર્જાદિનિને આગળે દહાડે તો વિજળીના નાટક અને તોફાની રૂઢિએ માજાજ મૂકી તંબુએ ઉડાડી ચૂક્યા. જોડો ધોઈ નાખ્યાં. બેનો, માતાએ અને બધુએએ તંબુ પડાડીને સુરક્ષિત રાખ્યા. અનુપ બેન જર તો શિક્ષક પીતી પાણી તુરંત જ મામવાસી તથા વર્ગ બધુએએ મળીને અકિતએ અને વસ્ત્રએ વગેરેને વ્યવસ્થિત કરી નાખ્યાં. તે રાત્રિએ તૂટેલા તંબુએ ધરતીક પનાં વિરમ દરેકો સમાં બની ગયા હતા.

આ બધું છતાં સંપૂર્ણ સફળતા એ દૃષ્ટિએ કે બકરાણાએ પ્રિય રવુભાભાઈના સુપ્રયત્નથી લગભગ આપના મોટા ભાગે પ્રતિષ્ઠા લીધી. આ પ્રતિષ્ઠાવિધિની રાત્રિએ શ્રી રવિશંકરભાઈની હાજરી હતી અને સહનારાયણ તતતું તેમણે આ પહેલાં સભા ટેક રૂપે મહુર રવસ્ય કહ્યું હતું વસેવાસે ફરીને પણ રવુભાભાઈએ દાડુ, મટી, શિકારનાં મહાબળનો અને આ, બીડી વગેરે ઉપર સારો પ્રતિષ્ઠાનામેનો ખરડો તૈયાર કરાવેલો. છતાંસરમાં શ્રી જમભાભાઈએ કહેલું 'બકરાણા આવો ત્યારે વાત' એ યાદી અપાઈ અને તેમણે પહેલ કરી ત્યાર બાદ આ બધું થયું X

રેથલ દફતાનાં સ્નેહ સ્વાગત આ વર્ગ નિમિત્તે મળ્યા ત્યાં પણ રવિશંકરભાઈ સાથે જ હતા. રેથલ, દફતામાં પણ પ્રતિષ્ઠાધરિઓના નામ નોંધાયા. રેથલમાં તો એક દાડુના દરેક બસની અને વેચનાર ભાઈ પણ પ્રતિબદ્ધ થયા. રેથલના પશુભાભાઈએ અવાર નવાર જે રસ લીધો તે સ્વાગત અપાઈયું તે ઉદ્દેશ્ય પાત્ર છે. રેથલના પશુભાભાઈ અને બકરાણાના રવુભાભાઈનાં આ દિશનાં ઉત્સાહ અને કાર્ય તથા બકરાણા વગેરેએ પ્રતિષ્ઠા બાબતમાં આપેલો જવાબ એ બકરાણાની મદાન સફળતા અને લાગી છે.

વર્ગના ભઈ બેનો પૈકી પણ કેટલાંક રિરલ સંભાળ્યા રૂપ ચર્ચ પડ્યાં જેની પાસેથી આટલી આશા જ ન કળાય તેમણે બહુ આશુ તે રીતે પણ સારી સફળતા ગણાય, એટલે વિશ્વવાસક્ય ચિંતક વર્ગના મગભાઈરૂપ તરીકે પણ એ સફળ થયું. જાણે નિશ્ચયમલસંધનો પાપો જ નખાઈ ચૂક્યો! જોકે હજી અંધના સમય તરીકે કોઈ જ ન ગણાય અને બહારે એ સભ્યની નોંધણીને એ સમય પણ પાક્યો ન ગણાય, છતાં આશાકિરલ પ્રગટ્યું જરૂર કહી શકાય.

અમે તા. ૧૭ મીના ત્યાં પહોંચ્યા. વર્ગમાં જાણલ થવા આવનારાં ધણુખરાં બાઇ બેનો તે દરમ્યાન આવી પહોંચેલાં તે તથા મામજનો સામે આવ્યા હતા. મામજનો બાળન મંડળી સમેત આવેલા. એમનું સ્વાગત જોઈ મને થયું કે આવું કશું જ બકરાણા માટે મેં કે જ્યંત અથવા બીજા કોઈએ કયું નથી. આ સ્વાગત લીધા પછી જવાબદારી વધે છે. અને તેનો જ્યંતને ઇશારો કર્યો.

તે દહાડે જતાંની સાથે મામજનો સમક્ષ “આ” રોક અને હવે પછીની દરજ અંગે” પ્રવચન થયું. નિવાસ વિશેષે કરીને દરબારની કહેલી ઉપર રહેલો. રથળો વગેરે જોઈ લીધાં, રાત્રે જાહેર પ્રવચન થયું.

બીજે દહાડે પ્રભાતે ૮ વાગે જ્યંતના પારણાનો સમય હતો તેણે આત્રસ આદિથી પારણું કયું.

વર્ગ સોમવાર તા. ૧૪-૫-૧૯૪૫ ની સાંજના ૪ થી ૫ વચ્ચે શુઘુ થવાનો હતો. સવારના પ્રાર્થના પછી પ્રાસંગિકમાં ઝંખનદેવના અનુકરણે ઉપજેલા વરસીતપને લગતું કહેવાયું હતું. ૯ વાગે જ્યંતે વરસીતપનું મૂળ અને પછીના અનુભવો વર્ણવ્યા.

વરસીતપની શુઘાત પહેલાં તેમણે મને પૂછ્યું નહોતું પણ પછી મને ખબર મળતાં મેં કસોડી મૂકી અને પછી તો પૂર્ણ કરવાનીજ પ્રેરણા પામેલી. એમણે સાથે સાથે કહેલું કે જ્યારે તાણ પડે તેવું લાગે ત્યારે જરાય સંકોચ વિના ઉપવાસ મોકૂફ રાખવા દેવીની સંમતિ સાધેલી.

તેણે બારે નિખાલસ બાને મારા પરિચયથી માંડીને વ્રત દરમ્યાનનું અને પહેલાંનું વ્યાન કયું એવી મારા મન પર છાપ પડી છે. ગદ્યગદિત હિલે તેણે પોતાની પૂર્વ જીવનની નુદીનું પણ પ્રદર્શન કર્યું. આશ્રમજીવનની પણ વાત કરી. વ્રતથી જે આંતરિક લાભ થયો તે પણ કહ્યું. હવે પોતાને પરિગ્રહનો મોહ નથી ખેંચેનો એ પણ કહ્યું. આપણે ઈચ્છીશું કે ક્યાંક ઉતાવળ, ક્યાંક ઉચ્ચતા અને કવચિત ચિત્તાની અવ્યસ્તતા દેખાય છે તે દૂર થઈ જાય ! આ પછીથી આવેલા બાઇ બેનોનો પરિચય જ્યંતે અને કોઈએ વળી આપમેળે કરાવ્યો. દેવેન્દ્રબાળા વિશે પરિચયપૂર્તિ મેં કરી. દેવેન્દ્રબાળા અને જ્યંતના મારી સાથેના પ્રથમ રણાપુર વાર્તાલાપ વખતે જ દેવેન્દ્રબાળાની વિચાર રજૂ કરવાની રૂપરેશ્મી અને વસ્તુના ગર્ભને સમજવાની તેની કુશામતશક્તિની મારા મન પર છાપ પડી છે. મેં એને પત્રોમાં ચિરંજીવીની એ વિશેષજ્ઞ પણ વાપરેલું છે. જ્યંતને માટે એ પૂર્તિની ભૂમિકા બાજની શકે તેમ છે. જો એ બંને સંબંધમાં જીવન આરપાર ગાળે તો લાભતા ફળતાં વાર નહિ લાગે.

શુદ્ધમાતા તરીકે બેન મણિબેન હાલ વિજયપુરવાસીની વરણી થઈ. બીજાં બેનેને શુદ્ધમાતાના ચિસ્ત ખાતરનાં વચ્ચેને પાળવાની સૂચના અપાઈ. બંધવસ્થાપક વગેરે પોતે એક નમ્ર સેવક છે એ ખ્યાલ એમણે ન ચૂકવો અને વર્ગના સભ્યોએ તેમના નમ્ર કુકર્મને ચિસ્તખાતર પૂર્ણ વફાદાર રહેતું વગેરે વાતો થઈ.

બપોરના શુઘાતમાં જ્યંતે વર્ગની પહેલાં અને રથળ વિષેની વિગતો કહી જેનો દુઃસાર મેં જ અગાઉ આપી દીધો છે.

દેવપુત્રો જાણે તો ઘટિતોક્ષાનના દિને કટોકટીને વખતે પણ જાત મહેનતનો સ્વાદ લીધો હતો તે હકીકત આશ્ચર્ય છે. ગામે વર્ગનાં બાઈ બેનેને મકાન, સગવડ, ખાટલા અને બીજાં સાધન સગવડો આવપૂર્વક આપી ગામડાનું આતિથ્યરસદર્શન જીવંત કરાવ્યું છે.

બકરાણામાં વાંટા અને તળપદ બન્ને વિભાગોના દરબારો છે. તે દરબારોએ પ્રતિજ્ઞાવિધિનું જે જાતું બંધાવ્યું તે ગુરુવાર તા. ૧૭-૫-૪૫ની રજાની ખરેખર સૌને રમરણીય રહે તેવી હતી. દરબારવામનાં બેનેએ પણ બિહામરીની સાથે આ, કુંગળા, છીંકણી અને એવી પ્રતિજ્ઞા લઈને રત્નવાત્સલ્ય પાતું જ હતું.

હાલુ માંસ માટે બકરાણા સગમ વગોવાયું હતું. હવે આ માર્ગે વધુ એ આશુન છે. બીજાં ગામો પર પણ આ વાતની સારી અસર પડી છે. આપણે ધ્મડીયું કે પ્રતિજ્ઞા પાલનનું તેમને બળ મળે ! અને મર્યાદિત મુદતની લીધેલી પ્રતિજ્ઞાને લંબાવી રાખવાની તત્પરતા બળે !

વર્ગના કાર્યક્રમનો સમય

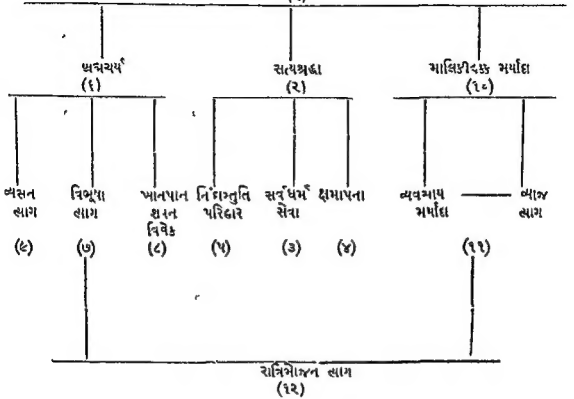
જામાન્ય રીતે પ્રભાતે ૬ થી ૬૫ પ્રાર્થના તથા ૧ પછી ૧-૩૦/૩૫ દલાગનો અપવાદ બાદ કરતાં પ્રાસંગિક કહેવાતું સવારના ૯ થી ૧૨ નો કાર્યક્રમ રહેતો. સાંજના ૪ થી ૬ નો રહેતો તે રાત્રે પોશ્યુનવે પ્રાર્થના શરૂ થતી. પ્રાર્થના પછી ગામમાં કે સભાગૃહમાં પ્રવચન આદિ કાર્યક્રમો રહેતા. સભાગૃહમાં ૧૦૫ પહેલાં કાર્યક્રમ આટોપાય એ આગ્રહ પ્રાય રહેતો. કાર્યક્રમમાં પર્મટનદિન અને બીજાં ૧ ખાસ કારણો સિવાય લગભગ દરરોજ ૬ થી ૭ કલાકની વચ્ચેના સમય જોટલો વખત બેવાયેલો.

પ્રાર્થના અને પ્રવચન

પ્રાર્થના ગળાને આરામ રહે તેટલા પૂરતી પ્રાય નંદલાલભાઈ, જીવંત, મીરાબેન, બચુભાઈ વગેરે બોલાવતા, “ધર્મ અમારો એક માત્ર એ” એ પ્રાર્થના ખરેખર પ્રેરણાગ્રહ બનતી, અને એમાં ખૂબ રસ પડતો. આ સાથે એ તથા મૈયાગીત તથા જ્ઞાનચર્ચ જપ છે. પ્રથમ બોલાતાં મતો, પ્રચલિત મહાધર્મોને યાદ કરતી સર્વધર્મ પ્રાર્થના, અને આ પ્રાર્થના વિશ્વવત્સલ સંધના આદર્શ માટે નિત્યની બન્ને વખતની દીવા-દાંડી રૂપ છે.

વિશ્વવત્સલ ચિંતક વર્ગને ઉદ્દેશીને સત્તર સમયોમાં સત્તર વિષયો પરત્વે કહેવાયું છે તેમાં “માનિકી મહા મર્યાદા મત” પર એ સમયે કહેવાયું છે, ત્યારે વિશ્વવત્સલ અને સત્યબ્રહ્મા બન્ને પરત્વે એક સમયમાં જ કહેવાયું છે. આમ મેળ મળે છે.

વિશ્વવાત્સલ્ય (૧)

(૪) ધર્મને અને સમાજને લાગે વળગે નહિ તે માન્યતા ખોટી છે.

(૫) એનાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ લાક્ષણિકતામાં સાધના આપણા પ્રયોગનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ.

બાકીનાં બાર પ્રશ્નોએ એ સંધના વ્રતો છે. એ વ્રતોના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ અને બાકીના પેટા વિભાગ છે તે મુખ્ય ત્રણ વિભાગમાં સાત્ય શ્રદ્ધા, જ્ઞાનચર્ય, અને માનિકી દક્ષમર્યાદા એમ ક્રમ લીધા છે. અને પેટા વિભાગોમાં વચ્ચેનું પહેલાં અને જમણાં કાળાં પગી લીલાં છે. આ પ્રવચનમાં પણ અવાર નવાર કહેવાયાં છે. અને પ્રાયઃ સારી પેઠે અહીં પણ લખાણમાં લીધાં છે.

ઉપરના નકશામાં રાત્રિભોજનત્યાગ એ વ્રતની નિશાની પરથી જ વાચક કળી રહ્યો, કે તે વ્રત 'જ્ઞાનચર્ય' અને માનિકી દક્ષમર્યાદા' બન્ને મુખ્ય વિભાગોને મદદગાર છે.

યૌવનમાં અને અહીં ?

'યૌવન' નામના પુસ્તકમાં, તથા અહીં એમ બન્ને સ્થળે આ સંધ અને વ્રતો દેખાય છે. યૌવનનું મોટા ભાગનું લખાણ સમૈત એકાંતમાં રજાપુરમાં થયું છે. સંવતી અને વ્રતોની વ્યવસ્થા પણ તે વખતે જ વિચારાઈ છે પણ વ્રતો લખતી વખતે અને એવો ખ્યાલ છે કે તથિયન નાદુરસ્ત હતી. સક્રમ તેટલી ત્વરાએ

શ્રી. રવિશંકરભાઈ

શ્રી રવિશંકરભાઈ, કે જેઓને હું ન જુઓ હોઉં છતાં જેલમાંથી જ, “દાદા” એવું ઉપનામ સત્યાગ્રહ જેલવાસી બુવાનોએ આપ્યું. ત્યારથી તે રવિશંકર “દાદા”ને નામે સારી પેઠે ઓળખીતા છે. જ્યાંના લગ્ન વખતે ગૌરમાતું કામ એમણે કર્યું. છાત્રભાઈ તેમને જ્યાં પિતા દ્રવ્ય માને છે. વર્ગોથી તેઓ ધારાજી, પાટણવાડિયા વગેરે પછાત ગણનાી ગૂંજરાતની કામમાં સરકાર સિસ્ટનનું કાલકાર્ય કરી, સાચા કાલકાર્યનો આદર્શ, જીવંત રીતે પૂરો પાડી રહ્યા છે. ખાસ કરીને વડોદરા રાજ્યના અમલદારો સાથે એમને ખૂબ મીઠો સંબંધ છે. સૌને ખૂબ મન છે. પોતે પ્રાયઃ અપરિમણી જેવાજ રહે છે ગૂંજરાતના ચારિત્રશીલ લોક સેવક તરીકે તેમનું સ્થાન ગૌરવવંતું છે. ઉતાવળ નહીં, સાદા, મહેનતુ અને નિખાલસ છે. એ તેમની મધુર આધ્યાત્મિકતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

તેઓ ક્રિયાજી સમેલનમાં આવી ગયેલા, ત્યાર પછી અહીં આ વખતે આવ્યા. મારી અને તેમની મુલાકાત પ્રથમ તો અમદાવાદમાં થયેલી. તારક અથવા જમુ રવાણી તેમને આકર્ષી લાવેલા. ત્યાર પછી ઉત્તરાખંડન, આવ્ય રાંમ વગેરે મથિહારા, અને પછી તે અવારનવાર દીકરીકે તેમનું મારા પ્રત્યે, અને માતૃ તેમવા પ્રત્યે-એ ચાલુ રહે છે.

આ વખતે તેઓ પૂરતા ત્રણ દહાડા રોકાયા. તેમના પરિચયના યોગે વર્ગનાં ભેટા બંધુઓને પણ એમની સરળ, ગામઠી, રોચક, અને અનુભવ જ્ઞાન દૃષ્ટકતી, રસશૈલીનો તથા સૌરભમય જીવનનો સુસ્વાદ મળ્યો.

તેઓ આવ્યા અને મેં કહ્યું “કંઈક કહેા” ત્યારે કહે “હું તો અહીં લેવા આવ્યો છું” જે લેવા આવે તે દેવા પણ આવે, જે બીજા ખાસ કાર્યક્રમને બાંધ ન હોય તો અહીં સમય આપજો. એમણે (એમની બાપામાં અઘ્ઠા પણ મારી બાપામાં આગ્રહ) એ આગ્રહ સ્વીકાર્યો.

બકરાણામાં શ્રી રવિશંકરભાઈ

પ્રથમ દિવસે સભાગૃહમાં તો એમણે મારો પરિચય અને એવી વાતો કહી. રાત્રે સમસ્ત ગામને લખતું પ્રવચન હતું. મેંની દીકરીકે હતી. તેમણે “દોગને ગાળ દેવી નહિ, ” ‘બસનો ન સેવવાં, ” બાળક એ માળખની નકલ કરે છે, વગેરે કહ્યું. એમાં એક દાકરડા (દોકાર)નું ઉદાહરણ આપ્યું છોકરા હોકાની નાળથી પણ નાનો હતો. પણ પોતાના બેળામાં બેસાડી બાપ તેને હોકા પાતો હતો. આથી મેં રવિશંકરભાઈને પૂછ્યું આ શું? ત્યારે તેણે કહ્યું. બુઝો, મૂખો સમજતો નથી. ત્યારે રવિશંકરભાઈએ કહ્યું, કહેા મૂખ કેણું? બાપ કે બેટા?

આવા આવા રસિક અનુભવ પૂર્ણ દૃષ્ટાંત અને કાવચી બાપા! આ ઉદાહરણ સાંભળી એક ઘોડા નિવાસી બ્રહ્મણે ચાલ જ છોડી દીધી. (આ વાતની અમને ઘોડામાં ખબર પડી) આ બાઈએ પોતાના બાળકોને છોડાવવા માટે ચાલ ઠોડી.

સુંદર રીતે એ કથાને ઘટાની હતી. તેઓ દુદુકા અને રેયથ પણ સાથે હતા. અને પ્રાસંગિક ધ્વજ હતું. રેયથથી તેઓ મોટરમાં વિરમગામ લણી ગયા.

જૂઠાભાઈના અનુભવનો સાર.

જૂઠાભાઈ વર્ગમાં બે એક દહાડા રહી ગયા. એક દહાડો તેમને બોલવાનું રાખેલું. જૂઠાભાઈએ ચીન, જાપાન, યુરોપ વગેરે ઘણા દેશોની યુસાફરી કરી છે. તેમના પિતા પીરધારનો ધંધો કરતા. જૂઠાભાઈએ ચમાર કામમાં સામાજિક સુધારણાનું કાર્ય કરેલું, ત્યારે તેઓ હરિજન વાસમાં જ રહેતા. ધોળકાના ચમારો અભિમાનને લીધે કેટલાક પરણે હજી સાબિત કરના તેમાં ત્યારથી ફેરફાર થયો છે.

સિમેન્ટ કુવાના કામમાં એમણે ખૂબ કામ કર્યું છે. મેન્જેટની બાજતમાં પણ તેઓ પડેલા. નગરકંઠાની નિશાળો બોલવામાં રસ લીધેલો. માલુકાલની સડકારી મંડળીમાં એમનો સુંદર ફાળો છે જ. સડકારી મંડળીની દુકાન પણ ત્યાં ચલુ થયેલી. પણ હવે તે ઉપાડી લેવી પડી છે. જ્યારે ગાંધીજીએ આશ્રમ છોડ્યો, અને છોડવાનું કહ્યું ત્યારે ત્યાં કોઈ જ ન રહ્યું, તે વખતે જૂઠાભાઈને લાગ્યું કે આવી મિલકતની સારસંભાળ કોઈએ કરવી જોઈએ એમ ધારી રહ્યા. ત્યારથી તે આશ્રમમાં રહેનાર બન્યા, અને હજુ રહે છે. નગરકંઠાના કાર્યમાં જૂઠાભાઈના સાથ વિશે તો અગાઉ કહેવાઈ જ ગયું છે. ભાલની જલસકાપકસ રચના તેઓ સભ્ય છે. આરોગ્યને લગતો પ્રશ્ન પણ તેમણે કરેલો. અને હવે તો તેમણે કુંભારનાં આડીનાં વાસણોને સુંદર બનાવવા તરફ લક્ષ આપવા માંડ્યું છે. નગરકંઠાના ખેતી કુવા તથા ખીખ કામોમાં તે મદદ પણ આપે અપાવે છે.

જૂઠાભાઈનું મન, તન, અને જે કંઈ સાધન હોય, તે ઉચિત રીતે આપવા તેઓ તૈયાર જ હોય! માત્ર તેઓ એકજ કાર્ય પરત્વે સતત લક્ષ રાખી શકતા નથી. આટલી પૂર્તિ, થાય અથવા તેમની સાથે તેમની પૂર્તિ કરે તેવો સહયોગી સાથી જોડાય, તો જૂઠાભાઈ પાસેથી આજ કરતાં ઘણું જ સંગીન કાર્ય લઈ શકાય તેમ છે.

છોટાભાઈનો પરિચય.

પ્રિય છોટાભાઈનો પરિચય મને પ્રથમ રણપુરમાં થયો. જનુરવાણી સાથે તેઓ આવેલા, ત્યારથી તે પરિચય વધતો ને વધતો રહ્યો. વાપરપુરાના ચાતુર્માસમાં તેઓનો જ ઉત્સાહ અને ખૂર્જ સહકાર હતો. સદવિમલ કુટિરમાં તેમનો શ્રમ મોંઘ પાત્ર હતો કાશીજેન ત્યારથી જ નર્સિંગનું બજાવવા ગયાં. તેમનો અને તેમના સમગ્ર કુટુંબનો પરિચય ક્રમે ક્રમે ગાઢ જ થયોગયો. છોટાભાઈએ અવલોક કે પરીક્ષા નિરંતર મારા દરીર તરફ, મારા પરિચિતો પૈશી કદાચ સદુદ્યો વધુ કાળજી રાખી છે. છોટાભાઈ જે અંતરંગ લક્ષિતથી મારા પ્રત્યે ટળે છે તેને પાત્ર હતું નથી. એમની મારા પ્રત્યે ભક્તિ છે તે ખરે જ ખૂબ પાત્ર છે. હું પરમ ૫૦ યુરેન પ્રત્યે એવી ભક્તિથી ટળી શક્યો નથી.

કાશીબેન.

કાશીબેનની મારા મન પર હજુ અત્યંત સુંદર છાપ, દિને દિને વધુ દઢ થતી જવાનાં જ નિમિત્તો મળ્યાં છે. તે હોદુલાઈનાં સુધુગી છે. અસ્થિવાહિત છે. સાણુંદ ઔપધાલયમાં તેઓ કામ કરે છે. ૩૦ શાંતિઆઈ અને તેઓ શક્ય સાં લગી દર શુધવારે, અને ત્રિશીટ હોય ત્યારે અન્યથા ગામડામાં જાય છે. તેમને વિશે અન્યત્ર કહેવાયું જ છે. કાશીબેનનું સ્વાભાવિક સંયમનક્ષી વલણ બેનોમાં કેવી આદર્શતા હોય છે, એનું આજે જાગતું ઉદાહરણ છે. જિંદગી બર કૌમાર્યજત પાળવાના, અને સેવા ખાતર ધસાઈ છૂટવાના, તેમના કોડ પાર પડે! હોદુભાઈનો તથા તેમના બંધુ વગેરેનો તેમને પૂર્ણ સહકાર છે. માતાશ્રમે એમની સેવાનો અસ્થિયાય અને જરૂર હોવા છતાં, આ કાર્યમાં તેમણે વિશેષ કંઈ નથી, એજ એમની ઉદારતા અસામાન્ય પ્રણાલિ. એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. કાશીબેન બેનોમાં એાતપ્રેત યજ જવાના સ્વભાવનાળાં અને સેવાની કુદરતી જ રસવૃત્તિવાળાં છે.

તેમના અનુભવો.

તેમણે દવાખાનાના ગામડાનાં અનુભવોમાં કારે તો થોડું જ કહ્યું. તેમાં દોરણાના વગેરેની માન્યતા હોય છે. -મંદગી હોય તો પણ ન કહે તેવી બેદરકારી હોય છે. દવા લોકપાલ પટેલને મફત અગાઉ કહ્યું તે શિરસ્તાએ આપીએ, ત્યારે કહેશે અમને મફત દવા આપો છો, તો પછી ઇન્જેક્શનનાં નાણાં કેમ લો છો? એમ કહેનાર મળે. તો વળી કોઈ કહેશે દવાનું મૂલ્ય નથી લેતા તો કોઈ બીજું કારણ હશે. એમ અનેક મુશ્કેલીઓ ગામડાનાં કામમાં હોય છે. પણ તેઓ બહુ શ્રેયી હોય છે. તે વિશે એક દાખલો પોતાનો આપ્યો, કે તમારા હાથમાં ચૂડી ન હોય તે ન ઠીક લાગે. કંઈક તો પડેશે એમ આગ્રહ કરનાર બેનો પણ હોય છે.

મણિબેન

મણિબેનની શુદ્ધમાતા તરીકે વરણી થયેલી. બેનેને સ્વતંત્ર કેપ ન હોવાથી જે મુશ્કેલીઓ પડેલી, તે પપ્પાલમાં લેતાં કું ત્રુટી ન વર્ણવી શકું. પણ કું જે ઇન્જેક્શન તે રૂપે ખ્યાન દોરતાં કહું કે નિષ્ક્રિયતા અને સિસ્ટન આવા વર્ગોમાં આ વખતે રહ્યું. તે કરતાં વધુ જળવાયું જોઈએ. બહારી મણિબેનમાં વાસ્તવ્ય અને સૈને માટે કંઈક દરી છૂટવાની તાલાવેલી નોંધવા યોગ્ય છે. બહારાણા અને ઝાંપમાં એ પણ જોયું, કે તેઓ અભણતા બેનોમાં પણ હળી ભળી શકે તેવી ખાસિયતનાં છે. અને ઠીક રેથળથી તેઓ મીરાબેન સાથે જ ચાલનાં આવ્યાં. દેવેન્દ્રજાણા માટે ખાસ ઝાંપથી રચત ગયાં. આ બે પ્રસંગો પરથી મેં તેમનામાં સદનશી નનારૂતિનો સંયમ, અને સદાનુશૂતિના ગુણ તારવ્યા છે. બનિબમાં તેઓ બાલનગકા ખાતે સામાજિક પ્રવેશમાં બેનેની જરૂર છે, તે કાર્યમાં ઠીક રિતસે આપે એવી આશા રહે છે. દેવીબેનને પણ તેઓ બે બે એમ ઇચ્છીએ.

મીરાબેન પાસે કાશીબેનની જેમ નહિ, તેમ મહિબેનની જેમ પણ નહિ, પરંતુ તેમની વાટે આધ્યાત્મિક દૃઢતા દ્વારા, સમાજસેવા ઠીક લઈ ચૂકશે. મારી નાનામાંનાની સૂચના પ્રત્યે ખૂબ વફાદાર રહેવાની તેમની શક્તિ મને ભારે સતોષ આપે છે.

બકરાણાવાસી સ્તુભાભાઈ

બકરાણાવાસી સ્તુભાભાઈનું નામ તો આવી જ ચૂક્યું છે. નળકંઠાની ભક્ત મંડળીઓમાં સ્તુભાભાઈ દરબાર છતાં, જે સૌજન્ય અને નમ્રતા ધરાવે છે, તે જોતાં ઉદ્દેશપાત્ર છે. મેં તેમને વધુ ચેલા બનાવવા કહ્યું છે. એ ચેલા શબ્દ આપુ સાંપ્રદાયિક અર્થમાં નથી. એ કહેવાનું ભાગ્યેજ હોય! પણ તેઓ ખૂદ એવા છે કે તેમના તરફ આસપાસના લોકો આકર્ષાવ જ.

તેમનું એકદા રામાયણ પ્રવચન રાખેલું. તેમાં તેમનો સારો અભ્યાસ તરવરતો હતો. બાકી તેમણે સતીધર્મ વર્ણવતાં રામાયણ પ્રસંગનું ચિત્ર દોર્યું, તે પરત્વે મારે એ ખુબસો કરવો પડ્યો હતો, કે “જેમ સતીને પતિ પ્રત્યેના ધર્માં છે, તેમ પતિને સતી પ્રત્યેના ધર્મો છે, અને આજે તો મુખ્યત્વે તેજ ખાસ વર્ણવવા પડે છે. કારણકે સમાજમાં સ્ત્રીમતિ પ્રત્યે પુરુષમતિએ ધર્મના નામે અધર્માચરણ ખૂબ કયું છે ? ”

શ્રી રવિશંકરભાઈના પણ “મૂડીસંપ્રદહાર શ્રીમાન છે. માત્ર તેણે તળાવની જેમ પરથે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.” એ વિધાનની બીજી બાજુ પરત્વે ખુબસો કરવો પડ્યો હતો. કે આજે તો પ્રથમ ધન ક્યાંથી આવે છે ? એજ તપાસવું જોઈએ આ વખત છે, નહિ તો અનીતિજન્ય સમય કરી જે તેમાંથી પરથે ઉપયોગ કરવાનું માણસ સમજ ખેસે તો અર્થનો અનર્થ થાય.

હરિજનવાસની મુલાકાત અને જવાબ

બકરાણામાં જેમ બધી કામોએ પ્રતિષ્ઠાપ્રતિષ્ઠામાં નોંધપાત્ર જવાબ વાળ્યો, તેમ હરિજનવાસે પણ ઠીક જવાબ વાળેલો. ધાવણ માસમાં મુલાકાતમાં તો ખૂબ સુંદર ઉત્તર મળ્યો ગણાય. મરુલાગમાં પણ કેમ કેઈ તૈયાર થયાજ. બાકી એક ડોઝીમા કહે “આ તો ન છોકરું,” ભૂતવાન દેવે લગી તો પીવાની ને પીવાની જ. એમની હિંમત માટે તો ખરે જ ધન્યવાદ ! પછી સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો એટલે ધીરં તો પડ્યાં. પણ સાચો તો નહિજ તે નહિજ.

બકરાણામાં હરિજનોને કુવાનો ત્રાસ હતો. એ સંબંધમાં જ્યેતે કહ્યું, કે વાડીલાજ જમનાદાસભાઈ ભા - નં - જ. સ. સંસ્થાદ્વારા) ખર્ચ પોતે આપીને - કરવી આપશે. માત્ર લાવવાની મજૂરી દર્શિજન : અને કરવાની રહેશે

નિરપેક્ષ સેવકાં જાનનગરના ચોખાસા પછી સાવિત્ર અને જીમ અને કાપોમાં, કમ્પ્યુટર અને તેઓ અંગે નિષ્કાથી સેવા આપી જ રહ્યાં છે.

પર્વટનદિન

વર્ગમાં એક દિન પર્વટનનો રાખેલો. દુહાવાસીના પહેલાં રેથલનો નંબર નક્કી થઈ ગયો. પણ દુહાને કેમ તમળે ? છેવટે સવારનું કુખપાનને પ્રવચન રખાયું. અને પછી રેથલ ગયા. દુહા અને રેથલ બન્નેનાં સ્વાગત અદ્ભુત હતાં. રેથલના પશુખાભાઈનું સ્વાગત (જયંતીની વાણીમાં કહીએતો ઘિયાળવાસી કેશુભાઈની હરોળમાં આવે તેવું) આમકી હતું પર્વટનદિને વર્ગસગરો ઉપરાંત મી રવિશંકરભાઈ, જૂનાભાઈ વગેરે હતા એ ઉદ્દેશ આતી ચૂક્યો છે. અહીંથી તેઓ છૂટા પડ્યા. આ મધ્યમગ વખતે તેઓ આટલું રહ્યા. રેથળથી વળતી વખતે દુહાવાસીઓ, દરીયાઈ લઈને જે વાટ જોતા હતા હતા, તે કમ્પ્યુટર સમયનવાસમાં વનવાસીના સ્વાગતનું બંને યત્નિમિત્તે માનીએ, પણ બાવદર્શન તો જરૂર કરાયું હતું.

વર્ગની પૂર્ણાહુતિ પહેલાં

(૧) વર્ગની પૂર્ણાહુતિ પહેલાં એકચયન બચુભાઈ નિમિત્તે થયેલું કે વર્ગપ્રવચનો અને અનુમોદનો સાર સહુએ લખવો આ નિમિત્તે એક સુંદર સામગ્રી, કુદરતી રીતેજ બેગી થઈ કહેવાય. આ બધાનું વાચન શુક્રવાર લગીમાં થઈ ગયું. અને અને પોતાને તો એ વાચન રસમાં કૂબડી મારતાં ખૂબજ આદરકાં થયો. ખૂબ જાણવાનું મળ્યું. લગભગ સૌના લખાણમાં વૈવિધ્ય હતું તેમાં પણ સુરાભાઈની કદીનમ્મતામાં એકામતા ખૂબ લાગી. ઉત્તમભાઈવસાએ દૂકમાં સુંદરભાવ મૂકી બતાવ્યો. મામાશી પોપટભાઈએ હાઈ પારખી લીધું. નંદલાલભાઈમાં વચ્ચું અને લેખન શક્તિ જોઈ. બચુભાઈમાંતો હોયજ.

(૨) વકરાણીની જેમ વર્ગના લાઇબ્રેરીએ પ્રતિદાઓ લીધી. તેમાં અદેસિંગભાઈ, સુરાભાઈ, બેએ માડું સૌથી વધુ ધ્યાન બેચું છે. અદેસિંગભાઈએ વધારાના પૈસા ખાજા આપવાનું બંને બદલ્યું નિષ્કાનું જે દર્શાવ્યું છે, તે તથા તેમની નિયમિતતા, કાર્યતંત્રરતા, અને જિજ્ઞાસા જોવા મળી. એથી અને સુરાભાઈએ પણ બાજનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કર્યો ને એક સાણુંદવાસી જીવાન વણિકભાઈએ પણ વાજસાગ કર્યો છે. "વ્યાજસાગ"નું જન સેનારા જિજ્ઞાસામાં કદાચ મને આ પહેલાજ મળ્યા છે. સતોષ અનુભવો છે. રણકેશભાઈ પણ બહુ હાવાનો અનુભવ થયો છે. એકંદરે તો લાઇબ્રેરી, બેનો સૌએ કંઈને કંઈ આપ્યું છે (તેઓ લાંબે માને કે લીધું છે) શુક્રવારે બધા પ્રવચનેતો ઉપસ હાર કહેવાયો. પણ તે આમાં બાકીજ જાય છે: એમ માનીને હવે ઉમેરતો નથી. જયંતે વર્ગના ભાઈ બેનોની ક્ષમાપના વિધિ કરી હતી આ બધું આજે મંડપ વટવાને કારણે ગામમાં હતું વર્ગની એક સંઘાયક સમિતિ નિમાઈ હતી, તેમાં મુખ્ય જવાબદાર સભ્ય તરીકે શ્રી નંદલાલ નિમાયા છે. વર્ગ અંગે આવેલા સંદેશોમાં વાંચનામાં આવ્યા હતા. હવે વર્ગ પૂર્ણાહુતિનો સમય થવા આવ્યો હતો.

ત્વ ધર્મ માત્રમાં એ માગણી પર પ્રભાશે

(૪) નવી ભાવના કઈ છે તે સો ?

(૫) આજના જન્મતના સરકારો

(૬) શા માટે નવી ભાવના ?

(૭) પૂર્વમહેનો પરિહારનું સમર્થન

ૐ મૈયા

પૂર્વમહેનો પરિહાર

यत् स्वप्नमविनाय, प्राप्तं दुःखं मन्तकं
प्रापितं ततपद् येन, तस्मै धीगुदये नमः.

અર્થ—જે સ્વપ્ન સમજના વિના પામ્યો દુઃખ અનત
સમજાવ્યું તે પદ નરું શ્રી સદ્ગુરુ ભગવત

વર્ગનાં માતાઓ બાપાઓ અને ગ્રામવાસીઓ !

વિશ્વરાત્ર્ય પુ મિતકર્તૃનું આ પ્રથમ પ્રવચન થાય છે આ સભામાં એવા બહેનો છે કે કદાચ તેઓને આ વિષય અવગરો પડ્યો હશે જે તેઓને માત્ર ન સમજાય, આ ર રસ ન પડે તો શાંતિપૂર્વક સંભળે અગર ખીલ શાંતિમાં મગ્ન બને પછી અહિં રહેનાર ખૂબ શાંતિ ભળવે ?

નને ખૂબ આનંદ થાય છે, કે આ મિતકર્તૃમાં બકરાણા ગામના લોકો પછી રસ ધરાવના થયા છે આજનો વિષય પૂર્વમહેનો પરિહાર એ નવોજ વિષય લાગશે કારણકે તેનો નવો આકાર છે

(૨) પૂર્વમહે એટલે શું ?

પૂર્વમહેનો શબ્દાર્થ—મનના સરકારોની પક્ષ, તેમાં જે તરફ છે એકે કુદરતી પ્રાકૃતિક તત્વ, અને ખીલું કુદરતી ન હોવા છતાં લાગતું કુદરતી તત્વ, આપણાના રહેલું જ્ઞાન કલ્યાણની બાવના, મધ્યાણુની હરતી, આ બધા તદ્દન પ્રાકૃતિક સાવ કુદરતી શુભો છે

આપણામાં ખીલ શુભો જેવાકે આહાર ભય, સૃષ્ટિનાં સયોગો તરફ આસ્પર્શવાની વૃત્તિ, કે જેને આજનું વિજ્ઞાનમય જગત કુદરતી કહે છે. પછી હું તેનો ઈન્કાર કરીને કહું છું કે આ કુદરતી નથી જતાં આપણે તે તરફ વળીએ છીએ કુદરતી લાગવા છતાં અકુદરતી છે આ બતાવે છે કે મનના સરકારોની પક્ષે કુદરતી હદ સુધી જોડી ગયેલી હોય છે

જુર છે. વ્યવહારમાં ધર્મને નામે જે અધર્મ માલી રહ્યો છે, તેણે તો ખરેખર હલ્લાગી દીધી છે. ધર્મના ઘટ વાળી દીધો છે. સાચા ધર્મને ભૂલીને, ધર્મના ખોખાને પકડીને, પોતે માની રહ્યા છે કે અમે ધર્મ બદલ કરીએ છીએ !

પૂર્વગ્રંથોના સરકારોની પકડે એટલી જાંધી હડી હોય છે, કે ધણીવાર સુસ્ત ખર્મિષ્ટ ગણાતા માણસો, પણ જીમમાં પડી જાય છે. તેનું ઉદાહરણ આપું.

એક સુસ્ત સંનાતની ધર્મ પ્રત્યે ખૂબ સમભાવ રાખે, સૌજન્યતા દાખવે, તો તેની લોકોમાં વાહવાક બોલાય છે. પરંતુ હરિજન આવે તો તેને અડામા બાધ મળે છે પરંતુ હરિજન ધર્મપરોઠા કરી મુસ્લિમ બનીને આવે તો ! તો તેને અડવામાં બાધ લેવામાં આવતો નથી જુઓ તો ખરા ! ધર્મનો અર્થજો બદલવાથી અરપચર રૂપમાં બની જાય છે. આતે કેવી સમજ ! એજ હરિજન ખ્રિસ્તી થઈને કે સત્તાધારી અમલદાર બનીને આવે તો એ વખતે તો તેના દયમા સેકરેન્ડ કરે છે, અથવા તો ખૂબ માન આપે છે. જીવનમાં જો આવા પરાપૂર્વના સંસ્કારો વણાઈ ગયા હોય છે, તો તે માણસને ખૂબ પાછો પાડી દે-છે. ધણીવાર તો તે પોતે પણ નિર્જન્ય કરી શકવા સક્તિમાન થઈ શકે તો નથી તેને ધર્મ સંસ્કારોની પકડ હોડી શકતી નથી

અમદાવાદનો જ એક દાખવો આપું. એક ભાઈએ મને મુકબતી વિના જોયો, અને તેને ઝાટકો લાગ્યો હોય તેમ લાગ્યું. તેને મન અમુક આકારવાળી બાંધે જ " સંતબાવ " હોઈ શકે. અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે પરનો પ્રેમ વગેરે બધું જ છૂટી જાય છે. બીજો એક તાલો અનુભવ આપું. એક ભાઈએ ખારીને તરત જ પ્રેમ પૂછ્યો કે, "આપ કાતો છો ખરા ?" મતલબ કે જેમ સ્થાન સાધુએ મુકબતી મોઢે ગમે ત્યારે પણ રાખવી જોઈએ, તો જ તે સ્થાન સાધુ ગણાય તેમ આમના મનમાં એમ હશે કે ગાંધીજી બહિસમાં માનીને કાતે છે, તો મારે પણ કાંતવું જોઈએ અને પ્રતિષ્ઠા આપવી જોઈએ. તે સિવાયના મુખ્ય આશય કરીજ નથી મેંતો તે મુકબતીને ધડીત ઉત્તર આપ્યો પરંતુ મારે જે કહેવાનું છે તો એ છે કે, અમુક સંસ્કારોની પૂર્વે કે પછી પડેલી પકડ કેમેન કરીને છૂટતી નથી પ્રકારાતર બંધે પામે. તેમાં પણ ધર્મને નામે પડેલા સંસ્કારોને લીધે પકડી મુકેલી તો બહુ હેય છે. કાંતનારે ન કાંતનાર પ્રત્યે કેવી દષ્ટિ રાખવી, ખાદી પહેરનારે ખાદી ન પહેરનાર તરફ કેવી દષ્ટિ રાખવી જોઈએ ? ખાદી પહેરવી કે કાંતના પાછળ કયો આશય છે ? આવું કરું જ ન જોતું ને આમ અમુક બાબત હોય તો જ આમ, નહિ તો તેમ, એ માની જે વતણુ લેવું તે એકાંગી છે. પરંતુ આમાં એવું બને છે કે, તે સંસ્કારો તેના મન પર એવો અંગુરો જમાવે છે, કે તે બકિતથી આવા સંસ્કારોથી છૂટી શકાવું નથી

એક મુસલમાનભાઈ ન્યાયી આવે કુરબાન વાંચ્યા પછી જો દિલ્લે જુએ છે તો તેના મન પર નાસ્તિકતાની અસર થાય છે ભલે તે સુસ્ત મુસલમાન હોય તે જાના, તે બાઈને મન મુસલમાન એટલે

છે, ત્યારપછી વરસાદ પડ્યા પછી બીજા વાવે તો કુંદરપાક નીપજે છે. તેમ જો આપણે આપણાં મનો-
ક્ષેત્રમાં એવીજ રીતે કુંદર વિચારો-સરકારો-રૂપી બીજા વાવીએ, કે જ્યાં આપણા આત્માનું દ્રવ્ય
કરી રાખીએ.

આ માટેજ "વિશ્વવાત્સલ્યચિંતકવર્ગ"માં "પૂર્વગ્રહોને પરિહાર" એ વિષયને પ્રથમ ચર્ચવામાં
આણ્યો છે. જો નવો વિચાર લાગે અને જીવનમાં અપનાવવા જેવો લાગે તો વિશ્વાસ રાખી તેને અમલમાં
મૂકશો, જૂનાને છોડશો તો તમે ધણું ધણું મેળવશો.

દરેક ધર્મે પ્રથમ વિશ્વાસ અથવા શ્રદ્ધાની માગણી કરી જ છે. ઇસ્લામ ધર્મે 'ઈમાન' એટલે
વિશ્વ સની માગણી કરી છે. ગીતામાં આર્યાવાણની માગણી કરવામાં આવી છે. અને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં 'Faith'
વિશ્વાસની માગણી કરવામાં આવી છે. વિશ્વાસ એટલે સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા.

ખ્રિસ્તી ધર્મમાં Love is God ભગવાનને મેળવવા માટે પ્રેમી-નિશુદ્ધપ્રેમી જનનું જોઈએ
એમ કહેવામાં આવ્યું છે. પરંતુ એ પ્રેમને મેળવવા માટે પ્રથમનું પગથીયું 'વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા' છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે પણ એજ મતવજનું કહેલ છે કે—

પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આમિક્ક જ્ઞાન,

પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતમાન;

ભગવાનના ભક્તો પણ એજ મતવજનું કહે છે:—

"જો કોઈ પ્રેમ અંશ અવતરે, પ્રેમરસ 'તેના ઉરમાં' રે.

સિદ્ધલ્ય કેડું દૃષ્ઠ હોય તે, સિદ્ધલ્ય સતને જરે,

કનકપાત્ર પાખી સકુ ધાતુ દોડીને નિસરે, "

નવીસાવના કંઈ ? હેતુ શો ?

મારી (સતત સની) ભૂમિકા વિશ્વવાત્સલ્ય સંધની દૃષ્ટિએ છે. એટલે જો દેવવંશદિ કરવી હોયતો
પ્રથમ વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા જોઈએ આ વિશે-અંગેનું-વિવેચન હું બીજા પ્રચનોમાં કહીશ.

ધર્મને કાંતી સાથે સરખાવાય ? તેને કંઈ ઉપમા સાથે સરખાવવો ? ધર્મને જો મદાસાગરની
ઉપમા આપીએ તો થોડો મેળ ભેસે ખરો. પરંતુ મદાસાગરને તો ચર્ચા હોય જ્યારે વિશ્વવત્સલ
સધમાં સંકુચિત મર્યાદા નહિ રહે પરંતુ સમાજ, રાષ્ટ્ર, વિજ્ઞાન અને ધર્મમાત્રનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

ન્યુટને ગ્રાહ નીચે પડતા સફરજનને જોઈને, કલ્પના કરીને, શોધક વૃત્તિના ગુરુત્વાકર્ષણનો સિદ્ધાંત
ખોળી કાઢ્યો. જો કે તે કંઈ નવો તો ન હતો. પરંતુ હકાઈ મર્યાદાને બદલે આવશે, ને જાન સમક્ષ
મૂકશે ! કેમ આપણે કોઈના ગ્રાહ નીચે કાઢું પડે જ્યાં વિચાર કરતા નથી ? કારણકે આપણે એ માટે

અમારા ગુરુદેવે પણ જૈન ભાષ્યોને ફટકા માર્યા છે, તેઓની ઉક્તિ મારી અને નીચે 'પ્રમાણ' મૂકું છું:

“સુધરી કેમ બને સારીરે, જેની પ્રકૃતિ પડી નહારી રે;

ઉપાશ્રયે પૂંછૂ પૂછીને પમ મૂકે રે; દયાપાલક નામ ધારી;”

એકેન્દ્રિયાદિને બચાવવા માટે ને માણસને દિવે-વિસારી.”

દયાપાલકનું નામ ધારીને માણસ જેવા પચેન્દ્રિયોને કચ્છનાં પછુ સરમ નથી આવતી, પછુ તેમાં દોષ કેનો ? આતો ધર્મને નામે પકડેલા સંસ્કારોની પકડમાં ફસાયા છે. એ સંસ્કારોના પાશમાં જકડાયા છે ! માટે આ ધર્મોપદેશકો વધુ જવાબદાર ગણી શકાય. બીજી રીતે પછુ ધર્મના નામે મિતકોમાં પછુ જે માન્યતાઓ પકડાયેલી છે તે ઉઘાડેલુ આપું.

અમદાવાદમાં રામરાય નિવાસમાં એક જિજ્ઞાસુશર્ષ આભ્યા, અને મને આ બાવતું કહ્યું. કુદરતની મહાનશીલા આવી રહી છે; તેમાં “સંતપાલ” જેવી એક-વ્યક્તિ આ માટે એ શક્તિમાં વડાળા જીવન કરે છે ? સમાજ એ કુદરતી યોજનાનું અંગરૂપ છે. આ બધું સનાતન આચાર્ય આને છે. સમર્થ રામચંદ્રે કર્તવ્યના પાઠો બહુબા, કૃષ્ણે રાજકારણમાં પડી પાંડવ-કોરવેને સમજાવ્યા પછુ પરિણામ કે મતલબ કે જેમ આપતું હતું તેમ જગતનું ગાકું આપ્યા કરે છે. આ લીલા જ્યાં પૂરી થઈ કે છુદ્ધ બગવાન આભ્યા, તેમણે કહ્યું, કહ્યું, ને દમ નો નાદ ગૂંજતો કર્યો. એમ બોલીને એ પછુ આત્મા ગયા. મહાવીર પ્રભુએ પછુ ઉપદેશ આપ્યો “અહિંસા પરમો ધર્મ” આવા તો કંઈક આવશે ને જશે. છતાં આ જગતનું ગાકું રાશિયાગ્રાહની માફક જ આવી રહ્યું છે. ઈશ્વરે આવા ફેરફારો કર્યા પછી પછુ જગતનું પરિવર્તન નથી થયું, તો તમે તો કાણ માન !

મેં જવાબ આપ્યો, “ભાઈ, તમારી વાત તારૂં સાચી છે. પરંતુ એ મજા ક્યાં લગાડવો, તેમજ વિવેક વાપરવો છે. તેમાંજ મારે ને તમારે મનોદ પડે છે. તમારા અંતરમાં રહેલા અસલી કુદરતી તત્વને અનુસરીને કાર્ય કરતાં કર્તવ્ય બાવે કરી શકો છો. પરંતુ અહમ્ બાવે ન કરવું જોઈએ. જે કર્તવ્ય થોડાં તો, તમે વધુ જવાબદાર ગણાવ. તમારે જનું હોય અમદાવાદથી સાચુંક, પછુ રસ્તો લો. બાવબાના મારગો, તો ? તો તમે એ રાશિયાગ્રાહને જે કાણું રસ્તે ન લાગે તો ધારેલે કૃષ્ણે પહોંચી ન શકો. બહાણાઈ ! આજે તો કાવાદવાવાળાને પણ પ્રમાણપત્ર અપાય છે. આ શું એકી ગજબની વાત છે ? તો જ્યાંસુધી મૃગને હેડી નહિ નાખે ત્યાંસુધી બીજો રસ્તોજ નથી—આગે નથી. મનુષ્યને શુદ્ધિ-સમજવાની-શક્તિ મળી છે. તો તેનો વિકાસ કરી મનોભૂમિકા ઉચ્ચ બનાવીને વધુનમ, નિરાશિભાતી, અને કર્તવ્યપાલક બને તેજ દૃષ્ટિ છે. ઈશ્વરલીલા કે કુદરતનું સામાન્ય તો આવી રહ્યું છે. પણ મનુષ્ય મનજ સામાન્ય આણીઓ કરતાં કંઈક નિશ્ચિતતત્વ છે. તે તત્વનો ઉપયોગ નો-એ પછુ સદૈવ કુદરતી તત્વને સદામાં રાખીને કરે તો તેણે જવાબદારી અદા કરી, કહેવાય નહિ. તો ફરજ થાયો મણાય.

ધર્મ અને વ્યવહારના પૂર્વમુદ્રિત લીધે છૂટકા

લોકપાળપટેલ—માથ નગકોઠાના પછાત લોકોને મેં લોકપાલપટેલ ઉપનામ આપ્યું છે. તેઓ ખેતી કરીને લોકોને જીવડે છે, તે ઉદ્યોગરૂએ થોડું કહું. “તેઓ દાવતાં ચાલનાં છૂટકા કૃષિ છે. એમને મન લગ્ન એટલે દીગજા દીગનીની જાણે રમત છે. ખરી વાત એ છે કે; લગ્ન એ તો એક પવિત્ર આદર્શ છે. એના છૂટકા વારંવાર હોય નહિ; એમ જનાં તે ધડીખર કપી લેવાય, ચવાવી પણ ચલાય, પરંતુ ધર્મના અને જીવનના છૂટકા જની જ કેમ શો ? ધર્મ એટલે મનિર-દેવળ કે મરજદર્મા-નહિ પરંતુ વેપાર અને જીવનમાં, દરેક કાર્યમાં તે જીવત રૂપે રહેવો જોઈએ. એક જ જનતા આરસો, સંકાસમાં પણ વાપરી ચકાવ છે, અને બાથરૂમમાં પણ વાપરી ચકાવ છે. કદય તાણાવાણીને પણ જૂરો કરી ચકાવ. પરંતુ ધર્મને જીવનના તો છૂટકા થઈ જ ન શકે. ધર્મ અને જીવન એક પાત્રની બે બાજુ છે, તેને જૂર પાડી જ ન ચકાવ.

પહેલાં તો સાહિત્યક રૂઝ પોતાના ઈદ્દ ગુરુ કે દેવને સંભાળી પછી જ કાવ્ય કે સાહિત્ય લખતા. આજે એ જુલાયું છે—જુલાઈ જવાયું છે. ધર્મને અને વિજ્ઞાનને, ધર્મને અને સાહિત્યને સુમેળ જ હોય. પછી ભલે તે કામચાલ જોવાં પુસ્તકો લખે, પરંતુ તે ધર્મની દૃષ્ટિએ લખાતાં. નહિ કે વિકારની ભૂમિકાએ! દેવળ વિકૃત રસરૂતિને પોષવા! આમાંથી એક જ હલિત થાય છે, કે પૂર્વ સંસ્કારોને દરાવી, જીવન સંસ્કારોને પચાવી, જીવન નિર્ભય બનાવીશું તોજ વિશ્વરાત્સલ્ય તરફ એક કદમ માંડ્યું મજાસી.

શ્રીમદ્ સંકરાચાર્ય કહે છે કે—

યો ધર્મ સપથ સ્થાનાતિત્વં દેશાંતરમ્ પ્રાપ્ય કાલાંતરઃ
પ્રાપ્ય અધર્મા મયત્યેવ ॥

મનલગ કે એક ઠેકાણે બતાવેલો ધર્મ બીજે સ્થળે અધર્મ બને છે. જનસંપ્રદામાં પણ કહ્યું છે—

હજાર્થ વિસં જહ્યુ કાલ કુડં, હજાર્થ સત્યં ઈવ કુચ્ચ શીમં;
હજાર્થ ધમ્મો વિસયોવવન્નો, હજાર્થ વેવાલ ઈવ રિવન્નો.

જેમ કાલકૂટ ઘેર માણસને હણે છે. જેમ ખોટી રીતે પકડેલું સસ્ત્ર પણ હણે છે. જેમ કેપેલો વેનાલ ઉપાસકને હણે છે. તેમ વિષયોથી જોડાયેલો ધર્મ પણ મનુષ્યને હણે છે.

વેલો અર્થ જો જ્ઞાનથી ગળાયેલી લાગના સહિત કરીએ તો હિસાબે અહિંસા છે. જેમ એક ડોક્ટર સસ્ત્ર ક્રિયા કરતાં પહેલાં સર્ગા—કુકુંબીઓ—પાસેથી પત્ર લખાવે છે. પરંતુ તે સસ્ત્ર ક્રિયા જ્ઞાનમય કર્તવ્ય ખાતર કરવામાં આવે તો અહિંસા છે. મતલબ કે વિવેકનો ગજ લગાડવો જોઈએ. વનરપતિમાં અને અમિમા પણ જીવ છે. તો શું તેનો લોભ લઈ ? તો પગી અનાજ પકવાય કેમ ? તો તેના ઉત્તરમાં એ જવાબ મળે છે કે ખાવાને માટે નહિ પણ જીવવાને અર્થે ખાવું જોઈએ.

માનવલવની દુર્લભતા

આ માનવલવની દુર્લભતા બતાવી છે, એનું કારણ છે. રામાયણમાં પણ કહ્યું છે:—

“નરતન સમ નદિ કવનદિ દેહી, છત્ર ચત્રચરે ચાચન ઝોહી;
સ્વર્ગનરક અપવર્ગ નિઃકેણી, જ્ઞાન વિરાગ ભક્તિ સુખ દેણી.”

આ કાપા જે મચી છે તે દુર્લભમાં દુર્લભ છે. એને સાર્થક કરી લેવી એમાં જ આપણા જીવનની સફળતા છે.

રામાયણમાં કથા મુજબ “નરતન” એ આપણને લાગુ પડે છે, કેમ કે આપણી બુધિમાને આરાંભ ત્યાંથી થવો જોઈએ.

કોઈ એક વિદ્યાર્થી એકધોરભૂમાંથી બીજાધોરભૂમાં ચડે છે ત્યારે એની પરીક્ષા લેવાય છે— અને ઉપલા ધોરણ માટે સારા સર્ટીફિકેટની મરદ છે—રહે છે. એ સર્ટીફિકેટ વગર એ ઉપલા ધોરણનો અધિકારી નથી બનતો. તેમજ આપણે પણ આપણી પરીક્ષા કરવી જોઈએ—કે હું કોઈ અસુર તો નથીને ? હું કોઈ પિશાચ તો નથીને ? હું કોઈ પણ તો નથીને ?

હું કોણ છું ?

પ્રથમ તો માનવ દેહની દુર્લભતા બતાવવા પછી, એ બુધિમા વિચારવી જોઈએ, કે હું કોણ છું ?

“કોડહં કયમિદ્ જાત્, કો વૈ કનાંડસ્ય વિચતો;

ઉપાદાનં કિમસ્તીહ, વિચારઃ સોડયમી દદાઃ ॥”

હું માણસ હોઉં તો ક્યાંથી આવ્યો છું ? અમારા ગુરુદેવે કીક જ કહ્યું છે ?

“હું કોણ ? ને આ બધું શું ? સ્વરૂપ માત્ર શું બધું ?”

વિજ્ઞાન દૃષ્ટિએ

“ઓ બધી વાતોને આપણે વિજ્ઞાન દૃષ્ટિએ જિજ્ઞાસીએ કરી એક વાર કહી દઉં કે ધર્મ અને વિજ્ઞાન, ધર્મ અને અર્થશાસ્ત્ર, ધર્મ અને સાહિત્ય, એ બધું ભૂકું નથી.

સોલર ઇન્ડિનના પહેલી દરખાના—આ સર્વમાળાઓ—એમાં મુખ્યત્વે નિહારિકા—પછી ધીમે ધીમે પડતો ગયો, પછી જીવનો બનતાં ગયા. આમ તે માને છે.

દર્મિક વિકાસ

જેન સૂત્રની પરિભાષામાં કહીએ તો સચેનન સંપ્રદિમાં સૌથી પહેલાં એકેન્દ્રિય જીવો હતા. ત્યારબાદ જીવો હતા જગદીશ્વરવંશમાં સિદ્ધ કરી આપ્યું છે, કે વનસ્પતિ પણ ગાય છે, રુવે છે, હસે છે.

આ બધાં તો ખીલી ઉઠેલું હોય—જનથી લગ્યમચતું હોય, ત્યારે કેટલું સુંદર લાગે છે ? સારા—

નેનનગંધી પહોંચ્યાની જ. તેનો ઉલ્લેખ તો જુઓ ? આ પાછળ વિજ્ઞાને અનેક શક્તિઓ ખરચી છે. આથી જ આજે આતું સાહિત્ય સારા પ્રમાણમાં મળે છે. અને આપણને એ જાણતાં રસ ઉત્પન્ન થાય- છે. વિજ્ઞાન કે એવી કોઈ વસ્તુ તરફ જુઓ તો ખરા ? કાઠીઓ ઉભરાય છે-કતારોમાં. અને કોણ સમાજવાદ શીખવવા ગયું હતું ? અંતઃકરણ સિદ્ધ-સ્વાભાવિક-આસ્થુ જ આવે છે. કણ કણ દ્વારા કોદાર જરી શકે છે. કેવી ઉપકાર દષ્ટિ.

કોઈ કાઠીઓ એવી પણ હોય છે, કે ચટકા મારતાં જ આપણને ત્રાસ ઉપજાવે છે. મકોડાનો-કંખ પણ કેવો ?

ચતુર્ચિન્દ્રિયઃ—ચતુર્ચિન્દ્રિય ગ્રાણીને નવીચન્દ્રિય મળે છે તે આંખ. હામરા, મધમાંખ વિગેરે.

આ ચોનિમાં આંખની તીવ્રતા વિશેષ હોય છે. હામરા, મધમાંખ તેમનો પુરુષાર્થ, તેમનું સમાજશાસ્ત્ર, અચંખો પમાડે તેવું છે. જોકે દરિ બીજા અર્થમાં લઇ કહે છે:-

માખીઓએ મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન દીધું;

લૂંટનારે લૂંટી લીધું રે, ગ્રામર ગ્રાણી, ચેત તો ચેતાવું છને રે.

માખીઓની પુષ્પમાંથી રસ ચૂસવાની શી સુંદર કળા ! એ પુષ્પમાંથી એવી રીતે રસ ચૂસે છે કે તેને બીજકુલ દુઃખ ન થાય ! કેવી એની ઉલ્લેખશક્તિ ! અને કેવી સાવધાની ! કેવું એનું સમાજ-શાસ્ત્ર ! આપણે મટે આ બોધ પાઠ કેવો સુંદર છે !

આપણા વેપારીમાછઓએ જાણવા જેવું છે, કે કમાવું બલે પણ બીજને દુઃખવેતે નહિ, બીજને રંભડીને નહિ, બીજને હેતરીને નહિ, બીજને કચરીને નહિ.

આપણે આપણી ગાયને પૂરવું ખવડાવીએ-અને તેની પાસેથી દૂધ લઈએ, ફક્ત ત્રણ આંચળમાંથી દૂધ લેવું અને એકમાં તેના ખચ્ચા માટે રહેવા દેવું, એ આપણામાં રહેલી સાચી માનવતા ક્યવે છે. સારે બીજ બાળુ એમ વિચારીએ કે સીમમાં ગાય ચરી આવશે અને દૂધ પૂરપૂરું રહેવું અને ખચ્ચા માટે કંઈ ન રહેવા દેવું; આ શું છે ?

આ કંઈ કમાણી નથી. જે લેવામાં પરમાર્થની દષ્ટિ નથી જણાતી, તે સાચી કમાણી નથી. વધુમાંવધુ આપી ઓછામાંઓણું લેવાની ભાવના તેજ સાચું દ્રવ્ય છે.

પંચેન્દ્રિયઃ—ચતુર્ચિન્દ્રિય કરતાં કાન વધે એટલે પંચેન્દ્રિય કહેવાય. આપણે પંચેન્દ્રિય સંગ્રા અને વિકાસયોગ્ય ભૂમિકાવાળા કહેવડાવીએ છીએ. અનેક રીતે અનેક સરકારોથી વિકસતા વિકસતા આ રિયતિમાં આવ્યા છીએ.

‘ગાય પણ પંચેન્દ્રિય સંગ્રા ગ્રાણી છે. અહો ! આ માતાના આપણા ઉપર શ્વ ઉપકાર છે ! શી-

૩૫ મારશે કે એથી આખા શરીરમાં ઝેર વ્યાપી જશે. અને તે માત્ર શરીરને જ નહિ, પણ આત્માને શુદ્ધાં મારી નાખશે.

આ પ્રમાણેના આધ્યાત્મિક દર્દેથી સર્વોં માટે, જે વાસ્તવિક વિચારણા થઇ હોય, તો પછી એને આપણામાં આવવા કેમ દષ્ટિએ ? એ આવે કે એની સામે દાઢ ધરીએ જ ને ?

સાચોપાઠ.

એકવાર ગુરુજીએ નિશાળમાં ક્ષમાના પાઠ શોખળો. યુધિર એ પાઠ પાઠ કરવા લાગ્યા. પરંતુ એને પોતાના વ્યવહારમાં કોષ આવી ગયો. તેને લાગ્યું કે હજુ મારો પાઠ પાઠ નથી થયો. બીજો દિવસે તે નિશાળે ન ગયા. ગુરુજીએ પૂછ્યું કે કેમ નિશાળે નથી આવ્યા ? તારે કહ્યું કે ગુરુદેવ જ્યાં ક્ષમા, એક પાઠ પાઠ નથી, થયો ત્યાં બીજો પાઠ લેવા કેમ આવું ?

ગુરુદેવે કહ્યું-શાખાશ છે તમને. જીવનમાં આ મુજબ નીતિના પાઠોને જે ઉતારાવ, તો જીવનની કશીના સહજ છે.

સ્વાર્થી માણસ આખી રાત્રિ ઉભાગરો કરે-અને એને પૂછો કે કેમ શું વિચારમાં હતા ? તો કહેશે કે હું વિચાર કરતો હતો. ભલામાર્ધ શા વિચાર કરતા હતા ? તો કહેશે બીજા પાસેથી વધુમાં વધુ કેવી રીતે મળે ? બીજા પાસેથી કેમ પડાવવું ? અને સવાર થતાં જ એ 'કાંઈમાં' શુંયાર્ધ જાય આને તમે વિચાર કહેશે કે વિકલ્પ ?

કહ્યું છે કે:-

“સાચી સમજણ વિના” સુખ નથી જીવને હોજ,

એતો અનુભવથી” એળખાય;

સાચી સમજણ વિના સાધુ સુખ નથી. આવું આવું ધણે ધણીએ છીએ-વિચારીએ છીએ, તેમ જ્યાં પાછું જીવનમાં એ વિષે મીડું જ હોય છે. કારણ એ છે કે તે સમજણ કાલ્પનિક હોય છે. તદ્દય-સ્પર્શી હોતી જ નથી.

આ વિદાદરણુ ભુઓ:-

એકવાર એકમાર્ધ રોજ સવારમાં બેસેલાં સિંગડો ગોળ ઘેરાવો બોઈ એમ વિચારતો કે મારા માયા જેવો જ આ લાગે છે હો ! એમાં પત્ર નાખી બોઈ બેઠો !

આ પ્રમાણે, ૭ માસ સુધી રોજ સવારે બેસેલા સિંગડા બોઈ વિચાર કરે પછી એકવાર તેં આ વિચારને એણે અમરમાં મૂક્યો, પછી શું થાય ? બેસ લાગીને પંછડાએ હોઠો. હાલમાં ખોખરો થયો.

ગામ લોકોએ કહ્યું, “ભાઈ” કાંઈક તો વિચાર તો કરવો હતો ! ત્યારે તેણે જવાબ દેતાં કહ્યું કે, ‘અરે ભાઈ-૭ માસ-સુધી વિચાર કર્યા પછી જ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. હવે બોલો આને વિચાર કહેશે !

ધું. આ ભાઈને તો એ મદાપુરુષના વચનમાં વિશ્વાસ હતો. એણે એ પાણી પીધું, પણ રોગ ન ગયો. એણે વિચાર્યું કે અમુક દિવસો પછી એની અસર થશે. પણ ન થઈ.

આ પછી કોઈએ એને કહ્યું કે 'ભાઈ' ચંડાલનું જ પાણી લેઈશો. એક દિવસ એક શ્રાદ્ધ કાસ ચલાવતો હતો ત્યાં આ ભાઈ પાણીના અર્ચે ગયો. એ શ્રાદ્ધમાં હોવાથી ખૂબ ચીડાયો આ ભાઈએ તો પાણી પીધું અને એનો કોલ ગયો. કારણકે ભત્તનો શ્રાદ્ધમાં છતાં પણ ગુણ્યર્થે ચંડાલ હતો. એજ રીતે આપણે માણસ કાપાથી છીએ, પણ ગુણ્યથી ન હોઈએ તો મનુષ્ય ન જ કહેવાયીએ !

મનોભૂમિકા પ્રગટે ત્યારે ?

જ્યારે ચિત્તાર પ્રગટે ત્યારે માનવતા આવી છે એમ સમજીએ. દરામનું ન ખવાય, કોઈ ગરીબને નોંધ એમ ન થયું નોંધએ કે એ જાણે અને એના કર્મ જાણે. પણ એમ સમજવું નોંધએ કે એ દુઃખી છે અને મારી પાસે છે તો મારે આપું નોંધએ એટલે કે એવા પ્રસંગોમાં કર્મનું શાસ્ત્ર ન ખોલાય પણ કર્તવ્ય કરી છૂટવું નોંધએ.

ખીજને સાડું કર્મશાસ્ત્ર વાપરીએ, અને પોતાપર તવાઈ આવે ત્યારે ખીજની મદદ અપેક્ષીએ તો કર્મશાસ્ત્રની વિડંબના કરી ગણાય.

તેડીપા પાસે વાવડી નામનું ગામ છે. તે ગામની જાગીએન કરાંચીમાં પરણાવેલી. તેણીના ઘણી કરાંચી મ્યુનિસિપાલિટીમાં નોકરીએ હતા. તખીવત બગડવાથી તે બેઉ દેશમાં આવેલા. તેઓ એ ગામ પાસેથી નીકળ્યા કે પેલા પટેલ જાણી ગયા કે આતો આપણા ગામનાં બેન. તેમણે તુરત કહ્યું કે, 'દોકરી' ગામડાળીને જવાય ? ગામની દોકરીનું દુઃખ એ આપર પટેલને સાધ્યું. એમણે કહ્યું બેન, જમાઈને સાડું થઈ જશે. કોઈ ચિંતા નહિ એમ દીકરાંસો આપ્યો અને કહ્યું—ખાલી હાથે તમને જવા દેવાય ! એમ કહી માનપૂર્વક દાણા આપ્યા. અહીંથી આવતા વખે આવવા કહ્યું. આટલું કરવા છતાં એનામાં અભિમાનની ભેસ પણ છાયા ન દેખાઈ. આ બધું એને કાણ શીખવવા ગયું હતું ?

આ ચિત્ર જેની મનોભૂમિકા પ્રગટેલી હોય છે એનું એ ચિત્ર છે.

આપણે તો માનવ બનવું છે. ખીજ વગર પછી પાછળની ભૂમિકાઓ આપો આપ જ આવે છે.

એક ખીજું ઉદાહરણ લઈએ—

શીખ શાહી નિમાજ પડવા મસજિદમાં જતા હતા. પગરખાં પગમાં ન હતાં. કારણકે પોતે ગરીબ હતા. પ્રથમ એણે માન્યું કે મારાપર પ્રભુની ખક્ષા છે. પણ એને મસજિદમાં જતાંજ એક માણસને એ મસજિદના મોટલા ઉપર પગ મિનાવો નોંચે અને પોતાનું દુઃખ એ માણસનાં દુઃખ આમળ જરાયે ન લાગ્યું. એને થયું કે હું આનું દુઃખ કેમ લાગું ? પ્રભુનો કેટલો ઉપકાર માનું કે એણે મને પગ આપ્યા છે ! પ્રભુ ! તારી ક્યા અપાર છે. આજા વિચારો, જ્યારે માનવતા પ્રગટે ત્યારે આવે છે ચિત્તારના સદ્ભાવે આ વસ્તુ આપે.

વિશ્વવત્સલ-સંઘ

(ત્રીજું પ્રવચન)

વિશ્વવત્સલ્ય ચિંતક વર્ગના માતાઓ અને બાઈઓ !

આજનો વિષય શુ કરતાં પહેલાં મારે કહેવું જાઈએ કે મારા પહેલાં રવિશંકરભાઈએ જે સુંદર વિચારોનો પ્રવાહ બાંધ્યો છે, તેનું અનુસંધાન કુદરતી રીતેજ આમાં તમે જોઈ શકશો. હું આ પહેલાં જે બે પ્રવચનો કરી ગયો છું તે તરફ પ્રથમ તમારું દૃષ્ટિ લેવા જેવું છે. જ્યાંસુધી ધર્મને નામે માનમાં જડાયેલા સંસ્કારોની પકડ છૂટ નહિ, ત્યાંસુધી વિશ્વવત્સલસંઘની નવી ભાવના નહિ ઝીલી શકાય, અને ગર્ભ કામે કહેવાયેલા માનવતાના મુખ્ય લક્ષણ વિચાર વિના તે ક્રિયા પછી પચાવી નહિ શકાય. એટલે તમારે બાદ જ આજનો વિષય લેવડો છે. તમે તમારા અંતરને પૂછો કે “આપણે ખરા અર્થમાં માણસ છીએ ?” જેમ જોયાં ચોપડીની પરીક્ષા લઈને જ પાંચમીનું પ્રવેશપત્ર અપાય છે, તેમ માણસાઈની પરીક્ષા લઈને જ ‘વિશ્વવત્સલસંઘ’ ના સભ્ય થવાનું પ્રવેશપત્ર મળી શકે છે. માટે પૂછો, કે હું શરીરથી તો માણસ છું, પણ માણસમાં રહેલા શુભો મારામાં છે ખરા ? જો જવાબ હકારમાં આવે તો આ વિષય સમજાવો સરળ બને, અને સાચી સમજણ બાદ આચરણ પણ સદૃઢ બને એ દેખીતું છે. હવે હું આજના વિષય “વિશ્વવત્સલસંઘ” પૈશીનો પ્રથમ વિષય શબ્દોનો મુદ્દો લઈ શુ કહું છું.

આપણે અને વિશ્વ

જન્મતને અને આપણને શો સંબંધ છે ? તે પ્રથમ તો સર્વધર્મની દૃષ્ટિએ વિચારીએ. બધા ધર્મોના ધર્મશાસ્ત્રોએ સૃષ્ટિ વિદ્યાન રજુ કર્યું છે. આ આત્મા સંસારી ક્યારે બન્યો એ ભલે શુભ વાત છે, પણ આ આત્મા સંસારી કેવી રીતે થયો તે તો વૈદ્યાનીકાએ અદ્ભુત રીતે સમજાવ્યું છે. સૌની રજુ કરવાની શૈલી જુદી જુદી છે, પણ તત્ત્વ એક જ રીતે નિરૂપાયું છે. પ્રથમ વેદને લઈએ. વેદ બારે પ્રાચીન ગણાય છે. આજે એની ચાર સંહિતાઓ ઉપવખ્ધ છે સંહિતાઓ એટલે શ્રુતિ. વેદ એટલે જ્ઞાન. અને સાંભળેલું જ્ઞાન તે શ્રુતિ, શ્રુતિમાં એ દર્શાવાયું છે. સોડકામયત તે (શુવ) હામના વચ થયો અને એ હામનાજન્ય એને ધર્મજ્ઞ કે હું એક છું તે બહુ થાઈ. એ તો બહુ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે કે હામના કદી એક પાત્રમાં પુરાતી નથી તે વિધિવિધ પાત્ર વ્યવહે છે. એતન જન્મો સંબંધ બાધે એટલે એકનાં અનેક પાત્ર બને તે પણ દેખીતું જ છે. આમ એકનાં અનેક ચર્મા. પિંડમયી શ્રદ્ધાંત્ર નિપજ્યું. અહો એનો આજે કેટલો વિસ્તાર ! મહાભારતમાં સર્પ, પપ્પી, અને મનુષ્યો બધાના પૂર્વજ એક જોઈએ એટલે ડાર્વિનનો ઉત્ક્રાંતિવાદ આશ્ચર્યકારક ન લાગે. જન્મના અને પતન બન્નેનો સંબંધ ‘વા અને નર’ ના રાગે હનુમાન વાનર થાય.

નળ્ય છે. માનવીપરની આકૃત સુધ્ધા પછી અને મદદ કર્યા વિના કેમ રહી શકીએ? મુદ્દ પશુ સાથે ગયા. ત્યાં એક જાણુને બહુ લોક તીર લાગ્યું હતું. તેની વેળા અસલા હતી. શિખો તત્કાળ તીરને ખેંચી કાઢવા લાગ્યા. મુદ્દદેવે કહ્યું. “આ ખેંચનાં પહેલાં તેમને પૂછો તો ખરા કેમ લાગ્યું? કાણે માયું? વિચેરે.

શિખોએ કહ્યું. ગુરુદેવ આ વેળા એ બધું પૂછવાની નથી. એ બધું પૂછવા રહીએ ત્યાં તો કેસ ખલાસ થાય માટે અત્યારે તો સેવાશ્રુયાની વેળા છે. અને ખરે જ તત્કાળ સેવા સારવાર કરી તીર ખેંચી દીધું અને ધાવપર અસરકારક જાણીતી ઔષધિ છાંયી પાટો બાંધી દીધા. મુદ્દિ આવાતાં પાણી પાંચું ખોરાક આપી દેવાર કરી ચાલતા થયા. આ સેવાથી સેવાના પાત્રને તો સતોષ થયો જ, પણ તેથી અધિક આ સેવા કરનારા સાધુઓને થયો. ખરા વાચકને દેનાર દાતાને વધુ આદર્યા થાય છે.

વળા એક વખત શિખોને ગુરુદેવને પૂછ્યું. “મૂલે આત્મા ક્યારે બંધાયો? તે આત્મસ્વરૂપ વિષે કહો.” મુદ્દદેવે કહ્યું, કુરુણા વૈરાગ્ય આદિના તમને એ સ્વરૂપ આપોઆપ સમજશે. જ્યાં શિખોએ આગ્રહ કર્યો ત્યારે ગુરુદેવે કહ્યું ‘ભાઈ, તમે પેલા ધાવલ આગળ જઈ શું કરતા હતા? મુશ્કેલી પ્રથમ તમને મેં કહેલું કે ધા વિષે પૂછો, તો તમે કેમ ન પૂછ્યું? એ પૂછવાનો સમય ન હતો. એ સેવાનો સમય હતો. તો ભાઈએ આજે કેવો સમય છે. મોહના સરથી આત્મા વિંધાયો છે. ક્યારે વિંધાયો તે જાણવાની આ વેળા નથી. સ્વચ્છિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રગટ થયે તે જાણીશો. અત્યારે તો એ મોહ બાળને ખેંચીશો. અને કુરુણા વૈરાગ્ય દ્વારા જા તુરંત, આમ મુદ્દદેવે આત્માનું તત્વજ્ઞાન શ્રવે ન કહ્યું. જેમ આ પાસે બાળક આપોઆપ જાય છે. બીજાની મોદમાં પણ જાય, પરંતુ વાતસલ્ય ન જોતાં તે રડે છે-ને હાઈ જાય છે. તેમ આત્માનું તત્વજ્ઞાન ન જાણ્યો તો પણ, મોહમાયાનું આચરણ દૂર કરવાના પ્રયત્નનું જ્ઞાન અને આચરણ એટલે બધું તેમાં આવી જાય છે.

માદતત્વજ્ઞાનનું તેણું જ છે જ્યાં કામનાથી સંસાર થયો-અને પ્રગતિ વિજ્ઞાનથી અનેકપણું અને અનેકત્વ ત્યાં ક્ષણિકપણું તથા આસથ વિજ્ઞાનરૂપ એકતા તેજ નિર્વાણ અને ત્યાં અનેકપણાનો લય એ વિષે કહ્યું જ છે. દિંદ બહારના યદુદી ધર્મ, ધ્રિરત ધર્મ તથા ઇન્દ્રિય, વિગેરેના પણ બાવા આદમના આપણે વંશને છીએ એ વાત છે.

જગતગુરુ ચક્રાચાર્યની માન્યતા કેવલદૈત તરફની છે એટલે તમે કેવળ એક, હા. માજદલસતી ધર્મ-(પારસીદોહાના ધર્મ) માં પણ સ્થિતિ વિષેની વાતો છે જ. એમ આપણે અને વિચારવો-મૂળે સંબંધી છીએ. આજે પણ દૂર પડ્યા જ્યાં સંબંધી છીએ એ વાત નિર્વિવાદ પણ સર્વમર્મો એ સ્વીકારી છે. ક્ષમાના પુત્રો તરીકે આપણે સૌ એક પિતાનો પરિવાર છીએ.

જેમ સરીર એક જ્યાં અવયવ જુદા છે: પરંતુ હાથ પગના આદ્ય:જુદા છે? ના, તેમ આ અનંત વિંચમાં તમે એક જ તત્વ છો, મૈત્રી છો, સત્વ છો. આ સત્, તેજ, પરમ તત્વ. પુરોષમાં પણ

તેવું એક કુળ નથી, કે જેમાં આપણે પ્રવેશ ન કર્યો હોય.

વનસ્પતિનો જીવ મનુષ્યગતિમાં આવે, અને મનુષ્ય પણ મરતિ વનસ્પતિમાં જાય. સૌ મરતિ પુરુષ થાય, પુરુષ મરતિ સ્ત્રી થાય. આ બધું જેવાં જેવાં કર્યો તે પર આધાર રાખે છે. મરતી વખતે જે જાતનો કર્મ-સરવાળો થઈને, આંતરિક શરીર બની જાય છે. તેવીજ ગતિને તેવજ રચે તે ઉપજે છે.

જૈનગ્રંથોમાં એવી ઘણી વાતો છે. દાનતંત્ર નંદનમણિવાર-મરતી વખતે દેહકા જેવું કર્મ ગોઠવક દેવાથી-સજાતીયતાના આકર્ષણને નિયમે મરતિ દેહકા થયેલો. એક સાધુ મહાક્રોધી સ્થિતિમાં મરવાથી મહાભેરની સર્પ બન્યો હતો. વૈદિકધર્મમાં પણ, બેરમાં જીવ રહેવાથી મત્સ્ય કે બેરની યોનિને અનુરૂપ કર્મબંધનથી મરતિ તે યોગી બેરનું જીવકું થયો. આ વાત યથાર્થ છે. આદર્સદાર્શન-એકલી ઉત્ક્રાન્તિમાં માને છે. પણ ઉત્ક્રાન્તિ અને અવક્રાન્તિ બન્ને દિશા હોય છે જે ચડેછે તે લઘુતાં પણ પડે છે જ.

આમ આપણે અનેક ગતિમાં આપણા કૌટુંબિકાને મૂકીને આગળ છીએ ચૂકે એકના બે અને તેમાંથી સકળ સૃષ્ટિ બની જાય, તે વાત ગળે કિતરે તેનીજ છે હું ન જૂઠ્ઠો હોઉં તો જૈનધર્મોમાં દેવવર્ણન આવે છે. ત્યાં દેવ પોતે જાદુગરની જેમ સજીવ પિંડદારા વૈદિક લગ્નથી માટે પોતાના શરીરમાંથી દેવાંગના બંધાવી, પ્રજુપ વેદન-કરી પાછું દેવાંગના રૂપ સમેટી લે છે.

આજના પ્રાણી શાસ્ત્રીઓ કહે છે કે સીવાઈ એક દરિયાઈ જંતુ એવું થાય છે કે, એક વખતે તેની પૂંછડીવાળા ભાગ એક દિશા તરફ ખેંચાય છે અને માથાનો ભાગ સામી દિશા તરફ ખેંચાય છે. એમ બે ભાગ પડી જાય છે અને માથાવાળા ભાગને પૂંછડી ઉગે છે. ને પૂંછડીવાળા ભાગને માથું આવે છે. યથાર્થ એકમાંથી બે પ્રાણી બને છે.

હાહમ્ નામના જળચર પ્રાણીને તો બાજુમાં બીજું પ્રાણી કાળ દૂર તેમ ઉગે છે ને મેહું થતાં જીવ પડી જાય છે. અજસિયાની વાત તો આપણે જોઈએ જ છીએ. પ્રાણીશાસ્ત્રીઓ તે અજસિયાના એકજ શરીરમાં નરમાદા બનેના અવયવો માને છે. અજસિયા બે અજસિયા એક બીજાં જોડાય છે ખરાં પણ બન્ને ગર્ભાધાન કરી શકે છે. એક જ શરીરમાંથી આમ સૃષ્ટિ વધે તો શું પુરુષ શરીરમાંથી બીજું સ્ત્રી શરીર તીકળે અને તે બેના યોગે બીજી સૃષ્ટિ થાય તેમાં નવાઈ છે ? આજના વિજ્ઞાનમય જગતમાં સ્ત્રી શરીર અવયવ હોય, અમુક કાળ લગી એજ રહે અને અચાનક તે જ શરીરમાંથી-અવયવમાંથી-પુરુષનો શરીર અવયવ જનવાના દાખલા બને છે. આમ જોનાં સ્ત્રી અને પુરુષ તો એક મગલી બે ફાડ જેટલાં જૂનાં નથી. ઓદિદ અને પુરુષદેહનું જૂગ તો એની પાછળ રહેલું માનવિક શરીર જ છે. જેવા મનોભાવ તેવો જીવ; ગતિ, યોગિ, પુરુષ દેહ કે સ્ત્રી દેહ પામે છે. જે વસ્તુ બીજા લગ્નમાં એટલે જન્મ-તરમાં શક્ય છે. તે આ જન્મમાં પણ કેમ શક્ય ન હોય ? માણસમાંથી વાઘ, નાગ, રીંછ, વગેરે રૂપો તાદશ પરવારી વ્યક્તિઓ આજે સુદાં સાબળી છે. અને એમાં કશી જ નવાઈ નથી.

“ મહાવા માનસાનતા, સ્તેષાં લોક ધમઃ પ્રજાઃ ” એ ગીતા વચન યથાર્થ જ છે. જો આ

જો વીર્ષમાં રહેલું એકેક સહજ અણુ જો મર્જાઈ ધારણ કરે અને દરેક સંબોગક્રિયા વખતે તેવું બને તો, આગળના વિકારી જગતમાં દર વર્ષે એક જ માથાપને ત્યાં કેટલા કરોડ ઊંઝરા-ફૂંટી નીકળત ! આગળની દુનિયાની માનવ વસતી એ-સવાળે - 'અળજ' ગણીએ, તેટલી સંતતિ તો એકજ માથાપને ત્યાં થોડા વર્ષોમાં હોત ! આમાં કેટલાકને એ પાળી પોષી સંસ્કાર સિંચત ? એટલે જ વધુમાં વધુ એક સમયે એ કે ગણ જ દેકે છે. એ કે જ બચ્યાં એકી સાથે મર્જામાં રહ્યાં અને બહાર આવ્યાની વાત બની છે ખરી, પણ એલકાના એ સિવાય ટકવાની વાત હિંદુ વિશે તો જાણમાં નથી. દૂંઢમાં એ જાણું કે આપણામાં લાખો સંખ્યા પેદા કરવાની તાકાત છે. પણ આજે એ બધીને જીવવાની તાકાત નથી. એટલે કે આપણા વેતિયા સમા ધુરુષ શરીરમાં પેદા કરવાની અને જીવવાની શક્તિ નથી રહી તો છવે ક્યાંથી ?

દરિયામાં મગરમગ્ગો એવા મોટા દેહવાળા હોય છે કે, જેના પર સ્ત્રીમરો રહી શકે. અને હનગોની સંતતિ પેદા કરી શકે. આ મગરમગ્ગની શક્તિ કરતાં જો ધારે તો શું માનવી શક્તિ ઓછી છે ? એટલે શરીર શક્તિ એવી કેળવી શકાય તોમ છે જ. પણ લાખો કરોડોને વીર્ષદ્વારા પેદા કરી તેના પર સ્નેહ દોળવા કરતાં શ્યાપણા જ વીર્ષના અજબજાબ આક્રમકાંથી વાતસલ્યનો શુદ્ધ અવાહ રહીએ તો ? આ બેમાં કયો 'માર્ગ' ઉત્તમ ? વિચારો ! એક રીતે જોતાં જ જગતની બધી પ્રજા આપણી જ છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ તો આપણી છે જ, પણ જાતીય એટલે જન્મ વિષયક દૃષ્ટિએ પણ આપણી જ છે. કોઈ વહીવટો. કહેકે અમૂક પેઢી પૂર્વ તમે સિવાજી કે પ્રતાપના વંશ જ છો, અથવા તેથી પણ આગળ જઈને રામ કે કૃષ્ણના વંશ જ છો તો કેવો હર્ષ થાય, અથવા ક્રપબનાથના વંશ જ છો તો તો આનંદનો પાર રહેતો નથી. પણ ઓળખાણ ન હોય તો, સગા પોતાના દીકરાઓને સુદાં દેવકીજી ન હોતાં પારખી શક્યાં. એમ જૈનઅગ્રમની વાત કહે છે. જસ આજ દશા આજે આપણી છે. માટે હવે આપણે એ શ્રવેશી વાતને તાજી કરીએ છીએ.

" નિસર્ગથી સૌ સરખાં ધૂજેલા, છે જ્ઞાનના રસ્તિ ચક્રી ભરેલાં;

છે મિનતા કેવળ શ્રુતિ કરી સર્વજ્ઞ જ્યોતિ પ્રસરે બનેરી. "

એક સરી લગત પણ કહે છે:—

" કોણુ બ્રહ્મજી, કોણુ વાણિયા, કોણુ સૈવદ, કોણુ શેખ,

જાને દરિને જોઈશો લાભ આપ્યા સૌનો એક "

વાત સાચી જ છે. આપણે જગત સાથે જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એક લાવમાં રહીએ. અને શ્રુતિની દૃષ્ટિએ જુદા પણ અનુભવીને રહીએ, એટલે હું ખાઉં તો તમે ખાડું એમ એક નદિ પણ દું ખાઉં તે પહેલાં તમેએ ખાડું કે નરિ તે વિષે વિચાર કરી તે રીતે પ્રેમપૂર્ણ સંબંધથી 'વર્તન રાખું'. તમારા કર્મજન્ય દુઃખમાં સહાનુભૂતિ રાખું તો આપણે અને વિષયો સંબંધ, બંધનકર ન થતાં આપણને

માર્ગ પ્રેમી ઉભયકોટીના સાધકો આવી શકે છે. અને છતાં પ્રતિ માર્ગનાં અભિમાન, મોહ, મદાંધપણ એ હૃદય નથી તેમ નિશ્ચિતમાર્ગનાં હૃદયો જેવાં કે આગસ, એકલપેટાપણ કે શુદ્ધતા પણ નથી. તેઓ એમ કહે છે કે, અમે તો આત્માનું કરીએ. અમારે જગતની શી પડી છે ? તેઓને તમે પૂછો કે તમેને સન્નિધિ આકાશ દર્શન જેમ આહવાદ થાય છે ? જ્ઞેય, જ્ઞાતાઓ, પૃથ્વીના કિલ્લોડ, મૃગોની ગમ્મત, જેમ ઉર્મિ ઉઠે છે ? તો એ સ્પંદનને તમે વિદ્યારી માની દૂર ભાગો છો ? અને ભાગો તો કેટલેક દૂર ભાગી શકો છો ? જ્યાં જ્યાં ત્યાં એ જગત તો તમારી સામેજ પડ્યું છે ! મતલબ કે વિશ્વ સાથેનો સંબંધ તમે તોડી શકવાના નથી. તો તે સંબંધની શુદ્ધિ કરવી એજ તમારા હાથની વાત છે. મનાશુદ્ધિ એજ એનો ઉપાય છે. નહિ તો જ્યાં જશે ત્યાં ડબલ, પ્રત્યાઘાત પડવો છે.

ઉદાહરણ:—ભરત મહારાજ ગંડકી તીરે રાજપાટ હોડી તપસ્યા અને પ્રભુ ભજન કરવા ગયા હતા. સાદી મજુલ પથ્થરોડીમાં વસતા હતા. સંયમી જીવન ગાળતા હતા, એકાકી હતા—અને શી ક્યાપી કહે છે:—

“જીકારના રટણમાં દિન ભય આધ્યા, એકાગ્રચિત્તથી લગે પરિકલ્પરાયા,
આહાર કંદ ફળનો કરતો સદાએ, એકાંત ચાંતરણમાં સુખથી વસે છે.”

અને, “કુલો બતાને તડુ 'મેયમાંદી, સૌન્દર્ય' પીતાં નથો સદા છે.”

ત્યાં એકલા મૃગનું બચ્ચું વહેળામાં વહી જતું જોયું અને—

“તપસ્વીનાએ તપમાં રહી છે, મહાદયાની અતિ તીવ્ર રેખા.”

આથી પ્રેરાઇ એ ઋષિએ મૃગખાળને લઇ લીધું. અને આશ્રમે જઇ તુલ્યદિષ્ટ તેને કુદ્દત કહ્યું. અહીં લગી તો બરાબરજ હતું. પણ એ મૃગનું કુદ્દત, રમતું, એ-એ ઋષિને આકર્ષવા લાગ્યું. એનાં નયનોએ ઋષિદ્વય પર જતું કહ્યું. ઋષિનું વાતસલ્ય વહેવા માંડ્યું પણ રે ઋષિ ! તારાએ પ્રવાહ વિશ્વમાં વહેવાવવા માટે છે. આ આત્માનાની ઋષિએ પરવા ન કરી. એના અંતરમાં એકલવાઇ ત્રિદગ્ધીની નિરસતાનો પ્રત્યાઘાત ઉઠ્યો હતો.

ધીમે ધીમે જ્યારે હવે એ વાતસલ્ય પણ નિકૃત થવા લાગ્યું એ મૃગખાળને ગોદમાં લઇ પંખાળે અને પૂજ્ય શ્વેતે ત્યારે જ એને જ પ વળે. અને આ રસધૂત આજળ એને માળનો યોગરસ શીકો ભાગે. જો કે આ વખતે એને મન પ્રથમ એમ લાગતું કે આટલીવાર પંખાળ્યા પછી નિરતિ ભજન કરે. પણ જરાવાર વિચ્છુટ પડે કે તુરત એ શાદ આવે અને ભજન યોગબ્રહ્મ થાય. વળી મૃગખાળને ગોતવા દોડે ! કેવી દુર્દશા ! ક્યાં જગતથી નિરાળાપણ અનુભવવા આવેલો મસ્તયોગી અને ક્યાં આ મૃગખાળ પાછળ ભમતો આસકતજીવડો ! કાંઈકવાર તો એને પણ આ દુર્દશા સાવતી હતી. અને ક્યારેક ક્યારેક દોડે દોડે વીડે મોટે એ “દૂરથા દૂર દુર્થીથા રે વા'લા મૃગખાલતું” એમ કહી જતો. પરંતુ મૃગખાળ ક્યાં એને વળચુ દતું ! એ પોતે જ મૃગખાળને વળચો હતો. છેવટે “મૃગલા”ની યોનિમાં જન્મ પામવા સુધીની તપમયતા યર્ષ અર્ષ, અને “ક્યા એવું કહે છે કે, જન્મશે મૃગ એ ઋષિ.”

છે: તેનું પ્રત્યેક અંગભારે ઉપકારક છે. ગાયનું દૂધ, મા'ની જેમ પીનાર બાળકોની વાત મેં અન્યત્ર દર્શી છે. આમ ગાય સાથે માણસભૂત સ્વાર્થેજ નહિ, પણ, ભાંડુભાવે વર્તે. એ, વિધિવાત્સલ્યનું સક્રિય-સ્વરૂપ છે.

વાત્સલ્યમાં કેટલી અર્પણતા !

જંગ, પશુ, પંખીમાં જાતીયદષ્ટિએ પણ વાત્સલ્યમાં કેવી અર્પણતા હોય છે. તેથી આ-સમગ્રશે.

ગુડકક (જંગલી કોયલ) નામનું પક્ષી પોતાનો માળો ખે ખાનાંવાળો બાંધે છે. એક પોતાના માટે ને બીજાને બચાવના માટે. નરકોયલ જોરાક લાવી આપે છે. વાત્સલ્યને લીધે માદા જરાપણ ખાતી નથી. એમ માનીને કે કદાચ બચ્ચાં માટે જોરાંક નહિ રહે. તેથી બધા જોરાકને છડાવાળા ખાનામાં બંડારી મૂકે છે. પરિણામે ભૂખથી પીડાઈને માદા મારી જાય છે. પછી કુદરતી ગરમીથી સેવાઈને ઈડામાંથી બચ્ચાં થાય છે. બચ્ચાંને જોરાક રખે ખૂટે! એ ભાવથી છતે જોરાકે જિંદગી સમર્પવી ! કેવી સમર્પણ બાવના !

મૃગલી પોતાનાં બચ્ચાંને બચાવવા માટે, યિદારી જ્યારે તીર ફેરે છે, ત્યારે જિંદગીને ભોગે પણ આડી ઉભી રહે છે. નાગણ પોતાનાં બચ્ચાંને કોઈ માણસ મારી ન નાખે તેટલા માટે, માણસના દેખતાં ઈડામાંથી જન્મે કે તે બચ્ચાંને ગુરત મોઢામાં (મલોઢામાં) ભરી કોઈ નિર્ભય રથને મૂકે છે. ખાઈ જાય, તે માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે, એમ અનુભવીઓ કહે છે. આમ વાત્સલ્યમાં સમર્પણ એ કુદરતી જ છે. જો આમ છે તો વિશ્વ સાથે “વાત્સલ્ય”માં કેટલું સમર્પણ આવે ?

“વાસુદેવમયં સર્વમ્ સ મહાત્મા સુદુર્લભમ્”, એ દષ્ટિએજ કહેલું છે.

આપણા વકેરાઓ કુતરાને પણ નથી ભૂલ્યા, તે એટલે હદ સુધી કે, રોટલા ઘડતાં પહેલાં પહેમે રોટમે કુતરાં માટે કરવાની રીત ગામડામાં આજે પણ છે. જો વિવેકપૂર્વક કુતરા સાથે કામ લેવાય તો પરસ્પર કેટલો વિકાસ થાય ? આવા “વાત્સલ્યની” પાછળ તો એ શક્તિ પણ રહેલી છે, કે તેમને માંસાહાર છોડાવી અણાહારી બનાવી શકાય, પણ તત્વ જાણીએ તેજ. વાપ બકરી એક આરે પાણી પીતાં મહાત્માઓએ વાત્સલ્યથી જ બતાવ્યાં હોય છે.

જોગેશ્વરીની ગુફામાં એકબાઈ સિંદને દૂધ અને રોટલો ખવડાવતા જોવામાં આવ્યા હતા. પણ જે માણસ પોતેજ સંરક્ષારી ન બન્યો હોય તે જગતને સ્વવાત્સલ્ય ખોરસીને સંરક્ષારી ઉત્તત કેમ બનાવી શકે ? માટેજ આના પહેલાંની વાત માનવતાનાં એકાંતી કરી છે. આમ ગાય, બકરી, કુતરાં વગેરે સાથેજ નહિ બધે વનસ્પતિ સાથે પણ આ સંબંધો મળે છે. દેવદાનુની વાત કું દર્શી ચૂક્યો છું. ગુપ્તીવિવાદ-નિર્ધિમાં ગુપ્તી આરોચ્છયિની છ એટલું જ નહિ બધે ગુપ્તી સાથે વાસુદેવ જોડાયેલા છે, જો બાવે માણસ પોતાનું “વાત્સલ્ય”ને તરફ દોળે એ બાવના કું તારવું છું. દરિઅખપુએને લાં. ગુપ્તી ક્યારા

(૧) પ્રથમવર્ગ—પ્રથમકક્ષા-દેવોપાસક વર્ગ, ધર્મશૂલ નીતિનો પાલક પોષકવર્ગ.

(૨) બીજોવર્ગ—બીજીકક્ષા-બ્રહ્મોપાસક, યોગશૂલક ધર્મનો આરાધકવર્ગ.

(૩) ત્રીજોવર્ગ—ઉત્તમકક્ષા-ત્રિનોપાસક વિશ્વપ્રેમ, યોગસાધકવર્ગ.

પ્રથમવર્ગમાં—ગિસસ, જરથુષ્ટ, અને હજરતપયગંબર આદિના ઉપદેશ પૈકીનાં નીતિમયતત્ત્વોનો સવિશેષ આદર અને અમલ છે.

બીજાવર્ગમાં—વર્ણશ્રમને લગતાં કર્તવ્ય-કર્મો એટલે સ્મૃતિ, તથા રામાયણ; મહાભારત, ભાગવત, વગેરેમાંથી સવિશેષ તરવેનો આદર અને અમલ છે.

ત્રીજાવર્ગમાં—યોગવાદિશ્ર, અને ખાસ કરીને ગીતા તથા બૌદ્ધધર્મનાં તરવો તેમજ વિશેષ કરીને જૈન-ધર્મનાં મૌલિકતરવોનો આદર અને અમલ છે.

ક્રમપૂર્વક લક્ષણો:—

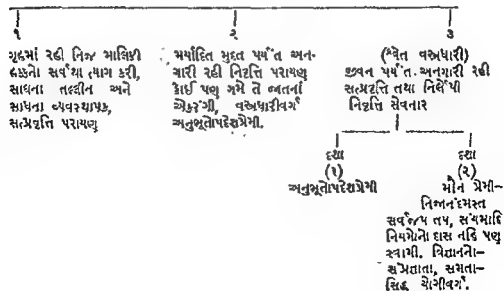
પ્રથમ વર્ગનાં લક્ષણો—અભ્યક્ત્યાહારત્યાગ, માનવતા, અહમ્યર્પલક્ષિતા, સંયમપ્રીતિ, ભાનુભાવ, સેવા, દાન, (અહીં સ્વશ્રમજન્ય મર્યાદિત સંપ્રદાને રચાન હોવાથી) પરાપકાર, બંદગી, સર્વસાધકસહ-બોજન, સર્વસાધકસહસંમેલન સર્વસહવિદ્યાઓ, તથા સર્વ નિર્દોષ કળા-કુલરાદિ-સદ્વ્યવસાય પ્રત્યે રુચિ.

ઉપરનાં લક્ષણો ઉપરાંત—

બીજાવર્ગનાં લક્ષણો—સજ્જનતા, અહમસાધના, યોગોપાસના, જપ, તપ અને ભજનભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મનો પોતામાં સમન્વય અને પ્રચાર, સાધન પૂરતું રાખી અન્ય પદાર્થોના માલિકીહક્કત્ત્વ સાધક-મંડળ અર્થે સમર્પણ, અહમ્યર્પ પ્રત્યેની વક્ષાદારી.

ત્રીજાવર્ગનાં લક્ષણો—તથુ પ્રકારો માટેનો નક્કો આ નીચે આપ્યો છે.

ત્રીજાવર્ગના તથુ પ્રકારો—

અપાવરી. અને સમૃદ્ધ કરો-દીપાવરી.

- [૩] આ સંઘના સભ્યોએ નાતજાતના કે દેશનેશના કે સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેની ઉચ્ચ નીચતાના પ્રચલિત ખ્યાલો ભૂલી જવાના છે.
- [૪] ગર્ભાધાનથી માંડીને અત્યેષ્ટિ સંસ્કાર લગીની દિવાઓમાં મદાન પરિવર્તન કરવાનું છે.
- [૫] શુદ્ધ તથા શ્રમજીવીવર્ગને વધુ આદર આપવાનો છે.
- [૬] ધનિકવર્ગને ધન ખાતર જરાય મહત્વ આપવાનું નથી. આજનું ધન એ મોટે ભાગે અનીતિ-જન્ય હોવાથી તેને પાપ માનવાનું છે.
- [૭] વિશ્વ સાથે વાત્સલ્ય સંબંધ છે. માટે વિના કારણે લીધેલતરી સુદ્ધાં કચરચામાં સંકેત રાખવાનો છે. જોઈએ તે ઉપરાંત જળનું ટીપું પણ બગાડવાનું નથી. મતલબ કે જળ અને વનસ્પતિ માનું જ અંગ છે. અથવા આરા પ્રજાની પ્રસાદી છે. તેને કેમ રંજાવ ? કેમ બગાડાવ ? એ દષ્ટિ પૂર્વક વર્તવું ધટે તો પછી જોરાક કપડાંની તો વાત જ કર્યાં ?
- [૮] પહેલી કક્ષાના સાવકને જે માલિકીકક્ષાની મર્યાદામાં છૂટ છે. તેમાંથી પોતાના કુટુંબના પાસન પોપણ, બાળકોના શિક્ષણ, વૃદ્ધ માતાપ કે નિકટનાં અસહાયીજનના પાસન પોપણ ઉપરાંત પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા માટેનો ખ્યાલ રાખવાનો છે. મતલબ કે લાંબો સંઘર્ષ કરવાનો નથી અને પોતાના ધંધામાં નીનિ તો જોવાની છે જ. અને નીતિની કમાવમાંથી ઉપસે સંઘર્ષ રાખવા છતાં પોતાના 'સંઘ'ના બીજ સભ્યો તરફથી કર્તવ્યતા પણ ભૂલવાની નથીજ.
- [૯] 'વિશ્વવાત્સલ્ય' એ આપણે આદર્શ હોવાથી તથા 'વાત્સલ્યભાવ' એ સ્ત્રી જાતિમાં કુદરતી સહજ હોવાથી સ્ત્રી જાતિને બહુમાન આપવું. એટલું જ નહિ બધે જુઠું ચેવાના પ્રતીક તરીકે તેમનું પણ રધાન છે માટે તેમનામાંથી સિંધુભાવે શિક્ષણ લેવું. અતિ સહવાસ ન કરવો. પરાક્ષ રીતે પૂજ્યતા કેળવવી.
- [૧૦] હંમેશા મનુષ્ય પૈકી નાનાં મોટાં સૌને બહુમાને બોલાવવાની ટેવ રાખવી.
- [૧૧] પશુ પ્રાણી માત્ર તરફે વાત્સલ્યનો સક્રિય પ્રયોગ આણુ રાખવો. પશુ પ્રાણી પાસે કામ લેવામાં રહે ન ભૂલવો.
- (૧૨) ઉચિત સેવાના પ્રસંગમાં કર્તવ્યભાવે, વાત્સલ્યભાવે, સેવાદાન મંચેરે કરવા છતાં એમાં ગુમતા રાખવી.
- (૧૩) સર્વવ્રતોતું આવરણ પ્રતિષ્ઠા પૂર્વક કરવું. વ્રત એટલે આપણે સાથી છે. આપણી દષ્ટિએ વ્રત એટલે ધન્દિયો અને પ્રાણુના જળને કચરનાડું નહિ પણ એમને પોતાના વાસ્તવિક ધર્મમાં મૂકી રસમય અને સ્વામી (આત્મા) પરમણુ બનાવવું.
- (૧૪) "મારથી ટાંક ટાંકથી, આજોપથી, કે બળાકારથી બાંધી કે સમુદ્ધને દાબી કે સુધારી કાઢાય છે" એ શ્રમથી છૂટી ગ્રેમ એજ મહા શિક્ષક છે. બાંધિત માનવું સ્વતંત્ર બાંધિતત્વ જળવળી એકતા

વિશિષ્ટ મુદ્દનાઓ

પ્રત્યેક સાધકે યાદ રાખવું કે આખું વિષય સંબંધિત પર નથી. એટલે સાધકને ડાલે ને પંગલે વ્યવહારુ સાધનામાં મૂકેલી પડવાની નહવાની. (૧) અંગત પૂર્વાધાર્મિકતા સાથે ટકી રહેવામાં, (૨) શુભ હેતુને સંમેશ્વર શક્તિ વર્ગ સાથે સમતામય-શાંતિમય-સેવા તથા સદાનુભૂતિ જનવવા-જાળવવામાં-એક નાની પણ ખાખતમાં અસામંજસ ન થવું જોઈએ. કાટિ કિંવા દક્ષામાત્ર આંતરભૂમિકા સાથે સંબંધ ધરાવે છે; અને એથી જ ત્રીજી કાટિના સુસંમોહિત અને સંભારિત સાધકને બેંગ ખીજ કોટીસ્થ કરતાં વધુ હોવો જોઈએ. (કારણકે જેમ જેમ બાહ્યભાગ અંધારું છે, તેમ તેમ આંતરભૂમિકાના ઉધાડ વધુને વધુ ઉજ્જ્વલી રીતે થાય છે, અને એ જૂંમિકા મળતાં દિવ્ય રસના એ સાધક-બોહતા બેને છે (મેસવામાં, ઉર્લવામાં, બોધવામાં, આલવામાં, એમ સામાન્ય ક્રિયા પર્વત સદ્ગતિસદ્ગમ અવલોકન કરી, સર્વથા સમસરતા જળવાઈ રહે એવો પુરુષાર્થ કરવામાં સાધકની મેધાશક્તિની સાર્થકતા રહેલી છે.

પ્રાથમિક મંડળના સાધકને સદાંત વ્યવસ્થાપક સમી મંદીન જવાબદારીનું અને જગતના એક નંદ્ર સેવક તરીકેનું, અને ખીજ દક્ષિણ સાધક વર્ગને સતત અપ્રમતતા બરી સાધનાની સમેત જ્ઞાન અને ખ્યાન રહેવું જોઈએ જે મહાનના પાયામાં સદૈર્ઘ્ય પણ ત્રીટ દેખાય છે, તે મહાનની સલામતી જોખમી છે. જે સાધનામાં લેશપણ અશુદ્ધિ દેખાય છે, એ સિદ્ધિ અને તેટલી મુશ્કેલીને જળદુષ્કારક દેવ તોય એનું મુશ્કેલી કોટીથીય ઉતરેલું છે. ને એ ઉધાડી સિદ્ધિ, જળતા હીષકમાં પતંગચેરનાની માફક આકર્ષિત વિશ્વની સાર્વત્રિક શાંતિને જરખી લેવામાં જ આચરણિય છે.

છેવટે

ક વિશ્વવાત્સલ્યમાં મોટામાં મોટી આઝખીલીરૂપ આવેલ; કુચલી; બ્યોલોહ, કપટ, દંભ, દ્રોહ અને ધૂણા છે, એનો સાથ અને ચિંતનરૂપ ક્ષમા સમતા, પ્રીતિ, શાંતિ, સતોષ સંયમ, આત્મશ્રદ્ધા, પ્રવિન-વૃત્તિ, ત્રિતોદ્રયપણું, નમ્રતા, અને ક્રોધમળતા એ જરૂરનાં છે. કે જેમનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ આગળના મતોમાં થશે.

ચ માલતા મળતને નમસ્તે, આંગણે આવેલાને સ્વાગતમ્, ઇત્યાદિ મધુર સન્દેશચારણ, તથા મૃદોચિત્તે સન્માન પૂર્વક આતિથ્ય, શુભ પ્રેરણા, સચ્ચી સલાહ, ઇત્યાદિ જે જે પ્રકારની સેવાને ઉચિત્ત જે જે રચના હોય, સાં તે તે પ્રકારે તન મન અને સાધનાથી વાન્સલ્ય વર્ણણ કરવું. એ માનવ હૃદયને નિકટ લાવવામાં સાધકના સાથીદાર તરીકેનું આગાદ કાર્ય જતાવે છે.

આટલું “વિશ્વવાત્સલ્ય સંઘ” રચનાની રૂપરેખા સમજવા માટે બસે થશે. આમાં યોગ્ય ફેરફારોને અવકાશ છેજ.

(ક્ર) “સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો”

૧૯૫૭

જીવનની અસંગતિ કોઈ કોઈ વાર સમજાય છે; છતાં તેને આચરણમાં ચૂકી શકાતી નથી. આના ઉપાય તરીકે આપણે જોઈ ગયા કે, પૂર્વગ્રહેનો જ્ઞાનસુધી લાગ કરવામાં આવતો નથી, ત્યાંસુધી ધર્મને નામે પકડેલી નીનિરીતિથી, જીવનનો સાચો નિકાસ અશક્ય બને છે. એટલે પૂર્વગ્રહેનો ત્યાગ આવશ્યક બને છે. એ પછી આપણે મનુષ્ય કોને કહેવો? તેનાં-શાં શાં કર્તવ્યો છે? તેની માનવ ધર્મમાં વિચારણા કરી ગયા છોએ માનવધર્મનું ચિંતન, મનન, ને આચરણ કરીશું, તો સાચા મનુષ્ય તરીકે આપણી ફરજ બજાવી ગણારો. જૂના વખતમાં બાળકોને ગુરુકુળમાં આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમીના સંસ્કારો લેવા માટે મોકલવામાં આવતા હતા. બાળકના જન્મથી જ્યાંસુધી તે બાળક યૌવ્ય સંસ્કારો લેવાને લાયક ન થાય, ત્યાંસુધી માબાપ તેને ઉછેરતાં. વાતસ્થપતું પાન પાતાં, જ્યારે તે બાળક જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવતું થાય, ત્યારે માબાપ સમજી જતાં કે, હવે તે શિક્ષણ લેવાને તૈયાર થઈ છે. એટલે આદર્શ ગુરુ-પતિના આશ્રમમાં તેને ગૃહસ્થાશ્રમના કર્તવ્યોના સંસ્કારો લેવા મોકલતાં. ગુરુ-પતિને તે બાળક માબાપ તરીકે માન આપતું. તેને જોઈ પહેરાવવામાં આવ્યા પછી તેની દીજ તરીકે ઓળખાવતું. દીજ એટલે ખીજે જન્મ સંસ્કારો લેવા માટેનો. નીચેના શ્લોક એજ સૂચવે છે. જુઓ:—

“જન્મના જયતે શઃ સંસ્કારેણ્યયે દીજત”

આના અર્થમાં ગુરુ, વાતસ્થલાવે પોતાનું બધું જ જ્ઞાન, આપતા. માબાપ પોતાના પુત્રને નિદાય આપીને ગુરુકુળના આશ્રમને સોંપતા. જ્યાં પચીસવર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળીને, આદર્શ શિક્ષણ લઈને ઘેર આવતા. ને પછી જાલમ જીવન ધર્મનાર સુયોગ્ય પુરુષને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશાવતો. એથી બધા આશ્રમો સુદર રહેતા.

આજની શિક્ષણ પ્રણાલિકા કયાં? અને તે કયાં?

આજે જેમ શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, તેમ પહેલાના ગુરુકુળમાં અપાતું નહિ. આજે તો શિક્ષક પૈકાનો ગુલામ બન્યો છે, જ્યારે તે વખતના આચાર્યો કર્તવ્યના ગુલામ હતા; પૈકાના નહિ. એથી તો રાજાનો પુત્ર હોય કે ગરીબનો પુત્ર હોય તોપણ પોતાનાજ આશ્રમમાં બેઠાં વચર બણાવતા. હુપુચન જેવું કંઈ હોય જ શાનું?

સાંદીપનિ ઋષિનો આશ્રમ:—

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ જેવા રાજાના પુત્રને અને સુદામા જેવા બ્રાહ્મણને સાંદીપનિ ઋષિના આશ્રમમાં સરખું સ્થાન હતું. આશ્રમમાં નવા દાખલ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને “સમિતપાશ્વો” લાકડાં કાપવાનો ધર્મો પ્રથમ આપવામાં આવતો હતો. એ વખતના આશ્રમેમાં મોટોમોટા શસ્ત્રિય રાજકુમારો પણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે આવતા. એ સંસ્કારને ઉપનયન સંસ્કાર કહેવાનો ઉપનયન સંસ્કારનું પ્રતિક એજ જોનોઈ. આજે પણ શસ્ત્રિયોને જોનોઈ સખતી આપણે જોઈએ છીએ શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાનું મિલન આપણને શું બતાવે છે? એકબીજાના બંને પૂરક હતા. સાંદીપનિ ઋષિને ઘેર લાકડાં કાપવા બંને સાથે જતા. મહેનત-કરતા

યાય છે. ક્ષત્રિયો સરક્ષણું બાન જૂઠ્યા, વૈદ્યોના હાથમાંથી વિનિયમ ગયો અને ધુરોતો અસ્પૃશ્ય ગણી ઉચ્છાર યાય છે. આજે પરિસ્થિતિ તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે.

કારણ ?

જન્મથી કદી ભતિ હોઈ શકે જ નહિ. બ્રાહ્મણના દીકરામાં બ્રાહ્મણત્વ ન હોય તો તેને બ્રાહ્મણ કહેવાય જ નહિ. શ્રી રવિશંકર મહારાજ કહેતા હતા કે-બ્રાહ્મણ એટલે જ્ઞાન સંપન્ન આપે તો. આ વાત સાચીજ છે. બ્રાહ્મણો કહે છે “અમે તો બ્રહ્માના મુખમાંથી આવ્યા છીએ” વાત તદ્દન ખરી છે, પરંતુ બ્રાહ્મણ કેને કહેવો ? બ્રાહ્મણ તો એ કે જેતામાં, જગતના બધાં કર્મો કર્તવ્યોનું બાન હોય.

ગીતા-બ્રાહ્મણના યુગો વર્ણવતાં કહે છે કે:-

“શમે દમ્ તપસ્ય ક્ષાતિરાજેવ મેવમ,
જ્ઞાન વિદ્યાન ભસ્તિદમ્, બ્રહ્મર્મ ર્વિભવત્.”

ઇદિયો અને મનનું દમન કરવું, તપસ્યા કરવી, પવિત્રતા જાળવવી, સહન શીલતા અને સરળતા રાખવી, આત્મજ્ઞાન અને વિશ્વજ્ઞાન મેળવવું, સાચી શક્તિ કેળવવી, એ બ્રાહ્મણનાં સ્વાભાવિક કર્મો અથવા યુગો છે.

ક્ષત્રિયોને સરક્ષણ કરવા જમીન સોંપેલી. પ્રથમ તો એ સરક્ષણ કરતા પોતે એટલું ખાઈને પ્રગળે વધુ આપતા રક્ષણને ખાતર પોતાનાં જ્ઞાન આપેતાં વૈજ્ઞાનિક બગીચે ખચકાતા નહીં પ્રગળુ મુખ એ પોતાનું-મુખ ગણતા. પ્રગળી આપતિ એ પોતાની આપતિ-ગણતા. જિને તેથીજ તે ક્ષત્રિયો-સરક્ષણ-પૂર્ણ ગણાતા. પરંતુ આજે તો એ ક્ષત્રિયો સરક્ષકને બદલે-જમીન પચાવીને-સત્તાધારી થઈ બેસા છે. પોતાનું સ્થાન, પ્રમાણે તો યુગ બનુ જ છે. આ સમજ એ રાજાઓમાં આવી જાય તો પ્રગળુ અને પોતાના રાષ્ટ્રનું સુદર ધણત કરી શકે તેમ છે. રાજા તો પ્રગળે દૂરથી હોયો બેઠાએ, નહિ કે ભક્ષક ! “ક્ષત્ર યી બચાવે તે ક્ષત્રિય” ઘડુ અશીશ અને આજસમા સમજતો કે પ્રગળે-ખીસતો ક્ષત્રિય-ક્ષત્રિય કેમ ગણાય !

મિથ્યાશિમાની કહેવડાવ્યો ક્ષત્રિય

નલકામાં એક ગામ છે. ત્યાં એક લોકપાત્ર પટેલનું લગ્ન હોવાથી તે ધોડાપર બેસવાનો છે, એવું સાંભળી ત્યાંના સ્વપ્રત ગરાશિયા બાપજો આ ન સહી શક્યા ધોડાપર ચડેજ કેમ ? તેમણે પદારના માથાસો ધારી અધોઃ મચ્ચાવવાની તૈયાર કરી. છેવટે પેલા બાપજો ધોડે બેસવાનું નષ્ટ રખાવ્યું કેવી મિથ્યાશિમાનાત !

પ્રાચીન ગુરુકુળોમાં બાળકને આરીજ તાલીમ અપાતી. પરંતુ તેઓ જે તાલીમ પામીને આવતા તે જીવન સુધી ટકાવી રાખતા. આવવા બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિયોની વાત પછી, વૈદ્યકીય-શારીરિક-ચિકિત્સામાં પણ ધર્મ ચિકિત્સા સળધે હતું.

પ્રાચીન દિંદમાં તો રાજ્યો ને પોતાની ફરજો ચૂકતા તો આપણા ઋષિ મુનિઓ તેની બરાબર ખચર સહ નાખતા. તેની ફરજોનું જ્ઞાન કરાવતા. એજ દશરથ મહર્ષિ વસિષ્ઠના સચનથી રામ શસ્ત્રમણને દત્તવ્ય ખાતર મોકલે છે. રાજ્ય એજ પ્રજાનો પુત્ર હોય. તો તેની સંતતિ પ્રજાના હિતાયેજ ઉપયોગમાં આવવી જોઈએ. તેનાપર મમત્વ ન રાખવું જોઈએ. એવું સ્પષ્ટ વચન બરસભામાં સંભળાવનાર ધર્મ-શુરુઓજ, હતા.

યુદ્ધમેદાનમાં પણ ધર્મ

મહાભરત યુદ્ધમાં જ્યારે પાંડવો અને કૌરવોનું મહાયુદ્ધ શરૂ થાય છે, ત્યારે યુદ્ધમાં પણ ધર્મ સચવાનો હતો, તેનાં પ્રમાણ મળે છે એ સૈન્યો સામસામા તૈયાર થયા પછીજ યુદ્ધની શરૂઆત થતી. રાત્રે યુદ્ધ બંધ પડતું, ને બન્ને પક્ષના માણસો એક બીજાના તંત્રમાં આવી શકતા હતા. કોઈને પણ દગાથી ઉત્તી આંચ પણ કરવામાં નહોતી આવતી આ હતી પ્રાચીન દિંદની રાજકીય યુદ્ધની ધર્મમય પરિસ્થિતિ.

ચોર, બદારવટીયા પણ અમુક દૃષ્ટિએ આચન્યા રાખનાર હોય છે. આમ ધર્મ એ જીવનના, પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં હોવો જોઈએ. ફક્ત દેવળ કે ઉપાશ્રવમાંજ ધર્મ નથી. ધર્મતો રિચ્ઠા ક્યાં નાખવી? પેશાખ ક્યાં કરવો? અનીતિનું અનાજ છે કે નીતિનું? આહાર-વિહાર નિહાર બ્યવસાયમાં વગેરે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં હોઈ શકે છે. તેનો વિવેક પૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ.

સગનમાં પણ ધર્મ

આક વધાવવો, સાસુએ જમાઈને ત્રાક, રંગો, સુતર વગેરે બતાવવું, વગેરે ક્રિયામાં તંધાંગીતામાં મૃદાસ્થાવ્રમ-પ્રવેશમાં, ધર્મને શું સ્થાન હતું? તે સહેજે સમજાય છે. સમપદીની પ્રતિષ્ઠા પણ શું કહે છે?

ધંધામાં પણ ધર્મ

પ્રાચીન દિંદમાં જ્યારે આટલો યંત્રવદ નહોતો, આવી પૈસાના ગુલામી ન હતી પરંતુ મૃદઉલોમથી મુઠીને રાષ્ટ્રઉલોમે હતા ખૂબ સરેકારીને નીતિમય જીવન હતું. પૈસાનો સંબંધ ટૂંકરીપે કરાતો. ધંધાભિયું જીવન ન હતું. ત્યારે દિંદમાં મુખ્યત્વે ત્રણ ધંધાઓ હતા. કૃષિ, વાણિજ્ય અને ગોપાલન. કૃષિ એટલે ખેતી, ખેતી કરીને નીતિમય આજીવિકા મેળવતી. ને લોકો પુરસદના સમયમાં સમાજ સેવાના પ્રયોગ વિચારતા, પ્રજાહિત કરતા તેમનું જીવન ખૂબ સતોષી હતું.

વાણિજ્ય એટલે વેપાર એ વખતમાં નાણાંની લેવડદેવડ એટલી હતી. ધંડેને બદલે બાજરી, કપાસને બદલે ચોખા, તેવને બદલે ઘી, એવા અનેક વિનિમયથી જીવન ચલાવતા. ગોપાલનથી ખૂબજ ગાયોનું પાલન થતું. દૂધ, માખણ, ઘી, જોઈએ લેટલા પ્રમાણમાં મચતું. વધે તો ગાયમાં માત વહેંચાતું. ગોપાલનથી અસંખ્ય માણસો રોકાતા. ખાનાપીયનું રહેવનું ધર અને કપડાંથી વધુ માણસને જીવવા માટે શું જોઈએ? આ બધુંજ તેઓને મળી રહેતું. જીવન સ્નેહમય અને સતોષી હતું. એટલે કૃષિ, વાણિજ્ય ને ગોપાલન એ મુખ્ય ત્રણ ધંધાઓમાં મોટાભાગ રોકાયેલો રહેતો.

કરીશું; તો તેઓ સમાજમાં જાણે દલકા કામ કરનારા ગંભીર છે. પરંતુ અરેબર તે યોગ્ય નથી. તેઓ બધાજ સન્માનને પાત્ર છે, આજે તેઓ હાડપિંજર જેવી સ્થિતિમાં જીવી રહ્યા છે. શ્રમ દલકા છે, ને શુદ્ધિ ઉપા પ્રકારની છે, એમ માનવાનું નથી. શુદ્ધિની પાછળ જો લગીરે શ્રમ નહિ હોય તો, શુદ્ધિ તદ્દન પાંગળી બનવાની છે. શ્રમ ગમે તેવો હશે તો પણ તેને આજીવિકામાં વાંધો નહિ આવે. માટે જો શ્રમની પાછળ શુદ્ધિ ખરચારો તો વધુ ઉપયોગી થશે, એટલે શ્રમ સાથે શુદ્ધિનું જોડાણ થશે તો સુંદર જીવનની શકારો.

માટે જ નવો પ્રાણ પૂરવાનો છે ! તે કેવો પૂરશે ?

આજે એ હાડપિંજરમાં પ્રાણ પૂરવાનો છે. એ પ્રાણ ધર્મ રિત કેવો પૂરી શકશે ? પ્રાણ પૂરનાર પ્રજાપતિને જગાડવો પડે, તેને ઉત્સાહ આપી ચેતનવંતો બનાવવો પડશે, તો જ તે પ્રજાપતિ અઢો કળાકાર બનશે ને સમાજને-દેશને-લાભ આપશે. એજ રીતે સુનાર, કુદાર, વણકર, ચમાર, ભંગી વગેરે લાઠીએને ઉત્સાહ આપી ચેતનમય બનાવીને તેની પસેથી સમાજે ઘણું લેવાનું રહેશે. જો તેમનામાં ધર્મરૂપી પ્રાણ પૂરાયો હશે તો પ્રથમનો એ બધા મકાન વૈજ્ઞાનિકોના વંજની કલ્પ કરવી જોઈશે તેમને સન્માનવા જોઈશે. અને ઉચ્ચનીચનો વિદ્યુત ભેદભાવ કાઢી નાંખી તેઓમાં નવજીવન રેડવાનું કામ આજે ખૂબજ અગત્યનું અંગ બન્યું છે.

રશિયાના પ્રયોગ

આજે ભલે રશિયામાં ખાવા પીવા, ધરને કપડાંની જુરુડીવાતો, જીવનશૈલીનું સાધન વગેરે મળે છે. તેમ જો હિંદમાં કદાચ આજુ બધું મળતું હોય, પણ જો તેમાં હૈયાનું જોડાણ નહિ થાય તો મજુરને મુકાદમ, શોદને નોકર, શુદ્ધિયાળી અને શ્રમજીવીનું જોડાણ કઢી થવાનું નથી. હૈયાને મેળ કરાવનારું તત્ત્વ ધર્મજ છે. રશિયામાં તો ધર્મની ભણક છે. જોકે હાલ પ્રાર્થનાનો પ્રતિબંધ હળવો થયો છે.

ધર્મરચણ એટલે નદી. જ્ઞાન આનંદ ને સાંતિની તૃષ્ણા ત્યાજ દળશે. ધર્મ સિવાય આજે નિઃક્રિય હાડપિંજરમાં પ્રાણ પૂરી શકવાનો નથી. રશિયાના સારા સંસ્કારો અમિન લેવા જોઈએ, પરંતુ આપણી સંસ્કૃતિનો વિચાર કરવો જોઈશે. વિશ્વાળ દષ્ટિ રાખવી જોઈશે.

નવા સમાજની રૂપરેખા

બાંહેણ એને કહેવો પડશે કે જે જ્ઞાન તે જાણે છે, તેનું પોતાના જીવનમાં આચરણ કરતો થઈ જાય. પ્રજાના ધડતર તરફ વળે, ને રાષ્ટ્રનું કર્તવ્ય જાગૃત્વ થઈ જશે તો દાતાને શોધવો નહિ પડે. પરંતુ દાતા યોગ્ય પાત્રને શોધવા નીકળશે-અને તેને જીવર મળી રહેશે. શ્રી રવિશંકર મહારાજનોજ દાખલો હોતો ! તેમણે સાચું બાંહેણજીવ જીવ્યું છે. તેઓ કહે છે, ગાડી ભાડું ભાડું ભડે છું ભાડું ભડે ભડે છું. કોઈને વધારે આપવાનું મન થાય, પણ કું લેતોજ નથી. આવા માણસની જીવનશૈલી પૂરી કરવાનું મન કોને નહિ થાય !

તે આ સચે છે. નિઃશ્વાસલ્પ ચિન્તકાર્યનું આ પંચમું પ્રયત્ન છે. તે પ્રયત્નના મુદ્દાઓ લગભગ આ સાથેના લેખમાં આવી જાય છે. પ્રયત્નોની મોંઘ જયકાતે લીધી છે, પણ અક્ષરશઃ ફરી એ લખાણું નથી એટલે હવે હું જ આ લેખ પછી લેખના (પ્રયત્નના) મુદ્દાઓને લગતી કેટલીક ખાખતો 'પૂર્તિ રૂપે' અહીં લખી આપું છું તો 'ભાસનળકંઠ' અંગે અવારનવાર લખાયેલા સાહિત્યની દૃષ્ટિએ આમાં લાભજનક નવું છે।

પૂર્તિ

નળકંઠ સંપર્ક પહેલાંની મનોમૂર્તિકા

'ધર્મપ્રણય લોકશાહક' લખાઈ તે કાળે ધર્મક્રાંતિનાં બીજા વર્ષમાં ચૂક્યાં હતાં સોળમા દેશમાં થયેલા ધર્મક્રાંતિકારક પુરુષ તે જ ધર્મપ્રણય લોકશાહક. જેન રચના સમગ્ર કે જે ધર્મક્રાંતિકારક માન્યતા પર ખડો થયો છે. તે જ એ પુરુષ.

આ લેખમાળા લખનાં પહેલાં હું અવધાન પ્રયોગો તરફ વળી ચૂકેલા હતાં. જોકે ચનાવધાની કહેવાયતા છતાં, જાહેર કે ખાનગી સફળ સો અવધાન કર્યા જ નહોતા અને નથી. એ હું એકરાર કરું છું. અસખત સંખ્યા આડે તેમ પૂરી કરવી જ હોય, તો તાણી તુંચીને અવધાનકાર કરી શકે છે. પણ માંગ્રાના અનાસિદ પ્રયોગો જે રૂપે થયેલા એ રૂપે એ દિશાની એ મારી અરધિ છે. લગભગ ૪૫ પ્રયોગથી મેં અજમેરમાં 'ભારતરત્ન'ની ઉપાધિ મેળવી. એમ લોકોના બહુમાન પછી જણાણું કે વહેમ, પામરતા, અને લાલચના પ્રચાર નિમિત્ત અને રવષે અંતરનું અભિમાન આમાં વધે છે અને દિને દિને આવા પ્રયોગકારો વધતા હતા. એમ અનેક કારણે એ વેગમાં ઉદાસીનતા આવી.

ત્રિજડીના ચાતુર્માસથી છાપાના લેખો, ધૈર્યમાર લખાવા માંડ્યાં. અને અમદાવાદના ચાતુર્માસથી 'દિનકર' નિમિત્તે પુસ્તકનું મંગલમ્બરણ થયું.

ત્રુજર્મ ગમાયાદ તત્કાળ ધર્મપ્રણય લોકશાહકની લેખમાળા પૂરી થઈ. આર્પસમાજના મેળાવડામાં પાંચ ધર્મક્રાંતિકારોનાં જીવન કહેવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો. દીક્ષા બાદ જનહૃદય સંકરત્વ ધર્મના શ્લોકો ઉચ્ચારતી વખતે પણ કનિત રાશી જતી, પરંતુ ઉપવા પ્રસંગેએ કંઈક વધુ નિશ્ચિત રૂપ લીધું. ધર્મનું મૂળ નહિ પણ કહેવર કાળે કાળે બંધવુંજ એઇએ. એવું જ્યાં જ્યાં વાંચન મળે કે તે ભાવ દડ થતો જાય. તેમાં પણ તત્કાળના અનુભવો, ધર્મપ્રણય લોકશાહકની લેખમાળા અંગે થયેલા સમાજનો મહાન ખજાણાદ, આચારાંગતી ને ધો લખનાં થયેનાં ચિંતનો, અને આદર્શ સમાજસાદની પ્રસ્તાવના રૂપે લખાયેલી-ધાર્મિક દૃષ્ટિ અને સમાજવાદ"-પુસ્તિકાના લખાણનું મંથન; આ બધાં કારણો ઉપરાંતપરી ઉભાં થયાં. આ વેળાએ પરમ પ્રખ્યાત ચુદેશના નિચારો સામે પણ મારા નિચારો વધુ ધર્મણ પામતા જતા હતા. નિચારોની જાહેરાત અંગે તેમના જાણુ બધાર લખી એમની ચેરીમાં પાપમાં પણ હું પડતો હતો. છતાં અતિ પાપ કર્યાં લગી છૂટું રહે ? એના પ્રત્યાધાતોથી મારા કરનાં એમને મારે લીધે ખૂબ સહેવું પડ્યું એનો હું દોષિન

બેએક જુવાનિયાએ આ જોયું એટલે તે મોટર અટકાવી અને પાસી જુવાએ બંદૂક દેખાડી. પણ આ જુવાનો શેના ગાંજ્યા નાથ ? એમણે સામનો કર્યો. ધીમાણું થઈ પડન. ત્યાં તો ગામલોગને ખબર પડી. ગામ પણ ત્યાં બેળું થયું અમો બંધારણ સમજાવવા અને વધુ સંપર્ક સાધવા ગામડે ગામડે ફરતા આ જામે જ ટાંકણે પહોંચ્યા હતા. અમોને ખબર મળ્યા. અમો ગયા. મારે મૌન હતું. હોદ્દામુખે આ બધા વાતાવરણને સમજાવી શાંત પાડ્યું. લોકોનો ઉત્કેષ્ટ ટુરન થત થયો. પછી તો પારસીભાઈને ગામમાં ચોરે લાવ્યા. હવે તો આ ભાઈ અતિથિ બન્યા. એટલે દૂધ હાજર થયું. પારસીભાઈને સમજાવવામાં આવ્યું કે “ બંધારણ પત્રી આ લોકો હવે સિફત સદન કરી શકતા નથી. ” “ જે લોકો સિફતમાં સાથ આપતા તે આમ વિરોધ કરે અને પાછા પ્રેરકના શબ્દોને આટલું માન આપે, ” આ પ્રસંગે પારસીભાઈના અંતઃકરણને હલમલાની મૂંઝું તેમણે તો ખુશખુશ થઈને ખીસામાંના રૂપિયા કદાચ હશે તેટલા ખાલી કર્યા. ને ગામને હવાડો કે તેવા ખાતામાં વાપરવા કહ્યું. અને પાછા ફરતે પણ હું વધુ આખી જઈયા તેમ વચન આપ્યું અને તેમ એમણે ક્યું ‘ પણ ખડું. ’

આવા સિફત વિરોધના પ્રસંગો તો અનેક બન્યા. ખૂદ સમેલન વખતે જ ‘ મેતલાવ ’ પર આવેલી સિફતી મોટર પાછળ મહાન જનસંખ્યા ઉમડી પડી હતી. જુવાનપર પણ મચ્છીમારોની મોટરો સામે વિરોધ થયેલા પણ આ બધામાં “ હણે તેને હણિયે ” એ સૂત્ર લગભગ ચાલતું હતું. હું જે અર્થિક પ્રતિકાર ધિક્કારો હતો તે નહોતો. કેમ સિફતી કે મચ્છીમાર માર સદન કરતે પણ એ સમજાવવા તૈયાર ન હતા. આ ભૂમિકા જોનાં મારી આશા વધુ પડતી પણ મને લાગતી હતી. એક તરફ સાણંદના કેટલાક વહીવટી ભાઈઓમાં પણ હાલતા ને ચલતાં સિફતી બંધુઓને શંકાકે થતી. જે નળકંઠો સિફતીઓને પોતાના શોખ-પૂર્ણાનુરથાન હતું, તે આમ હવે બંધ પડતો હતો. તેથી તે સિફતી-બંધુઓનો રોષ વધતો જતો હતો. આ કેમ પેડીના પણ કેટલાક ખાનગી કે કવચિત્ ખાનગી રીતે જરાપૂર્વની માંસાહારની ટેવને લઈને મચ્છીમારશુ વગેરે કૃત્ય કરતા. પણ રોષ તો હતો જ.

મને જે દિંસક સામનો અનિષ્ટકદ લાગતો હતો, તે પણ ઉપર કહ્યું તેમ ચાલતો હતો. એટલે મારો એ પરત્વે વિરોધસિદ્ધ ચાલુ હતો. આમ ત્રિવિધ રિથિને લીધે ઉત્તરાર્ધ આવેલી પ્રતિકારશક્તિ કે ઈકે નજીબી પડે તે સ્વાભાવિક હતું. તેમાં વળી એક ઔર અનિ કુખંદ પ્રકરણ બન્યું !

ગવર્નર સિફત પ્રકરણ

આ અતિ કુખંદ પ્રકરણ તે ગવર્નર સિફત પ્રકરણ. આ સિફત પ્રકરણમાં અમદાવાદથી સિફતશીખી મનુષ્યો મુખ્ય કારણરૂપ હતા. ગવર્નરનો સિફત; જુવાનમાં બને એ જ મહાન આશ્ચર્યનો વિષય હતો. પણ ખરે જ એ બનતાનો હતો. આ વાન ચોક્કસ પાંચે મત્યા પત્રી સાચુંદ મદ. જાને અને સાણંદ મામે ઉપાડી લીધી. મારું આ વિરોધી અ દોષનમાં પૂરેપૂરું સમર્થન દેલ એ દેખીતું જ હતું.

જો ગવર્નર સિફત ન શકાય અને એ રીતે એકવાર ઉદ્ધાપનક્રિયા થાય તો દરેક સિફતી બંધુઓ

જુવાનના અનુભવ છોડ્યાં. પણ એ મારો જૂન અને સમજાઈ અને એ અમુક દિને આતરે સુધારી લીધી. જુવાનો વાંક જોડાનો મારો ધર્મ જ નહોતો. મારા સાથીઓ અને બીજાઓને આ મુગો માર-તેઓ અસહ્ય જોડા કરે અને તેમની સાથે આમ શિક્ષક બેવાન-તે અસહ્ય ધર્મ પડે તે દેખીતું જ હતું.

આ આખા પ્રકરણમાંથી મારી નજાણીને મારે એકરાર કરવો જોઈએ. વિશ્વવાસ્ય વિતંક-વર્ગના સભ્ય અદેસિંગમાઈની જુવાન ચર્ચાથી મને વધુ વિચારવા તક મળી છે. અલગત આ પ્રકરણથી મને એક મોટો લાભ એ થયો કે જે બહુજ મદ વનો હતો. તે એક જુવાનના પ્રથમ પ્રસંગ વખતે મોળી ન છૂટવાથી લોકોએ મને અમ-કારી માની લીધો હતો. તે તેમની ભ્રમણા લાગી ગઈ. જુવાનમાં ધાર્યા કરતાં વધુ મોટી જનસંખ્યા ભેગી થવામાં કેટલોક વર્ષ-મારા પ્રત્યેની લાગણીથી-કેટલોક કુતૂહલતાથી-અને મોટાવર્ગ અમત્કારનેવા મોટા આવેલો, એમ લાગુ. જુવાનના શિક્ષક વિશેષ ખાતે અગત્યથી, જૈન જ્યોતિ, અને પ્રભાત વગેરેએ પોતાના પત્રોમાં મહત્વનું સ્થાન આપી સાથ આપેલો. અમલવાદમાં બળરેતો બહુ મોટોભાગ આ નિમિત્તે હતાતપર ગયેલો. બાવળા સાણદ વગેરેએ પણ હતાતો પાડેલી. પણ આ વિશેષ વચ્ચે પણ એ શિક્ષક બેલાયો.

જુવાનના આ ગવર્નર શિક્ષક પ્રકરણ પછીથી જાન્યર પ્રલાપાત થયો. શિક્ષકી બંધુઓ ઉમરાવા લાગ્યા. કોમરોડીનાં પણ શિક્ષકને ઈન્કોનારાં તત્તો જોરમાં આખાં બંધરજીને મહાન કટકો લાગ્યો. આમ છતાં અમત્કારનો ભ્રમ પડેો ખસી ગયો-તે એક મહાન કાવદો થયો. કામની તૈયારી ન હતી. તો મેં આ જોખમ એ નિમિત્તે કેમ ખેડ્યું કે એ પ્રશ્ન થયો.

મને આ શિક્ષક પ્રકરણ બન્યા પછીના પ્રલાપાતની લાવંકરતા ખટકની હતી-અને સાણદે આ આખાન બ્યાનમાં નીધી છે તો મારે પડ્યું ઉલ્લા રહેતું એ મારો ધર્મ હતો. અલગત કેટલીકવાર સામાન્ય રીતે જનસમાજમાં મહાન ગજાતા લોકોના સાથ, જનસમાજમાં કચિત્ શિષિવ્રતા હોય તો પણ તે શિષિવ્રતા કારગત ન થવામાં કારણરૂપ બને છે આ કિસ્સામાં તે ખેડું પડ્યું. જુવાનનીજ માત્ર મહત્તા હોત, તો શિક્ષક પ્રકરણ અશક્ય ધર્મ પાન ! પણ એકંદરે જે થયું તે સાડું ગણી લેતું રહ્યું.

મને આ પ્રકરણથી પ્રથમ ભારે આધાન લાગેલો. પણ એકતો અમત્કારનો ભ્રમ પડેો ખસ્યો તે લાભ થયો. તે સમજનાં, તથા આમાં જો સફળતા મળી હોત તો કાચુ જ કામ રહી જત તે સમજનાં, આમાંથી મેં લીવાસો લેવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

ગવર્નર શિક્ષક પ્રકરણ બન્યા પછી પણ હું પેનિસ અધિકારીના વચનને ખાતર અમનગદ થયો. પણ એ વચનની એમને શી કિંમત ? કલેક્ટર મિ. ડ્યુને મળ્યો પણ તેમણે તો અમને આહે તેવા માનો અમો તો તે કરાના" એ જાનને સેકડો જાગ્યો મુખે પચાવ્યો. કરતુરજાઈને સાણદ મહાગ્નિ અને હું પણ મળ્યો. પણ રાષ્ટ્રીય અધિકારો સુધી રાહ જોવાની વાત સાંપડી.

શિક્ષકના ઉદ્દેશ્યના સાથે શિક્ષક બીજા કરવાં માંડશે અને બંધારણનો એક કાવદો ટૂટતા-સામાન્ય

ખરા. પણ કેટલેક રથજો તો તેમને 'ભાસાધર શિખર' નામે બહુ 'નમ્મલ નદિ, અને કેટલેક રથજોના તેમજ વગ્ગનગ નદિ. અસખત ઉપરદય, બવનખા, કેશરી, જેના-ગમેના લુહાખાલાઈઓ આમાં અપરાદ રૂપ છે.

ડાંગરના પાકને લીધે બધેની વ્યવસ્થા હોવાથી માંછલાં ખૂબ જોવા મળે એવાળુ એક કારણ ખડું. ગરીબાઈ પણ કારણ પ્રથમનકે માની લેવા જેવું ખડું. પદારથધુતા સંપર્કથી પણ કેટલાંક ગામેમાં આ નાદ લાગેલો. શેડ નદીના કાંઠાપરના ગામડામાં માંછલાં વગેરેનાં યોગ થયો તે પણ કારણ ખડું. આમ અનેક કારણો ગણવાની શકાય.

અક્ષરજ્ઞાન તો લાસમાં વધુ ગંદકા ન હતી ચકાય. છતાં નજરકંઠાની દૃષ્ટિએ કંઈક ઠીક તો ગણાયજ. બાળના કેટલાક પટેલિયાઓ તો રમખૂન અરાસિયાની દરશનમાં ભેસે તેવા, પણ સાટે તેને લીધે બાળમાં અરીગુનું વ્યસન પણ રીકડીક પ્રમાણમાં ખડુંજ.

નવકંઠાની જેમ બાથવારે જાનમાં લખ્યાં-હૂટાછેડ નદિ ચવાના. તેમ વળી ધણી મુઆ બાથ પુનર્મજન કરનાર બાઈના માગ્યાપ કે ચશુરપક્ષ પૈસાપણ લેવાના નહિજ. નવકંઠામાં એ બદી હતી. વચ્ચે નાખૂદ થયેલી, ફરીને એ પાછરી છે.

નવકંઠા જાંઘો પ્રદેશ લાત તેના કરતાં નીચાણનો પ્રદેશ. બાળમાં નદીઓ ખરી નવકંઠામાં એક બંધમાં પાણીનું કુખ, તેવું નવકંઠામાં નહિ. નવકંઠામાં ઝાડ જોકે ઓછાં છતાં જેવા મળે. ધુમેટાનો બગીચો કે જેમાં મોસખી, સંતરા, આના વિગેરે થાય છે એ નવાઈ. બાલમાં ઝાડ જ ન મળે. પાણીનું અતિદુઃખ પરિસ્થિતિ 'જેનો આ સક્ષેપે છતાં સારો નિષ્કર્ષ' છે.

આંદોલનો પછી એમની સ્થિતિ અને બીજી કેમપર અમરો તથા સંપર્ક

આદોખનો પગી એમની સ્થિતિનો ખ્યાલ લેખમાં કુટ્ટા છતાં આવીજ જાય છે. પ્રીછ કોમે પેકા, વેપારી, ક્ષત્રિય રાજાઓ તથા પદર તેમજ દરિજન સૌ પર આ પ્રોગની અસરો તો થાય જ છે. અને તેમનો સંપર્ક પણ દિને દિને થાડ થયો જાય જ છે. નચ્છકની શહેરી જનતા અને ઉવટે જિલ્લાનો સંપર્ક પણ આ પ્રોગની દૃષ્ટિએ શક્તિમૂળ રહેલ છે અને હવે વધુ પ્રમાણમાં રહે છે. કેશુબાઈ વગેરેએ લિવેલી નામની વધુ બાજબવાઈ પ્રતિષ્ઠા, તથા કેળવતવાવડતિ એ બેસૂતોના ઉદવેખજન દેસલાઓ, કોઠાતાવાવડીના નાગરભાઈ અને તેને લીધે બનેલો જાવા વલીવટદારનો પ્રમગ, છાયાસરના વાગેવા બધુઓનો પરિચય અને તેમની પ્રતિષ્ઠાઓ, શિયાળો લીરે ગાંગડ દોકાર તથા લાઈથી જાવાનો થયેલો અને વધેલો પરિચય; ભાવ વિહારને લીધે થયેલો ચૂડામમા તથા ઝવાઓનો પરિચય અને અસરો, નવકંઠાને લીધે આવવાના ચાતુર્માર્ગની કલ્પના અને આવવાને લીધે ભાઈલાવખાઈ, બવરેવખાઈ, માધવજીભાઈ વગેરેએ આપેલી ઉલ્લેખપત્ર સેવા, તથા આવવાના રનેક સૌખ્ય, સાણ્હુનું ચાતુર્માસ અને-સાણ્હુ દોકાર તથા સાણ્હુની જનતાનો સંપર્ક, ત્રિઘનશાઈના કુટુંબે રહેલો ગાણુ અને કાપિઘસલાઈ વ.ની રનેકભકિત, ધોળકા, ધધુકાના સંપર્કો, અણમવાસીઓ વળેનારનેક અને અમદવાઈની જનતાનો આ વેળાનો સંપર્ક તથા આગામી

રથાં સમાજ સમઘપમાં હોઈ, એ કરતાં પણ વધુ યાહે છે એમ મને લાગે છે.)

હું પ્રમાણિકપણે માનતો હતો. અને માનું છું કે, જૈનસાધુ અને તેમાં પણ ધર્મપ્રાણ લોકશાહની માન્યતા પર ઉભેલા રથાનકવાસી કે સાધુમાર્ગીય સમાજના જૈનસાધુની આ ધર્મ-ક્રાંતિ પાછળ મરી દષ્ટિ સતત રહી છે. પરંતુ એ વાત સમાજને તત્કાળ ગળે ન ઉતરે તે પણ સ્વમાનિક હતું. ઝૂ મૈયની ક્યાધી મેં મારો પંથ કાપવા માંડ્યો. સદ્ગણ્યે દૂર રહીને મારી ઉપાસના મારા પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ અત્યે અખંડ રહી, એમની પરમ ઉદારતા અને મહાન મણુનો ઉલ્લેખ કેમ જણાવ !

સં. ૧૯૬૪નું અતુર્માંસ વાણજુરામાં થયું. મુકરમી અને લેવનના મુદ્દામાં મને જે સરોવર યોગ્ય લાગ્યું તે પ્રમદ થયું. મને જે સલ લાખું હતું તે માર્ગે કું' ધપતો હતો. ગામડાંઓ ધૂમી રહ્યો હતો. તેવામાં મેદાસરમાં ડાહ્યાભાઈ મલાતજવાળા મળ્યા. “નળકંઠા ચાલો, ત્યાં એક વિશાળ કોમ છે. થોડા દિવસો આપો.” જાણે ભ.લનળકંઠા પ્રયોગ તરફ જ કુદરત મૈયાએ કાં આ લાઈને નિમિત્ત બનાવીને મોકલ્યા ન હોય !

મંગલાચરણ

છત્તનાહાઈ માણુકોલમાં વાતાવરણ તૈયાર કરી મૂક્યું હતું. તેઓ અને પટેલિયાઓને ડાહ્યાભાઈ બેલાવી લાવ્યા. માણુકોલ તરફ (અખાલાલ સારાભાઈનું છે લા) જવાનું નક્કી થયું. બાવલથી જુવાલ આભ્યા. આ વખતે જુવાલની પાટ પર ગોરા લોહા શિકાર કરવા આવી ચડેલા. એટલે ગોરા લોહાને શિકાર ન કરવા સમજાવ્યા, તેઓ છેવટે વર્ષા. જુવાલે મુંદર સાથ આપ્યો. ત્યાંથી માણુકોલ ચોવીસી અને અંધ નાનોદરા ચોવીસીનાં મુખ્ય ગામ અને આગેવાનોનો ઉપજક યોગ્ય સાધ્યો.

સંવત ૧૯૬૫ના પોપ મહિનાની પૂર્ણિમાએ બન્ને ચોવીસીના પટેલિયાઓનું માણુકોલ મુકામે બન્ય સમેલન થયું. હજારોની સંખ્યામાં ભાઈઓ બેને ઉમટી પડ્યાં આ દિવસો ખરેખર અશ્વૈકિક હતા. બન્ને ચોવીસીનું બંધારણ તેમની સ્થિતિ તપાસી થકી આપ્યું. અમલ એમના પંચ મારફત કરાવવાનો હતો. આ થયું ભાલનળકંઠા પ્રયોગનું મંગલાચરણ. નિરક્ષર છતાં મુંદરકવિ લોકપલ પેલે મોહનવાલ છેલા-ભાઈએ ઠેક આગમનથી માંડીને મહાસમેલન લગીનું વર્ણન પોતાની લોકપાલ ભાષામાં આપ્યું છે.

બંધારણ પહેલાં

નળકંઠા પ્રદેશની માહિતિ અને વિવેચના તથા વિવેચનો, નળકંઠાનું નિદર્શન તથા બીજાં રીપોર્ટોમાં છે. ત્રિશ્વપ પાંડક તે મેળવતે જાણી લે અહીં તો માત્ર નિદર્શન કરું છું.

આ પ્રદેશમાં વિશેષ કર્મિ કાષ્ઠની પરણેતરને ઉઠાવી જવાના ગુના બનતા. તેને તીધે એ બાઈના મુજબથી દારા જે ગાયે તે બાઈને લઈ જવાઈ હોય, તે ગામની ધાસની મંડળો જળવાનું અને કપાસ ગૂંવાનું કૃત્ય પણ થતું. આ એની ફરિયાદ ! આવા ગુના બનવામાં એક કારણ એ હતું કે લગ્નમાં ખર્ચ વિશેષ થતા અને એટલે જાત્રે આર્થિક સ્થિતિના તંબ માણુસો તે ખર્ચને પહેંચી વળતા નહિ. સરકારે

એ કરવા માગું છું, તેઓ નલકંઠ પામેથી ઓછામાં ઓછું લે અને વધુમાં વધુ દે. એમનામાં શક્તિ છે-કળા છે-અને શુદ્ધિના પણ્ય યોગ છે. મેં આ વાન મૂકીને એ જાત બધું કે નગકંઠાની હુકાણાકામ અને તેના કરતાં પણ આ શહેરો નગકંઠામાંથી પ્રસક્ત સંબંધે આર્થિક લાભ વિશેષે મેળવતાં. પણ સાથે સાથે એ કોમના ઉપલા દુશ્મનીથી હુકાણાકામને પ્રતક્ષ અને ઉપલા શહેરોને પરોક્ષ વેંચુ તો પડતું જ. ડા. ત. ગામડામાં રહેનાર દંકરની ગંજ બળી બપ કે હુનાસની વખતે પગવણી ચાપ અને આનાં છાંટા નજીકના શહેરોને પણ ઉડે તો ખરાજ.

બધારજુમાં

આથી ઉપલા મુદ્દાઓને સ્પર્ધી બધારજુ ધ્યાયું. ધીરે ધીરે લગભગ કુત્સે આમાં ૧૧૨ માંનો લખ્યાં. એ ચોવિસીના લોકોએ પહેલે વર્ષે ખૂબ કંકરતિ આ બધારજુ પાડ્યું. સ્થિતિમાં ચમત્કારિક પડ્યો થયો. આતું વર્ણન “નલકંઠાનું નિદર્શન” નામની ચોપડીમાં સુંદરરતિ આવેખાંયું છે. પંથુ સાં તો જુવના-લનું ગવર્નરે ચિહ્નર પ્રકરણ બ-પુ. એથી આ કાર્યને ખૂબ ફટકા પડ્યો. ઉપરાંત આગેવાનોની જૂલો અને મારી ગરહાજરી વગેરે કારણો લેલા થતાં એમાં સારી પેઠે લગણી પડ્યું. છતાં બધારજુના આર્થિક અને નૈતિક બળને લીધે સર્વસામાન્ય જનતાપર એની પ્રિયતા ટકી રહી હતી. તેવામાં હું કાલિયાનાડથી આભયો એટલે ફરી એક મહાસંગ્રહન થયું. વચગાળે એક સંગ્રહન ગોરારજુમાં દેશાઈના પ્રમુખપદે મારી હાજરીમાં લરાયું હતું. જૂના ભાઈના પહેલેથી અને પછી પનાભાઈ તથા બીજા કોંગ્રેસીક, વૈકરે આમાં ખૂબ રૂંસ લેતા હતા, જૂનાભાઈના અમદાવાદ ખેડાં બેઠાં જે અને તે કરેલો સહકાર, આજ પર્ષત ઉચ્ચેખ પાત્ર છે. ઉપરાંત ફરીવાર જનતામાં તથા હાલનાભાઈના ખાસ યાદી આપું છું અને છેલ્લાઈ (નલકંઠાના સરદાર) શાંતિભાઈ, અંબુભાઈ, ઉપરાંત અર્ધા એક ભાઈલાલભાઈ પટેલનો ખાસ ઉલ્લેખ કરું છું. તેઓ દેશાઈના ખેડાં વલ્લભસરદાર સેવાશ્રમ નામની ઈમારત બંધી કરી, એમના મિત્રોને પણ એમણે આકેશ્યાં. પરંતુ હરિજન પ્રેમને નિમિત્તે સ્થાનિક અને બાવવાના કેટલાક સ્થાપિત હોતોને નિમિત્તે ગામમાં વટાળ ઉઠ્યો. આ મને મળેલી માહિતિ છે. આ કેસનો ફેસલો મારે હાથે થયો. ગામચોકડાએ તેનો પણ્ય-ઈન્કાર કર્યો જોકે આ ફેસલામાં ભાઈલાલભાઈની અનુધારાદે થયેલી જૂવની આકરી સિદ્ધ કરાઈ હતી. પણ તેમણે તે સંદેહ લીધી. છતાં વાતવંદી છેવટે ભાઈલાલભાઈએ દેશાઈના હોડકું વાત એટલેથી ન અટકી. મહાનની કુર્ચા અને ધંપા કુમવાપછી ભાઈલાલભાઈમાં પણ પ્રવાસાત ઉઠ્યો. મારા પ્રયોનાં તેમના સહલાયને લીધે હું પણ તેમના આ પ્રસાધાતમાં મારી જાતને નૈતિક રીતે જવાબદાર બેધું છું. આજે તો વાનાવરજુ પલટીજ ગયું છે. ગામચોકડાને જૂલ સમગળ છે, બાવવાવાળા એક વેપારીભાઈ પણ બેસવા તૈયાર થયા છે. ભાઈલાલભાઈ પ્રયોનાં તેમનો સ્નેહ ખંડાયેલો તે જાણ્યો છે. ભાઈલાલભાઈમાં રાષ્ટ્ર સગની છે. પણ સને ૧૯૪૨ પછીની એમની પદ્ધતિઓ અને તે પહેલાના કલ્લસમાં તેમના વિચારોમાં અનેકધા ભરતી એરો આવી ચૂકી છે તેઓ ફરીથી આ ક્ષેત્રમાં આવે તેવી આજે સંજાવના નથી. કાલે

દહાડો જ્યારે મથે ત્યારે એ હંડા વીરકામાં માંડ પોતાના કુટુંબને પૂરતું પાણી મળે. ઘેર માટે નજીકના ગામમાં એમને લઈ જાય, પણ પાછાં સાંજના લાંબે ત્યારથી વળેને દહાડે પાણીના સ્થાને પહોંચે લાલગી એ મુંજા પ્રાણીનું શું ? આવી દશમાં માણસની માનવતાને પણ કાની પહોંચે છે. તેનું એક પ્રમાણ જ નસ થશે. કોઈ સાધુવૃત્તિવાળા અજણ માણસો અહીં આવી ચડ્યા. ધોમ ધોમ તાપમાં આવે તેને ખોરાક પહેલાં પાણી જ નેઈએના ? વીરડે વીરડે ફરી વત્યા, જનુ એમનો ધડો કાણ કરે ? એકે હિન્દને મામડે હજુ પણ પરાયે સ્વાયં હોમનાર કોઈક તો મળી રહે છે. એટલે એમને પાણી આપે તો મળ્યું. આ સાંકળેલી ધટનામાં નવાઈ નથી. રણમાં જે કિંમત પાણીના લોટાની છે તે કિંમત હીરાપોતીની માળાની નથીજ. પણ અમદાવાદ જેવા રાજ્યપરમાં કે મુંબઈ જેવી મોહમચી નગરીમાં ચક્કી ફરવાને અટળક પાણી મેળવનારને તો આનો ખ્યાલ પણ આવશે ખરો ?

આવા ત્રાસનું મૂળ કારણ

બાલની અપેક્ષાએ નલકંઠામાં આટલો ત્રસ ન ગણાય. કારણકે બાલની જમીન કરતાં તે પ્રદેશ ઉચ્ચાણનો છે અને બાલ વિભાગ કે જે મૂળે ખંભાતના અખાતનો વામ હોવાનો પૂરતો સંભવ છે, તેથી એ ઉચ્ચ કાળનો દરિયાર્ધ ભાગ નથી. એટલે લાંબાં ધણે ડેહણે મીઠાં પાણી મળી શકે છે. ઉપરાંત નલકંઠામાં ડાંગર પાકતી હોઈને બધીની એટલે કે પાણીનાં મોટાં તળાવોની સારા પ્રમાણમાં સગવડો છે. અલખત નલકંઠાનો અમુક વિભાગ એવો છે ખરો કે જ્યાં ઉપલી મુશકેલી છે. એટલેજ જળસમિતિના કામદારમાં આ (બાલ નલકંઠા) પ્રદેશ મુખ્યત્વે છે.

જલસહાયક સમિતિનું નામ કરેણ

જવરાજભાઈ તો ગયાં પણ એમના સુપુત્રો અને કુટુંબીજનોએ મારી વાતને ઉપાડી લીધી. એટલે મેં જવરાજ ભાવ નલકંઠા જલસહાયક ફંડની જે કલ્પના મૂકેલી તેણે મૂળ સ્વરૂપ પકડ્યું. હું ન બૂલતો હોઈ તો સાતેક હજાર રૂપિયા જવરાજભાઈ તરફના છે. આટલા રૂપિયા માનથી આ નામ ન મળી શકે; નામને સાડુ પડતી મુશકેલીઓતો મને કહ્યા પ્રિયજનો તરફથી ખ્યાલ આવવામાં આવ્યો છે. અને માત્ર ધનને કારણે કોઈને પ્રતિષ્ઠા ન મળી શકે, એ જાતના મારા વિચારોએ અને ઠીકઠીક પાકાં છે. હું અહીં એ ઠીક કહું કે એ નામની સાથે જવરાજભાઈ અને એમના કુટુંબના જગોદરાથી માંડીને આજ સુધીના બાવનગકંઠા પ્રયોગકાર્ય પરત્વે અને મારા પરત્વેના સંબંધોનો ખૂબ ઇતિહાસ છે. માત્ર ધનનો નહિ. આજે એમના જ કેટલાક ડેશુવાઈ આ સમિતિના (મારી દૃષ્ટિએ મુખ્ય મંત્રી પરીક્ષિતભાઈ મજમુ-દારના) સહમંત્રી તરીકે સેવા ઉઠાતી રહ્યા છે. શિયાળ સંમેલન, ચામ કે તેઓ અને તેમનું કુટુંબ હાજર ! બાલનગકંઠા પ્રતિષ્ઠા પૈકી કંઈ કારણ ઉણ ચામ કે તે હાજર ! અલખત હું તો એ બાધને પૂરાપૂરા આ જાણુ એવાયેલાં જોવા ઇચ્છુ છું. પણ હજુ તેવાતે તે નથી જની શક્યા !

આ જલસહાયક સંસ્થાની વ્યવસ્થિતતા

આ ફંડની ઉત્પત્તિ સં. ૧૯૯૯નો ચિત્ર સુદી ૯ ને તિવસે થઈ ગણાય. ત્યારબાદ હું કાર્યાવાહક-

એવોપચીના નિષ્ક્રાંત મળેલા છે એટલે એ પર ગ્રાહ અપાય છે. પણ દષ્ટિમાં નિસર્ગોપચાર તથા આયુ-
વેદીય વગેરે બાબતો હોવાથી, ઔષધી-સંશોધન નિષ્ક્રાંત શ્રી વાલ્મીકીય વૈદ્ય તથા સાયુદના વાસુદેવભાઈ
વગેરેનો સેવાયોગ મળે એ વિચારાયું છે.

શિયાળીની દવાખાનાની માગણી આ વેળાએ આવેલી. એમાં કુ સંસ્થા મદદ કરે અને બાકીના
મેલાગે આમલોહિ, બેળા કરે એ રીતે કહેવાયું છે. શિયાળ નળકંઠના નાકાનું ગામડું છે. સંધીજ ભાલની
હંડ લાગે છે. ચેમ્બાસામાં આસપાસ પાણી ખૂબ ફરી વળે છે. આજુબાજુ ગામડાં પણ છે. આમાં બધાં
ઔષધોસય સમિતિનું કાર્ય વિસ્તૃત બનતું જાય છે. પણ આ કાર્યોની પાછળ જે પ્રયત્ન છે તે અગાઉ
કહેવાયો છે અને હજી કહેવાય છે તે છે.

ચતુર્માસ બાદ

સાચું ચતુર્માસ બાદ ભાવનગરમાં સારી પેઠે પર્વટન થયું. આ વેળાએ વ્યક્તિગત રીતે ઘેરઘેર
ફરી સંપર્ક સંધાયો. માંસ છાત્ર વગેરેની મર્યાદિત અને નિર્દોષીયર મળી લગભગ ૨૮૮૦ આ પ્રુપ્રેને
પ્રતિતાએ અપાઈ, ફરી સંમેલનો થયાં. સંયોગોવચાત્ બધારજોમાં ફેરફારો થયા. પણ માણસોના પ્રયત્ન
મહાસંમેલનથી માંડીને ખૂબ સંકલના આક્રમ્ણ રહી છે. આને લગતો પોતાની બાબતમાં એક ગરબો માણસોના
નિરક્ષર કવિએ રચ્યો છે. બાવા રાસડા અને ગીતો આખાસરમાં પરપરાગત સંસ્કૃતિ રચ્યા કરવામાં
અદ્ભુત સહાય કરે છે.

આજનો નળકંઠ

ઉદ્ધવાં ત્રણેકવર્ષથી નલકંઠ ફરી આર્થિક રીતે ઊભો થયો છે.

(૧) આર્થિક બાબત:—મરણકે ડાંગર વગેરે પાક સારી પેઠે થાય છે. માણસોની સહકારી મંડળો
સદર બનતી જાય છે. બીજા રથજોએ સહકારીમંડળોએની જુરુ છે. પણ તેમાં કાર્યકર્તાઓ ધર્મદષ્ટિએ
સમાજ-રચનાના પ્રયોગોમાં મળવા જોઈએ.

અસખત અલંકાર, સગીપમાં આવેલા વેપારીઓ, બાજુપર કંઈક સંયમે પ્રતિબદ્ધ થતા જાય છે. પણ
હજી એ દિશામાં સંતોષમદ, પ્રગતિ ન જણાય. ખેડલોહિ ગાયો પાળતા થયા છે. આખલા વિષે હું
ભલામણ ઈચ્છું છું, પણ ગોધલાનો વપરાશ રહે-છે. બીજીથી ખરીદીને વાપરવાને બાલે જાતે કરતા લોકો
થયા છે. આમાં રૂચિસ્તોનો વિરોધ સહેલું નથી. જો હોત તો તેઓ આખલા વાપરત અને વપરાવવામાં
મદદ કરત. ગોધલા, ધમધોડાર વાપરવા, અને ગોધલાનું પાપ બીજાને ખાતે ખતવવું તેમાં આર્થિક દાનિ
એને કહીના પોપણ સિવાય કશુંજ તત્ત્વ નથી. એટલે તેને હું ન ગણાવી શકું તે એ કહ્યું છે.

(૨) નૈતિક બાબત: નૈતિકબાબતમાં છાત્ર, માંસાહાર, શિકાર વિષે ઠીક જણાય. ગણાય. બીજાએતો

દા ત દૂધ, કાગળ, આમણ વગેરે માટે. કારણ કે કાગળ માટે ઘાસ પુષ્કળ મળી શકે. માથે પુષ્કળ રહી શકે તેવી જોગવાઈ છે. માત્ર પાણીની તાજી પુરી પાણી જોઈએ તે માટે હું હવે કહેવાનો છું. પણ આ બધાં કાર્યોની પાછળ તન, મન અને સાધન બધું જોઈએ છે પણ પહેલું સ્થાન તન મનના કાર્યોનું અને પછીનું સ્થાન નીતિથી રજા સાધનના કાર્યોનું અને છેવટનું સ્થાન પાપથી રજા બધું હવે તેમ નહિ રજા તેમાંથી પ્રાપ્તિ રહે દેના ઇચ્છનારનું. આને બદલે જો ચેનકેન પ્રકારે દેનારની મોતિ વધશે તો આ પ્રયોજની પાછળ જે અર્થદષ્ટિની પ્રધાનતાને કટકો-મારી ધર્મદષ્ટિ આમળ અર્થ-દષ્ટિને નમાવવાનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે, તે માર્યો જશે. એટલે જ બધી સમિતિઓમાં વારંવાર આવાત દેવાવવા હું અત્યંત ઠગ હું આપણા કાર્યો અને રાષ્ટ્રધનરક્ષા આ ઉલ્લેખ કરીએ સર્વે છે.

સદ્ભાવે આ પ્રયોજમાં જોવા કાર્યકરો અને સાધનશક્તિ આને તો મળી રજા છે. જે જોઈ અભિયે સારી આશા બધાય છે.

કાર્યોમાં બધું વાસ્તવ, કાષ્ટ, અને મુશ્કેલીના કારણે થતો જાય છે, બધું આ જોઈ હજી પ્રયોજ છે. પ્રકારની રીતે જો સમજ બધે થયો હોય, પણ રચનાત્મક રીતે જો આમાં કોણે છે તે વધુ-વાઈ મળી.

વિનિવાસસ્થ સિતકવર્મ

આમાંના જ એક કાર્યમાં રક્ષ લેનારાઓએ સ્થળ પૂરું અને તે નિમિત્ત આ વિચારસરણી અને કાર્યને કંઈકના રૂપે સમજવા માટે તપસતાં બાકીનો બેનો માટે બકરાણા સાતેના ૧૪મી મેથી તા ૨૫મી માર્ચ, એક વર્ગનું આયોજન થયું છે.

“મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન સંસ્થા” રૂપે જે સરમા બુધાભાઈને નિમિત્તે બારા મ થી શુરેવના વરદ કરતે ઉભી થઈ અને લક્ષ્મીચંદ્રભાઈને તે પોતાની મરણી નિભાવી, તે હવે લગભગ ઉપલા વિચાર પ્રકાશન જેવી સુવ્યવસ્થિત બને, તે યોજના પણ વિચારાઈ રહી છે હવે હું આશપાણીના અગલના પ્રેમ વરદ કરીને વળું છું.

જલસહાયક સમિતિની વ્યવસ્થિતતા

જલસહાયક સમિતિની ચોક્કસ વ્યવસ્થિતતા છેલ્લે છેલ્લે બાવળામાં તા. ૬-૨-૪૫ના રોજ થઈ તેના પદ સભ્યો છે. જેમાં બાકીસ જમનાદસ, પરિક્ષિતભાઈ, કાશાભાઈ-મોરભાઈ, જુહાભાઈ તથા અમૃતલાલ શેઠ તેમજ પોપટભાઈ (જેઓ પંથુકાના આ રિયલના અગ્રણી અગ્રણી છે તે) નો સમાવેશ થાય છે. તેમજ તેની સીદ્ધાંતિક સલાહકાર સમિતિમાં અર્જુનલાલા વગેરે છે ઉપરાંત બાવળા પોલીસના છે.

આ સમિતિ દરેકીમાં આબા બાક અને મહેલા એક વખત રૂ. ૧૫૦૦ લગભગનું તથા બીજી વખત રૂ. ૧૩૦૦૦ લગભગનું બજેટ મંજૂર થયેલ. બીજી વખત લગભગ રૂ. ૨૦૦૦૦ હજારનું બજેટ

૨૧	કામાતલા	,	૨૪	ઉમરગઢ (રાયસગઢ અને કાસીદા વચ્ચે)
૨૨	બરાનપુર	"	૨૫	પીપરીયા (ધંધુકા)
૨૩	રાયસગઢ (બરીયાદ અને કાસીદા વચ્ચે)		૨૬	હરિપૂર (પીપરીયાની પાસે)

સીમતલાવ શરૂ થવાની જગ્ગર

૧	પાંચ તલાવડીઓ	(ધંધુકા)	આનહી, ગોગલા, ખૂલુ, પીંપળી, કામાતલાવ , અને ખૂલુની વચ્ચે
૨	ચાર તલાવડીઓ	"	હેનતપૂર, જાનહીવારો, ભાજુગઢ, નવાગામ વિસ્તારમાં
૩	એક તલાવ	,	સાગ્રામર, ચેર વચ્ચે
૪	એક તલાવડી	"	નાવગ્ર, હેનતપૂર વચ્ચે
૫	એક તલાવડી	(ધોળકા)	કેદારનાવડી અને ચીંડાપૂર વચ્ચે
૬	ત્રણ તલાવડી	"	માંગડ, શિયાળ વચ્ચે
૭	એક તલાવડી	(ધંધુકા)	નાવગ્રાથી સાંતાસર વચ્ચે
૮	એક તલાવડી	,	નાવગ્રાથી સોદી વચ્ચે
૯	એક તલાવડી	,	હેનતપૂરથી વેળાવદર વચ્ચે
૧૦	એક તલાવડી	"	ચેરથી રોજકા વચ્ચે
૧૧	એક તલાવડી	"	ચેરથી નભોઈ વચ્ચે
૧૨	એક તલાવડી	.	ચેર અને ખરડ વચ્ચે
૧૩	એક તલાવડી	"	ખરડ અને ચેરાસુ વચ્ચે

લાલ પ્રદેશની સ્થિતિ

અગાઉ કહ્યું તેમ લાલ પ્રદેશમાં ખારા ભૂગર્ભ છે કેટલેક સ્થળે તળ પલ્લુ ખારા છે એટલે ભોરિંગ થઈ શકે નહિ ધંધુકા, જગોદરા, વગેરે સ્થળે હળદોના ખર્ચે શયેલાં ભોરિંગ નિષ્ફળ ગયાં છે જગોદરાના ભોરિંગનું પાણી તો બીજી જમીન પલ્લુ જગાડે અને આરોગ્યને પલ્લુ લાવે પહોંચાડે તેવી દક્ષા છે નહેરની યોજના પ્રુકળ બન ઉપરાંત સરકારી સહાય માગી લેશે તાત્કાલ, પવર્મ, અને વિદ્યાર્થ તથાવનો લાભ મુનર્ષની પ્રાપ્તિને માછવોથી મળી શકે, પલ્લુ ગામડાંની અવાજ કોણ સુણે ? એટલે તળાવ સિવાય ઉપાય નથી છેનાં વર્ષથી સરકારે કેબ્રિસ પ્રધાનપદાં વખતની સરનાપર ખ્યાન આપ્યું છે પલ્લુ ક ખની વાત એ છે કે, અમલદાર વર્ગની અને તંત્રની સ્થિતિ ઉચ્ચપણી હોવાથી, જરૂરિયાતવાળા સ્થળે પૂરતું મળી શકે તેવી સ્થિતિ નથી લાસતી એટલે આવી સરવાદાર, ગામનેકિત્તી વિપુલ મદદદાર, આ કામ પ્રબળેજ કરવું રહ્યું છે ? આ યોજનામાં ગામવોકેની મજૂરી ઉપરાંત આર્થિક મદદ લેવાનું ધોરણ રખાયું છે અલગત એમાં અપવાદ તો ગહેરો, પલ્લુ ધોળી, કાલાપૂર જેવા કામવાડાં એવા પલ્લુ છે કે

હતા ત્યાંના નાળા તથા ચારા વગેરેની સગવડ મારે આ સસ્થાએ ખ્યાન આપતુ થતે છે

ખીજ નબરના સ્થળેએ એવા છે કે જ્યાં નીચેનું ભૂગર્ભ ખાતું છે એટલે કમરિયા ફેવા નથી થતા એટલે ત્યાં લગી પાણી પહોંચે ત્યાં લગી બ/ ચકાવતુ રહ્યું, અને પછી આસપાસના સીમ તત્વાવાડાં કે માથ તત્વાવાડાં ગોતવાં રહ્યાં

ત્રીજ નબરના સ્થળેએ કમનસીબીને પાસ નથી ત્યાં તો જૂઠાં અને જૂતળ બન્ને પાસાં એટલે ભગભગ બે ત્રણ ફીટ પાણી રહે, એટલે પાંતપ બ/ મઠાં વેજતુ એતુ બ/ પગ ત્યાંથી ૧૧ માઈલ દૂર મીઠું પાણી મળે ખતુ સાંભાસર ગામ તો એ દૃષ્ટિએ અતિ કુચ્છ હતુ. એને મારે કહેવત હતી કે

“સાંભાસર ગામે સાંધીયા પાણી, હોને વહુ તું જુજને કાપ્પી,

ફાકતો ફાકતો જાઉં છું પાણી, (અહીંતો) બપોરો દાસી ને જામડી રાણી”

આ ઉક્તિમાં લાવ એ છે કે, સાંભાસરના એ ચૂડાતમા રાજપૂતને યે આ સાંધીયા (સાંભાસરથી પાંચે માઈલ દૂર) પાણી ભરવા જતુ પાતું કાપ્પી ફાકતો ફાકતો એ વહેલી સવારે જતો રાજપૂતોમાં મહાગાની રીતિને કારણે પછુ પુરુષોજ પાણી ભરવા જતુ પડે આપી તે હહે છે કે “સાંધીયા દાસી ને જામડી રાણી” પરંતુ સાંધી કે આંધી મમે તે પછુ ત્રાસની આ કથની હતી

વર્ષો પહેલાં પોપટલાલ ડોહર દ્વારા અચતલામરી વગેરેએ લાલ પાણી ફડની પ્રતિષ્ઠાપાડેલી, હાલ એક/મીય તળવાળી જમીન કરી અહીં એક લઠી તલાવડીના પ્રયોગ કર્યો તે કાળ થયે. ૧૨ વર્ષ લગી તો લોકોને ઠીકઠીકે રાહત મળી હવે તેતુ બોધાય પછુ જરૂરી છે મે એ તલાવડી આ વખતે ડેડ પોપટલાલ સાથે નજરો નજર જોઇ સાંભાસર ૧ લોકો એતુ જોળાંના પાણીની જેમ જતન કરે છે કે શગથના ઉત્તરાધમાં આ વર્ષેજ જળને આવુ છું લાર હવે તે પૂરી થવાની તૈયારીમાં હતી પછીથી સમિતી રાખેલું બીજું તલાવડું કે જે જામથી ૧ માઈલ દૂર હતો તે મેરી અને પછી તો માલથી લુધી દૂર જતુ પડતો આ ગામ આ વખતે જાતે કન્ટ્રીકટ ભેવા તપર થયું છે અને તો સારી વાત છે તેમને બગભગ આઠેક હજાર રૂપિયા સરકાર તરફથી મળ્યો, પછુ ચારેક હજાર ખીજ આ સસ્થાએ આપવા થતે છે આમ આ વર્ષેજ આ સસ્થા દ્વારા બે દોઢેક લાખ ખરચાવ તો આ વર્ષે એક હજાર તક એ છે કે, હવેના અગ્રેની આ ભવે કાર્પેદારા અમમમની રાહત મળશે અને સરકારની રકમ સાથે તે રકમ મળી ઉગી નીકળશે

આ તો આજુ આર્થુ ફ્રિન્ડલેન છે લાલના ઘડ પકવનારની આ દલામા રાજનમરની જમતા અને ધનિકાની શી ફરજ છે તે તેઓ વિચારે હું તો તેમને કહું કે, આજે તમે જે લક્ષી મેળી કરો છો, તેમાં મોટા ભાગ પાપનો છે બે એ પ્રાપ્તુ પ્રાપ્તિત કમળતા હો તો તમારા જ સાચા જાને વફાદાર અમજની ભાંડુઓ પ્રત્યે તમારુ આ દાસ ખ્યાન જેવો હું જણાવુ છું કે આ પ્રાપ્તિત મારેનું એક ક્ષેત્ર છે, હાંબખાને આપવા કમળારને આ માતવતાના ક્ષેત્રોને નિર્દેષ છે પુરુષ જીવાળની વાત છે પાપ અપાવની આ પ્રાપ્તિત વાત છે

વિશ્વવાત્સલ્ય

વિશ્વવાત્સલ્ય એટલે આખા વિશ્વસાથે, મનુષ્ય, પ્રાણી, પક્ષી, વાનસ્પતિ, એ બધા જીવો સાથેની વહવાણ્ય ભાવના જેમ એક પિતા કરતાં માતાની વાત્સલ્ય ભાવના પોતાના બાળક પ્રત્યે વિશેષ હોય છે તેમ જેને આખા વિશ્વસાથે વાત્સલ્ય ભાવના ફેળવવી છે એની કેટલી તૈયારી જોઈએ ?

આત્મા બનતં શક્તિવાન છે. એક જાળકને ફેળવવા માટે, સંસ્કારી બનાવવા માટે, એને સાચવવા માટે, કેટલી તાકાત-કેટલો સમય-કેટલું બળ જોઈએ ? તો પછી જેને વિશ્વનું સુરક્ષણ પોતાનું અને સંવર્ધન કરવું છે, એ માટે કેટલી વિપૂલ તાકાત જોઈએ ?

આપણા શરીરમાં અનુષ્ઠુ બળ તો નથી. પરંતુ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે કે— “ તારા આ શરીરમાં એક આત્મા એવો છે કે તે અનંત શક્તિવાન છે—વિપૂલ તાકાતવાન છે, અખંડ જ્યોતિષ છે. એટલે તું આખા વિશ્વની માથે સંપર્ક સંવર્ધન કરવા શક્તિવાન છે ”

સ્વામી રામનીથ કહે છે કે “ I am the Emperor ” ખરેખર ! કેવી સુર ભાવના ! આત્માનું કેટલું સામર્થ્ય ! આજે સવારે જ આપણે પ્રાર્થનામાં કહ્યું—

“ સઘન જગતની બની જનેતા, વત્સલતા સદૃશ રેકું ;

એજ ભાવનાના અનુવાદી, બનવાનું સદુને તેકું ”

આ વિશ્વવાત્સલ્યની ભાવના છે. આ માટે આપણી કેટલી તૈયારી જોઈએ ? વિશ્વ એટલે માનુષ્ય, અનંત બ્રહ્માંડ મારા છે. હું એનામા છું એ મારા છે. શ્રી કૃષ્ણ વામુદેવે પણ ગીતામાં સુધ્ધા એ જ બતાવી આપ્યું છે કે, “આત્મમત્ સર્વભૂતેષુ” બ્રહ્મા ! કેવી ઉન્નત ભાવના ! આ ભાવના જો/આચરણમાં આવી જાય તો વત્સલતા સહેજે આવે છે.

આ માટેની તૈયારી સાડુ જીમિકા જોઈશે. એ જીમિકાને લગતી તૈયારી માટે આપણે કુલ બાર વ્રતો યોજ્યા છે. વિશ્વવાત્સલ્ય-વ્રતની સાથે બીજા અગિયાર વ્રતો મૂક્યાં છે. તેમાં મુખ્યત્વે ત્રણ વ્રતો છે.

મુખ્ય ત્રણ વ્રતો

(૧) સત્યશ્રદ્ધાવ્રત, (૨) બ્રહ્મચર્યવ્રત, (૩) માનિકી હક્ક મર્્યાદાવ્રત. આપણે ત્યાં દરેક મહાન શણાતા ધર્મોગા મુખ્યત્વે પાંચવ્રતો આવે છે. અહિંસા, સત્ય અયૌર્વ, બ્રહ્મચર્ય, અને અપરિગ્રહ. ત્યારે કાંઈને પ્રશ્ન થશે કે અહીં ત્રણ કેમ ?

હું અપરિગ્રહી અને સત્યાર્થી જનુ તો પછી મારાથી ચોરી તો કેમ જ થાય ? ત્યારે ચોરી થાય છે ક્યારે ? અસત્ય ભાવના આવે છે ત્યારે ચોરી થાય છે. આમ મારામાં સ્વાર્થ આવે છે, ત્યારે હું ચોરી છું છું વિશ્વવાત્સલ્યની સાધનામાં અહિંસાવ્રત સંપૂર્ણપણે અતી જાય છે એજ રીતે સત્યશ્રદ્ધા અને અપરિગ્રહવ્રતમાં અયૌર્વ્રત આવી જ જાય છે. અપરિગ્રહને બળે અહીં આ માનિકીહક્ક મર્્યાદા સખ્દ વપરાયો છે, તે ખૂબ માધક છે એક રીતે જોતા તો શરીરશક્તિ પરિગ્રહ છે ત્યારે શું અપરિગ્રહીએ શરીરનો

(૩) નિંદા-સ્ફુટિતો પ.રહાદે—નિંદા-સ્ફુટિતો પરિવારની સાધના પણ એક જરૂરી અને આવશ્યક અંગ છે. બીજાને દલોડ પાડવાની આપણી જે કુટેવ, જે કુર્ચત હોય છે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેમ નિંદાના પરિવારની જરૂર છે તેવીજ જરૂર કોઈની ખોટી પ્રશંસા-શ્વાસા વિગેરે કરવાની હોય. તેનો પણ પરિવાર થવો જોઈએ. નાની એવી વાતને મોટું સ્વરૂપ આપી કહેવતી આપણી દેવ આ બંને તરવામાં ખૂબ અગત્યનો કામ ભજવે છે. આ હાલુ સાધકને ખૂબ જરૂરી છે.

બ્રહ્મચર્ય મતઃ—(૧) વિભૂષણાગ, (૨) વ્યસનત્યાગ, (૩) ખાનપાન, યવન વિવેક આ મુજબ ત્રણ ગૌરવિભાગ પાડી બ્રહ્મચર્યને વિચારીએ. ખેડી દાખડીપનો ખાસ એ બ્રહ્મચર્ય સાધના માટે અતિ આવશ્યક અંગ છે. નાનામોટા અનેક પ્રકારનાં વ્યસનોનો જ્યારે સુધી ત્યાગ નથી થયો, ત્યાં લગી બ્રહ્મચર્ય સાધના અધૂરી હોય છે. આહાર, વિહાર, યવન, વિગેરે બાબતોમાં ખૂબ વિવેક રાખવાની વાત સાધકે ન જૂલવી જોઈએ.

માલિકી હુલ્લ મર્યાદા—વ્યવસાય મર્યાદા—આપણે આપણી જરૂરિયાત વિચારી લેવી જોઈએ. અને તે જરૂરિયાતને પ્રમાણિકપણે પહોંચી વળવા માટે ધંધા વગેરેની મર્યાદાપણ વિચારવી જોઈએ, નાજત્યાગ એ આ મતમાં જરૂરી અંગ છે. આ પછી આવે છે રાત્રિભોજન ત્યાગ. આ મતનો 'બ્રહ્મચર્ય' અને માલિકી હુલ્લ મર્યાદા એ બંને મતો સાથે ખાસ સંબંધ છે.

આ રીતે અગિયાર મતો અને સોથી પ્રથમ વિશ્વરાસત્વ એમ કુલે એ મુજબ બારે મતો ગોઠવાયાં છે.

માચીન અધિમુનિ નિરૂપિત મતોના સન્મવય પછી ગાંધીજીનાં બાર મતો

આ મતો સાથે ગાંધીજીના બાર મતોનો સમન્વય ક્યાં અને કેટલો છે? તે વિશે કહેવું પડે. ગાંધીજીએ મત વિચારમાં જાતમહેનતને જીદ મત તરીકે ગણાવ્યું છે. જાતમહેનતને શા માટે આટલી વિશિષ્ટતા? કારણ એ છે કે, દેશના કાગમાં એની કિંમત એટલી ગણાઈ ગઈ હતી. શ્રમને દલોડ મનાયો હતો. એટલે શ્રમને મદદ આપવાની જરૂર હતીજ. આપણે સાધારણ જીવિત ઉપરજ વિચારીએ. જુઓ: ધરમાં આપણે બેસીને દલોડ માન્યાં છે. એટલી કુદિનાં ગવ્યાં છે. અજાણ અને અજાણ લેખ્યાં છે. એક પાણીનો લોટો જોતા હોય તો કુકમ કરીએ છીએ કે એવું! પાણી લાવ. એ કામ કરતાં કરતાં તથાને પાણી આપે છે. એને એ કલ્પ આપતાં વર લાગે તો પછી જોઈ લો તમારો! મિળજ. કોણ આવે છે અને ન ગોલવાનું મોલી જવાય છે. આમાં મૂર્ખ કોણ છે? જ્ઞાન વગરના કોણ છે? આનું કારણ એ છે કે આપણે જીવનમાં અમલી કિંમત આંધી જ નથી. શ્રમને દલોડ ગણ્યો છે અને એ જાતનો શ્રમ કે જાતમહેનત તો અજાણ અને અજાણ લોડો જ કરે. આપણાથી એ શાપ જ નહિ. આવી કુમાનતા આપણામાં ધુલો ગઈ હોય છે. તે બદલાય એટલે વિચાર આવે કે હાથ પગ મળવા છતાં આનું લૂણ પણ શા માટે? તો શ્રમનો મહિમા સમજાયો ગણ્યો કે. અને કુકમ કરવા પહેલાં એ કામ આપણે જાતે કરવા ગંડીએ, તો જરૂર અમલી પ્રતિષ્ઠા આપોઆપ

ધણા સાથેઓ તરફથી ઉત્તર મળેજ કે ખાદીને અને અમારે શું? આ/શબ્દોમાં તો અભેદ દશાજ દેખાય છે. પણ ભેદ હોય તો એનું માપ માત્ર શબ્દો નહિ પણ આચરણ જ છે. પરંતુ પ્રાપ્ત એવી દશા હોતી નથી. અને સાથે સાથે સમાજમાં ઉપદેશ આપવાનો હોવાથી પોતાનું વર્તન ખૂબ સમત્વવાળું હોય નહિ, તો એની અસર પણ શી થાય?

એક વખત અમારા ગુરુદેવનું મોરબીમાં ચાતુર્માસ હતું આ ચાતુર્માસ દરમિયાન એમણે ખાદી વિષે ખૂબ ઉપદેશ આપ્યો. અને સાથે સાથે એવો પણ આગ્રહ સેવેવો કે જે જાહેન ખાદી પહેરશે તેને હાથેજ હું વહોરીશ આ પ્રકારનો આગ્રહ—કુરમાહમાં ન આવે તેની જ સાવચેતી રાખવાની હોય છે. હું ન જૂનતો હોઉં તો આ ભાવના પાછળ, ગુરુદેવનો આગ્રહ એટલા ખૂબો જ હતો કે લોકોને રચનાત્મક દિશા મળે, ભક્તિના વેગમાં રચનાત્મક દિશાની કેળવણી થઇ જાય એના જેવું બીજું શું સુંદર?

તાત્વિક વિચારણા

હવે ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’નું તાત્વિક ચિંતન કરીએ

કુ મંથા એ શું છે?

ન્યારે આપણે આખા જગતની “મા” જનું છે, સારે આપણી સામે “મા”નું મિત્ર હોવું જોઈએ. કુ એ આખા વિશ્વનું સ્વરૂપ છે. મૈવા/એટલે “મા.”

કુ માં અકાર વાસુદેવ સ્વયં ઉકાર બ્રહ્મા/સ્વયં, અને મકાર મહાદેવ/સ્વયં છે. જન્મતમા ત્રણ તત્ત્વો પ્રવર્તી રહેલાં છે ઉત્પત્તિકારક-સંરક્ષક-અને સંહારક.

આ ત્રણ દશાને જૈનદર્શન પણ સ્વીકારે છે. તે દશાનું સ્વયં જે જણમાં આરોપેલું છે. તે વેદિક ધર્મના દેવો બની ગયા છે.

કુનો ઉચ્ચાર :-કુનો ઉચ્ચાર બોલીએ કે આપણને કેટલો આનંદ થાય છે?

તત્ત્વ એક છે :-હિંદુ કે મુસલમાન ફરકના ગ્રાહકોમાં ક્રિયાકાંડો એક બીજાથી તદ્દન વિપરીત જણાશે પણ ભાષા અને રિવાજ ભેદે તેમ છે. વસ્તુતઃ નથી. જેમકે એકાત્મકતા કહે તો બીજો માળા કહે આ માત્ર ભાષાભેદ છે. એક પૂર્વમાં નમસ્કાર કરે છે, તો બીજો પશ્ચિમમાં. ‘એહું’ ધોવું, હાથ ધોવા, વિગેરે બાબતોમાં પણ ઉલટી જ રીતિ દેખાય છે. હિંદુઓ શનને બાળે છે તો મુસલમાન ઇશ્ટ છે. પણ બધાની પાછળ તત્ત્વ એક છે. આ પ્રમાણે ન જોવાય તો બન્ને વચ્ચે એકતાનો સંભવ ક્યાં છે? એમજ દેખાશે. પણ તેવું છે જ નહિ. સલામીએ વિરુદ્ધ ભાસતી ક્રિયાઓ તરફ જોવાનું નથી પણ એનાં તત્ત્વને જોવાનું છે. તત્ત્વને જોશે તો એને જણાશે કે બન્નેની ભાવના તો એક જ છે.

જૈનોની માન્યતા

જૈનમાધ્યો શુભધર્મને માને છે અને તેથીજ તેના અંગમાં, તમો અરિહંતાણ-અરિહંત કહેતાં જેમણે શાસ્ત્રોપને છાયા છે એના પ્રગુણે (પછી તે જામે તે જ્ઞાન-વ્યવસ્થા હોય) નમસ્કાર હો.

દામ તૂડી, ધામ તૂડી, શ્યામ તૂડી, શમ તૂડી;
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 નિયમોકી નેમ તૂડી, ધર્મોકા હેમ તૂડી;
 યોગોકા યેમ એક તૂડી તૂડી.
 સતોકા સત તૂડી, જકતોકી ગત તૂડી;
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 શકિતકા સાર તૂડી, સૃષ્ટિ આધાર તૂડી;
 હૃદયકા હાર એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 નદી પ્રવાહ તૂડી, વહિકા દાહ તૂડી;
 ઉર્વોકા રાહ એક તૂડી તૂડી.
 વાયુકા સ્પર્શ તૂડી, ચળોકા સ્પંદ તૂડી;
 ગુણોકી ગંધ એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 ગગન ઉઘોત તૂડી, છારનકી ન્યોત તૂડી;
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 દેહીમે પ્રાન તૂડી, સ્નેહીમે સ્થાન તૂડી;
 સખમે સમાન મયા તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 બાલકકી માત તૂડી, સાધકકા સાથ તૂડી,
 ॐ સન્મુદાનાથ એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી. +

ॐ મેપાનો આટલો ખુશીસો જાણ્યા પછી હવે આપણે પ્રતો તરફ ધ્યાન

સત્યશ્રદ્ધાવૃત્ત

સત્યશ્રદ્ધાવૃત્ત—સત્ય અને શ્રદ્ધા સાથે શા મારે ? એકલું સત્ય કેમ નહિ ? સત્ય મુ છે ? એનું

‘વાનુદેવ મય સર્વ’ એટલે કે સર્વ જગતને પ્રભુમંથ જ એવું આવા સત્યના સ્વરૂપને યાતાયી શકવું નથી આવા ગુરુપી સત્યની સાધના માટે સૌથી પ્રથમ જરૂર પડે છે શ્રદ્ધાની શક્તિના પશુ મધુ પ્રકારે છે. (૧) આંધળી શ્રદ્ધા, (૨) અશ્રદ્ધા, (૩) શ્રદ્ધા

એક ક્ષતા પરીવારમાં ગોર મહારાજ દરિયા તરતા કંતા આ ભવ્યમુદ્રને તપ્યા માટે ભગવાનનું સ્મરણ નૌકા સમાન છે આ પ્રમાણે રોજ સાંજે એકદા એવું બન્યું કે નદીમાં આનંદ પૂર. સૌ વિચારતા પડ્યા કે શું કરવું? આ પરીવારમાં તો સામળેશ્વર કે ‘રામનામ’ નૌકા સમાન છે એટલે કે તો ‘રામનામ’ લેતા આ ના, અને નદીપાર ઉતરી ગયા ગામને પોતાને તો આશ્ચર્ય થયું, ગોર મહારાજને પણ આશ્ચર્ય જ લાગ્યું ગોરને થયું કે જ્યારે પરીવાર શ્રોતાવરતે તરી ગયા ત્યારે હું તો વક્તા છું રોજ કથા વાચું છું ત્યારે આરામ કેવો અમત્કાર દશે? આમ વિચારતા એ તો નદી પાર ઉતરના આસ્થા ત્યજી પગ પાણીવાળા થયા પરીવારને તો એવું કશું નહોતું ગોર મહારાજને તરતા તો આનંદનું નહિ એટલે એવો મૂંઝાયા અને પાછા આવ્યા આ દૃષ્ટાંત કહેવાનો આવાર્થ એ છે કે એને દૃષ્ટિ ન મળી પરીવારમાં અથવા શ્રદ્ધાથી પકડી લીધેલું પણ એ શ્રદ્ધા પણ એને ઉપયોગી નીવડી શકે જાનતમા આપણે અમત્કાર તરફ જોવાનું નથી પરંતુ સત્ય તરફ લક્ષ આપવાનું છે

સત્યની સાની શ્રદ્ધા જગતમાં પડી શુ બાળી રહે છે? સત્યના દર્શનની જોડી વિધિસા એટલે શ્રદ્ધા ‘શ્રદ્ધાવાન લભ્ય તે જ્ઞાન’ એમ ગીતા કહે છે આ માટે શ્રદ્ધાને સત્ય સાથે જોડી દેવામાં આવેલ છે

સત્યની તાકાત અને બળ તો બુદ્ધિમાં?

સત્યવાદી દરિશદ્રનું દૃષ્ટાંત લઈએ એમની સત્ય માટેની જેવી અપૂર્વ તાનાવેલી તારામતી શક્તિના કાળને સ્મરણને લઈને આવે છે, ત્યારે દરિશદ્રની સત્ય પ્રત્યેની નિષ્ઠા-આપણને-સત્ય નિષ્ઠાનું આભેદન દર્શન કરાવે છે આના પ્રસંગમાં દરિશદ્રની તાકાત કેટલી? તારામતીનું બળ કેટલું?

સત્યમાં સ્વયં અનંત બળ છે પણ જ્ઞાનમય શ્રદ્ધા જોઈએ પરીવારની જ્ઞાનમય શ્રદ્ધા જોડે ન હતી પણ સરળ વ્યવહાર કેટલા સરળ દૃષ્ટી થવો પ્રથમ સમગ્રણ પૂરંકની સત્યશ્રદ્ધાવાળા નથી હોતા પણ તેઓ અથવા શ્રદ્ધાની (એટલે જ્ઞાન રહિત શ્રદ્ધાની) શ્રુતિમાં પરથીજ સૌખ્ય જ્ઞાનમય શ્રદ્ધાની ભૂમિકાનું પહોંચી ગયા છે અને જેના અથવા શ્રદ્ધામાંથી અથવા શ્રદ્ધાની ભૂમિકામાં વડી જાય છે છતાં અથવા ધાની ભૂમિકામાં અમુક માત્ર રહી પછી જ્ઞાનમય શ્રદ્ધાની ભૂમિમાં મેળવી શકે છે કારણકે એના દૃષ્ટિમાં અગત્યનાં મુદ્દા તત્ત્વ છે પરંતુ જોઈતા અત્યંત સગતા થી તેઓ તો ‘અસાક્ષા’ ગણાય છે અને તેમ શ્રદ્ધાનું તો બનેલો બગડેલ જ છે

‘સત્યશ્રદ્ધામાં આવેલું જે જ્ઞાનમય શ્રદ્ધા માંગીએ છીએ તેમાં આપણે સાધિશ્યો, અમર્શ દાદરા ચાના સદા પ્રમાણે પૂરના અનુનની પુરોના વાકો આધુનિક જ્ઞાનીઓના વાકો, તેજ પોતાની સંસ્કૃતિના અનુભવોના અમર ફરી આશ્ચર્ય માટે પ્રવર્તતી દેરા છે આવી ભૂમિકાને દર્શનમાં વળવા

ગાદી એક છે પરંતુ એના ઘાટ લુદા લુદા રૂપે બનાવાય છે, તેમ મૂળ ધર્મ એક જ છે-સનાતન ધર્મ એક છે. ધર્મ એક હોવા છતાં વિધર્મા આટલા બધા ધર્મો કેમ ? આકારો અને વિચારો ભિન્ન માટે ધર્મો પશુ ભિન્ન ભિન્ન, આથી બધા ધર્મોના આપણે સ્વીકાર કરીએ છીએ. હવે સવાલ એ છે કે આ બધા ધર્મોની સેવા કેમ અને કેવી રીતે કરવી ? અમુક ધર્મમાં અમુકજ દ્રિષ્ટિ ઉપર વધુ ભાર મૂકવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે અમુક એથી જુદીજ દ્રિષ્ટિ ઉપર વધુભાર આપ્યો હોય. આનું કારણ શું છે ?

આનું કારણ એ છે કે દરેક બાબતમાં આપણે આપણા ગળે જ બધી વાતોને માપીએ છીએ. ગર્ભમાં રહેલા મૂળતત્ત્વને ન જોતાં ઉપરાન્ત આકારને જોઈએ છીએ. અને તેને પશુ બધારે આપણા ગળે જ માપવામાં આવે ત્યારે જ મૂલ્યવલ્લો હિતી થાય છે.

તત્ત્વચિંતકોએ આ પ્રકારની પરિસ્થિતિને લક્ષમાં લીધી આ ગૂંચને ભેડી એનાં સાચા સ્વરૂપનાં દર્શન કર્યાં, અને સ્વરૂપાત કરી કે ભિન્ન ભિન્ન જૂમિકાઓ માટે ભિન્ન ભિન્ન વિચારો દોષ છે. મહાપુરુષોએ બાંધેા વિચાર કર્યા પછી લુદા લુદા પ્રકારની ભાવનાઓ અને કર્મકંડિયા ચક્રમાં છે. મીરાં, નરસિંહ, અને કમ્પીર ત્રણે ભક્ત હતા. જો કે દરેકની સાધના પ્રણાલીમાં ફેર હતો. પશુ તત્ત્વતઃ એક હતા. આ ખ્યાલ જો ચૂકે છે તે કોઈની કદરતા, અને ધાર્મિક ઝડપમાં ધર્મજી, કામજી, અને આત્માજી, ત્રેલોકનાજી કરે છે. કારણ એ કે એણે પૂર્વક્રમેના પરિહાર કર્યો નથી જેનસત્ત્વી સ્વયંભાવમાં કશું છે કે-જે કુળ-સમુદાયમાં જન્મ્યો હોય તેને પૂછીએ કે તમારું કુળ તમારો ધર્મ કેમ ? ત્યારે કહેશે કે અમારું કુળ જોયું બીજું કોઈ કુળ નથી. અને અમારા ધર્મ જેવો બીજો કોઈ ધર્મ નથી. અમારા ગુરુદેવે કહ્યું છે —

“કોઈ કહે તમે આ પ્રભુજીની પૂજા પાઠ કરાવો,
કીર્તન કરો આ કાનજી કરો, જુદું શીલ જરૂરજો;
કોઈ કહે નિત્ય ગાઓ બજાઓ, કોઈ કહે નહિ ગાઓ,
કોઈ કહે નહિ ન્હાવો ધોત્તો, કોઈ કહે નિત્ય ન્હાવો.”

આ બધામાં સત્યું શું ? કોઈ કહેશે કે ગાવા બજાવવામાં જ ધર્મ રહેલો છે ત્યારે કોઈ કહેશે કે મૌન અને એકાંતમાં જ ધર્મ રહેલો છે. કોઈ કહેશે કે ન્હાવામાં જ ધર્મ છે. ત્યારે કોઈ ન ન્હાવામાં ધર્મ માને છે. આ બધી વાતોમાં આનું કોણું ? સત્યું શું ?

આ બધી દ્રિષ્ટિઓ તો ઉપરની દ્રિષ્ટિઓ છે એ દ્રિષ્ટિઓમાં જલે ફેર દેખાય, પશુ એ દ્રિષ્ટિઓ પાછળની કાવના જોઈશુ તો બધાની સરખી જણાશે. પશુ આ કાવના ન સમજાય ત્યાં કદર સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતાજ દેસાય છે.

જેન ગણાણું એક ઉદાહરણ

એક બાઈએ એકવાર એક સાધુ પુરુષને વહોરાવ્યું વહોરાવ્યા બાદ એણે એ સાધુ ગુરુની સુકમતિ

સહુ એક ધર્મના બેઠા નીચે આવે તો શી હાની ?

વચમાં, એક મગ્ર નિશ્ચારી લખ્યો. તમે એમ ક્યો કે આના કરતાં જેમ ચીનમાં એક જ ધર્મ છે, તેમ જો એક જ ધર્મ હોય તો, આ બધા કપડાઓના, અંત આવી બધા પરંતુ આ વિચાર ઉપલક્ષ્ય દર્શિઓ દીક લાગે છે. પણ જોડાયેલી બેઠાએ તો, એક જ ધર્મ જાની શકો નહિ એમ બને તો એથી દરેકની સ્વતંત્ર વિચારસરણીનો રોષ થયો. સ્વતંત્ર શક્તિનો નિકાસ અટક્યો.

એક વખત સ્વભી વિવેકાનંદ, બ્યારે હિન્દુ બહાર ફેરતા હતા. ત્યારે, તેમને મગ્ર કરવામાં આવ્યો કે તમે બદૈતવાદની મોટી મોટી વાતો કરો છો-ખરા પણ તમારા હિન્દુસ્તાનમાં શું છે? સ્વામીશ્રી ઉત્તર આપ્યો કે, અમારા હિન્દમાં જો કોઈ પણ વિશેષતા હોય તો એ છે કે, અમે બધા ધર્મોની મહત્તાને આવકારીએ છીએ. અને કોઈ પણ મકારનો આગ્રહ સેવાયો નથી, એજ, એની-વિશેષતા છે. વાત પણ એમજ છે. યહુદી, ખ્રિસ્તામી, પારસી જે કોઈ બાબા તેમને તેમના ધર્મો પાળવા હીધા છે, અને તેમાંના સારા તરનો હિંદે લીધાં જ છે.

આજની સ્થિતિ:—પણ આજની સ્થિતિ શું છે? જે ભારતવર્ષમાં ધર્મોના વિચારને સમાવતો હતો, તે હિન્દમાં બાળે બાટલી બધી બસહિંચુતા આવી ગયે ત્યારે એમ કેમ કહેવાય કે એમણે, બધા તરને પીધાં છે.

સમન્વય એજ, એક માળ

મકાપુરોએ એજ કહ્યું છે કે બધા ધર્મોને, એક કરવાની વાતને છોડો. સમન્વયના નહિ પણ સત્ત્વ વિચારના પ્રયત્ન બનો. અગિયાર સપ્તાત નહિ-પણ વિચારોનો આગ્રહ વધવાતું હોય જોઈએ. ઉપરના બિાખાને નહિ પણ અંદરના તરવને શદ્દાપૂર્વક મનો. બધા ધર્મોના સમન્વય કરવો. એવી દર્શિ રાખવી, જો પર આપણી વિશ્વવાસમની ભાવનાનો મુખ્ય આધાર છે. બધા ધર્મો સાચા છે. જેમ બધી નદીઓ સાગી છે. તેમ અહિંમત સ્તોત્રમાં કહ્યું જ છે:—

હે પ્રજ્ઞા હે દયાળુ તમે એક સાગર તુલ્ય છો. અને આ બધા ધર્મો નદીઓ છે. આપના સહારથી મકાસાગરમાં આ ધર્મોની નદીઓ સમાય છે. આ દર્શિએ બધા ધર્મો સામાજ લાગે છે. ત્યારે હિન્દમાં અને હાલમાં શા મરિ? ધર્મોના નામની શક્તિ હિંદમાં ક્યાં છે. ધર્મ નહિ. મરિત્ત બહિંદમાં જો પોરોત્ત બંધુ છે. કાચરુ નહિ.

ધર્મ સનાતન છે પણ કેવા ધર્મ?

નરો, ધર્મ નહો બળી મારા સતો, મૂતો ધર્મ જ્યો મધુર રેલ; ટેકો

સદ્યુક માયા ને હિંમન સુધર્મ, નિમય વદ તરિ વણી સોલ.

કોતો, શુક્ર એ ગાન વિનાના, કાં પામર એ પ્રાણી; મારા સતો

અમુત મર્યુ, પણ અમર યોગ નહિ, પીત્તની જ્વલિત ન બળી શોલ,

કોતો ધરમાં ગયું નહિ કાં, પીવામાં આયુ પાણી, મારા સતો

ન કરવાનું એક પગલું તો લાડું જ છે. સમ્રાટ અકબરનો પણ સમન્વયની દિશામાં ગોડતો હતો જ. પણ વધુ આકર્ષક આ દિશામાં મને તો યોગી આનંદપનજી આકર્ષે છે.

સક્રિય સમન્વયની સાધના—બધા ધર્મોના મેળ કેવી રીતે કરવો? એની રીત કઈ?

આ માટે યોગીધર આનંદપનજી મહારાજે સુલ માર્ગદર્શન આપ્યું છે. એક જિન સ્તવનેમાં તેઓ આ બાબતું કહે છે—

“પ્રાર્થન જિન અંગ લણીને,

જિનવરમાં સપળા દર્શન છે; દર્શને જિનની બળનારે.

(જેમ) સાગરમહિ તટિનિ વસત છે, સાગર તટિનિ લક્ષનારે.

હે જૈનીઓ! તમે જે જિનને માનો છો, એમાં બધા ધર્મોના સમાર્પ જાય છે. જિન એટલે પરમાત્મા. પરમાત્મામાં સર્વધર્મો સમાર્પ જાય છે જે આમ સમાર્પ જતા હોય તો જૈનો મેળ કેવી રીતે મેળવવો? હાથ-પગ-માથું એ બધાં એક શરીરમાં સમાર્પ જાય છે. તેમ જૈન, ગૌડ; વૈદિક, ધર્સામી, ધંકુરી, જરથોસ્ત્રી, એ બધા ધર્મો એક સત્યના સ્વરૂપમાં સમાર્પ જાય છે.

સર્વધર્મ સમન્વય સાધક પ્રાર્થના—આ માટે સહજ રીતે સર્વધર્મ પ્રાર્થના સમાર્પ ગઈ છે. આ પ્રાર્થનામાં મહાવીર, શુદ્ધ, વૈદિક ધર્મના રામ અને કૃષ્ણ, ઇશુ જરથોસ્ત્ર બહુરતમહંમદ પયગંબર વિગેરે દુનિયાના મુખ્ય ગણાતા ધર્મના મહાન પુરુષોની શુભપૂજનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જૈનોમાં મહાવીર સ્વામીને લીધા છે. એટલું સાદું છે. મહાવીરના બામલા પાડવામાં નથી આવ્યા. એટલે મહાવીરમાં શ્વેતાંબર દ્વિંબર વગેરે ફિરકા ક્રમમાં જાય છે. જોકે ક્રપના ખાતર કહું કે આને મહાવીર સ્વામી પધારે તો! જે કે અત્યારે મુહપતિ પહેરેલા વેશમાં હશે તો સ્થાનકવાસી કહેશે કે એ અમારા છે. મુહપતિ નહિ હોય તો દેરાવત્સી કહેશે કે એ અમારા છે, અને વસ્ત્ર જ નહિ હોય તો દ્વિંબર કહેશે કે એ અમારા છે. પરંતુ આપણે એ સાથે સંબંધ નથી આપણે તો મહાવીરને લીધા છે એમની અદિસા માટે જ. શુઆનમાં આપણે કહીએ છીએ—

“અદિસાની મૂર્તિ, પ્રકાશરસ સિદ્ધ અધિપતિ.”

અદિસાની મૂર્તિ તરીકે આપણે મહાવીરને સ્વીકારીએ છીએ. આ રીતે આપણે મહાવીરને પહેલા નથી લીધા પણ અદિસાના સિદ્ધાંતને પહેલો મૂક્યો છે.

ત્યારપછી આર આર સત્યો-કે જે નિર્વાણ મૂલિકનો નિર્દેશ કરે છે. તે બગવાન ગૌતમજીના ઉપદેશમાંથી મરે છે એટલે એમને લીધા છે. ત્યારબાદ ધર્મક્રાન્તિકાર પુરુષોને યાદ કરીએ છીએ. હું ધર્મ ક્રાન્તિકાર તરીકે પાંચ પુરુષોને મૂકું છું. (૧) જન્મશુદ્ધ સંકરાચાર્ય (૨) ધર્મપ્રાણ લોકશાહ (૩) માર્કોન (૪) દયાનંદ સરસ્વતી (૫) મહાત્મા ગાંધીજી આ નામોમાં બીજાં પણ તદ્દયોગ્ય નામો ઉમેરી શકાય. એટલે કે વિશ્વપ્રેમય ધર્મક્રાન્તિનાં વિસિષ્ટ તત્ત્વો જેનામાં હોય તે ગુણોને યાદ કરી એવા પુરુષના

- (૧) માથી માગવી અને આપવી શા માટે ?
- (૨) ગુનાઓ ઘટાડવાની સગા કઈ ?
- (૩) ગુનેગારનું હૃદય કઈ રીતે દલે ?
- (૪) ઉદાહરણ
- (૫) જૈનસત્રો વગેરેમાં ક્ષમાપનાનું સ્થાન
- (૬) ક્ષમાપનાની ટેવ સંબંધે

ક્ષમાપના [પ્રવચન આરંભ]

વિશ્વવાસક્ય ચિંતકવર્ગના માતાઓ અને બાઈઓ ! *

૭ હાડા વીતી ગયા. આજે સાતમો દિવસ છે. સમય જતાં વાર લાગતી નથી. આજે આંત્ર પ્રવચન છે. અને તે ક્ષમાપના વિષે છે.

સત્ય એટલે જે પરમ કમ્પાસ્યુકારી તત્ત્વ સુખ, શાંતિ અને આનંદ આપે, તેના પર નિહા તેનુંજ નામ સત્યમ્મહા. તે વ્રતનાં ત્રણ અંગો છે. (૧) સર્વધર્મ ઉપાસના (૨) ક્ષમાપના (૩) નિર્દાસત્તિ પરિહાર.

ક્ષમાપના એટલે ?

ક્ષમાપના એટલે માથી માગવી. જે માથી માગે છે, તે માથી આપવાનો અધિકારી બનેજ છે. દાંત ૭ બ્યારે મને મારો દોષ દેખાય ત્યારે હું ખીજના દોષપર જરૂર ઉદાર જાનું. કસ્ટ્યુકે દોષનો મને અવગવ થયો. ક્ષમાપનાનો ખીજો અર્થ મારી આપવી, એ આથી ફરિત થયું. સહનશીલતા વિના માથી અપાય નહિ. એટલે ક્ષમાનો અર્થ સહનશીલતા પણ થયો. આવી સહનશીલતા વીરનેજ હોઈ શકે. કાવરને નહિ. એટલે જ “ક્ષમા વીરસ્ય મૂવળમ્” કહેવાય છે.

માથી માગવી અને આપવી શા માટે ?

દરેક આટલી વાત સ્વીકારી લેવી જોઈએ કે, પ્રાણી માનમા તૂટી છે. સમર્થમાં સમર્થ વ્યક્તિમાં પણ, કોઈ એક ખામી તો હશે જ. ખામી છે તેટલેજ અંશે પુરુષાર્થને અવકાશ છે. To err is human.

મનુષ્ય બુદ્ધિવાળું પ્રાણી છે. તેનામાં હૃદયની ભાવના છે જે આ દોષ તો માણસે વધુ ઉદાર જાનું જોઈએ. પોતાની જૂલો ન શોધવી, ને ખીજની ચક્ષુ બુદ્ધિને મોટું સ્વરૂપ આપવું, એમાં સ્વપરોજ દાનિ છે ખીજની બુદ્ધિને જોવાથી, પોતાની જૂલોને પોતાજુ મળે જ જશે. માટે આપણી જૂલો તરફ વધુ જનમત થાનાં, ને ખીજની જૂલો પ્રત્યે ક્ષમ્ય દષ્ટિએ વર્તીએ.

ગુનાઓ ઘટાડવાની સગા કઈ ?

લૂટકા, ચોરી, વગેરે સામાજિક ગુનાઓ ઘટે તેમ દરેક ઈચ્છે છે. પણ આનો ઉપાય શું ! એક મહાપુરુષે જવાબ આપ્યો કે, ‘ક્ષમા આપો, ને ક્ષમા માગો’ પરંતુ આ વાન ગમે ક્યાંથી ઉતરે ! આપણે આપણી આખેથી ખીજની જ બુદ્ધિને મોટું સ્વરૂપ આપીએ અને આપણી જૂલોને કાંઈવા પ્રવલ કરીએ,

ચેતના કરેલી હતી જે માણસો યુના કરીને જેવમાં જતા, તેઓની પાછળ ઉપદેશક મોડાતા. તેઓ તેની ભૂલો સમજાવતા અને તેની ભૂમિકા જોઈ તે તેઓને માર્ગ દર્શન આપતા. હજુ પછી આ ચીલો ચાલે છે. પછી ઉપદેશકો યુનેગારનું હૃદય હવમવાવે તેવો ચારિત્રીય જોઈએ. એ વાત ચોક્કસ છે કે, હૃદયને અપીલ જ્યાંસુધી થતી નથી, લાંસુધી યુનાઓ ઘટતા નથી.

ઉદાહરણ:—મૂળદાસ નામના એક સાધુપુરુષે, એક યુનેગાર સીનો યુના પોતાના પર ઝોંટી લઈને, કેટલું પરિવ્રત કરાવ્યું, તે વિશે ખ્યાલ આપું.

સમાજમાં એક બાઈ કોર્પોર લાગણી વધુ થઈ જવાથી ફસાઈ પડી, જ્યારે સીનોની લાગણીમાં વિવેકનો અભાવ થઈ જાય છે, ત્યારે તે બધું કરી શકે નાખે છે. અને તેમાં જ જ્યારે ચારિત્ર્યવિષયક ભૂલ થઈ જાય છે ત્યારે બીજા કરતાં સીનોજ વધુ વેગ પડે છે. આ કેસમાં બાઈને મર્મ રહે છે ગભરાય છે. છેવટે સલાહ મળે છે. મર્મપાત કર લોકો યુનાનું મૂળ જોડાને બદલે બંધનપરજ દોષ નાખશે. લોકોને પારખી વાતમાં પચાત કરવામાં બહુ મજા આવે છે,

‘પગતર જરત ન છૂટત પ્રણી ઔરણી જય છૂટાવે;
અચળો ઈન લોચનકો આવે.’

પોતાના પગ નીચે બળતું ન જોત, બીજાનું દારવા જય એને શું કહેવું ? બાઈએ વિચાર્યું, મારા દોષને મોટા રત્નરૂપે લઈને, આ સમાજ અને જીવવા નરિ દે. હું પાપી, મારી ભૂલ થઈ, મને ક્ષમા આપો, આવી અનેક પ્રકારની રિનંતીઓ કરવા છતાં, સમાજે તેને છુટકારીને તેના પર કેસ ચલાવ્યો. આવા દોષને નજર ચનારી લેવાય ! કોટમાં હાજર થવાનું ફરમાન થયું. અને કોટમાં પેશા માણસનું નામ આપવુંજ પડે પેલો માણસ કે જેણે આ બોળી બાઈને ફસાવી હતી. તે આભોયે, અને કમ્પ્યુ “મારું” નામ ન આપતી નહિ તો મારે આપવાનું કરવું પડશે.” આ બાઈએ તેને વચન આપ્યું કે હું મરી જઈશ પછી આપનું નામ નહિ આડું. અથ નિર્ભય રહેજો કહો આ બેમાં ઉત્તમ કોણ ? બાઈને થાય છે કે હવે તો મારે કોટ પહેર્યા કુલે પૂરવે જ જોઈએ. આ જમનામાં તો પ્રાયશ્ચ પછી મળ્યો છે. સમાજમાં આવા પ્રસંગો બને છે તે દુનિયા ઉપજાવે છે ! મૂળ કારણો જોવાને બદલે, જ્યારે બીજા માણસ વધુ એક અપાર્થ જાય છે, ત્યારે આવા પ્રસંગો ઘટવાને બદલે વધે છે.

મેષથી રાત્રી છે. તારાઓ દમદમ ચમકે છે ત્યારે બાણ રજનિનો અધકાર વ્યાપ્યો છે. એવા સમયે આ બાઈ રવામી મૂળદાસના બુધથી પાસેના કુવા પાસે આવે છે. ત્યાં આતીને વિચાર કરે છે. દોષ તો મારો છે. મારા મર્મનો શો દોષ ? મને શિક્ષા મોગ્ય છે. પછી આને ? આવા વિચારો રમી વચનમાં ગૂંથાય છે. આનો અવાજ સાજીને મૂળદાસ રવામી ઝગે છે ! આવી રાત્રે અહીં કુવા પોસે કોણ આવ્યું હશે ? મૂળદાસ કુવાપાસે આતીને પૂછે છે “કુવા કને કોણ છે ?”

રામ ને ધોળીની વાત તો ખૂબ જાણીતી છે. સીતાજી પર જ્યારે દોષધુ આરોપણ કરવામાં આવ્યું. ત્યારે રામે તરતજ પોતા તરફ દૃષ્ટિ વળાવી. એ રામે ધાધું હોત તો, તરતજ તે ધોળીને ડેદ કરત. કે બીજી શીક્ષાદારો જોઈતો બંધ કરી દેત. પરંતુ રામે તે સહન કરી લીધું. કોઈ માત્રુ છુટું જોલે છે, તો તેમાં મારો તો દોષ નથીને ! રામે પોતા તરફ જોયું. એમ જ્યાં મૂળદોષે તે બાબતો બધો દોષ પોતે ઝોટી લીધો. રામચંદ્રી બંધ થઈ તો મહેનત દ્વારા કમાઈને પોષણ કરવા લાગ્યા. બાળકનો કુંદર ઉછેર કર્યો. માંને મહારામ મૂળદોષે પોતાના ચારિત્ર્યમય વાતાવરણની અસર પાડી. આખરે કુમેલું સત્ય તરી આવ્યું. અને એજ સમાજે તે મહારામની માથી માગી.

જે માણસ પ્રશંસાથી ગર્વ પામતો નથી, એક પાપને દૂષાવવાને બીજા પાપો કરતો નથી, પોતાની બૂલોને તરતજ ક્ષુધી લે છે, ખોટો લપકો ને ખોટું જાણુ રાખતો નથી, ક્ષણિક કીર્તિને માટે સલાહી દેવને બૂલતો નથી, તે માણસ હંમેશાં સમાજની, ગામની અને રાષ્ટ્રની કીર્તિમાં વધારો કરતોજ નય છે, તે સમાજને સન્માન સર્જ નય છે, ને સુખ ને કૌતિ દેવાવે છે.

મહારામ તે બાબતે સંસ્કાર આપીને તેનો જીવનનો પડો કરાવે છે. બાળકને સંસ્કારી બનાવીને ઉછેરે છે. હવે તો આ બાઈ રામચંદ્ર અને ગીતાના બાચનમાં જ પોતાનો મોટો સમય પસાર કરે છે. બાંધુઓથી નહાયા કરે છે. અંતરના પશ્ચાતાપથી કોનાં પાપ બળીને લગમ થતાં નથી ! કઈ મોટી સન્દર્ભ આનાથી મોટી સન્ન કરનાર કોણ છે ! આજે તો જ્વલમથી બહાર નીકળતા યુવકોએ જ્વરને કવીનજ આવ્યો હોય છે, કે મારી જગ્યા ખાલી જ રાખજો. મારા માટે તૈયારી કરીજ રાખજો. આવી જ્વેષથી યુનાઓ વધે છે કે ધટે છે ! દહેવાણુ જ છે કે :—તોરસના ચારિત્ર્યની અસરથી જ, જ્વલસ બહારવટિયો મટીને સંત બની નય છે. તોરસના હર્ષનથી અંતરનાં હર્ષન કરે છે. કેવી બચ્ચતાં પશ્ચાતાપ કોને નથી પવિત્ર કરતો ! એકલા જ્વલસ હિંસામાં જ રાચતો દવો. પરંતુ તેણે તોરસના પ્રેમનું અજળ આકર્ષણ જોયું—મહાન તત્ત્વ જોયું ને જીવનનો પડો કર્યો.

એમ મૂળદોષે પોતાનું કર્તવ્ય જગતને બતાવ્યું—અને જગતને ફરી જતાં વાર ક્યો લાગે છે ! એજ મહારામની હવે વાતો થતા લાગી. લોકો ભેગાં થઈને કહે : “ મને તો ” એ મહારામ લગવાન જેવા લાગ્યા હતા. તેમનું તો ચરણમૃત લેવા જેવું છે. ક્યારે ! કે જ્યારે મૂળદોષ મહારામને સતતનિષ્ઠાથી પોતાનું આચરણ કરી બતાવ્યું ત્યારે ! કેવી દુનિયા !

“ દુનિયા દોરંગી દેખો એ બાઈ દુનિયા દોરંગી ”

ખરી શિક્ષા કોને ?

આજે શિક્ષા હાથ, પગ, અને શરીરને થઈ રહી છે. પરંતુ જે કરાવનાર મન છે, તેને તો થતી નથી. મૂળતો દોષિત મનની જિંદગી છે. આતો એની વાત છે કે કુતરાને લાકડી મારશે, તો કુતરા હાથને કરવાને બદલે લાકડીને બચકા લેવા લાગશે. તેમ આપણા સમાજમાં શિક્ષાનું ધોરણ રખાયું છે, ખરી રીતે

નિંદા-સ્તુતિ પરિહાર (મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- [૧] નિંદા પ્રવચનું સ્વરૂપ.
- [૨] પરનિંદાથી યતાં તુકચાન
- [૩] સ્વ-પ્રશંસાથી યતાં તુકચાન
- [૪] નિંદા અને પ્રશંસાનો સંબંધ
- [૫] સ્વ-નિંદા અને અન્ય પ્રશંસા
- [૬] આના પ્રયોગની રીત

નિંદા-સ્તુતિ પરિહાર. (પ્રવચન નવમું)

વિશ્વવાતસલ્ય ચિંતકવર્મના માતાઓ અને બાઈઓ!

આજે નવમું પ્રવચન છે. આજનો વિષય નિંદા-સ્તુતિ પરિહારનો છે. સત્યની સાધનામાં નડતર-
રૂપ-વિધાતક-તરંગોનો વિચાર કરવો જોઈએ

સત્ય એજ વિધેયું પરમ બળ છે.

“સત્યેન ધાર્મ્યે ધરશ્ચિ, સત્યેન તપતે રવિ,

સત્યેન વાપવો વાતિ, સત્યે સર્વં પ્રતિષ્ઠિત.”

૫૨મી, સૂર્ય, તારા, વિગેરેમાં જે સનાતન તત્ત્વ કામ કરી રહ્યું છે; તે સત્ય છે. વાયુમાં પણ
જેજ છે તે સત્યાર્થી યુરુષ શું ન કરી શકે? આપણને સમજવાની શક્તિ નથી એટલે ચમત્કાર આપણને
લાગે છે. જે સત્ય છે એ કેાઈ દિવસ આ વિશ્વમાં નહિ હોય એવું બનશે જ નહિ આપણે આપણા
અગત્યનાં જાનનાં જોઈએ તો શું એ જોણું છે? આ રીતે ચમત્કાર માત્ર એક જ વસ્તુમાં આવે છે અને
તે સત્યમાં જ પછી ચમત્કારને શા સાડુ માનવા?

જુઓ એક બીજામાંથી અંકુરો ફૂટે છે. આ અંકુરો ફૂટવામાં કેટલી શક્તિ વાપરવી પડી છે! આ
ચમત્કાર કયાથી આવ્યો? કેવળ આત્મામાંથીજ એ પ્રગટ થાય છે.

નિંદા-સ્તુતિનું સ્વરૂપ

નિંદા અને સ્તુતિ સત્યની સાધનામાં કેટલી આડ બીલી રૂપ છે? નિંદનું સ્વરૂપ શું છે? એક જા
બીજીરિતે નિંદા કયાં ગાવી જાય છે? એનો આપણને ખ્યાલ નથી હોતો. આજે આપણે જાણમાં વાંચ્યું
કે કયાણી મોહાસે આમ કહ્યું, આ વાંચ્યું જ એની જમણી બજીને બદલે ડાબી બાજુ જ રજૂ કરીએ છીએ
એક કુદ્દ મોહાસની કુદ્દતાનું તત્ત્વ બહાર લાવીએ અને તુરત જોડું પડે છે કે કેાઈ સાબળવું તો નથી ને?
અને કદાચ આપણને લાગે કે જેને માટે ખરાબ મોલીએ છીએ, એ ભાઈ પોતેજ સાબળે છે, ત્યારે પછી

વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ પણ એવું સિદ્ધ થયું છે, કે એક આત્માનો કયારે અહીંથી ફેર્યાએ, એટલે ચારે તરફ એ ફેલાવાનોજ. "નિંદા આવી એટલે કુષ્ઠી આવવાનીજ." સર્વતો એકનેજ ડાંખ મારે છે. ત્યારે નિંદક મનુષ્યનો ડાંખ અનેકને મારી ચકે છે. "નિંદાને જૈનચત્રોમાં પીઠતુ" માંસ ક્યું છે." નિંદાદારા ધણી-વાર યુગેયાર માણસને યુગે વધારવાની તક આપીએ છીએ. અને તેમાં પણ વચર વિચાર્યે ન્યારે આસેપની ટેવ આને લીધે પડે છે, ત્યારે તેો મહા અનર્થ થાય છે.

જૈનચત્રોમાં એકે દૃષ્ટાંત આવે છે.—

એક વસુમતી નામની બાઈ ખૂબ દુઃખદ સ્થિતિમાં આવે છે. એને વેચાવાનો વખત આવે છે એક શેઠ આત્મા આવે છે અને જુએ છે કે કન્યાસ્ત્રલ વેચાય છે. તેણે ચિચાપુર્વે બીજાકાઈ મવાસીના કરતાં હું ખરીદું અને તેને દીકરીની માફક રાખીશ. એટલે એમણે તેા વસુમતીને ખરીદી અને ઘેર લાવ્યા.

એક દિવસ શેઠ બહારથી આવે છે પગધુળવાળા છે. વસુમતિ વાળ બોળની બેડી છે. તે શેઠને એટલે કે (જેણે એમને પિતા માન્યા છે એના) પિતા તુલ્યને આવતા જોઈ એમના પગ ધોવા મારે એ પાબી લઈ જાય છે અને પગ પખાળે છે આમ કરવા જતાં એના હૂટાવાળ ખસી પડે છે. પરંતુ આ વાળ બગડે નહિ તેમ શેઠ એને હંચા કરી નાંખે છે. બરાબર આ સમયે જ મૂળા શેરાણી શેઠનાં પત્ની આ દ્રશ્ય જોતાં જ એ વહેમાઈ જાય છે. એને એમ થાય છે કે જતો દરદે આ વસુમતી મારી શેઠ બનવાનીજ, આ વહેમતું જરે ધીમે ધીમે વ્યાપક મનતું જાય છે. શેઠ બહાર ફરવા જાય છે, ત્યારે આ વહેમાયેલી મૂળા શેઠાણી બિચારી વસુમતીનો ચોટલો કપાવી, લોખંડની બેડી પહેરાવી, જૂએમારી, જેલમાં પૂરી દે છે. શેઠ આત્મા પછી જેલમાથી છોડે છે અને બેડી તોડાવવા માટે જુદાર પાસે જાય છે. ત્યાં આજ સમયે એક સાધુ પુરુષ પધારે છે એમના અભિમ્બદના ચિત્રમાં માત્ર આંસુડાં બાકી હતાં. સાધુજી પાછા ફરે છે. વસુમતીને એથી દુઃખ થાય છે અને રડે છે. જેવાં આંસુ આવે છે કે તુરત સાધુપુરુષ પાછા ફરે છે. બેડીઓ તૂટે છે, અને એ સાધુ પુરુષને પડેલા બાકળા વહેરાવે છે. આ સાધુપુરુષ તે ભગવાન મદાવીર અને વસુમતી એ પાછળથી સતી ચંદનગાળા થાય છે.

નજરે જોયેલી વાતમાં વહેમાતા આવી પરિસ્થિતિ થાય છે. ત્યારે જે સાંભળેલી વાતો હોય છે, એ માટે આપણે જોવતાં વહેવા કેટલો વિચાર કરવો જોઈએ એકે મહાપુરુષો તો એ બન્નેને આગાળીને પી જાય છે અને માને છે કે —

“અમાની બોલેરે એના શા ઓરતારે, અણિમાની બોલેરે એના શા ઓરતારે;”

મીરાબાઈની નિંદામાં લોકોએ ખાખી નહોતી રાખી પરંતુ મીરાબાઈ તો એ નિંદાને પચાવી શક્યાં હતાં.

ગુરુની દિવ્ય દૃષ્ટિ

એક શુરુ હતા એની દૃષ્ટિ દિવ્ય હતી. એણે કહ્યું, મને કંઈક ઝસ ચળાડો. હું પણ તમારી

હે મૂર્ખા! આ જોરા રંગનું ગુમાન છે. કામા માટીમાં મળી જવાની છે. તું આજનો રાજ છે અને કાલે શું હોઈશ એ વિચારી લે! દીકાકારોથી કરતું ન જોઈએ. પોતે પોતાનું જ જોતું જોઈએ. વિરોધમાંથી ગુણ લેવા જોઈએ.

નિંદા અને પ્રશંસાનો સંબંધ

અકબરની જેમ દીકા રહેનાર પશુ ઓછા ઢરો. અને તાનસેનની જેમ સત્ય સંજ્ઞાવનાર તો એથી પશુ ઓછા જ ઢરો. નિંદા અને પ્રશંસા એક સિક્કાની બે બાજુ છે. જે પ્રશંસાને પચાવે છે, તે નિંદાથી આવ્યેલો અનુભવ તો નથી કારણ કે તે સમજે છે કે :—

પ્રશંસાની આવે જહોંથી ખુશ્નો આ મધુરવી;
તરી હોં નિદા તણીજ બદ્દો છે વસી રહી.

સ્વનિંદા અને અન્ય પ્રશંસા

નિંદા કરવી જ હોય તો તું તરી નિંદા કર. અને પ્રશંસા સાક્ષિવાનું દોષ થાય તો, પરપ્રશંસા સાક્ષિ. સ્વદોષદર્શન-અને પરગુણદર્શન-એ સામ્ય દર્શન છે. જે પોતા તરફ જુએ છે, તે ખરેખર મહાન ગુણ છે. બકત સુ દામદમે કેવું સુદર સ્વદોષદર્શન કયું છે :—

“ મો સમ કોન કુટિલ ખત કામી;
પાપી કોન બડે હું મોતે સમ પતિતનમે નામી;
સર પતિતકો ઠોર કયાં હ, સુનિયે શીપનિ સ્વામી. મો સમ ॥ ”

એ પ્રયોગની રીત

પોતાની નિંદા અને અન્યની પ્રશંસા-આ કાર્તિ નાની વાત નથી. એ કેમ થાય ? એ માટે હું તમેને બે તારવો અનુષ્ઠ ૧) નિઃસ્વર (૨) વિવેક. જો તારે માણસ કરતો થાય છે, ત્યારે એને દિવ્ય નવન પ્રગટે છે. તેથી જ તો અમારા ગુરુએ કહ્યું છે કે :—

“ આતમ દર્શન વિરલા પાવે, દિવ્ય પ્રેમ વિરલા પ્રગટાવે,
એ મારગ સમજે જન વિરલા, વિરલાને એમાં રસ આવે. ”

વિચરણી દષ્ટિ પ્રગટે એટલે આખ આવે. પહેલાં કાળી બાજુ જ જોવાની ટેવ હોય, પશુ જ્યારથી ચિત્તારણી દષ્ટિ પ્રગટે છે, ત્યારથી એ જગણી બાજુ જ જોવા માંડે છે. અર્થાત્-ખીનના ગુણોનું જ દર્શન કરે છે. હોય તરણી દષ્ટિ વિરમી જાય છે.

જેમ હંસલો પાણી તથા દૂધ બેમાં હોય, તેમાંથી દૂધ જ છપ લે છે. તેમ આત્મરૂપી હંસલો કેવળ ગુણને જ લે છે. અને દેવોને મૂર્ખા દે છે. આ સક્તિ ચિત્તારણી જેટલી કેળવણી ઢરો, એટલે અંગે ખીસેલી ઢરો આ પછી ચિત્તારણી સાથે વિવેકને જોડી દેવામાં આવે છે. વિવેક આવેથી સારાસારનો ખ્યાલ આવે છે. મગ-કાંકરા, દૂધ-પાણી, એ બન્ને જુદા કરવાનું વિવેકદક્ષિત વડે આવે છે.

[૫] પ્રાત કાલ ૯૫ થી ૯૫૫	શ્રી દેવીબેન (ભાજનો)
[૬] „ ૯૫ થી ૧૧	બ્રહ્મચર્ય (દશમું પ્રવચન)
[૭] બપોરના ૪ થી ૪૫	અશ્વોત્તરી
[૮] „ ૪૫ થી ૬	વિભૂષાત્યાગ (અગિયારમું પ્રવચન)
[૯] રાત્રિના ૮૫૫ થી ૯૫	પ્રાર્થના
[૧૦] „ ૯૫ થી ૧૦૫	પ્રવચન.

બ્રહ્મચર્ય

[દશમું પ્રવચન]

[મુખ્ય મુદ્દાઓ]

- (૧) બ્રહ્મચર્યની સ્વાભાવિકતા
- (૨) લગ્ન સંસ્થાના નિર્માણનો હેતુ.
- (૩) ભુગલિપ્ત કાળની લગ્ન સંસ્થા-અને એનું સામાન્ય ઈતિહાસ દર્શન.
- (૪) પદ્મીઓમાં એક સંતાનીયતા.
- (૫) બ્રહ્મચર્યનું બળ.
- (૬) બ્રહ્મચર્યની સાધના શી રીતે કરવી!

બ્રહ્મચર્ય

સર્વવિદ્યોત સિદ્ધિ, ગૌરવ તમ ગૌરવમ્;

આનંદ પરમાનંદ સદૃશ્યું મૃત્યુતોડરમ્.

સર્વ જ્ઞાનના સિદ્ધિની જેમને પ્રત્યક્ષ છે જેઓને નામધ નથી. જે આનંદ અને પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. તે સદૃશ્યને કું પ્રણિપાત કરું છું.

વિશ્વનાથસથ ચિંતકર્મનાં માનાઓ અને બધુઓ !

આગતું પ્રવચન એ દશમું પ્રવચન છે. વાતસત્ય એ સજ્જની સાથે જેમ સાપનો સંબંધ છે, તેમ બ્રહ્મચર્યનો પણ અતિ નિકટનો સંબંધ છે. સત્યશ્રદ્ધા, બ્રહ્મચર્ય, અને માલિકીક્રમ ભર્પાઇ, એ બાર વ્રતોમાં ત્રણ મુખ્ય વ્રત તરીકે ગણાવ્યાં છે. જે પ્રથમ કહેવાયું છે.

દશે આપણે બ્રહ્મચર્યના અંતરંગ વિભાગોને લઈએ. (૧) નિભૂષાત્યાગ, (૨) જ્ઞાનપાન સ્થપન રિવેક, (૩) વ્રસન ત્યાગ.

• બ્રહ્મચર્ય વિષે જેટલું કહેવાય તેટલું એવું છે. સત્ય સાધ્ય છે-બ્રહ્મચર્ય એને પદોગતા માટેની સાધના છે-પ્રમુખ સાધના છે.

ઉત્સાહ સૂતિ વગેરે ઉપજે છે, તે ઉપજત. પણ તેથી ઉત્કૃષ્ટ થાય છે. એટલેજ આ ખેરાક જેટલી જ સ્વાભાવિક નથી. વીર્યપાત પહેલાં જે વેગ છે, તે હોવાનું મૂળ કારણ વીર્ય હતું. વીર્યના સરલ્યપણી આ બધું જાતું નથી. એટલે જોમ, શક્તિ, ઐતન્ય, ઉત્સાહ, આનંદ, જે કહે તે વીર્યમાં હતો. આવા વીર્યના ૧૬ થી શું ન થઈ શકે? જે વીર્યનું એક બિંદુજ નવચેતન અને નવસૌંદર્ય પ્રગટાવે, તે વીર્યનો ૧૬ થું ન આવે? આ વીર્યનો સંગ્રહ એ આપણા આનંદનું મૂળ છે. અને આનંદ એ સહજ સ્વા- છે. એટલે કે અહત્યર્થ એ સહજ સ્વાભાવિક બની રહે છે. અહત્યર્થ આ મુગ્ધ નિસર્ગતાના ખે કુદરતી હોવા છતાં, તેની સાધનાને માટે મુટીઓ, અપૂર્ણતા કેમ રહે છે?

લગ્ન સંસ્થાના નિર્માણના હેતુ

જેમ કેદીઓને ખાવાનું ન આપવામાં આવે, અને તેને અંગે તેમને ઉપવાસ કરવા પડે, તો એ વાસ એ ખરેખર ઉપવાસ નથી હોતો; પરંતુ ખેંચી કાઢેલી લાંબણ છે. ઉપવાસમાં જે આધ્યાત્મિક બળ ૧૬ થું જોઈએ, એ આ પ્રકારે ખેંચી કાઢેલી લાંબણમાંથી નથી મળતું. આજ પ્રમાણે જે બળ સ્વચ્છાએ પ્રયત્નના પાલનમાંથી મળે છે; તે પરાણે પાળેલા અહત્યર્થમાંથી નથી મળતું.

જે અહત્યર્થ નિસર્ગદશિએ સહજ સ્વાભાવિક છે. તે અહત્યર્થ પરાણે ન પાળવું જોઈએ પડે, ત્યાં માટે આપણા ઋષિમુનિઓએ લગ્ન સંસ્થાનું નિર્માણ કયું છે. પહેલો આશ્રમ અહત્યર્થાશ્રમ અને જો ગૃહસ્થાશ્રમ. બાળપણનાં થોડાં વર્ષો બાદ કરતાં ૫૨ીસ વર્ષ સુધી બાળકોને ઋષિમુનિઓના આશ્રમે કલવામાં આવતાં. બાળપણમાં થોડા સંસ્કારોના પીયૂષ વાઈ, પછી માળાપો ઋષિ-મુનિઓને ત્યાં મોકલતાં. હોં આ ઋષિ-મુનિઓ એવી તો સુંદર તાલીમ આપતા, કે જે અહત્યર્થ ગૃહસ્થાશ્રમનો આદર્શ રહે, અને કસ્યાશ્રમ છવવા માટેનું સુંદર શિક્ષણ મળે. કારણકે ઋષિઓ ઋષિ પત્નીઓ સાથે રહેવા છતાં અહત્યર્થ જીતા અને બાળકોને અહત્યારીઋષિ તથા ઋષિપત્નીના વાતસલ્ય મળતાં. આથીજ માનવું પડે છે કે:— ગૃહસ્થાશ્રમ તણો અબજ્ય આદર્શ અહત્યર્થ છે.”

જુગલિયા કાળની લગ્નસંસ્થા—અને એનું સામાન્ય ઇતિહાસ દર્શન

જૈનપ્રથોમાં જુગલિયાની વાતો આવે છે. આ જુગલિયાઓમાં પુત્રને પુત્રી એટલે ભાઈને બેન એ લગ્ન થતાં. એકબીજાં પચેણતાં. અલારે મળે ન ઉતરે તેવી આ વાત છે. પરંતુ આ લાવના પાછળ જીવ્ય-સંસ્કારોનું જ તત્ત્વ રહેલું છે. લગ્ન સંસ્થા કેવી પવિત્ર હતી અને સંતતિના હેતુએજ ઉત્તમ ઇંતિથી ચગેરો જોઈએ, અને એની પાછળ તે કાળના લોકોની નિર્દોષતા હતી. તે જ આમાં જોવાનું છે. જે ક્રમે આ પ્રથા આપત્તિજનક જણાઈ. એટલેકે અહત્યર્થનો આદર્શ સુકાવા માંડ્યો. પછીથી સ્વયંવરની રથા ચાલી. આ સ્વયંવરની પ્રથા ખૂબ સુંદર અને હેતુપૂર્વકની હતી. આજે પણ પારસી કેમ, બીસ કેમ, ફોરેમાં પણ એ એક યા બીજા પ્રકારે જોવામાં આવે છે. અગાઉ તો શુદ્ધ અને કાર્યશક્તિની દષ્ટિએ આ સંબંધ ખાસ કરીને જોડાતો. સારે અલારે તો કરવું ફરવું અને એકબીજા વચ્ચે સાધારણ રોક

જીવન દુઃખ છે. એનું કારણ મુખ્યત્વે એજ છે કે એની પાછળના બ્રહ્મચર્યના આદર્શને બૂલી ગયા છીએ. આને તો એમજ સમજાય છે કે પરબધ એટલે પ્રજોત્પત્તિ કરવા માટે જ. ગમે ત્યારે દારીદ્ર્ય સંભોગ કરી શકાય છે. એવી માન્યતા આજના લગ્નજીવનમાંથી મોટે ભાગે મળી આવે છે. આથી સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેનું નૈસર્ગિક સંબંધ આકર્ષણ જે હોય છે તે લૂંટાઈ જાય છે. આ આકર્ષણ સંભોગમાં જ પરિણમે છે, પછી આકર્ષણ નથી રહેતું. મોઢ જ રહે છે.

મોઢ એટલે મૂંઝાતું અને આકર્ષણ એટલે ખેંચાતું. આજની સંતતિ વિકારમય જીવનનું પરિણામ છે. (જો જો ધર્મમય જીવનનું પરિણામ હોય તો લગ્નજીવન સુખદ નિવડે. અને ગૃહસ્થાશ્રમ એક આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમનો તમૂનો બની રહે.) અને આવી વિકારની સંતતિમાં માત્ર પણ શું હોય ? આ માટે સંતતિ-નિયમન-કરવાનું સૂચનવામાં આવે છે. માન્ય ગ્રંથોનાં છાપાઓ પણ આવા સંતતિ નિયમનના સાધનોના પ્રચારક બને છે. એ દુઃખની વાત છે. સંતતિ નિયમન માટે તો બ્રહ્મચર્ય જ એક અગ્રેષ્ઠ સાધન છે.

ખાસ કરીને આબ્રહ્મચર્ય સેવનના દોષ માટે પુરુષ વિશેષ જવાબદાર હોય છે. અપવાદ પણ હોઈ શકે. આ માટે સ્ત્રીઓએ પુરુષને કાણમાં લેવા જોઈએ. આવી ભાવનાથી પાંખ ફેરવવા પ્રયત્નથીયે થતું જોઈએ. પરંતુ સ્ત્રીઓ તરફથી આ જૂઠાણમાં પચણાં ભરતાં એને ડરતું પડે છે. એ એમ સમજે છે કે જો હું એને આ પ્રકારે અટકાવીશ તો એ બીજી પરબુરી, અગરતો બગડી જવાનો ભય રહેશે. એથી ધિયારી સ્ત્રીઓ ઈચ્છા વિરુદ્ધ પણ પુરુષની વિકારી ભાવનાને વશ થાય છે. અને આને કારણે પુરુષો તો તાકાતલીન બને છે અને સ્ત્રીઓની પણ છેવટે એજ સ્થિતિ થાય છે. ઉપરા ઉપર સ્ત્રીઓની પ્રસૂતિના કારણે શરીર નાખાઈ જાય છે. સુવાસ પહેલાં તો રોવા મડિ છે, આથી ખમીર અને તાકાત જતી રહે છે. આવી સ્થિતિમાં પતિનો સામનો કરવો એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે.

પરસ્ત્રી સાથે બ્યભિચાર કરવો એજ એક બ્યભિચાર છે. એમ ન માનશો. સ્વસ્ત્રી બ્યભિચાર પણ છે. ઈચ્છા વિરુદ્ધની ટ્રિયામાત્ર બ્યભિચાર છે. એટલે કે પરણેલા સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે બન્નેની અને યોગ્ય સમયની સંમતિ વિના કરાયેલો સંભોગ બ્યભિચાર જ છે. સ્ત્રી એક અધર્મીના છે. એક અંગને પદપાત થયો હોય તો એકથી ન આવે, તેમ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને પોતપોતાના કર્તવ્યોપર મુસ્તાક રહે અને પરસ્પર-અન્યોન્ય-અકળીમળતું કર્તવ્ય જરોબર સમજે તો આજની લગ્નસંસ્થા સુંદર બને.

આખીયે લગ્નવિધિ પાછળ બ્રહ્મચર્યનોજ આદર્શ છે; એ આપણે ન બૂલીએ. આખીયે સમયદી એ આદર્શનીજ રજૂઆત કરે છે. લગ્ન કરતી વખતે વચ્ચે જોર મહારાજને રખાય છે. આતું કારણ શું છે ? કુનરા કુતરીમાં જોર મહારાજ કાં નથી હોતા ? મનુષ્યમાં શા માટે ? કારણ એ હોય છે કે આવા પવિત્ર પુરુષના આશિર્વાદથી ગૃહસ્થાશ્રમનો સ્વીકાર થાય છે. બાજેકપર બેસવામાં અને ફેરા ફરવામાં પણ પરસ્પરનું સ્નેહ જોડાણ અને બ્રહ્મચર્યનીજ ભાવના છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેની પ્રજોત્પત્તિની ભાવના થાય ત્યારેજ વીર્યનું દાન દેવાય છે. દાન આપતું એ જેની તેની વાત નથી. એની પાછળની ભાવના કેટલી નિર્મળ

એ મારા હાથની વાત છે. તે વિચારની ભૂમિકા એને ઉચે લઈ જાય છે. એ એનું પૂજન કરે છે. એ મહાશક્તિની ઉપાસના કરે છે. આનું જ નામ સદગ્ગ સ્વાભાવિક અહ્યયર્થ, અહ્યયર્થ એજ એક શાશ્વત અને સનાતન વસ્તુ છે.

અહ્યયર્થનું બળ.

એનું મન હંભૂ અહ્યયર્થ તરફ વળ્યું નથી તે માણસ મિથ્યાચારી છે. મન ન વળે તો પણ વહેવા મોડું પણ વાળ્યા વિના છૂટકોળ નથી. જેસય-તોરય, રહનેમિ અને રાજમતિ, આ દોટાંતો અમોમાં રહેલા અહ્યયર્થ બળના કેવા આદર્શ નમુનાઓ છે. તોરલેના દર્શન માત્રથી જેસલનાં પાપો જેસલને સાક્ષવા લાગ્યાં. પારસને અગ્વાથી મોડું સોનું અને પણ પારસ તો નજ બને. પણ તોરલના સત્સંગ માત્રથી જેસલ સંત બની ગયો. કેવો અદ્ભુત પ્રભાવ ! રાજમતિના વચનથી (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં જુઓ) રહનેમિ ક્રમતાં સ્થિર થયા.

અહ્યયર્થની સાધના શી રીતે કરવી ?

આ એક જાતેતા છે. કુદરતની મહાશક્તિનો પ્રભાવ છે—“છાજે માતા અંગનો ઉપયોગ ન ઉપયોગ.” આ શબ્દો ખૂબ યાદ રાખવા જેવા છે. આની સ્તરીનો ઉપયોગ અને ઉપયોગ કેમ ? બાળક આના સ્તનને અડીને એમાંથી દૂધ પીએ છે, ત્યારે પુરુષ એજ સ્તનને અડીને વિકારી બને છે. બાળક ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે પુરુષ ઉપયોગ કરે છે.

જ્યાં પાન પી મોટા થયા, ત્યાં કર કેમ મેલાય ? અહો ! કેવી સુંદર ભાવના ? જે માતાએ મને દૂધ પાડ મોટા કર્યો એવી માતૃભક્તિના અંશરૂપ આંતો કું ઉપયોગ તો કેમજ કરું ? આવી ભાવના પ્રગટ થાય કે આ દેહ દેખતાંજ નમવાનું મન થાય. એટલેજ કહ્યું છે કે—

“છે વિશ્વની સૌ વાનિના જાતેતા, રમે રમે વતસલતા જાહેલી;

એ માતૃભાવે દગથી પીએ જે ગૃહસ્થ તે સાધક અહ્યચારી.”

આ માતૃભાવ એટલે કે આ માતૃને જાતેતા માનવી એ અહ્યયર્થ સાધનાનું પ્રથમ મહત્વનું અંગ છે. બીજું સાધન ખાનખાન-શયન વિવેકનું આવે છે. ખાવાપિવામાં અતિતોષુ, અતિખાડુ, મિઠાન, વગેરે તામસી અને રાજસી ખોરાકથી દૂર રહેવું, કામળ વસ્તુના સ્પર્શને વગર, પથારી બહુ પોચી ન હોવી જોઈએ, શયન પણ અમુક કલાકેનું, અને શયનગૃહમાં પણ અહ્યયર્થ પ્રેરક સત્તો, રાત્રે ચતાં પહેલાં જ મેલા પરમાત્માનું સ્મરણ તથા જપ, આટલી બાબતો અહ્યયર્થ સાધનામાં અતિ અગત્યનો ભાગ ભાગવે છે.

નાક, આંખ, કાન તથા મનના વિકારોત્તેજક વિષયો તજવા, તથા પ્રજ્ઞપ્રતિષ્ઠાએ બાબતો મદહરી એ અહ્યયર્થ સાધના માટે જરૂરી છે. આજમાં તથા ઝરા, યશો, વગેરેમાં સાદર્શ જોવાની રસમતિ કેળવવાથી અહ્યયર્થ ભાવનાને વેગ મળે છે.

સુંદર એ આત્માનું સહજ સ્વરૂપ છે. એટલે સુંદરતા મને એ દેખીતી વસ્તુ છે. સારા દેખાડ એમાં મને જ્ઞાન ન હોય તો એ વિકૃતશૂણ્ય ઉત્પન્ન કરે છે. સારા થવા માટે સારી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. સારા સારા ગુણો પ્રગટ કરીએ એટલે સારા લાગીએ. પરંતુ જ્યારે આગ થવાને બદલે સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે એજ વિકૃતશૂણ્યનું મળ છે.

વિકૃતશૂણ્યનો આકાર

સારા ન હોઈએ અને સારા દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે એટલે મનથી-વચનથી, કે કાયાથી ખોટી ટાપટીપ કરવી પડે છે. અને આને કારણે સારા થવાની ભાવના ગૌણ બને છે અને સારા દેખાવાની વૃત્તિ જોરદાર બને છે.

શારીરિક ટાપટીપ

ગાલમાં ખાડા પડી ગયા હોય, મોઢું કઠડુપું લાગતું હોય અને રક્ષામ હોય, ભારે પાવડર—પક લગાડવા પડે છે. શરીર નખજી હોય તો વધારે વસ્ત્ર પહેરવાં પડે છે અને બધા પાછળ હું સારો લાગું—સારા દેખાડ એજ લાખના હોય છે. વાસ્તવિક ને જોઈએ છે તે નથી હોતું એટલે ખોટી ટાપટીપ કરવી પડે છે—અને ન હોવા છતાં મારામાં કંઈક છે એવું પ્રદર્શન કરવું પડે છે.

માનસિક ટાપટીપ

જેમ શારીરિક ટાપટીપ કરાય છે તેમ માનસિક ટાપટીપ પણ કરાય છે. આપણામાં જળ, કપટ, દંભ વગેરે બધું હોય, છતાં બીજા લોકો એ ન જાણી જાય એ માટે ધૂળ સાવચેત રહી એ મુજબ વર્તવું, અસલ બોલતા હોઈએ પણ સલસપે એને રજૂ કરવું, અપ્રહસ્ય સેવતા હોઈએ અને બ્રહ્મચારી હોવાનો દાંગ કરીએ, આવા આવા અનેક પ્રકારે દંભની જ રજૂઆત કરતા આવીએ એ વિકૃતશૂણ્યના આકારો છે. મહાપુરુષોએ કહ્યું છે કે:—

મુખડા કયા દેખે દરખને, મેલ લરાયા તેરે તનમે; મુખડા કયા દેખે દરખને.

અરીસામાં શું જોઈ રહ્યો છું ? અંદર મેલ છે. બહારની શુદ્ધિ હોવા છતાં, અંદરનું સૌન્દર્ય ન હોય તો બહારનું સૌન્દર્ય નકામું છે. અંતરની અશુદ્ધિ દરે તે બહારની શુદ્ધિ નકામી છે.

એક ઉદાહરણ:—એક યુવક છે. એણે વાળનાં જુલ્હાં સારા પ્રમાણમાં રાખેલ છે. એનો દેખાવ પણ લાવચયમય છે. કુદરતી રીતે જ અમુક ઉંમરે યૌવન ખીલે છે એ પ્રકારે યૌવન ખીલેલું હતું. આ યુવકને પોતાના શરીર માટે અભિમાન હતું. એણે કોઈ તત્વજ્ઞાની પાસે જઈ કહ્યું: હું કેવો સારો લાગું છું ? આ પુરુષે કહ્યું તને જે સુંદર લાગે છે તે છે શું ? તું કહ્યો છો કે યૌવન કરકે યૌવનમાં સુંદરતા હોઈ શકે છે ! કુતરામાં પણ સુંદરતા હોઈ શકે છે ! ગધેડામાં પણ સુંદરતા હોઈ શકે છે ! બીડાડીમાં પણ સુંદરતા હોઈ શકે છે ! પણ આ સુંદરતા આવી કયાંથી ? સુંદરમાં સુંદર શરીર છે, સારામાં સારા કપડાં પહેર્યાં છે, શારીરિક જોઈતી ટાપટીપ પણ બધી જ કરેલી છે, પણ આમાંથી જ એક પ્રાણ આપ્યો જાય તો ? આ

આ ચક્રવર્તીએ કહ્યું કે: "લજ્જા હું તો પૂરું નાહ્યો પણ નથી; અને વિલેપન. પણ ક્યું નથી. તમારે માડું 'ખડું' સ્વરૂપ જોવું હોય તો રાજસભામાં આવજો."

આ ચક્રવર્તીએ તો નાહ્યા પછી સુંદરમાં સુંદર પ્રકારે વિલેપન કરવા માંડ્યું. એને ઘડું કે આંગે તો દેવો મારું' રૂપ જોવા આવનાર છે! પછી બાકી શું રાખે? પોતાની જેટલી આવડત હતી એટલા પ્રકારે વિલેપન કરી સભા થઈ રાજસભામાં ગયા. અને દેવાને જોવાવવા મોકલ્યા.

દેવો આવીને કહે છે, બહુ ખરાબ લાગે છે. શું કહ્યો છો? અરે શરીર ગંધાય છે! શૂંકાઈનીમાં થૂંકા અને એનું પૃથકરણ કરાવો. એણે તો તેમ કરાવ્યું અને તેમાં જલ્યાણું કે એરી જલ્દીએ છે. કાપા ગંધાય છે. માડું' રૂપ તો નિરૂત થઈ ગયું. પછી સમજાવે છે કે તમારી જ્યાંસુધી સ્વાભાવિકતા હતી, ત્યાંસુધી જ એ રૂપ સાડું હતું. દૃઢિમ ટાપટીપથી તમારું' રૂપ બગડ્યું છે.

સાડી પણ સત્ય વાણીથી, ખોટી ટાપટીપથી નહિ પણ બ્રહ્મચર્યના બળથી-અને સત્ય મહાની તાકાતથી ખેડાળ પણ સુંદર લાગશે. હોતને લીપરટીક લગાડીને લાલ કરવા કરતાં, સાચી તાકાત મેળવી એની લાભાર હોઠ પર આવવા દો. દૃઢિમતા કેટલો સમય ટકશે?

ખોટી વિભૂષા છવનમાં દૃઢિમતા ઉઠી કરે છે. શરીરને સાડું ન હોવા છતાં સાડું દેખાડવાના પ્રયત્ન કરવા, વાળની સજવટ કરવી, આવા પ્રકારની ખોટી ટાપટીપમાં કેટલો સમય ચાલ્યો જાય છે? એની પાછળ સમયની અને આર્થિક રીતે પૈસાની પણ ધણી જ નુકસાની થાય છે. આથી જો બચીએ તો આર્થિક, માનસિક એમ અનેક રીતે ગેરફાયદા થતા અટકે છે. આજે વાળને કાળા રાખવા માટે અમુક પ્રકારનાં તેલો વાપરવાં પડે છે. એ માટે બાપાઓમાં બહેર ખર્ચ વાચરી પડે છે. ભારે ખરી વસ્તુ તો એ છે કે જો બ્રહ્મચર્યનું બળ હશે તો વાળ કાળા કુદરતી રીતે જ રહેશે. એને માટે બીજા પ્રયત્નોની જરૂર રહેશે જ નહિ.

અગાઉના વખતમાં વાળ નહોતા રાખતા એમ નહિ, પણ તેઓ ખૂબ અદૃઢિમ રીતે સજવટ કરતા. આપણે ત્યાં બ્રહ્મચર્યને પોષક કેટલું સાહિત્ય છે? જવાબ મળશે કે કંઈ જ નહિ. પુસ્તકોના કપાટો આપણે ત્યાં નહિ મળે. પણ સાહિત્યથી લેવામાં કપાટો દરેકને ત્યાંથી મળી રહેશે. જનપ્રથામાં કહેવાય છે કે-શાંભુલાદને ઠરે આંખો હતી. એમને એરી ટેવ હતી કે એકવાર જો સાડી પહેરી હોય તે દુરત જ કાઢી નાખતો. આવું તમારે કરવું છે? શાંભુલાદના વૈસવનું અનુકરણ કરવું છે કે સાવનું? પ્રયત્નોએ જો વર્ણન ક્યું છે તે તો વૈભવની દૃષ્ટિથી નહિ પણ વૈભવ હોવા છતાં એણે ત્યાં કયો તે દૃષ્ટિથી. વળી આજે તો આપણી સામે હિંદમાં ગરીબાઈ અને જીવનમરો પડ્યા છે. પરિઘવાદનો રોગ ખરો છે, ત્યાં ખોટી ટાપટીપ આપણને શોભે જ કેમ? સત્ય અને શિવજીથી આજુપણ જેવું બીજું કંઈ આજુપણ છે? એમાં સાચી તેજસ્વીતા, 'ખડું' બળ અને આકારની પણ સુંદરતા અને એની પાછળ રહેલો આત્મા પણ સુંદર દેખાય છે.

“આત્મવત્ સર્વં ભૂતેષુ” જન્મતના આણી માત્રને હું તારા મિત્ર ગણું ! મિત્રારી ગાય ભૂખી હશે એટલે થોડું ખાધું અને મેં ખાવા દીધું. તેમાં શું થયું ? બાપાને થયું કે ભારે થઈ ! છોકરાને ખસર થઈ છે. બાપાએ છોકરાને કહ્યું કે—મને ભાડે કહે—કારણકે મને તેટલા ગલેલા લાગ્યા હતાં વિધાયો નહિ, અને હું તો એક જ ગલે લાથી વિધાય ગયો, અંતરના સ્પર્શ મિત્ર આજુબ અને છે !

વિભૂષા ત્યાગની રીતિઓ

સત્યની પ્રીતિ:—સત્ય તરફની પ્રીતી કરો. જ્યારે સત્યની પ્રીતિ ખૂબ વધે છે, જ્યારે નાનામાં નાની બૂજ હોય છે, જ્યારે જેવું અંદર હોય તેવું જ બહાર દેખાડવાનો પ્રયત્ન સેવાય છે, જ્યારે વિચાર-વાણી અને વર્તનની એક વાક્યતા તરફની પૂરેપૂરી નજરિત હોય છે, ત્યારે વિકૃતભૂષણની ટેવ આપો આપે ખરી પડે છે. વિચારો ! પ્રશ્નને શું મને છે ? વાણી કે વર્તન ? પ્રશ્નને તો વર્તન મને છે તેથી તો કહ્યું છે કે—

“પ્રશ્નનું નામ રસાયણ સેવે, પણ જો પૃથ્વ્ય પળાય નહિ;

તો તેનું ફળ લેશ ન પામે, ભરોશો કદી ભય નહિ.”

વાણીથી તો ખૂબ ડોળા કર્યા, પણ વર્તનમાં કશું ન મળ્યું ! “સાચી ભૂષા” માટે તો વર્તન જોઈશે. અનુભવીઓ કહે છે— “એકવાર તો ‘વર્તન’માં ચૂકીને તેમાં કેટલું સૌન્દર્ય લાગે છે.” આપણે વર્તનમાં સાચી વસ્તુને ઉતારી જ નથી ત્યાંથી જ કહીએ છીએ કે “હાથે કર્યા છે !”

માનસિક વિકૃતિ:—વિભૂષના ત્યાગ માટે નોંધપોથીની આવશ્યકતા છે. નોંધપોથી એટલે વિચારનો અરીસો. જીવને સુધારવા માટે નોંધપોથી એ એક બોધિયા વૃક્ષ છે. તેથી જ તો કહ્યું છે કે—

રાત્રે રાજ વિચારો આજ કમાયા શું અહીં ?.....

કરવાનાં શા કાર્યો કીધાં બધા કરવાનાં શાં તજ કીધાં,

પાપ પુણ્યમાં વધેલ બાણ છે કઈ ? રાત્રે રાજ વિચારો.

રાત્રે રાજ વિચરવું જોઈએ કે હું આજે શું કમાયો ? જેમ આર્થિક જાનતમાં એટલે કે પૈસાનો હિસાબ, રાજ રાત્રે ચોકસો થઈ જાય છે અને નહીં વિચારી લેવાય છે કે આજે હું આટલું કમાયો તેમ જીવન સુધારવાની જાનતમાં પણ વિચારવું જોઈએ. આજે મેં મારા જીવનને બચાડ્યું કે સુધાર્યું ? જીવન બચાડ્યું છે તો તેને માટે શું કરું ? ફરીથી એવી વિકૃતિ ન આવે એ માટે મારે શું નિશ્ચય કરવો ? મેં આજે કોઈની સેવા કરી છે ? કે ખીમની સેવા લીધી છે ?

આ પ્રમાણેના પ્રશ્નો રત્ન: કરી લઈ એના જવાબો મેળવી એની નોંધ રાખવી જરૂરી છે. ફરીથી એવા દોષો એવી-બૂલો ન થાય તે માટે નજરની રાખવી જરૂરી છે. એને માટે શુભ નિશ્ચયો કરવા અને થયેલી ભૂલ માટેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ લેવું જરૂરી છે જેમ કપડાંએક દિવસ પણ મેઘાં હોય તો પણ ન માલતું જોઈએ મનની-આત્માની-શુદ્ધિ નિયમિત કરતા રહેવું જોઈએ બહુશદિ-જેટલી જરૂરી-છે-એટલી-આગિકશુદ્ધિ જરૂરી છે.

ખાનપાન-શયન-વિવેક (ખાન્યું પ્રવચન)

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) અનંતસ પાછળ નીતિના તત્ત્વની અસર
- (૨) સાત્ત્વિકાદિ ખોરાક પીણાની વીગતો.
- (૩) સારાંમાઠાં ખાનપાનની થતી અસરો
- (૪) આત્મા, મન, પ્રાણ અને શરીરનું તત્ત્વજ્ઞાન
- (૫) અરણ્ય અને નીતિમય ખોરાક સાથે સ્વચ્છત્વ વધેરેતો સંબંધ
- (૬) સાચું તપ અને ખાનપાન વિવેક
- (૭) પ્રાણ અને મનને પણ સાત્ત્વિક ખોરાક
- (૮) 'શયન' નો સમય અને સંકલ્પ
- (૯) 'શયન' રથાન
- (૧૦) પધારીની સ્વચ્છતાદિ પર અસર
- (૧૧) યુક્તાદાર નિહાર તથા યુક્ત જાગરણ અને શયનનો ખ્યાલ

ખાનપાન-શયન-વિવેક

નિશ્ચિત્સત્ત્વ ચિંતકવર્ગનાં માતાઓ અને ભાઈઓ !

આજે બારમું પ્રવચન છે. અગિયારમું પ્રવચન નિશ્ચિત્સત્ત્વ ૯૮૦ તેના પર ઠીક ઠીક વિચારણા થઈ ગઈ. આજે એના અનુસંધાનમાં આ વિષય લીધેલ છે. ત્યાં પ્રવચનમાં એટલે નિશ્ચિત્સત્ત્વના અવસ્થામાં નોંધપોથીનો ઉલ્લેખ કરેલ. અને ભાવે છે કે તેની સાથે ખોરાકની વાત પણ લઈ શકાય. સાદા પોશાકથી ટાપટીપ પર અંકુશ આવે છે. હું એમ માનું છું કે આજે ખાદી સદાધને અનુકૂળ થાય તેવી છે, જેમ નોંધપોથીના પ્રવાસથી થયેલા દોષો સુધારી શકાય છે, તેમ સારા પોશાક સ્વચ્છતાની સાધનામાં ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડે છે. પોશાક સાદાઈની સાથે આશુપણુત્યાગ પણ વગર કંઠે આવી જ શક્ય છે.

એકે એકે સ્વચ્છતાની સાધનામાં ખાનપાન-શયન-વિવેક ખૂબ જરૂરી છે. નહિ તો તેમાં બાધ આવે છે ખાનપાન શયન વિવેક એટલે ખાવામાં પીવામાં ને સુવામાં વિવેક રાખવો તે છે. તેની મર્યાદા કરી નાખવી આવશ્યક છે. જે પરમતત્ત્વ શાંતિ કે સુખ મેળવવા ઈચ્છીએ છીએ તે બીજે ક્યાંય નથી મળવાનું, પણ આપણા શુદ્ધ થયેલા આત્મામાંથી મળવાનું છે. પરમાત્માનું ધામ જોઈ આત્મા છે. તે માટે નિશ્ચિત્સત્ત્વનું મન આવશ્યક છે. તે સાધનાના અંગરૂપ " નિશ્ચિત્સત્ત્વ કેળવવું જરૂરી છે. તે પરમતત્ત્વની સાધના માટે " નિષ્કર્ષ વાસ્તવ્ય " વર્ણવવાનું છે. અને તે વરસાવતાં વરસાવતાં જ આત્માનો વિકાસ સાધી શકીશું.

પ્રકલ્પરૂપે વેગમળે તે માટે :— વધુ નહીં તેમ જોઈ નહિ તેનું શયન અને ખાનપાન કરવું. પરંતુ મધ્યમ રીતે કરવાનો આશ્રય લેવો જોઈએ. કેઈ પણ દિવસમાં અતિપણુત્યાગ અને શેડાપણુનો

શુદ્ધને મુજબ કહેવામાં આવે છે. વૈદિક ધર્મમાં પણ જોઈએ તો બ્રાહ્મણ જ્યારે પ્રવસે જાય છે ત્યારે શુદ્ધ રહેવા માટે દૂધની બનાવેલી વસ્તુજ લઈ જાય છે. મનુષ્ય કે દૂધ એટલે નીનિનો ખોરાક લઈ જાય છે. નીતિથી મેળવેલો ખોરાક અલગજ નહિ! અનીતિનેજ અલગજ! આજે તો બધું સાપ ગયાને લીસોટા રહ્યા જેવું લાગે છે. અનીતિથી મેળવેલું. અનાજ શરીરમાં કેવી વિકૃતિઓ ઉત્પન્ન કરે છે, તેનું એક દૃષ્ટાંત આપું:—

એક શેઠની દુકાને એક વખત એક માણસ (જુવાર) અનાજ લઈને આવ્યો. શેઠે કહ્યું કે શા બાવે આપવી છે? ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે “શેઠ તમે જે પૈસા આપો તે”, લાવ બરાબર કરજો. માથ સરસ છે. પહેલાં તો શેઠને વિચાર થયો કે આ ચોરીનો માથ તો નથીને? પરંતુ જુવારના કુદર મોટા દાણા જોઈને મન મનાવ્યું. મારે શું? હું ક્યાં મફત લઉં છું? પૈસા આપું છું? શેઠે થોડા પૈસા આપીને તેને વિદાય કર્યો. જુવારના દાણા જોઈ શેઠને ધારવડાં ખાવાનું મન થઈ આવ્યું. શેઠે વિચાર કર્યો કે મેં ધણા દિવસથી ધારવડાં ખાયાં નથી, લાવ આજે ધેર કુવા દે ને નિરાતિ ખૂબ ખાઉં. હમણાં ખાયાં નથી માટે. શેઠે નોકરને જુવાર આપીને ધેર મોકલ્યો; ને શેઠાણીને કહેવાવ્યું કે જલદી ધારવડાં તૈયાર કરો ને થાપ ત્યારે મને ઝડ દુકાને ખજાર આપો. થોડીવાર થઈ ત્યાં તો શેઠેને આમંત્ર્ય આવ્યું. “હાલો ધારવડાં તૈયાર થઈ ગયાં છે.” શેઠે દુકાનનું કામ ચુઆરતાને સોંપી સીધજ ધેર પહેલ્યા. આસક્તિ ને સ્વાદો લઈને સહેજ વધારે ખાયાં. પછી દીવાનખાનામાં જઈને બેઠા. હજુ તો મંડિ અર્પે પોણે કલાક થયો હતો ત્યાં તો શરીરમાં ખોરાકની અસર થવા લાગી. ખોરાકમાંથી લોહી અને છે અને લોહીની અસર શરીરમાં વ્યાપકરીતે થવા લાગી. એ જુવાર વેચ્યાખાનેથી ફરતી ફરતી આવી હતી. તેના આદેશનથી શેઠે નિકારવધ બની ગયા. પાણી મંગાવ્યું. તેની પુત્રી જેની પાણીનો લોટો લઈને દીવાનખાનામાં આવી કે તરત તેનું કંકુ પકડ્યું. તે શેઠની આંખો અને શરીર નિકારવાળું જોઈને પુત્રી સમજી ગઈ. શેઠે તો પોતાની પુત્રીનું જાન ન રહ્યું! તે તરતજ ગમે તેમ કરીને પોતાનું કંકુ હાડાનોને માતા પાસે આવી મુકે મુકે રક્ષા મંડી ગઈ માતાએ પૂછ્યું બેટા શું છે? કેમ શું થઈ ગયું? બહુ બહુ સમજાવી પણ છતીજ ન રહે. છેવટે કહ્યું કે મા! પાણીમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થયો. શું કહે છે પુત્રી? સમજતું નથી! ત્યારે પુત્રીએ કહ્યું. પિતાજીએ મારો હાથ પકડ્યો. માતા તરતજ ચેતી ગઈ. આનીતિનું અનાજ નથી લાવેલું. તરતજ જુલાળ તૈયાર કર્યો તે શેઠને પીવડાવ્યો. શેઠને ધણે ખોરાક જુગાળવટે નીકળી ગયો. હવે એ કેકે ઉતરવા લાગ્યો. કાંઈક સ્વસ્થ થયા. સ્વપ્નની જેમ જે દુઃખદ બની ગયેલું એ જાગૃતિ ખૂબ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. શેઠાણીએ પૂછ્યું જુવાર એવા પૈસે તમે કેની પાછેથી-કપથી લીધી? તપાસ કરતાં જાણ્યું તો તે વેચાના ધેરથી ફરતી ફરતી આવી હતી, અને તે બધાં આદેશનની અસરે શેઠ ઉપર થઈ હતી. તમેને કદાચ એમ થશે કે આ બધાં આદેશનોની અસર શેઠ ઉપરજ કેમ? બીજાએયે પણ ધારવડાં તો ખાયાં હતાં. આના પ્રયત્નરમાં કહ્યું છું કે—જો તે શેઠે તેનો બ્રાહ્મણી લાવ આપ્યો હોત તો અત્યંત ન જનત ગમે તેવા તીવ્ર આદેશનને એજ નીતિનું તત્વ ઠેકરે મારીને હડાડી શકે છે. બીજું શેઠ કરતાં શેઠપત્ની અને પુત્રી વધુ ક્રોધ જામિયામાં હતાં

લે. લી પણ પરિત્ર બનતું અને આમિકતાનો સમો રસ-આનંદ-મોણી શકતો. તેના વિષે એક પ્રસંગ હતું:-

એક વખત પુણિયાની સ્ત્રી પોતાના ઘરમાં જાણી ન હોવાથી પાટોસીનાં જાણી હજી વગર લારી અને તેનાથી રસોઇ કરવા લાગી. પુણિયા આ રસોઈ જમ્યો. તે દડાડે તેની સામાયિકમાં તે સ્થિર મન ન રાખી શક્યો. તેને આથી લાગી આવ્યું. "આહાર એવો એ હકાર" અને "અન્ન તેણે મન" એ રીતે તેણે શોધન કર્યું. ખમર પડતાંજ આટલી ચોરી પણ તેને સાચી અને બદલો વાળ્યો. કહો કેટલી નીનિની રાજ પરત્વે સાવધાની? આવા માણસોજ સદ્ધર્મના આધિકારી છે. જ્યારે આજનું આપણું જીવન એક બાલુ કાળો બગર કરવા, વધુ બ્યાજ લેવું, વંચ અને સદા ખેલવા, ને ખીજ બાલુ પ્રજાની ભક્તિ કરવી. આને ક્યાંથી મેળ મેળે? ભગવાન શેના પ્રસન્ન થાય? પછી આપણે કહીએ કે આતો કળલુગ! અરે! કળલુગ તો આપણેજ છીએ. નીતિ વિચારાય તો કળલુગ છે જ ક્યાં? એટલેજ કહ્યું છે કે :-

"હકની રાજ આવે, સાધુ વો નર સુખ પાવે;" રાંઠા બાંકા પુરુષ-સ્ત્રીનું નામ સાંભળ્યું હતું. તે બન્ને કપિયારાનું કામ કરતાં અને ભક્તિમય પરિત્ર જીવન ગણતાં. બીજાનાં કાપેલાં લાકડાંને અડતાં પણ નહિ. દરરોજ જંગલમાં જઈને લાકડાં કાપીને ભારો બાંધતાં. તે વેચીને તેના પૈસામાંથી અનાજ લાવતાં અને તે અનાજ ખાઈને પરિત્ર સંતોષી જીવન જીવતાં ને પ્રજાનો પ્રેમ આપતાં. જૈનશાસ્ત્રમાં એટલે હંદ સુધી કહેવાયું છે કે-ધૂળ લેતાં પહેલાં પણ સીમધર સ્વામીની આજ્ઞા લેવી. સીમધર એટલે સીમાના ધરનારની. દરેક વસ્તુની રમ લેવાની હોય છે. ધૂળનો પણ દુરુપયોગ કરવાની મના કરવામાં આવી છે. જુરિયાત કરતાં વધુ લઈએ તે પણ અણહિતનું જ છે.

આજે સરકારના અમુક માણસો માને છે કે આ બધું લાંચરૂપત ખરાબ છે. છતાં "પેટ કરાવે વેઠ." એમ માનીને અલાયી લે છે. આ તો પૈસા વાંદરા જેવું થયું-એક વાંદરા હતો. માટલીમાં ચણા લેવા પેટો. પછી બન્ને હાથમાં મૂકી ભરીને કહે કે મારે નીકળવું છે. ક્યાંથી નીકળાય? એક માણસ વળી અગ્નિના થાંભલે બાથ બીડીને બૂમો મારે છે કે મને છોડાવો પરંતુ વાંદરા મૂડીમાંના ચણા મૂકતો નથી, અને આ ભાઈ બાથ છોડી દેતો નથી. ઉપાય તો છે પણ કરવો છે કેને?

ખોરાકમાં નીનિના વિચાર ક્યાં બાદ દેવે સાદા ખોરાકમાં પણ રસ કેટલો હોઈ શકે છે, તે પર બની ગયેલી ઘટના કહું:-

જૂનાગઢમાં થેણા રુમ્પ પહેલાં એક નાગર દીવાન ચંદ્ર ગયા. એક વખતે એમણે પોતાની નાગરની નાત જમાડી. તે વખતે એક ગરીબ નાગર પણ આવેલ. તે ગરીબ હતો. પણ અંતરનો અમીર હતો. દીવાનને પ્રશંસા સાંભળવાનું મન થયું, એટલે નાત જમીની હતી લાં કરવા નીકળ્યા. વિવિધ પ્રકારની વાનીઓ જોઈને જ બીજા નાગરોના મોઢામાં પાણી પાણી ચંદ્ર જતું, તો આવવામાં કેટલી શિલ્પનત! એમ એકબીજા નાગરોની વાતોથી દીવાન તો ખુશ ખુશ થતા. શું સરસ રસોઈ! દંડને શાક તો આદા! બંસ

વગેરે. અતિ તામસિક અને તામસિક ખેરાક મળે ઉત્કરે છે, ઇન્દ્રિયોને બંધકાવે છે અને બ્રહ્મચર્યની સાધનામાં બાધક નીવડે છે. રાગસિક પંજુ પ્રમાદભ્રમ નીવડે છે. માટે આવા પ્રકારના ખેરાક છોડવાથી બ્રહ્મચર્યને વેગ મળે છે. સ્વામી વિવેકાનંદ નાનપણમાં એવા વાતાવરણમાં ઉછરેલા કેથી - કાદવાર માંસ લેતા. એવો ઉત્સેષ આવે છે. અને તે પોતાની ખામી-ઉણપ જાહેર કરતાં તેમને તે લેવામાં દુઃખ હતું.

ગાયને આપણે માતા તરીકે પૂજીએ છીએ તેનું કારણ એ છે કે, જેમ માતા પોતાના બાળકનું દૂધ પાકીને પેાળી કરે છે, તેમ ગાય પણ દૂધ આપીને માનવજાતનું પેાળી કરે છે. વિશ્વમાં જે પ્રથમ માંસાહાર છોડનાર હોય તો તે ગાય જ છે. પૂર્વજીએ જોયું કે ગાયને મારી નાખવાથી તો કહત એકજવાર માંસ મળે છે. પછી સડી જાય છે-નકામું અને છે અને કાયમનો ખેરાક પણ યુમાવાય છે. પંડિત જે ગાયનું રક્ષણ કરીશું તો કાયમ માટે શિકાર-કરવાનું પણ મટી જશે અને ખેરાક તરીકે દૂધ પણ મળતું થશે. આથી જ ગાયને માતાનું સ્થાન મળ્યું છે. ગાયના વંશનો ઉપયોગ ખેતીમાં પણ કરવામાં આવ્યો અને એક કણમાંથી હજારો મણ અનાજ ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યું. આથી જ ગાયનું પૂજન થવા લાગ્યું.

ધણી જૈનમંદિરોમાં અમુક મણ ઘી ખેલવામાં આવે છે. પણ તેના ભાવ જોઈએ તો રૂ. ૧ કે રૂ. ૨ના કિંમતે મળવામાં આવે છે. ૨૦ મણ ઘીના ૨૦ રૂપિયા! કારણ કે તે સમયમાં આટલું સસ્તુ ઘી મળી શકતું હતું. અકબરના વખતમાં તો ગિરિધન પુલક હતું ને અનાજના ભાવ ખૂબ સખ્તા હતા. ૪૫ અને મણ ડાંગર, ૨૫ અને મણ બાજરી, ૬૫ જ અને મણ ઘઉં. આટલા તો સસ્તા ભાવ હતા. એ વખતે પણ નીતિનું ધોરણ સચવાતું હતું.

મર્યાદા, કુશળી, માંસાહારના બદલામાં જે સાદૃશ્ય ખેરાક મળતો હોય તો આ ત્રણ વસ્તુ તજવી સારી છે. ફરસાણ અને મિઠાન ખાધા પછી પ્રમાદ આવે છે, નિંદ્રા આવે છે, ને મનમાં વિકારો જામે છે. આની બહાર આપણા કાર્યોમાં તથા સાધનામાં પણ હિંચકે છે.

ત્યારે મન ઈન્દ્રિયોનું યુથામ અને છે ત્યારે સ્વપ્નદારા, મખમલની પથારીદારા, ઈન્દ્રિયો ગલગલની અને છે, ત્યારે શુદ્ધિ ખેત્રાય છે અને છેવટે પતનને રસ્તે દોરી જાય છે. મનને કાણમાં રાખવા માટે ઈન્દ્રિયોને સ્વાદની પકડમાંથી મુક્ત કરવી પડશે. અસ્વાદ એ બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વનું અંગ છે.

“ ન સેવવા બહુ સ્વાદો, જે દરે દામ ઈન્દ્રિયો,

પીડનાં જેમ પખીઓ, સ્વાદુ ફળ જુલેને. ”

જેમ ફળવાળા અને ચાંચવાળા પખીઓ-સડો-પોલટ-વગેરે ચાંચો મટીને ફાંધી ખાય છે, તેમ આપણે જે ખેરાક બહુ સ્વાદમય બની જાય તો આપણી ઈન્દ્રિયો મન પર સ્વાદ ચર્પી જાય છે. આર્થ-બીયતો પણ એજ અર્થ છે કે-ધી-જોળ, તેજ મીઠું અને ખટ્ટાચવાળો પદાર્થ નથી સેવતો. પણ તેને અન્ને આજી-તો એક પદાર્થમાંથી અનેક પદાર્થો જનાવાય છે અને મીઠાને બદલે ત્રિષુણુ લેવાય છે. આથી અસ્વાદનો આદર્શ લેવાય છે. એટલે એમાં ઉપદેશ વિવેક લાવવો જોઈએ.

હોયું જોઈએ. સવાના ઝોરડામાં નહ—નદીઓ તથા હિન્દીયોને બહેકાવે તેવાં ચિત્રો હોવાં ન જોઈએ. પરંતુ સત્પુરુષો અને પ્રહાર્યર્થને વેગ મળે તેવાં આદર્શ ઓ પુરુષોનાં ચિત્રો રાખવાં જોઈએ. પથારી કેમળ નહિ પણ કસ રાખવી આવશ્યક છે. જેમ સ્વાદની અસર થાય છે, તેમ કેમળ પથારીની પણ મન પર અસર થાય છે.

ક્યાં અને કેટલી હદસુધી તપ કરવું, પથારી કેવી રાખવી, ખાનપાનમાં વિવેક જાળવવો, એ બધી-હજીથી વિચાર કરવો જોઈએ. નિયમો બંધીને પ્રયોગ કરવો. સત્સંગ, સત્પુરુષોના જીવન ચરિત્રોનું વાચન-મનન ને આચરણ કરવું અને જુરો છે. ઉપર એક રાજવીની દૃષ્ટી વાંત કરીને “ખાનપાન સ્થપન વિવેક” વિષેનું પ્રવચન સમાપ્ત કરીશ.

એક દત્તા રાજવી. તેમને શરીરનો કાયાકર્મ કરવો હતો. બધાંયે દવાઓ કરી ચૂક્યા પણ એકેયમાં ફાવ્યા નહિ. ઉપર એક હકીમ મળ્યા ખરા ! તે હકીમે રાજવીને કહ્યું “હું તારો વ્યાધિ મટાડીશ” કાયાકર્મ કરીને આપીશ પણ મારી એક ચરત તારે ખૂબ જ કડક રીતે પાળવી જોઈશે. રાજવીએ કહ્યું ‘સારું’. હકીમે દવા શરૂ કરી ને ડેરી ન ખાવાનું કહ્યું. રાજવીએ વિચાર્યું ‘જો હકત ડેરી ન ખાવાને કીધે શરીર સાડું થતું હોય તો આજીવીજ ડેરી ન ખાવનું’ મત લઈ લું. તેમણે તો મત લીધું. સારા પ્રતાપે તેમનું શરીર પણ ખૂબ સુંદર અને સચકત બન્યું. પરંતુ બીજો વર્ષે ડેરીઓ જોઈને મન પલટ્યું. ડેરી ખાધી ને તરત જ શરીર એવું તો બગડ્યું કે ફરીથી તે ઉલા જ ન રહ્યું સક્રિય-મતલબકે મૃત્યુ પામ્યા.

આ ઉપરથી આપણે એ સારાંસ લઈએ કે આપણે આપણા નિયમોથી ચલિત ન થઈએ, ને પ્રહાર્યર્થને વેગમળે તેરીરીને ખાનપાન સ્થપન વિવેકની સાધના કરીને સર્વાંગ સુંદર વિકાસદારા પ્રેયશ્રેય બને સાધીએ.

ॐ સર્વત્ર ક્ષાંતિ વિસ્તરશ.

વ્યસન ત્યાગ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) બસન એટલે શું ? અને તેના પ્રકારો
- (૨) કુબસનનું મૂળ કારણ શું ?
- (૩) મોટાં નાનાં વ્યસનોની વિગત
- (૪) વ્યસનોથી મતી દાનિ
- (૫) બસન રિજમના લાભો
- (૬) એ માટે શું કરવું ?

વ્યસન ત્યાગ [પ્રવચન તેરમું]

વિષ્ણુસત્ત્વ ચિંતાવર્તનાં આતાઓ અને લાષ્ટ્રો ! અસારનો વિષય બસન ત્યાગનો છે.

પરમાત્મીની જેમ જીવજંતુ દિંસા કર્યા થાય છે. વાન સોગી છે પણ જોમાં સર્જન છે જ નહિ પ્રુપાર્થ છે જ નહિ અને બીજાનું જિવિની 'સર્ધને પ્રારબ્ધ-માનસ' હોય છે. તે જુગાર લાંબી દષ્ટિએ જોતાં મહા દિંસાજનક છે જ. એક જુગારનું વ્યસન લાંબું કે પછી બીજું વ્યસનો એની પાછળ આપ જોએ એમાંઈ આવતાં વાર નહિ-લાગે.

એક પંડિતનો પુત્ર જુગારની બદીમાં ફસાવા પછી એટલો 'તો ઉતરી ગયો કે તે. માંસાહાર કરે, દારુપીએ, વેસ્પાગમન કરે, મોરી કરે, અને ચિત્તાર પણ કરે. મહાપુરુષો ઠીકજ કહે છે કે લેશ ઉપરથી પગ લટકે તો ભૂતકપરાલાની પટકે છે. આવજુ માસમાં અમુક ભાષણો જુગાર રમે છે. 'કાઈ કાઈ કેકણે જોતો પણ પધુંપધુમાં રમે છે. અને પછી જ્યારે પ્રશ્ન પૂછાય ત્યારે 'કાઈ વળી એમ માનતાં અચ્છતા નથી કે પાંડવો પણ જુગાર રમતા ને ?' ખરી રીતે મહાભારતમાં એ ઉદગ્રેષ્ઠ આવે છે, તે એમ સૂચવે છે કે જ્યારે જુગારની ક્ષનમાં ધર્મરાજ જેવા સાધારણ રિવેષજુ ત્યાં કે "બાંધવ કિંવા ભ્રી, ને ન મુકાય" તો સાધારણ માણસની તો વાત જ શી ? એટલે 'કાઈ એમ કહે કે હું તો માપમાં જુગાર રમું છું તો એ માન્યતા વાજ લેતી છે. જુગારની બદીમાં આપ રહેશે જ નહિ. નજરાળના જુગટાનો પ્રસંગ પણ એજ બતાવે છે !

એક વાર એક પિતાએ પિતાના હોદ્દાને જુગારની બદીમાંથી ઉઠાવા માટે વિચાર કર્યો. અને જાહેર ખખર આપી કે સૌથી મોટો જુગારી કણ છે ! જુગારીઓ બેગ થયા. અંદરો અંદરની હુંમતુંબી થવા લાગી. એક કહે કે હું મોટો ત્યારે બીજો કહે કે હું મોટો ! પણ આની ખાતરી શી ? ત્યારે પહેલો જુગારી કહે છે કે— મારી પાસે મારા બાપની અદી લાખની મિલકત હતી તે મેં શુભાવી દીધી છે, દુરતજ બીજો જુગારી કહે છે— મેં તો એટલીજ નહિ પણ એથીયે વધુ રકમ શુભાવી છે. ઉપરાંત ફેરું પણ કપું છું કહે— જુગારદેવમાં મારી કેવી અપેક્ષતા ! મારે હું મોટો જુગારી ! ત્યારબાદ ત્રીજો જુગારી કહે છે કે— ભાઈઓ હું તો તમારા સોમાં મોટામાં મોટો જુગારી છું. કારણ કે હું તો તમે ફરી ચૂક્યા છો એટલું તો ફરી ચૂક્યો છું ઉપરાંત મારો ભ્રાત્રી પણ જુગારમાં ધૂક્યા તૈયાર થયો છું.

આ વ્યસન કેટલે દૃઢ સુધી માણસને પતનને માર્ગે દેરી જાય છે એ આ ઉદાહરણ ઉપરથી જોઈ શકાશે. છાકરા તો આ ત્રણે નામગીન જુગારીની વાત સાંભળી ને આંખો જ બની ગયો, અત્યાર સુધી તે એમ માનતો હતો કે નામગીન જુગારી હારેજ નહિ, પણ આ પ્રસંગથી તેનો ભ્રમ ભાંગી ગયો. પિતાની આ ક્ષેત્રે પ્રવક્ત માર્ગદર્શન કરાવવાની પદ્ધતિથી તે પુત્રને સન્માર્ગે દેરી રાખે.

કુરાને શરીરમાં અરબચ્છતાનની તથા ત્યાંના જનસમાજની તે વખતની પરિસ્થિતિને અમે માંસાહાર ત્યાગ પર બહુ જોર નથી અપાવું પણ દારુ અને જુગારનો તો બહુ કઠક રોતે નિષેધ કર્યો છે. અને કહ્યું છે તું દારુ અને જુગારના સેતાનથી ચેતજે (જુઓ કુરાને શરીર ૪૦ ૨૦ પા-૬૧)

જુગારમાં ખોનાર તો ખુબે છે પણ કમાનારને મુદ્દાં ખોવાનું જ હોય છે. સદો, રઈસ, લોટરી, એ બધાં જુગારના જ બાંકુઓ છે. પ્રુપાર્થથી દીન જનાવનારા સમયનનાં વેરીઓ છે ન દેખાતાં એટલેકે

વેશ્યા વિશે તો તમે જાણો જ છે. પૂર્વ કહે તો આ વેશ્યાઓ પણ અમુક અંશે પરિવરદેની સારે અસરે તો એની દયા જુઓ!

અંગાળમાં તો વૃષભગને કારણે તથા બાળ વેશ્યાની કુમ્મળને લીધે સેંકડો બેનો-માતાઓ એ માર્ગે વ્યક્ત છે. આ રીતિ આપણે માટે અસહ્ય છે. વેશ્ય ચમત્કાર બને પાશોને સામાજિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક દાનિનો ધવ જ છે. ઉપરાંત પૈયો, ટરીર, મન વગેરેની પણ ખામમાલી થાય છે. આજની રાજ્ય સત્તાએ આ બધી અટકાવવાને બદલે આજ રાજ્યસત્તા દ્વારા ભણે અભણે આ બધીને પોતાના અભ્યાસની વાનો મળે છે. એ સારે દુઃખની વાત છે. સામાજિક કુદરિઓ ચલાવવા બદલ સમાજ અને જેની આ બધું જોવાની ફરજ છે તે ધર્મગુરુઓ પણ જવાબદાર તો હોય. પાપની લક્ષ્મી એ અર્થ હું પાપદિર્ઘાથી કાઢું છું. તે વિશે આગળ ઉપર કહીશ, એની વિગત પણ આ કાળે મળતી છે. સારું કહું કરનાર પણ એર જ છે. આ ઉપરાંત બીજા અનેક નાનાં વ્યસનો છે, જેવાં કે ચાહ, બીટી, સીગારેટ, સીનિમા, નાટક વગેરે વગેરે.

“આ” થી કારીરિક, મનસિક, આર્થિક, ત્રણે પ્રકારે નુકસાની થાય છે સમાજમાં ને સમાનનીય થવાથી એણે માત્રા મૂકી છે. અર્થમાં પણ ત્રણ પ્રકારનાં એર હોય છે. મૂરિક ઔસિડ, ડેરીન અને ડેનીન્ડ. મૂરિક જનનેન્દિય ઉપર અસર કરે છે. ડેનીન્ડ એવાક પચાવવામાં મુશ્કેલી ઉભી કરે છે. અને ડેરીન મગજને ઉત્કેષે છે, આ ને લીધે બેસને વેગ મળે છે. તથા ગાળને કટકા પડે છે.

આ નાના એવા બહારના ગામમાં. જ્યાં ૫૦૦ થી ૧૦૦ માણસોની વસ્તી ગણાય. તેનો માણસ દીકરાના એક કપના એક આના લેખે દિસાજ કાઢીએ તો પણ ૧૩ થી ૧૫ હજાર રૂપિયા વરસ દહાડે થાય. જુઓતો ખરા કે જ્યાં કુવા માટેનું પૂડું દુઃખ છે. ત્યાં આટલા રૂપિયા “આ” પડવાડે ખરચાય છે. “આ” ના બગીચા પ્રાયઃ નિરેલી બધુઓના હાથમાં છે. લાં કામ કરના દેશ બધુઓ પર ત્રાસ ગુજરે છે. ખાંડ હાકાં ગાળે છે આમ જ્યાં એ છૂટું નથી. કટલી તેની આધિપત્યના દૂકમાં આવેો રિચારજ નથી કંઈ, કવિએ તેથી ન કહ્યું છે કે —

“પ્રથમ ધનવાનને પકડ્યા અને ગરીબને પછી ગુણા,

લગાડી સર્વ રથનાં તે લા, હવે તો નિદમ્બેશ જા;

ધણા મંદરાડની હું મા અમારા હિંદમાંથી જા.”

આ બાળત લાગે છે તો બહુ નજીરી, પણ એણે તો લાખોનો વૃષભગ ઉત્પન્ન કર્યો છે બીજા દેશમાં એ પીવામાં આવે છે. ત્યાંની આયોદ્યા નિરાળ છે. માટે જરૂરી દારૂ. અહીં એની જરૂર નથી. એની પીવાની રીત નિરાળી જ કાઢી છે. ત્યારે અહીં તો આને નીચોટીને બરોબર રેંચ પકડે છે કે નહિ એમ જોવામાં આવે છે. અને પછીજ લેવામાં આવે છે. જાણે કે એરેના પૂરેલે લાસ મળે!

કેટલાક લોકો “મૃગયા”નો અર્થ સિકાર કરે છે. પણ હું કહું છું કે મૃગની પાછળ જવું તેજ મૃગયા છે. મૃગને દણે એ મૃગયા શબ્દ સચવતોજ નથી. રામાયણમાં દશરથે વન્ય-પશુને જાણી

રાંકગી મનોરંજક કાર્યક્રમમાં ચારિત્ર્યની પ્રશુતા ન આવે ત્યાં લગી સીનેમા નાટકો વગરનાં 'નેપ્રોએ' એ દી પાછળ પછુ લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે.

વાતવાતમાં ગણો બોલવી, કુથલી કરવી, રાંકકળાટ કરવો, પરને પીડાકરી એવાં કેટલાં વચન લેવાં, બહુ વાતોડિયાપણું રાખવું, આ બધા વાચિક કુવ્યસન છે. સતત ખરાબ કે છાલક વચન રાખવું, 'ઈનું છુડું ચિંતવવું, કુષ્ટ વિકલ્પો કર્યા કરવા એ બધાં માનસિક કુવ્યસનો છે.

વ્યસન વિજયના લાભો

આ બધાં નાના મોટા વ્યસનો પર (કાષિક, વાચિક, માનસિક,) કાળૂ આવવથી ઉપલી બધી નિઓ દૂર થશે અને ખડતલ શરીર ઉપરાંત મનનું નિશ્ચય બળ વધશે. બંધિત, સમાજ અને રાષ્ટ્ર એવું તાપી બનશે કે જે જગતને અને જીવનને ઉન્નત બનાવવામાં સુદર લાગ બજવશે.

તે માટે શું કરવું ?

આવાં બધાં નાનાં મોટાં વ્યસનોથી છૂટવા માટેનો રામચાણુ ઉપાય એ આપણું સંકલ્પબળ છે. 'ઈ' મહાપુરુષની પ્રેરણા નીચે તેમના અંતરના આશીર્વાદ તળે લઈ તે સંકલ્પ બળને નિભાવવા માટે તપસવા રાખવી. ખૂબ સાવધાન રહેવું. વ્યસનોમાં પામર બન્યા હોય છે, તેની દશા એવી હોય છે.

“કરાવે તે મુજબ કરવું, ફરાવે તે મુજબ ફરવું;

સદાયે વ્યસન વેળાએ, મરાવે તે મુજબ મરવું.

યઈ જ્યાં વ્યસનની વેળા અતુર તેના બની એકા;

પડે કરવું સરવ પહેલાં, કહો સ્વામી તમે કે તે ?

વ્યસનો પ્રત્યે આવી શુભાંતી ! શ્રીમદ્ એક સ્થળે આ લાવનાનું કહે છે. જેનું એક પાઠની પછુ કિંમત નહિ એવી બીડોમાં મન થયે છે. તે બીજી શું કરશે ? આવા વ્યસનવાળા સમાજ પસે રહેવા છતાં, તેની પાસે ક્રમ કરવા છતાં, આપણે વ્યસન માત્રથી દૂર રહેવાનું બળ સાચવવાનું છે. એમાં ભેજરા ચૂકવા તો ગયા જ સમજાવા. માટે “આણુ બાધ પલુ દેક ન જાધ” એ શબ્દ રાખી ખૂબ પુરુષાર્થ ચણુ રાખવો જોઈએ. કેટલાક લોકો નિયમો તો લે છે પણ પછી એનું મન “નાહા બારી” શોધી તેને પાડી દે છે માટે જાગૃત ચેહાં રાખવી જોઈએ. નહિ તો પછી રાખા ને રતના કેળી જેવું થાય !

રામા અને રતના બેય એકઠા તોરથ કરવા ગયેલા. મંજા ગેમતો નહાયા પછી ગેર મદારાગે તેમને કિંપા કરાવતાં પહેલાં પૂછવું કે પાપ કરી છે ? એટલે હઠારમાં જવાળ મળતાં એમણે નીમ લેવાનું કહ્યું. “હવે માછલાં ન મારતાં. તેમ કાછને હાથે કરી બતાવવાં પણ નહિ” આવું નીમ લીધું. પોતાને ગામ તીરથ કરી પાછા ફરે છે. આવતાં ત્યાં લાગી. ત્યાં ગામ પાસેના તલાવમાં પલ્લી પીવા ચલા. ત્યાં તો પદબદિયાં (મોટાં માછલાં) જોયાં અને મન ક્યું. નીમ ચાંદ આવ્યું. એટલે આ તિલ્લ પોડો મંદ પડેલા. પણ મને તુરત નાહાબારી ગોતો કાઢી અને તે બન્ને લીધા પડી ગયા. રાખો કહે કેમ કારણ ? રતને કહે— ‘હાથે બતાવવાનાં’ ને જાતે મારવાનાં નીમ કરી લીધાં છે. પણ લીધાં કરવાની ક્યાં પ્રતિજ્ઞા છે ? તુરત લીધી

- (૩) ઉપા ન અને વિભવનું એક આધાર સ્થળ.
- (૪) ધીરે ધીરે બાંધાયેલી પરિસ્થિતિ.
- (૫) સમય પૂરવ હવે ? સમય પાપ હવે ?
- (૬) ઉદાહરણો નીમ, ડપ્પો, બદા, દ્રગિક, વગેરે
- (૭) નાનિ, અન નિ મર્મ, અંધમંત્રી બાંધ્યાઓ.
- (૮) પ્રુપ્ત અને મનનો સબધ. રામ—રાવણ.

(૨)

- (૯) ધન જન માટે કરેલા પાપેનું પ્રાપ્તિ.
- (૧૦) નાનિમય આશ્ચર્યકાર સાધનાનું
- (૧૧) માતિથી હક્કની મર્યાદાની ભૂમિકાઓ.
- (૧૨) માતિ અને દૂરંદી કરેલ. 'દિવજી જામરાહ, કપિતલ આદિ
- (૧૩) માતિથી હક્ક મર્યાદા અને, રૂઢિ નાં સમાજવાદ વચ્ચે શો ભેદ ?
- (૧૪) માતિથી હક્ક મર્યાદાના માર્ગની વિશ્લેષણાઓ.

જ મેં

માતિથી હક્ક મર્યાદા [પ્રવચન ચાંદુ]

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિત્કર્તાનાં મતાઓ અને ભાષ્યો !

હું કહી ગયો હતો કે વિશ્વવાત્સલ્યના આદર્શને મેળવવાને માટે મુખ્ય મનો સહાયકો, ઘટસ્પર્શ અને માતિથી હક્ક મર્યાદા છે. વિશ્વવાત્સલ્ય એ એવો આદર્શ છે કે તેમાં આત્માનો વિશ્વની સાથે સબધ જોડાયેલો છે. તમારી સામે જે વિચારો મૂકવામાં આવે છે, તેમાં મુખ્ય એ છે કે મેહ સબધ આપણને બાંધે છે. પશુ કર્તવ્ય સબધ તો આપણને મુક્ત કરે છે.

સત્ય અને ઘટસ્પર્શ એ એ સિલામથાં સાધક અને સાધ્ય ત્રિવે વાળ કરી ચર્ચા સાધ્ય મેળવવા માટે કર્ષ સાધન પ્રમાણથી અજાણત એ મદાન પ્રશ્ન છે. દરીર આપણું મોક્ષ સાધન છે. તેની સુખશીલિયા જિતિ તો નજ પોષવી જોઈએ. નહિ તો મોક્ષ સાધન ન બની શકે. પણ કાચવણી તો કરવી જોઈશે ના ! અને તો પછી પોરાક અને કપડાં લતાં જોઈશેજ. શું ખતું, શું પીતું, કેવી શખા રાખવી, કેવો પોશાક રાખવો, એ બધા વિષયને વિચારી ગયા. પણ એ સાધનો માટે કેટલી મર્યાદામાં મૂકી રાખવી. કયા ધધારી તે મૂકી મેળવવી, કુટુંબ સમાજ અને ગામડાં તન મન અને સ્વધનો કર્તવ્ય નિભાવી કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો ? એ બાબતો હવે વિચારવાની રહે છે.

અપરિમહને, સ્ત્રાને માતિથી હક્ક મર્યાદા શા માટે ?

અપરિમહ એ આપણા ઝાણિ, નિઓએ પસંદ કરેલો શબ્દ છે. પરિમહ નજ રાખવો એ

જમીનની માનિછી સૌ સૌની હતી. ખેડૂત ખેતી-જમીનની સારસંભાળ કરે. વેપારી વખાર-વગેરે જમીનની સારસંભાળ કરે ક્ષત્રિયે તો સંરક્ષણ કરે એટલુંજ, અને રક્ષણના બદલામાં તેના પોપણ મટે અમુક ભાગ કાઢી અપાય.

સૌ પુરુષોની લગ્ન બ્યવસ્થામાં માળાપ તેમનાં લગ્ન માટે બનેલે પસંદગીની તક આપતાં, એ વાત "સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન"માં કહેવાઈ ગઈ છે. પુરુષની સ્વતંત્રતાથી સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા એકી નજ હોય. ઉપદ્રુ' સ્ત્રીને ખૂબ માનની દૃષ્ટિએ જોવાતું. મનુષ્ય તેમાં કહ્યું છે:—

“યત્રનાયસ્તુ પૂજ્યતે ર્મતે તત્ત દેવતા:”

સૌનું કેટલું માન હતું તે તો આપણે સીતારામ, રાધેત્યામ, વિગેરે નામોપરથી પણ તારવી શકીએ છીએ. જૈનસંપ્રદાયમાં ‘રત્નકુમ્ભ ધારિણી’ એવું વિશેષણ પણ છે.

ઉત્પાદન અને વિનિમયનું એક આધાર સ્થળ

તે વખતના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચર વર્ણોમાં વેચવાના હાથમાંજ ઉત્પાદન અને વિનિમય હતો. ઉત્પાદન પણ તે કરતા અને વિનિમય પણ તે કરતા બ્રાહ્મણો જ્ઞાન પીતા અને પાતા. ક્ષત્રિયો ત્રણે વર્ણની રક્ષા ઉપરાંત જમીનની પણ રખેવાળી કરતા. વૈશ્યો માની ફરજ બજાવતા. મા બધી રમોછરો રોક પોતાની પાસે રાખે અને ટાંકમે બાળકોને પીરમે. તે સમજે છે કે પહેલાં મારો બાળક પછી મારી વાત ‘મનબલકે’ તેને કર્તવ્યનું જ્ઞાન હોય છે. તેમ કૃષિ એટલે ખેતી, વાણિજ્ય એટલે વેપાર, અને ગોપાલન એટલે ગાયોની રક્ષા, તે ત્રણે કાર્ય વૈશ્યોનાજ હાથમાં હતાં એટલે ઉત્પાદન વિનિમય અને બચત એક હાથમાં હતી તેથી કાંઈને તોટા પડતો નહિ. જમીનમાં પણ ઝવડા નહોતાં સીએનું સન્માન હતું.

ધીરે ધીરે બદલાયેલી ધારિસ્થિતિ

પરંતુ ધીરેધીરે વૈશ્યોમાં ખેડૂત અને વાગિયા, એમ કૃષિ અને વાણિજ્યના બે ભાગ પડી ગયા. ક્રમેક્રમે જૈનસંપ્રદાયમાં શ્રાવક વૈશ્ય-વંશાણ્યવૃદ્ધ, ખેતી, ગોપલન, કરતા તે ઉદ્યેગ આવે છે. પરંતુ ખેતી કરનાર વિનિમય કરનાર અને ગોપાલન કરનાર એમ ત્રણ હુકક અને પછી તો અનેક જાતો પડી ગઈ. જમીનની તથા સ્ત્રીપુરુષના સંરક્ષણની સાથે અમુક સ્વતંત્રતા ક્ષત્રિયોને આપઈ તે દૃષ્ટિએ રાજ્યપસંદયા નીમાઈ. આજના ગરાસિયા તાતુકદારો, બીજા રજપૂતો, એનાં બીજા-ફળ છે. આમ જાતો જુદી પડી. રાજપસંદયા, માનિસંદયા, નિર્માઈ. જનાં જ્યાંલગી સાધુ બ્રાહ્મણો કર્તવ્યનિષ્ઠ દત્તા. જ્યાંલગી રાજ્યપસંદયા પ્રજાની અને માનિસંદયા સંરક્ષારી ન્યાયની હતી. આ વખતે શૂદ્ર, ખેડૂત, તથા યમગણી વગેરે સૌનું મુશ્ય હતું. પગ ધર્મસંદયા અને બ્રાહ્મણો કર્તવ્ય ચૂક્યા એટલે જનું ખીખાવા લાગું પછી સીએ એટલે બજારમાં વેચાતી ચીજ યઈ. હજુ દમારા લોકપાલ પટેલો કંઈક કન્યાને “અક્તકી” કહે છે. અને ઉચ્ચ ગણના કોમમાં વળી તેથીયે વધુ દુર્લભ છે. કન્યાવિક્રય વરચિક્રય એ બધું શું છે? કોઈવિધુરંદરીયા લગ્ન દેસી કરે તેનો વિરોધજ નથી. આનો- દિલ્લિ અમાણ છે. ‘જોકે મહાવીર જ્યાએ ધર્મદકો

મૂઠ નીચી, સાતવાર નીચી" જેવા એ શાહો નહેતા. ઈજ્જત એમ એમનું જીવન હતું. તેમણે નમ્રપણે કહ્યું. "અહું સાડુ. અમારા ગુજરાતી લોકોની સેવાની અમેને તકમળા તે અમારા અદેહ્યાન્ય." તેઓ કહેવા કરતાં વધુ કરી બતાવનાર હતા. આખા ગુજરાતનો પ્રસ હતો. અંતરમયી અવાજ આવ્યો. ગુજરાત આપગી-બૂમિ છે અને તોફાણી શત્રુ ધર્મ. કાષ્ટએ એક દીવસ એ દિવસ એવીરતિ નેંધ મધુ છે. એમ એ વૈષ્ણવડાળી એક માગથી બીજે મામ જઈ રહી છે. રસ્તે દડાગા આગું મહેનતમાં થોડા દડાડા ખૂંતા હતા. ત્યાં ખીમે સોને ચોક્યા. સર્ઈ જાહેર ને ! અમારે ઘણી ઉંતાવળ છે ખીમે કહે ખાધા સિવાય ન જવાય મારી જતેતા હાજે ! એમ કહી પોતાના ઘેર વર્ઈ જઈને બધાને પ્રેમથી જમાકા, આને પછી વિગત જાણી. વૈષ્ણવડાળીની ઈજ્જત એવેલે મારી ઈજ્જત એમ માની યાદરી નેંધ માગી જઈને અને બાપા પાસે અશ્વા લેવા ગયો. આશા મળી અને તેણે ૩૬૦ દિવસ માંડી દીધા. મંડળી હક ધર્મગર્ભ. કહ્યું કે ભાઈ આ નાનીસની વાન નથી. એક વરસ ચુકી કરોડો માણસોને જમાવાના છે. પણ જ્યારે ખીમે પોતાની સંપત્તિ ખતારી ત્યારે બધા દરીજ ગયા. અદ્યક ધનના લંડાર ભરેલા હતા. ખીમા ધન છે. ત્યારે ખીમે બેઠો-કુંડો એક સામાન્ય માણસ છું. આ સંપત્તિ મારી નથી પણ મારા સમ જની છે. મુતો નિમિત્ત માત્ર ! મ્મ એ સમાજક્ષી ખંભે અને ક્યાં આજનો ધનિક ! તેમની જ બંધુઓને ઘૂમે અને પતીક અને, છતાં પાપીને બદલે પોતાને પ્રવચણા અને અને શાંતિને પાપી માને કહો કેટલું ઉડું ? શાંતિએ પાપ કયું ? અને પાપકે પૂર્વભવે પ્રવચ કયું ? આ માન્ય કેટલી ધર્મ વિવેચક છે. પ્રવચ એટલે પવિત્ર તત્ત્વ. તે આવા સ્વાર્થમાં હોય કે ખીમા જેવા નમ્ર પરાર્થમાં.

બીજું ઉદાહરણ :— ક્રોધિક મહારાજના દરબારમાં એક સોદામર રત્નકંબળ લેચવા આવ્યો. ચોક્કસ રાષ્ટ્રીને પસંદ પડી. તેની કારીગરી અદ્ભુત હતી. રાજાને કહ્યું બીજ સુદર છે ખરેદા ! કિંમત પૂછી તો સવાલાખ સોનામહેરની એક કંબળ હતી. રાજાએ વિચાર કર્યો આ ધન લંડાર મારા છે ? ના કુંતો આ રાજાને વહીવટદાર છું. મારાથી તેમો દુરુપયોગ કેમ થાય ? અને તેણે આ વાત રાષ્ટ્રીને કહી. રાષ્ટ્રી સમજ ગયાં ને પોતાને આગ્રહ છોડી દીધા. સોદામર આ વાનને ન સમજતાં તેણે માન્યું કે ક્રોધિક પાસે ધન નથી લાગતું. ભારે તેજ નગરીનાં બહા શેઠશ્રીએ તે કામ તોડી " રાજાની કીર્તિ" પર કળશ ચલાવી પ્રભધર્મ બજાવ્યો. " આમ રાજા-પ્રામની એકતા હતી. તેવીજ રીતે આપણને મહેશી કુદિ, ધન, જમીન, વિગેરેમાં એકાનિક ઉપયોગ કેમ કરી ચકાવ ? એવો પ્રશ્નની પ્રસાદી ! એવો દુરુપયોગ કેમ થાય ? એ વિચારીએ. આજે તો આ વાત હેક જુવાઈજ ગઈ છે.

દાન આપતું એવી વાતો ઘણા શાસ્ત્રોમાં આવે છે. શાસ્ત્રીઓ, ધર્મપદેશકો રાષ્ટ્રનેતાઓ, સમાજ સેવકો, આપો આપો એમ કહે છે. પણ એ ધન કયાંથી આવ્યું ? કેવી રીતે મેળવાયું ? તે બાંધેજ વિચારાય છે. ધન જો નીનિયા મેળવાયું હોય તો જ તે પૂર્ય. અનીનિતું હોય તો પાપ. એટલે પાપી ધનિકને દાન મારે કહેવા કરતાં પાપનું ધન ન લેવા કહેવું એમ કોઈ પ્રથમ વસ્તુ છે. આજે તો પેસાદારને

અર્ન તિની કમાણી

ધનો સુતાર આદર્શ સુખી જીવન ગાળતો હતો. તેમની બાબુમાં જ રોક રહેતા હતા. શેઠ એટલે શ્રેષ્ઠ. પૈસા ન હોય છતાં ઉત્તમ કામ કરે તે શેઠ. પણ આ શેઠ તેવા ન હતા. પૈસાદાર હતા પણ અનીતિનું ધન અને તેનું કળી શરીર સાડું ન રહે તેવું, તત્કાળ ભોગવી રહ્યા હતા. શેઠશુી બહુ ભદ્રિક હતાં તે રાજ આ સુખી કુટુંબને જીએ અને વિચર કરે, કે આ ગરીબ જોકું ટેટલા આદલાદથી જીવે છે, અને જામે પૈસાદાર હોવા છતાં કેટલાં દુઃખી છીએ. શેઠને વાત કરી. એટલે શેઠે કહ્યું કે એને નવાણુંનો ધણો લાગ્યો નથી ત્યંસુધી ખરી ખબર ન પડે. ધણો લાગ્યા પછી પણ જો એમ નહિ તો પુરવણી અને સુખી ખર્ચ. નહિતર તો આપણા જેવું જ થય શેઠશુી કહે—એ નવાણુંનો ધણો તે શું ? શેઠ કહે હું તને કાઈ દિવસ બનાવીશ. એક દિવસ શેઠે કાચળીમાં નવાણું રૂપિયા ભરી ધના સુતરના ધરમાં મૂકી દીધા. સવારમાં ઉઠતાં જ, જમના અને ધનાએ કાચળી જોઈ. ધનો રાજી રાજી થઈ ગયો, અને બોલવા લાગ્યો કે ભગવાને ભક્તિનું ફળ આપ્યું ખરું. ગણી જોયા તો વીસ વીસની ચાર દમથી પૂરી થઈ. પણ પંચમી દમથીમાં એક ખૂટયો. એટલે એણે તે પૂરી કરી દેવાનો વિચાર કર્યો. આખો દિવસ સખત રબૂરી કરી બીજો દિવસે પણ તેમજ કહ્યું. એ રીતે વળી થોડા પૈસા વધ્યા, અને એમ એવો લોક વધતો ગયો. પાંચની છ વીસ, સાત વીસ, એમ બે દગર સુધી પહોંચ્યો. પછી તો ભગ્ન શોનાં સાંજે ? મહાભાગનો પણ નાદ હવે એને લાગ્યો હતો. એ નીતિ ચૂક્યો, ને ખીમતસ બોલવા શીખ્યો. ભગ્ન પરાપકાર અને સભ્યતા ખોઈ બેઠો. કારણકે આ કાચળીનું પહેલું ધન રાખ્યું હતું તે પસેવાનું નહોતું. દરમિયું હતું. આપણા વડીલો ધર્મદાની મિશ્રત ધરમાં ન રાખતા અને તેઓ એને મીઠાનું ખતર માનતા. તેની પાછળ નીતિના રાટલાની જ ભય કથા ફૂપાઈ હતી.

નીતિની કમાણ

રાંકાખાંડાનું ઉદાદરણ પરસેવાના રાટલા મટે નમુનારૂપ છે. રાંકાખાંડા બન્ને સ્ત્રી અને પ્રુષ્ટ દિગરાનું કામ કરી આક્રમિક અપાવનાં. નારદે વિષ્ણુને કહ્યું “ ભકતેની બીડ ભણિ મદદ કરે, રસ્તામાં સોનામહેરોની દમલી રજૂ થઈ. પણ રાંકા બાંકા બન્નેને પચકુધન ભેવાની અનિદા હતી. અને પરમેશ્વો વાળ્યા વિના કે કામ કર્યા વિના મળે તેવો પરધનજ ગણાવેને એટલે ન લીધું” રાંકા આગળ દબે. બાંકા પાઠવે હતાં. રાંકાને મનમાં થયું કે કલ્પ જાંકાનું મન બરડે ! “ મારે જૂજ નીચે દાખી દઉં ” અને એજે પગવતી ધૂળ વાળી. આ દસ બાંકાએ મેળે રાંકાએ આગળ જતાં બાંકાને પૂછ્યું “ તમે કંઈ ‘નેનું ? ” બાંકાએ વીગતા પૂર્વક જવાબ આપ્યો હા. માટી પર માટી વળી તે જોયું. રાંકાએ કહ્યું. માટી ભે ? એનો મોનામહેરો દમી ! ત્યારે બંધે કહ્યું. બાંકા સમી પારડા સોનાને સોનું માનો છે ત્યાં સમી મન જમડવાનો સંભવ રહે છે. પણ પરધન એતો માટીજ છે એમ માનીએ એટલે મનજ રીનું જાય ? રવાં એ ટેપારી પત્ની. આવી આ એનો સંસારનું મેક્ષદાર છે.

કેવી નવાઈ ! સૂરો, રેઈસ, કે અનીતિથી લાખો રૂપિયા કેટલાને રાખી લઈને થોડું દાન આપીએ અને માની લઈએ કે કેટલું બધું આપ્યું. તેના કરતાં પસ્તેચાનું અલ્પમાત્ર પણ વધારે છે. કારણ ! તેમાં અર્પણતાના ભાવ ભરેલા છે ? આ દમિટએજ એક વિધવાની કેસી !! દાનની કિંમત દૃશ્ય એ આંદો હતી, પણ ધનિકને તો એમણે એટલી જલ્દ સુધી કહ્યું છે કે ‘સોવના નાકામથી ઉંટ ન નીકળી શકે છતાં માની લો કે નીકળી જાય તો પણ ધનવાન મનુષ્ય રવરે જાય તે ન માની શકાય તેવી વાત છે.’ આ વખતે ધનિકો માણસો વેચાના લેતા, અને ગમે તે પ્રકારનો લુલ્હમ ગુજારતા. રૂબેરૂ નામની સાખી ધરલામી જગતનું ઉદાહરણ છે આવા ધનિક માનિકોને શ્રી ઈશુએ અને હજરત મકમલ સાહેબે ઠીકઠીક કહી નાખ્યું છે. આપણે ત્યાં દાસ દાસી નહિ પણ સાધી શબ્દ દનો કેટલો એ બધું શબ્દ ! જેઓ એ બધું શબ્દ તેજુએ એકદા વર્તન હતું. પણ આજે તો તોફાર અને રોક, મજૂર અને માનિક, એવા જોડરા ભેદ પડી ગયા છે. અરે સમા કે મહેમનેમા પણ શ્રીમત ગરીબના ભેદે ખોરાકને મૂકી પડી ગયા છે. ધરલામે જેમ તોફાર શેઠ વચ્ચે રેડી ભેદ ટાળી એક નિરાદરી પ્રતિક મૂક્યું છે. તે તત્ત્વ દિદી માત્ર લેવું ધરે છે.

ધર્મ, અધર્મ, પાપ, પુણ્યની વ્યાખ્યાઓ

નાનિ જેની પછવાડે હોય તેનું નામ પુણ્ય. અનાનિ જેની પછવાડે હોય તે પાપ. જે ધર્મને માર્ગે જતા રહે તેનું નામ પાપ. ધર્મને માર્ગે જવાના સાધનરૂપ અને તે પુણ્ય સાધ્ય-આદ્ય-તેનું લક્ષ્ય સાધવામા જે સાધન અને તે પુણ્ય. બધનરૂપ અને તે પાપ. સદ્ગુણનો વિકાસ તે ધર્મ. દુર્ગુણનો વિકાસ તે અધર્મ.

આ ક્ષેત્રીએ દરેક પ્રવૃત્તિ અને વ્યક્તિને માર્ગે સ્ત્રી દેહ એજ પુણ્ય કે પુરુષ દેહ એજ પુણ્ય એવું એકતે ન માનો. પણ જે સમ જમા સ્ત્રીઓ ધર્મલક્ષી હોય તે સમાજમાં સ્ત્રી દેહને પુણ્યશાળી માનો અને પુરુષો ધર્મલક્ષી હોય તો પુરુષ દેહને પુણ્યશાળી મનો પણ પુરુષ દેહજ ઉચો છે ને સ્ત્રી દેહ નીચો છે એવી એક નિક બચ્છા છોડે. તેજ રીતે ધનિક પુણ્યશાળી છે, નિર્ધનપાપી છે, તેવી બમણા પણ છોડો. જે નિર્ધનતામાં સતોતી અને નાનિમાન છે તે પુણ્યશાળી છે. એ વાતને આજે વેચ આપો. કારણકે આજે ધર્મ મેજવરા માટે નિર્ધનતાજ વધારે સારી વસ્તુ છે ધનની પ્રતિષ્ઠા હવે જગદ વધી છે. તે આજનો મહારોગ છે. વિશ્વ અસાતિનું એજ મૂળ છે. જ્યારે આમ છે ત્યારે પુણ્ય જેવાનું ઉદાહરણ ધરવું જરૂરી છે. જે નિર્ધનતા એ પાપ અને ધનિકતા એ પુણ્ય હોય તો પુણ્યની સામાયિક શા માટે વખણાત ? ને ક્રિષ્ણ જેવા રાજવીને પુણ્ય આચળ નમવું કેમ પાત ?

કેવળ અને જવાબદારીથી એકામાં એકું મેજવીએ અને વધુમાં વધુ આપીએ. તેજ દાતા ! હરામનું લેવું અને દૂકા દેવા તે દાના શનો ? એનો એરજની ચોરી કરી સોવનું દાન કરવા જેવી વાત છે. ધન અને પુણ્યને સીમે સંબંધ છેજ નહિ, અને જે દોષ તો મરતી વખતે ધન પણ સાથે આવત. પણ તે આવનું નથી સાથે તો પુણ્ય પાપ જશે. તથા સરસાર અને શુદ્ધ પણ જશે

ચાપણ ઉચાપત કરીને, દયા પ્રત્યે કરીને, વધુ નફાખોરી કરીને, વધુ વ્યાજ લઈને, આમ અનાતિથી પૈસા મેળવીને પરદેશથી પોતાના ગામે તે પાછો ફર્યો. વચ્ચે દુઝોટણું કઢી દઈ કે પૈસા રજવા માટે પરદેશ જવાયજ નહિ. જ્ઞાન અને અનુભવ લેવા જવાય. પરંતુ આજે તો પરદેશમાં ધનાર્જન માટેજ પ્રાયઃ જવાય છે. આને પરિણામે ખીજા પ્રદેશમાં જઈને લાંબા લોકોની જમીન અને કમાઈમાં લાગ પડવાય છે. તરાપમારીને જવાય છે. કાંઈપણ પ્રાણીમાં આંતું ધનાર્જન નથી કુતરાં પણ બીજા ગામમાં પોતાનુંજ ગામ સમજીને વર્તે છે. તો પછી માનવજાતને માટે તો ખીજા પ્રદેશમાં ઉપજા સ્વાર્થે જવાયજ કેમ ! જ્ઞાન અને અનુભવ કિંવા સેવા માટે જવાય. તેજ રોએને ? આજ દરિએ જૈનસંતોના છૂટા મતનો દું અર્થ કું ? હું કે જન્મ, વતનમાંથીજ પેટ, પરદેશને પધારી મેળવ ને સેવા કર. એ એનું રહસ્ય છે. પણ અહીં તો શેઠ કમાઈને આપ્યા એટલે ગામના લોકોને બેગા કર્યા. અને કહ્યું કે હું કમાયો છું તો ગામને પણ કંઈક આપું. આપ બેગા થઈ જે ઈચ્છા હોય તે કહેા. લોકો આલું સાંભળી ખૂબ ખુશી થયા અને તારીફ કરવા લાગ્યા. શેઠની શી વાત ! શેઠ તો બહુ પ્રવૃથ્થાળી છે. અને ઉદાર પણ કેવા ! આવાજ છવેા કમાઈ પણ જાણે છે અને ખરચી પણ જાણે છે. હવે ધન શેમાં વાપરવું તે પર વિચાર આવ્યો. ગામમાં વાચનાલય, સ્ત્રીસદાયક સંસ્થા ઔપચાલય, તળાવ કે એવાં મહત્વનાં કાર્યો કોઈને વાદ ન આવ્યાં. તેમને તો સૌને લાડુ કીક લાગ્યા. એટલે સર્વાનુમતે કહ્યું કે “લાડુનું ભોજન કરો” શેઠ કહે તો કંઈક સાડું કરવું છે. તમને જે ગમ્યું તે મને પણ ગમ્યું. જુએ કાંઈપણ પાછળથી માડું જુકું ન બેલે. પાંચ ગાઉ રસ્તા ગામના લોકોને બોલાવો. રસ્તા આધી. રસ્તાનો કોઈ વટેમાર્ગી જુએ ન જાય તેની કાળજી રાખજો. જરા પછી તો પૂછવું જ શું ? રસોયા બોલાવ્યા રસોઈ તૈયાર થઈ લોકો જમવા બેસી ગયા. લાડુ ખીરસાઈ ગયા. બીજી ભાતભાતની વાનીઓ પણ ખીર-સાઈ ગઈ. બરથી, પેડા, જલેબી, મેકર, વગેરે ખીરસાઈ ગયું શેઠ અને તેના બે ગણ ખુશામતિયા રવા નીકળ્યા. પૂછનાં જાય છે કેમ ? કેસવવાલભાઈ રસોઈ કેવી થઈ છે ? લાણુકર્મ શું નેહ્યે ? અરે શેઠ ! રસોઈની શી વાત ! આપ જેવા દાનેષરીની રસોઈમાં કહેવાલું શું હોય. આ વાણી સુણી, શેઠ તો મનમાં ને મનમાં પુચાતા જાય છે. તેવામાં એક સાધુ કે જે અત્યાનક અહીં આવી ચરેલા તેમની પસે આવ્યા. ગંધા ખાય છે. પણ આ સાધુ પ્રુપ્ત કેમ ખાતા નથી ? શેઠ પૂછ્યું. ખાવાજી ખીરસાઈ ચૂક્યું હજી કેમ ખાતા નથી ? સાધુએ ઉત્તર આપ્યો “લેવા ચેરે લાયક ઈસમે” કુછ નહિ હે ! શેઠનો મિત્તજ ગયો અને બમૂડી ઉભા. બેપુ ! કામેશ્વર પંડ્યા. આ જાવાએને તો ધોળી દાળ અને કળી રોટી સિવાય કંઈ ન લાવે. ખાવજી કહે શેઠ ! સડી રોટી બી જસ દે. સાલપ્રકાકી કોઈ જરુર નહિ દે. સિર્ફ દૂધકી રોટી હોની ચાહો. ખાજા ચે સખ મીઠાઈ દે ઉસમે દૂધ લી નહિ મગર લેહી ઓર આસુ દે. શેઠ રતબ્ધ થઈ ગયા. શું કહેા છો ? લોહી અને આંસુ ! ગંધા જમનારનું ખાન આ તરફ ગયું. હો હા થઈ ગઈ. “એક ભાજ્યે કહ્યું કે મહારાજ જે એજ પ્રમાણે હોય તો અમને પ્રલક્ષ જતાવો” અને જાવાજીએ પોતાની રાખનાથી બે લાય વડે લાડુનો ટુકડો ફરી રૂખાવી નીચેવાને ખતાવ્યું. તો લોહી નીકળ્યું. લોકો રહાઈ જાવા લાગ્યા. ફરી

જે “મા” બાળકનું લોહી ચૂમે તે પ્રુવચણી ! રાક્ષસીઓ પણ પોતાના સંતાનેને પેત્રે છે. તો આતો આપણાં શત્રુઓ છે. તેમના પર જીવ્ય કરવો એટું પ્રુવચ છે કે પાપનું છે, માટે પાપનું પાપ-શ્રિત જાએ. નહિ કે એક દુકાં ફેંટી પ્રુવચણી ગણાવાય. અમારે તો શુદ્ધિનું કામ કરવાનું છે. પાપો પોકારીને પખાળવાનું છે.

માલિકીહક્ક મર્યાદાની ભૂમિકાઓ

અનીનિમિત્ત ધનનો લાભ કરવો તથા નિનિમિત્ત સાધનો મેળવતાં એ વિચારો રજૂ કર્યાં. હવે હું માલિકીહક્ક મર્યાદા વ્રતની ભૂમિકા આપું. આ વિધિવિધિસભ્યની પાછળ ત્રણ ભૂમિકાની કલ્પના છે. ઉત્તમ ભૂમિકા એ છે કે માલિકી હક્કનો સંપૂર્ણલાભ, જેવું પોતાની કચીજ માલિકી રાખી નથી, પણ સમાજની સંધની કે વિચીની મણી છે તે સમાજ સંધ કે જગત પાસેથી જરૂરિયાત મેળવવાનો અધિકારી છે. માલિકીહક્ક મર્યાદાની ભૂમિકામાં જવાહરલાલ નેહરુનું મુખારક નામ મૂકી શકાય. કારણકે તેમણે માત્ર સ્વાધિન નહિ પણ તન મન અને સાધન સર્વ કંઈ શત્રુને ચરણે ધરું છે. એથીયે વધુ, ખૂબી તો એ છે કે તેમણે પોતાના સુનંદા સમસ્ત કુટુંબને પણ આ સમર્પણની વેદીપર આક્રમ્યું છે. આવા સાધનનું વધુ માગે સંધેજ પૂરું કરવું રહ્યું છે. બીજી ભૂમિકાનો સાધક જરૂરિયાત પૂરતીજ માલિકી રાખે છે. બાકીનું સમાજ, સંધ, કે જગતને અર્પી દે છે. અને સોંપેલા ધનનો વહીવટ કરે તો દૂરરી રૂપે દે છે. માલિકી રૂપે નહિ. હવેની ભૂમિકાનો સાધક નીતિથી જે કંઈ રહે તેનો માલિક ગણાય છે. પણ એ પોતાના ઉપયોગ માટે ધણું રાખે તોય તેને મર્યાદા તો કરવીજ પડે છે. આનો ધધો કેવો હોય તે આગળના પ્રવચનમાં કહીશ.

રશિયાની સમાજ રચનામાં અને આપણી આ સમાજ રચનામાં ફેર એ છે કે તે સત્તાથી લાભ કરાવે છે. જ્યારે અહીં કર્તવ્યનિધાને લીધે સ્વધા લાભ સર્જી લેય છે. આ સંધ રચનામાં જેમ ધન રિપે ક્યું (ધનમાં સેનું આંદી કે ચલણી નાણું માત્ર આની ગણા) તેમ જીવન રિપે ખરું. સંતતિ મર્યાદા સ્ત્રી પ્રુવચ વિધિય મર્યાદા, વગેરે પણ આવી જ જાય છે. ખેડૂત સિવાય ખેડાણ જમીનનો સંધિ હકાર કોઈજ નહિ ! પણ તેમાં સુદાં મર્યાદા તો ખરીજ. આજરીને વેપારી આદિની વખતે મકાન વિગેરેનું સમજવું.

માલિક અને ટ્રસ્ટી :—ભરત, શિવાજી, લામારાહ કપિલા આદિ

હવે માલિકી હક્ક મર્યાદા પાછળ જે ટ્રસ્ટીપણનો ખ્યાલ છે તે રિપે કહું. એટલે કે ટ્રસ્ટીને માલિકનો બેઠ સમજવું. રામાયણમાં ભરતનું તાત્ર અહીં પ્રથમ મૂકું છું. જોરવામીજ વૃક્ષસીંદારજી પણ કહે છે કે—

“જો ન હોત જગ જન્મ ભરતકો;

સકલ ધરમ ધર ધરની ધરનકો.”

શિવાજી તો ક્ષત્રિય હતા. પણ વૈરમાં મુઠાં લાગ્યા હતાં એવું જણાયું. અરવલ્લીના કુંગરમાં પ્રતાપ રખડે છે. બાળકો અવળા દુકાં માટે ઝપડે છે. પ્રતાપને લાગી આવે છે. કપાસધી આ બધું સહન કરવું ? તેવામાં લાભાશાહ પોતાની મિલકત સારવણીઓ ઉપર ભરી અરવલ્લીના કુંગરમાં પ્રતાપને શોધતો શોધતો આવી તેને ચરણે આ બધું અર્પણ કરે છે. અને કહે છે, મદારાજ ! આ મારી ફૂલની પાંખડી સ્વીકારો. લાખો કરોડોનું ઝવેરાત હતું. પ્રતાપ કહે છે ન લેવાય. તારે લાભાશાહ કહે— “ મારા દેરા માટે આપું છું તમને નહિ ” “ તમે તો માત્ર દેશના નિમિત્ત બન્યા છો. ” કહે છેવા રાજ અને કેવી એ પ્રજા ! આમ જરૂર પડ્યે પોતાની મૂઠી ધરી શક્તા હતા. અને કોણ દ્રુતી ના કહે ? વર્તમાન દૃષ્ટિએ આવા દ્રુતીઓમાં ૨૫૦ “ જમનાલાલજી બળગતું ” નામ મૂકી શકાય. ધર્મ સમાજમાં આવીજ સ્થિતિ હોય. લોકોએ આજે જ્યારે દીન બન્યાં છે, ત્યારે તમારું કર્તવ્ય છે કે તેનું દીનપણું ન રહેવા દો. નહિ તો તમારી ધર્મિકતા લાજશે ! માંડવમહાના જૈનો પોતાના બંધુને પોતાના સ્થાને બતાવતા. આવી લોકુ ભાવનાઓ હતી. મેં લક્ષ્યુભાઈ હોલમી (અમદાવાદ) એણે કપિલાદાસીનું ઉદાહરણ મુક્યું હતું જો કે લોકો કંજુસના અર્થમાં તે ઉદાહરણ મૂકે છે પણ હું બીજી રીતે લઉં છું.

પ્રસંગ એવો છે કે એણે રાજા કર્મથી પ્યે છૂટાય ? તે બતતરી માગણી કરે છે. ત્યારે એક દ્રવ્યના એ મૂકાઈ છે કે “ કપિલા દાસી ” સ્વદરેતે દાન કરે તો ? રાજાએ કપિલાદાસીને બોલાવી પોતાના અંતરમાંથી દાન આપવા કહ્યું પણ દાસી કહે હું જાની દાન આપું ! ધન પ્રગતું છે. છતાં તમે માનેતો તમારું છે. હું એ કેમ આપું ? મારા પરમેવાથી મેં રજો છું હોય તોજ આપી શકાય ? રાજા કહે— “ પણ હું વૃક્ષમ કરું છું કે છું દે ! ” પણ કપિલા કહે ના ! હું દાતા ન બની શકું. કારણ કે હું માણિક નથી. છેવટે રાજાએ તેને લાયક ચાટવો બાધી બળ જબરીથી અપામ્યું. છતાં દાસી દાન આપતી જાય અને બોલતી જાય. “ હું નથી દેતી રાજાને ચાટવો દે છે. કેટલી તેની નીતિમત્તા ! ત્યારે આપણે તો અતીનિમ્ન ધન પણ નથી દૂર કરી શકતા. સરમથી કોઈ દેવડાવે તો દઈએ છીએ. આ ધન જોનું છે ? તેનો વિચાર કરીએ તો ! બીજાના ધનનું દાન કરવામાં આપણને મદ કેમ આવે ? ”

લખનૌના નવાજ દાન આપતાં ખરેખર લગતા હતા તેમને એકલા પૂર્યું—

“ કહસિ ધીખે મેખજી એમી દેના દેનઃ ”

જેમાં જ્યો નીચા કર કરે, તો તો નીચાં ધણો નેન ”

અર્થ—ઓ શેખ ! આનું દાન દેતાં તમે કપાથી શીખ્યા ? તમે જેમ જેમ દાન નીચા કરો છો— અર્થાત્ જેમ જેમ દાન આપો છો, તેમ તેમ આંખો નીચી કેમ કરી દો છો ? અર્થાત્ દાન દેતાં દેનાં જાણતા કેમ લાગે છે ? ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે—

“ દેને વાસા ઓર હૈ લેજત દે દીન દેનઃ ” એવા નામ હમણે કહે તોતે નીચે નેન. ”

અર્થ—દેવાવાળો બીજો છે. (અર્થાત્ કર્મનો મહાનિયમ કિંવા ભગવાન છે, કે જે દિવસ અને

આનો તો આપણને સૌને અનુભવ છે. ત્યારે રાજ્યનો કે સમાજનો નોકર અને ત્યારે તેના કાર્યમાં અંતઃકરણ બાળતું નથી. માટે “ માલિકી હુકમ મર્્યાદા ” વ્રતની દૃષ્ટિમાં આ એક મદતની વિરોધતા છે. ખીલું વ્યક્તિગત દૂસ્તીપણામાં અવસ્થાએ નવો સ્થાવર ઉમેરવો પડતો નથી. કામ પશુ સ્વેચ્છાએ ફાલે પડતું આવી જાય છે. એટલે ઈસાઈસી થતી નથી. અને સૌની સ્વતંત્રતા જગવાઈ રહે છે, અને વિદ્યાસની સૌને સ્વતંત્ર તક મળે છે. અહીં ધન સંચયકારમાં પણ કળા, હિસાબ, કાળજી વગેરેને સારી પેઠે અવકાશ છે. સાધન એટલે તમને નાણુંજ નહિ પણ રાષ્ટ્રની માનવતાને ઉચીત જરૂરિયાતો. આમ ધણું ફાયદાઓ છે. રાજ્યસત્તાના અમાન્યવાદમાં ક્ષતિ ફરજિયાત કામ કરવાનું ને ક્ષતિ આગસને તક મળવાનું સંભવિત છે, ઉપરાંત કાયદા પણ સમાજસક્ષી કરવા પડે છે. એટલે વ્યક્તિગત વિકાસ જયમાં છે.

આ માર્ગમાં શું કરવાનું ?

સૌ સૌને પોતપોતાના કર્તવ્ય સમજવવાનાં છે. જોઈએ અગ્રણ્ય બનાવવાનો છે. જોઈએ અરોપિત બનાવવાનો અને અમરજારને મેલક બનાવવાનો છે. પ્રાપ્તને સેવ્ય બનાવવાની છે. ઉપાય ? (૧) પાપનું ધન કાઢી નાખી નીનિધી કમાવાનું શું કરવું જોઈએ. નીતિમય ધંધો એટલે દેશને કે વિશ્વને આંચ ન આપે તેવો ધંધો, કુલોચ નફાવાળો ધંધો અને સંયમસક્ષી સ્ત્રીજનો ધંધો. નીતિમય શિક્ષણ એટલે સંસ્કારિતા વર્ષક શિક્ષણ. આ દૃષ્ટિ જાળવવા માટે ખૂબ કાન્તિના પ્રયત્નો કરવા જોઈશે પણ કાન્તિ પાછળ હિંસક બળ નહિ, પરંતુ અહિંસક પીઠાળણ હશે.

આવા સમાજમાં—જમીનદારો એટલે જમીનના માલિકો બેસીને હુકમો કરનાર નહિ રહે. તેમને પણ નીતિમય જીવન દૃષ્ટિઓ સારીરિક, માનસિક શ્રમ કરવો પડશે. પણ તે સ્વેચ્છાએ જ હશે ! રશિયાના કરતાં હિંમ્મા તમા પ્રયોગની સફળતા વહેલી થાય તેમ છે. સમય લાગે જશે તેમ ધારી કોઈ હિંમ્મન ન હોય. સરવાળે સમય એકાંત જાતો છે, અને તમા પ્રયોગમાં જરાએ અસફળતાનો સંભવ નથી. એ હિંમ્મનો પ્રયોગ રશિયાને પણ પ્રેરણાપ્રદ—નીવડશે. અવળત આ પ્રયોગમાં થતોનો અંકુશ અનિવાર્ય છે. પણ તેથી માનવશ્રમ વધવાનો નથી. માર્ગો કે વધે તો પણ વહેંચાઈ જવાને કારણે રસમયના એકના અને હિસાબ વધવાનો છે. શ્રમ સુદ્ધિ અને ધન, ધર્મના ઝંડા નીચે એક મેળદરે રહેવાનાં છે. જેમ ગામતળાવનું પાણી પુષ્કળ મળવાથી કોઈ સંમત કરતો નથી. એક સાથે બેઠું પાણી કોઈ નથી ઈચ્છતો. કારણકે જ્યારે જોઈએ ત્યારે મળે છે. તેથીરતે ધનનો એક ઠેકાણે સંચય છે. પણ જરૂર પડે તે મળવાનો છે. તે એકો કો ગળ્યા કોઈ નત્તર નહિ થાય. જે યશે તે મેવાભાવી જ ગણાયો. આ દૃષ્ટિએ અંગૂઠો ધનિકને એક દેવામાં આવતો. જો એ મતોય ના રાખનાં પાણી નહિ મળે એ વૃણાથી આરમાસનું એક સાથે લેવા પારશે તો તળાવ પણ કદાચ ખૂટવાનું જ છે અને ઝગડ થવાનો છે. તેજંજ આજે ધનનું છે આથી દવે ધનની પ્રતિષ્ઠા ધર્મથી ગૌણ બનવી જોઈએ એમ થવાથી કળા, વિજ્ઞાન, ધર્મગ્રંથો ઉલોચ વગેરે ખાપશે. સમાજ નવપદ્ધતિન થશે, અને સમયની દૃષ્ટિ ઉપડશે. તેમ ત્વકતેન મુંજીયા: ત્યામ પૂર્વક ભોગવ. તપ

- (૩) શ્રમ સાથે જાનની પૂર્તિ
- (૪) લુહા લુહા-ધંધાઓનો અભાવ
- (૫) પ્રચીન દિંદા ધંધાઓમાં ધર્મદષ્ટિ
- (૬) જીવનનો પ્રમાણ [સમીક્ષા]
- (૭) પત્રો અને ગૃહોલોચો, ગ્રામોલોચો, તથા રાષ્ટ્રોલોચો
- (૮) મૂડી અને ધન

વ્યાજત્યાગ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૯) વ્યાજની પાછળ વ્યક્તિગત સંમત્યોચીનું તત્વ
- (૧૦) તેનાં અનિષ્ટ પરિણામો
- (૧૧) ઈસ્લામ અને વ્યાજત્યાગ
- (૧૨) વ્યાજની દશામાં શું ?

વ્યવસાય મર્યાદા-વ્યાજત્યાગ (સોળમું પ્રવચન)

નિશ્ચયાત્સર્ય ચિંતકવર્ગનાં માતાઓ અને ભાઈઓ !

માણિકીદહ મર્યાદાના પ્રવચન પછી આજે વ્યવસાય મર્યાદા અને વ્યાજત્યાગ એ બે મુદ્દાઓ લઈને આ પ્રવચનનો વિષય રજૂ કરીશ. સાધનમાં સરીર અને તેને લગતી જરૂરિયાતો માટે સમય કરવો પડે તો હજુ દષ્ટિએ અને કેટલો કરવો તે વાતો વિચારાઈ ગયા, હવે તે = કેવી જાતની આર્થિકકાંથી મેળવવું ? એટલેકે કેવી જાતનો ધંધો કરું કે જે પ્રમાણિક હોવાય ? તે અંગ સ્થાય છે.

વ્યવસાયના અર્થો

વ્યવસાયના બે અર્થ થાય છે. ગીતાની ભાષામાં તેને નિશ્ચય કહેવાય છે. અહીં તો વ્યવસાય એટલે ધંધો એ અર્થ લેવાનો છે, જો કે સરવાળે તો બન્ને અર્થો કામના જ છે. કારણકે ધંધામાં પણ નિશ્ચય બળ નહિ હોય તો સિધ્ધિતા આવરી. એટલે પ્રથમ સૌએ પોતપોતાની મનોભૂમિકા નક્કી કરવી જોઈએ. આજે તો ધંધો એ ફક્ત યજ્ઞ ગણ છે. આપણે શું કરવું તેનો પણ ખ્યાલ નથી. પૂર્વે વર્ણશ્રમની પાછળ કર્મ અને યજ્ઞને આધારે કાર્ય કરવાની મનઃશક્તિ વ્યવસાય મર્યાદાની દૃષ્ટિ હતી. જેમાંનાં જે યજ્ઞોની ભૂમિકા હોય તેને તે પ્રમાણે વ્યવસાયોની સગવડના મેળતી. સંસ્કૃતમાં કાર્ય કરે તે કાર્ત્તવ્ય. ભણે ભણાવે તે શાસ્ત્રજ્ઞ. વાણિજ્ય ખેતીને મેલેવા કરે તે વૈશ્ય. સેવાનું કાર્ય કરે તે શૂદ્ર. આ રીતે પોતપોતાના વ્યવસાયોમાં સૌ મસરૂદ રહેતા. શાસ્ત્રજ્ઞ અને કાર્ત્તવ્ય માટે યજ્ઞની વિશેષતા જરૂરી હતી. વૈશ્ય અને શૂદ્ર માટે કર્મકૌશલ જરૂરી હતું. વળી પરસ્પરની યજ્ઞકર્મની આપમેથી આત્મિક જળવાવું. આજે તે

નથી. કદાચ વાણીથી મૌન કે કથાથી અડાણ રહી શકાય. પ્રાણને પણ રુધી શકાય, પણ મનનો આલ્મિકર કરે છે અને માનસિક વેપારથી તો એનાં કર્મ બંધાય છે કે જેમની કલ્પના પણ કંપાવી મૂકે.

ઉદાહરણ:—

સમુદ્રની અંદર મોટા મચ્છ થાય છે. તેની પાંપણમાં એક તંડુલિયો મચ્છ નામનું નાનું જલચર પ્રાણી રહે છે. આ મોટા મચ્છ કેટલાય નાનાં મોટાં જંતુઓને પોતાના મોઢામાં આવે તેમ ભક્ષ તરીકે લેઈ લે છે. છતાં કેટલાંક નીકળી પણ જાય છે. આ જોઈ તંડુલિયા મચ્છને અદેખાઈ આવે છે અને માનસિક વિકલ્પ કરે છે કે “જો હું આવડો મોટો મચ્છ હોઉં તો એકેયને જીવતું જવા ન દઉં” (મતલબ કે બધાનો ભક્ષ કરી લઉં). આ તેનો માનસિક વિકલ્પ ! કાયિક અને વાનિક શક્તિ તે ન હતી, પરંતુ આ માનસિક વિકલ્પ માત્રને લીધે તેની અધોગતિ થાય છે.

ઉદાહરણ બીજું

જ્યારે મહાવીર સ્વામી પોતાના શિષ્ય સમુદાય સાથે રાજગૃહી નગરીના ઉદ્યાનમાં વિરાજતા હતા. ત્યારે રાગ બિંબિસાર (ક્રિષ્ણિક) પોતાનાં નાગરિકા અને સંન્ય સહિત આવવા નીકળે છે. દૂરથી પગપાળા ચાલવા મડિ છે. ઉદ્યાનના આ રસ્તામાં મહાવીર સ્વામીના શિષ્યોને જોતાજોતા ચાલે છે. ત્યાં એક પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને ખૂબ ખ્યાનમાં એકાગ્રતામાં-જોઈ ખૂબ આનંદ પામે છે. બીજા સાધુઓ પૈકી તો કોઈ સ્વોંખાય કરતા હતા. કોઈ ચર્ચા કરતા હતા. કોઈ પુસ્તક વાંચતા હતા. પણ આ તો અડાણ ખ્યાનમાં દેખાતા હતા. ક્રિષ્ણિક મહારાજના મન પર એની બહુ સુંદર છાપ પડી અને ખૂબ પ્રેમભાવ ઉપજ્યો. તેમની પાંછળા સેનાપતીઓ ચાલ્યા આવે છે. તેમાંના કોઈએ આ રાજર્ષિને જોઈ તેના સાથીને કહ્યું:-જોળખો છા-આને ! આ પ્રસન્નચંદ્ર ! હવે છાકરને કારભાર સોંપી સાધુ ઘર નીકળી ગયા. એને ખબર પણ ક્યાં છે કે પોતાની નગરીને શત્રુઓએ ઘેરા લાગ્યા છે અને તે પકડપકડ ઘણ રહી છે. મુનિએ આ સાંભળ્યું. અને એ જાન ભૂલ્યા. પુત્ર પરની, નગરી પરની, આસક્તિને લીધે વિકલ્પોનું જોર વધ્યું; અને તે સુખ્યાનમાંથી-દુઃખ્યાન તરફ વળ્યા. મનમાં મનમાં તેનો જીર નગરીની બહાર જ્યાં સત્રની સેના પડી હતી ત્યાં પહોંચી ગયો. ભગઈ જોર પૂરક ચાત્રી. સત્રો ખૂટ્યાં. હવે તે બધંબધા આવી ગયા. શત્રુ સાથે આમ હાથ હાથ આવતાં હવે કારી ન રહી એટલે માથે હાથ મૂક્યાં, હાથ મૂકતાં દોષ નહિ પણ દુઃકાય હતું. તેનું જાન થતાં સાધુનું જીવન તરત પાદ આપ્યું. દિસા અને આસક્તિના આદિભનથી ખૂબ પ્રભાવ પડ્યો અને સુમાર્ગે વળ્યા. પ્રસન્નચંદ્ર જ્યારે આસક્તિભય ખ્યાનમાં હતા ત્યારે ક્રિષ્ણિક પ્રભુ મહાવીરને પૂછ્યું કે પ્રસન્નચંદ્ર ખ્યાની આ ટાણે કાલધર્મ પામે તો શી ગતિ થાય ? પ્રભુએ જવાબ આપ્યો “નરક”ની. આ સાંભળી રાગ આધર્મ પામ્યો. ફરી પૂછ્યું પ્રભુ ! આ મુનિ અસારે કાલ ધર્મ પામે તો તેની શી ગતિ થાય ? આટાણે પ્રસન્નચંદ્રનું મન પાછું વળ્યું હતું. એટલે પ્રભુએ જવાબ વાળ્યો “સુગતિ.” કારણકે “મનઃ યઃ મનુષ્યાણામ કારણઃ કલ્પમેશ્વરોઃ ॥” મન જોઈ બધે મોઢા સુખદુઃખનું મૂળ કારણ છે. આ વાત ક્રિષ્ણિકને મહાવીરે સમજાવી.

તથા દેશને ભારરૂપ બને છે. આવી સમજાણ એવું નામ સાચું જ્ઞાન.

અમમાં જ્ઞાનની પૂર્તિ:—

માટે અમ-વ્યવસાય-કર્તવ્ય કર્મ—એને આચરવાની જરૂર છે. માત્ર તેમાં જ્ઞાનની પૂર્તિ થવી જોઈએ. અને તે નીતિમય અથવા પ્રમાણિક હોવા જોઈએ. પ્રમાણિક વ્યવસાયની રૂપરેખા આ મુજબ છે.

નીતિમય કે પ્રમાણિક ધંધાની રૂપરેખા :—

નીતિમય કે પ્રમાણિક ધંધાની જોળખાણ દેશમાં આ છ કસોટીએ સાથ.

(૧) આપણો ધંધો આપણા બીજા લાઠ્ઠીની રાજ્ય પર તરખ મારનારો તે નથી તે ? આ પહેલી કસોટીને કસતાં યંત્રવાદ પર અંકુશ મૂકવોજ પડે. કારણ કે જ્યાં રાજ્યસત્તાભિન સમજાવાદ હોય છે, તેવા રાજ્યામાં પણ જો યંત્રો રાજ્યમાવિધિનાં હોય તે રાજ્યાની રાજ્ય આલે. પણ યંત્રોદાર ને મદાન ઉત્પાદન થાય તેને માટે બીજા રાજ્યનાં બજાર જોવાં પડે. સરવાલે કાઢીને કાઢી ઉપર તે બોળ રૂપ બનીજ રહે. એટલે યંત્રોને ન છૂટકે જ સ્થાન હોય અને તે પણ એવાં યંત્રો કે જે ધરગથ્ય ઉઘોગની પૂર્તિ કરે. સિવલુસચો, સાઈકલ, ધડિયાળ વગેરેની જરૂરિયાત સ્વીકારીએ તે એ યંત્રો ન છૂટકાનાં ગણી શકાય.

(૨) બીજી કસોટી એ કે તે ધંધો વિદ્યુત વિદ્યારથી ચાલે તે કે કુલ્યસનોનો પોષક ન હોય. વિદ્યુત વિદ્યાસમાં કૃત્રિમ ટાપડીખનાં સાધનો—જેવાં કે કૃત્રિમ હેરઝોઇલ, રિપરિટક વગેરે ગણાવી શકાય. કુલ્યસનો પૈશી મોટાં વ્યસનોમાં ઘડુ, તાડી, શિકારનાં સાધનો, કતલખાનું, વેસ્થાવાડો, જુગાર, રેફરિજ, સ્ટ્રો, લોટરી, વગેરે. તથા નાનાં કુલ્યસનોમાં આ, બીડી, વગેરે. આજની દેએ અલસતાં નાટક સિનેમાનો પણ હું આમાં સમાવેશ કરું છું.

(૩) ધંધો રાષ્ટ્રોપયોગી હોય. દાં તં અનાજ, દૂધ, સાકલાજી, પોશાક, લોકડાં, કાગળ, વગેરેને લગતો. તથા દર દેશવરોધી દેશને ખૂટતી ચીજો—લાવવાને લગતો વગેરે.

(૪) એ ધંધો બીજા દેશને આધક ન હોય એટલે કે પોતાના દેશને સ્વાધીન હોવા ઉપરાંત તે બીજા દેશ પર ભારણ રૂપ ન હોય. બીજા દેશની ઉપયોગી ચીજ આપણા દેશને માટે લાવની લાભ્ય કે સત્તાદારા પ્રસાદી લાવીએ, કિંવા આપણે પૈસાની લાવ્યે બીજા દેશમાં વિલાસપર્થક ચીજો પૂરી પાડીએ. દાં તં બ્રિટનવાસીએ એ આ બન્ને આખનોમાં દિન્દ પર એવું કરું છે. એનાં પ્રમાણો પુરુષ છે. એવું પ્રમાણિક ધંધાર્થીથી ન થાય.

(૫) ધંધામાં નફાનું ધોરણ બ્યાજત્યાગ જ હોય દાં તં અરથસ્થાન ઋણીના સહુ સરરીના પૂર્વ જીવન પ્રસંગમાં એક વાન એવી છે કે એમણે “૬૦”ના બાવે (ત્યાં દીનારનો મિક્કો પ્રચલિત છે) સીધેલી અદામના દવાલે “૮૦” એ આપવાનોં સોદો કર્યો ને સરરીને વાન કરી સરરી કહે. “મારે તો: હુંજ નહીં

હોવી ધટે. અને પુરુષોએ એમની સ્વતંત્રતા માન્ય રાખવી ધટે.

સમાજસેવાનું ક્ષેત્ર શુદ્ધ મહાજનોએ માથે લીધું અને તેમની ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા સમાજે માથે લીધી. પણ સમયાનુસાર પરિસ્થિતિ બદલાઈ છે. માટે પરિવર્તન જરૂરી છે. શુદ્ધતા હીકરા કાંઈતેજ રહેતા નથી. જનમગત વસ્તુને હવે જુલવી જોઈએ.

શ્રમની સાથે જ્ઞાન પૂરક તરીકે લેવું જોઈએ. ઝાકુ કાઢતી વખતે જ્ઞાનથી વિચાર કરવામાં નહિ આવે તો પવન કંઈ ઝિંશામાંથી આવે છે, કંઈ બાજુ ઉડશે, તે ખચ્ચર નહિ પડે. “સમત્વયોગ ઉચ્ચત્તે” અને “યોગઃકર્મ સુક્તૌશલમ્”—મતલબ એકેએક ક્રિયામાં જ્ઞાન અને કુશળતા જોઈશે. શ્રમની સાથે જ્ઞાનની પૂરવણી તૂટી એટલે જો ભાગ પડી ગયા. નહિ તો જેને હસ્યુત કરવામાં આવે છે તે મહેતર (ટેક) એટલે મહત્તર અને સંગી એટલે રખ-રુખ-ઝગિ-કહેવાય છે. તેમની આ સ્થિતિ ન હોત.

શરીરની કલ્પના કરીએ તો માથુંએ બાહ્ય, હાથ એ ક્ષત્રિય, ધડ એ વૈશ્ય, અને પગ એ શૂદ્ર. એ ચારે વર્ણના એક પણ વર્ણને અનુસધાન ન રહે તો બાકીનાં નકામાં ધઈ જવાનાં. ફરીફરીને એજ તાબો મળે છે કે એજ વસ્ત્રના માનવળતના ચાર છેડા છે. અગાઉ કહ્યું તેમ માલિકીદ્રષ્ટ ઉપર અમુક અંકુશ મુકતાં ધધાની મર્યાદા પણ સહે છે. સૌ ધધાદારીને પોતપોતાની જવાબદારી સમજાય છે. આથી બૌદ્ધિકને શ્રમની તાલીમ અને કાયિક શ્રમવાળાને બૌદ્ધિક તાલીમ મળી રહીને આ અસમાનતા તૂટે છે. આજે તો સરસ તક છે. કારણકે વ્યક્તિગત ‘મૂડી સંસ્થા અને અસમાનતા તૂટી જોઈએ’નો અવાજ વિશ્વમાં ફેવાઈ રહ્યો છે. એટલે આ રીત આપણે જો મદદમાં અને વર્તનમાં મૂડીશું તો આપણે થોડાજ સમયમાં મદાન આજેકૂચ કરી હશે.

શુદ્ધ પ્રાચીન હિંદના ધધાઓમાં ધર્મદર્શિ

પ્રાચીન હિંદ ક્રિયામાં કેટલી ભાવના પૂરાયેલી છે. સામાન્ય રીતે એનો ખ્યાલ પણ ન આવે. હિંદમાં મર્યાદા નખાય છે, સારે પ્રજાપતિની પહેલી જરૂર પડે છે. સુતારની જરૂર પડે અને સાથે વરધેહીવાને પોંખવા જાય છે સારે કેવી કેવી વસ્તુઓ બતાવે છે. આની પાછળ આર્થશાસ્ત્રોએ કેટલી વિશાળ કલ્પના આપી છે! મુતરનું કોઠકું, વધાણું, વગેરેનો ભાવાર્થ—ગોસેના મૂચ ઉકેલવાની આવડત, રવાવજબનની ભાવના તજેરે એની પાછળ રહ્યા છે. આવે વખતે કોઠકું ઉકેલવું એ મનની સ્વચ્છતાની પણ કસોટી છે ઉપરાંત પ્રાચીનકાળે જે ૧૪ ને ૭૨ કળાઓ હતી તેમાં પાકશાસ્ત્ર, તરવાની, લેખનની, સંગીતની, એમ અનેકવિધ કળાઓ બાળક બાળિકાઓને શીખવવાનો ઉદ્દેશ્ય દૈનસાત્તોમાં ખૂબ આવે છે.

મુદરયાશ્રમનો જોઈને ઉચ્છાદિ શકે તેવી ચોખ્ખતા વિનાનાને તો ગોર પરણાવી પણ કેમ શકે! ગોર એટલે શુદ્ધ. તેના ઉપરનો મદાન જવાબદારી છે, આમ દરેકના ધધા પાછળ જવાબદારીનું સંકિષ્ણ જ્ઞાન હતું હિંદના ધધાદારીઓનાં નામે પણ કેવાં! કુંભારને પ્રજાપતિ કહેવાય છે. તે પ્રજાના પત્તી કેમ નહિ! સર્વથી ન

યતો નથી. અને ઉચિત શ્રમ એ બોલો નહિ પણ કુદરતની મોજ છે. એ કહેવાઈ ચૂક્યું છે. - વ્યક્તિગત મૂડીવાદને યંત્રોદ્ધાર દેકા મળ્યો છે. એમ તો વ્યવસાયસત્તાવાળાઓ જેવા પ્રભુ સ્વીકારે છે.

કદમ સમસત્તાવાળા સમાજવાદથી વ્યક્તિગત મૂડીવાદ ભય અને ખીજા હટ હમરને બૂખમરે ન મરતું પડે. પણ શ્રમજન્ય મોજતો ખોરાક ના ? વળી યંત્રવાળા દેશને એટલું-ઉત્પાદન કરતું પડે છે કે ખીજા દેશના બજારોમાં માથા ખપાવવાની બાંજગા ઉભીજ રહે. અને પરિણામે આજનાં વિશ્વપુલ ખેવડાવજ તે દેખીતું છે. વળી એજા શ્રમે જરૂરિયાતો પૂરી પડે એટલે આજસ નિર્ધાર અને તત્કાલ શરીર રોગો પણ વધે વળી સાથે સાથે પરસ્પરાશ્રિત શ્રમ કરવાથી જે બંધુત્વ વાળો રમેડ ખીમે છે તે પણ ન ખીલે. એટલે સરવાળે જેમ સમસત્તાવાળા સમાજવાદમાં “માર્કિટીફીકેશન મર્યાદા” વાળા લેખ માંનું નુકસાન કહ્યું છે, તેમ અહીં મહાવંતવાદમાં પણ નુકસાન છે-જા. આ દૃષ્ટિએ યંત્રવાદ પર અંકુશ રહેવો જોઈએ જૈનસત્ત દૃષ્ટિમાં પણ આ અર્થ લેવાવો થટે.

યંત્રો અને ધરગણુ ઉલોચે

ઘણી જગાં તે કેટલાં કુટુંબો બૂખમરથી પીડાય. મોટર-રેલ્વેમાર્ગોને લીધે વ્યાજગણાં કે જે ખેતીના કામથી નવરાજના વખતમાં ચાલતાં, તે બંધ થવાથી કેટલું નુકસાન થયું છે ? હવેકેડ્રીક (ઉર્ધ્વાધીવા) થતાં અમર્યાદ ઉપયોગને લીધે ઉભયગરા અને આખને નુકસાન કેટલાં થયાં છે. જોકે સિનેમાએ પણ અસ્માદૃષ્ટિમાં હિસ્સો તો નોંધાવ્યો જ છે.

પાટણનાં પટોળાં, જમનગરનું ખનીકામ, કાલિયાવાડના માન્ચેરટર રૂપ બગસરાનું સુતર, મામ વજીરોના દેશી વજાટ કામ વગેરે પર પણ મિતોએ કેવી તરાપ મારી છે ? જૂનોએ ચર્ખા પર કેવો ત્રાસ ગુજાર્યો છે ? તેમાં મૂડીની દૃષ્ટિએ પણ કેટલું રોગણુ થાય છે ? આ બધું ઉગ્રાણી જોનારને-સમજ સકારી યંત્રવાદના અનિષ્ટો અને ધરગણુ ઉલોચેની ઈશ્તિતા કેટલી છે ! છતાં જ્યતનુ આજનું તંત્ર જોતાં યંત્રો સમુજગાં જાય એ અરોગ્ય લાગે તો પણ એની પરવા નથી. આપણી યંત્રસારની નિષ્ઠા તો જાણીજ નોઈએ. યંત્રવાદથી રોજ કેટલા વખા છે ? માન્યેક ધંડીનીજ વાત લઈએ, તો જ્યાં જ્યાં સડો છે, ત્યાં ત્યાં દરેક જણુ સડો દગાયે છે. કોષ દલીલ ખાતર એમ કહે કે દગાનાં એટલી વાર લાગે તેટલામાં તો કું થયું કમાડ ! પણ પૈસાની કમાણી એ ગણુત્રીજ ખેટી છે. કેટલીકવાર તો સમય જડ પારાવાર જાય છે એટલે આર્થિક નુકસાન પણ થાય છે જ. છતાં માનીએ કે આર્થિક લાભ યતો હોય તો પણ તેમાં નુકસાન કેટલું છે તે વિચારો. એક તો લોટમાં જે સ્ટાર્ચ આવે છે તે બધું જાય એટલે કે સત્ત નગરે, મીઠાચ ન રહે, પચતાં મુશ્કેલી પડે, અને પરાવજની જાનતુ પડે. ઉપરાંત સીએને આ મુદ્દાઉલોચી જે કસરત મળી નોઈએ તે ન મળતાં માંદગી વધે. ખરી રીતે આ મુદ્દાઉલોચ આર્થિક રીતે પણ લાભ મદ છે જ. કાંતુકે પ્રાતઃકાળે જોવા ઉભી દગાનાં પ્રમુખાં જાનનો રસ આજનાં એ મહેનત ધર્મ જાય. એટલે પ્રમુખા નામનો ખોરાક મળે અને બચતના સમયમાં કામ લાય. એટલે બાદવાદ અને ઉદ્ધાર

માનવીને ગામડાનો માણસ કેટલાં આદર લાવથી સત્કારે છે. પ્રેમથી જમાડે અને અર્ધો અર્ધો થઈ જાય છતાં જ્યારે તેજ ગામડિયો શહેરમાં આ જામીને ત્યાં જાય ત્યારે વાત શુદ્ધ ન કરે અને ઉઘટો તમે ગામડિયા કાંઈ ન સમજે કશી ધિક્કારી કાઢે ! આમાં ખરો સમજી કાણુ ! ગામડિયા કે શહેરી ?

ગાંધીજીની રૈડિયો પ્રવૃત્તિ પાછળ ઇમના ચૂંચાંકન વધારવાનો જ મુખ્ય આશય હતું તારવું હતું. ગરીબોની રોડી ગ્રામોદ્યોગ, રાષ્ટ્રોદ્યોગ, યંત્રવિદ્યોગ, વિદેશી સત્તાની સામે અહિંસક બળવો વગેરે કરતાં અને ઉપરો આશય વધારે મદત્વનો લાગે છે. જાતમહેનતનો વિશાળ અર્થ-જગત્પદારીનું સક્રિય જ્ઞાન એટલેા લેવાય એટલે સૌને મન સાદા વ્યવસાયની કિંમત થશે, અને એમ થતાં જ ઇમજીનીનાં બોજ મટશે અને ગામડાનું મુશ્ક વધશે. હવે હું વ્યાજ્ઞત્યાગ વિષે કહું:—

વ્યાજ્ઞત્યાગ

‘ વ્યાજ્ઞત્યાગ એ યોવન પુરુષકમાં તો એક સ્વતંત્ર વ્રત તરીકે રખાયું છે અને ત્યાં વ્યવસાય મર્યાદાવ્રત સ્વતંત્ર નથી લીધું. ’ પણ આ વિશ્વવાસક્ય ચિંતકવર્ગમાં વ્યવસાય મર્યાદાના પેટામાં આ હવે વિભાગ તરીકે મૂક્યું છે. જો “ માલિકી હક્ક મર્યાદા વ્રત ” પૂરતી રીતે પળાયતો ‘ વ્યવસાય મર્યાદા ’ અને “ વ્યાજ્ઞત્યાગ ” બન્ને એમાં સમાઈ જાય છે. જે જ્ઞાન પૂરક માલિકી હક્ક હોય તો કરોજ વ્યવસાય નહિ કરે તો લાગે તો પણ તેનામાં જગત્પદારીનું સક્રિય જ્ઞાન હોય તો મહાન વ્યવસાયી હશે જ. એનો મહાન વ્યવસાય એવા પ્રકારનો હશે કે જે બીજા કાંઈ ઇમજીનીનાં તેની ખોટ નહિ પૂરી કરી શકે. આ અર્થમાંજ હું ઇમજી સ્ટેડ મૂકું છું જો ઇમજીને સ્વલ્પથી રહેવા માટે તો ઇમજી બનીવાય છે. પણ તે દેખીને ધધો ન કરે તો પણ ચાલી શકે છે. બ્રાહ્મણ પણ ખેતી કે તેવો ધધો ન કરે તો ચાલી શકે છે. પણ તે ઇમજી અને બ્રાહ્મણ સંસ્કાર પૂર્વિનો ધધો ન કરે તો કદી ન ચાલી શકે. આજે તો મગજ બન્નેએ બન્ને ખેત્યાં છે, તેમ કહેવામાં હું કરોજ અન્યાય નથી કરતો. માટે જ “ કામ કરે તે ખાય ” એ સૂત્ર કહ્યું થયું છે અને તે દૃષ્ટિએ યથાર્થજ છે. સંસ્કાર-પૂર્વિનો ધધો તો ખડતલ ચારિત્ર માગે છે. તે ન હોય તો તેણે કામ ધધો સ્વીકારવો, પણ સ્વપર (પોતાનું અને જગતનું) બેયનું બગાડવું સાડું નહિ. અને ખડતલ ચારિત્ર વિના માલિકી હક્ક સંપૂર્ણ તબક્કો પણ નહિજ. પછી તો પુત્ર-પુત્રી મોહને બદલે શિષ્ય-શિષ્યા મોહ અને કરને બદલે મઠ કે ઉપાશ્રમ એવું એવું આવીજ જાય એ દેખીતું છે, માટે જ માલિકી હક્ક સંપૂર્ણ ન તબક્કો તો તેના પર મર્યાદા રાખવી એ વાત કહેવાઈ ગઈ. પણ મર્યાદા રાખ્યા પછી અને નીતિમય વ્યવસાય સ્વીકાર્યા પછી પણ જે ધન સંગ્રહ થયો હોય તેનું વ્યાજ લેવાય કે નહિ તે પ્રશ્ન ઉભો થાય છે. ખરી રીતે નજ લેવાય એમ એનો જવાબ છે. ૧

વ્યાજની પાછળ વ્યક્તિગત સમૃદ્ધ્યોદારીનું તત્વ

વ્યાજની રીતિ એ સંગ્રહજન્ય બનીયેલું જાયર પરિણામ છે. તમારી પાસે એક વસ્તુ તમોને જોઈએ તે કરતાં વધુ છે. તમારા બધુંની પાસે એ નથી, તો એ આપવી એવો માનવતાની નાતે તમારી

તેને બદલે તેમના મોટા પુત્ર તો સારી પેઠે વ્યવસાયી રહ્યા એનું કાળુ મને તેમના વ્યાખ્યાનનું વર્તન વાગ્યું છે વ્યાખ્યાનેર લોકોના બાળકો ભાગ્યે-જ શ્રમજીવી અને છે અને શ્રમજીવી પણાના સમૂહા અવાવને લીધે તેઓની શક્તિ કુમાર્ભેજ વળી જતી હોય છે

આથી વ્યક્તિગત, સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય એમ અનેકવિધ ભયકર તુકશાન યાવ જ છે જ્યારે વ્યાખ્યાનને લીધે મન વ્યવસાયમાં જડાઈને નરારા મન-કાયા ને અનર્થ કરે છે તે અટકી મટે છે જોકે વ્યવસાયમાં પણ જ્ઞાન તો ભગવતુ જ જોઈએ એ અગાઉ કહેવાયું જ છે.

શાસ્ત્રો અને વ્યાખ્યાન

“તેન ત્યક્તેન શુજોયાઃ”—ત્યાગ પૂર્વક જીવ પણ ભોગ ખાતર નહિ એ ઉપનિષદ કહે છે આ સત્ર અગાઉ પણ એ ઉચ્ચાર્યું જ છે કાળુચક્ત્ર કહે છે, મોટા પરિગ્રહી નરકનો અધિકારી આવાં શાસ્ત્રો વ્યાખ્યાનની તો કેમ જ છૂટ આપે ? ને સમાજ કે દેશને માટે નહિ પણ સ્વાર્થની આસક્તિ રાખે અને વિશ્વાસ માટે મન એકત્ર કરે છે, તેને શાસ્ત્રો નરકનો અધિકારી કહે તેમાં શી નવાઈ ? આવો માણસ વ્યાખ્યાનેર અને તે પણ દેખીતું જ છે, માટેજ વ્યાખ્યાનમાં જોઈએ, ધૂસ્લામે વ્યાખ્યાન ઉપર બહુ ભાગ આપ્યો છે છતાં પકાણુ બધુઓ આ દીવા જેવી વાત નથી સમજતા અને અનહદ વ્યાખ્યાનો સિતમ શુભરે છે તે કુખની ખીના છે જેઓ વ્યાખ્યાનથી લેતા પણ સુખડીના નામે લે છે, તેઓ ખીત બંધે છે કેટલાક વેપારીઓ સવાસાત આનાનો એક રૂપિયો વ્યાખ્યાન, કોઈની છાયામય પટારા વગેરે સામેન કરીને કરે છે તે હડકડતો અન્યાયજ છે કે ખીણ કંઈ ? આવના ક્યમ કસારી કોઈ કહેતા તે વિશેષયુ શુ જોડું છે ?

આજે હવે શું કરવું થી ?

ઉડીની પ્રથા સુદર છે એટલે એક ભાઈ તરીકે ગણી ખા- પાકે ત્યારે પૈસા પાછા આપવાની શરતે ઉડીના આપવા લેવા એજ ઘટ્ટ છે જેમ ઘડ બાજરો ઉડીનો અપાય તેમ નાણાનું સાધન પણ આપવું જોઈએ તત્કાળ વ્યાજ કાઠુકું ન તજી શકાય તો પણ તેના ઉપર અંકુશનો મૂકવોજ જોઈએ. નહિ તો સરવાળે સૌને હાનિજ છે. સંપૂર્ણ વ્યાજ ત્યાગીએ પણ જરૂર હોય ભાં વગર વ્યાજે નાણાં તો આપવાજ ન મકાઈો છારી કે વેચાતા નઈને ભાડે આપવાની પ્રથા પણ પ્રમાણિક તો નથીજ, મકાન નધુ રખાયજ, નહિ અને હોય તો તેનો ઉપયોગ સાર્વજનિકપણે થવો જોઈએ ભાડાનાં અનિષ્ટો પણ જોઈનાં નથી આમ વ્યાજત્યાગ તથા ધરભાડાં, વજુભાડા વગેરેના સાગને લીધે ઘણા અનિષ્ટો જોઈનાં થયે થમના મોખાની વહેચણી કુદરતી રીતે થકામા વેગ મળગે કુ વંચનો અને દુલ્લેખ જોઈનાં થયે માનવતાને મૂળ વેગ મળગે માટે ‘વિચવાતસત્ત્વ’ સાધનામાં વ્યાખ્યાનને અગમતુ રચાવે છે

ક્રમ સર્વ દાનિ વિરતરો

૨૫૫ શ. લેવાની જે તૈયારી કરે છે તે કેવી રીતે સેવા કરી શકે ? આથી તો બીજા પર બેભાન પડે છે. આથીજ બૂખમરો વ્યાપે છે. એક બાલુથી ખૂબ મેળવવું છે, ને બીજા બાલુથી થોડા દુઃખ ફેંકીને દાનનો સતોષ અનુભવે છે ! અને પોતાને સમાજ સેવક કહેવાય છે ! થોડા દુઃખ ફેંકવાથી લોક-સેવકનો અધિદાર પ્રાપ્ત થતો નથી.

અમદાવાદી રૂપી થોડા ઉપરથી દાન આપવા ઈચ્છનારા, કે સેવા કરવા ઈચ્છનારા, સવાર થઈને બેઠા છે. તે ત્યાંથી ઉતરી જાય. તેની પીઠપરથી ઉતરી જાય એજ એની મોટી સેવા છે. આપણા પ્રાચીન દિવસમાં આર્ય-ઋષિમુનિઓએ આ વિષે દીર્ઘદષ્ટિએ વિચાર્યું છે. તેને યાદની યોજનાઓ પણ નક્કી કરવામાં આવી હતી. આજે એ બધું લગભગ ભૂતાર્થ જવા પામ્યું છે. તેથીજ વિષમતા ઉભી થઈ છે. દિવસમાં પરાધીનતા બેઠારી કે બૂખમરો હોવાજ શી રીતે ?

ગાયો રાખનાર જરવાઃ ગાયનું કેટલું દૂધ લેવું ? કેટલું પોતા માટે વાપરવું ? ને ગાયના બચ્ચાને માટે કેટલું રાખવું ? તે સમજતો હતો. આજે પણ આ સમજવાની જરૂર છે. તેમજ એક વેપારી બનીતો ન કરતાં નીતિનેજ વેપાર કરે અને તેને બહુ નફો ન મળે. એક ખેડૂત બી વાવતાં વિચારે કે આમાંથી ઉગતા અનાજમાં સાધુ, પશુ, પંખી અને માનવજાતનો ફિસો છે. આજે તો પરિવ્રલ્લાદ-માનિષીકરણનો રોગ મૂળમાં પેસી ગયો છે. આજે એજ ખેડૂત માનિષીકરણ લોકો પણ પંખીને ત્રિલોકથી મારતાં પશુ અચકતો નથી. બધાજ તેમ કરે, તેમાં એકાદ પંખીને ન હાડે તો એને ખેતર પાક ખાલી થવાનો ભય માથે તે દેખાતો છે. જેમ વેપારીજગતમાં આજે અપ્રમાણિકતાનો અડો જમવાથી પ્રમાણિક બાપારીને સામાજિક જીવન જીવવામાં મુશ્કેલીઓ આવે છે તેમ. જે કે હજુ વેપારી દુકાન ઉપાસતી વખતે પણ શું કરે છે ? નમસ્કાર કરીને પ્રજાને પાછો છે કે, મને મુંદર-બરકત-શુદ્ધિ આપજો. આ બધું શું સચવે છે ? બરકત-શુદ્ધિ એટલે શું અનીતિથી રજાવજો ? નહિ. એતો એ સચવે છે કે હે પ્રજા ! આજના દિવસમાં મારાંથી અનીતિ ન થઈ જાય તેવી સારી શુદ્ધિ આપજો.

બરકત વિષે કલાપીએ વર્ણવેલ એક પ્રસંગનું મિત્ર આપુંઃ—

એક વૃદ્ધમાતા અને તેના વૃદ્ધપતિ પોતાની ઝૂંપડીમાં શિમાળાની કક્કડતી હાડીમાં સગરીએ તાપતા બેઠાં હતાં. ત્યાં એક મુસાફર વેશે ત્યાંના સમ્મ થોડાપર યાત્રીને રેખાએલ ચર્મને બગીચા પાછળથી નીકળે છે. તેને બારે તુલા લાગી છે. ખેતર પાસે આવે છે. ઉભો રહે છે. માતા તેને શેરડીના રસનો પ્યાલો લરીને પીવા આપે છે. શેરડી એટલી તો રસાળ છે કે કાતળીમાંથીજ પ્યાલો ઊલકે છે. એ વખતે તેને દાય છે કે આ લોકો બંદુ કમાતાં હશે ! જ્યાં પૂજાં કરે એટલે ભરતાં લાગ્યાં અને તેણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે “આ લોકોનો વીધાટીમાં વધારો કરુ.” આમ વિચારમાં ચડી. જાય છે અને કહે છે કે બીજો પ્યાલો લરી આપો. માતા બીજો પ્યાલો જરવા જાય છે. પરંતુ શેરડીમાંથી પ્રથમન

રાત્રિભોજન ત્યાગ શુભજંતુની દૃષ્ટિએ :—

હવે રાત્રિભોજન ત્યાગ શુભજંતુની હાનિની દૃષ્ટિએ વિચારીએ. કાષ્ઠન પશુ પૂછે કે ચોમાસાના વ્રાણમાં જ્યારે તે રાત્રે જમવા બેસે છે, ત્યારે તેને કવી રીતે જમવું એ કાપડે યઈ પડે છે. કારણકે આવા પ્રદેશમાં તો રાત્રે એટલાં શુભજંતુઓ હોય છે કે તેમાંનાં ધણુંખરાં મરે છે. કેટલાંક તો ભોજનમાં પણ ભળે છે. ફાનસને લીધે બળે તેની તો વાતજ ન્યારી ! અમુક શુભજંતુઓ તો ખોરાકના રંગનાં હોવાથી ખોરાકમાં ભળે તો પણ ધણી વાર તેની ખજરજ ન પડે. ખોરાકમાં શુભજંતુના અવેશથી તે શુભજંતુની હાનિ ઉપરાંત બીમારી લાવી શારીરિક હાનિ ઉપજાવે છે. હું ન ભૂલતો હોઉં તો વૈદિક ધર્મમાં પણ મૃત્યુમાંસમાં રાત્રિભોજન ન કરવાનું વ્રત લે છે અને પ્રાયે છે. કાષ્ઠરજને એવો પણ હિતેષ આવે છે કે “રાત્રે ખાવું પીવું માંસ ભોલી બરાબર છે.” પણ આમાં તો અત્યુક્તિ છે. આથી શુભદયાની દૃષ્ટિએ પણ રાત્રિભોજન ત્યાગ ઉપયોગી છે. માટે વિશ્વવત્સલ-સંબંધના સન્મેષે બની શકે તો રાત્રે ખોરાક ટાળવો આવશ્યક છે. “બની શકે તો” એ વાક્ય એટલા માટે કે વ્રતમાત્રમાં વિવેક બેઠેલો, ન જળવાય તો અનર્થ થાય. દાનતં વિરમમામથી એક સાધુએ મને કાગળમાં બર્જેસ કે “મે” જેન સાહિત્ય વાંચેલું. તેમાં એકાકાર, છાંં, હ્યો નીચો આસ, વગેરેની કાયોત્સર્ગમાં છૂટ આપવામાં આવી છે. પણ મને લાગ્યું કે તેમાં પણ દિસાંતો છેજ. આથી મેં એ બધું અટકાવવા મહેનત કરી અટકાવ્યું. પણ તે અટકાવવાથી મને દઈ થયું છે મતબજકે તેમણે તેમાં વિવેક છુદિથી વિચાર ન કર્યો. એટલે અલ્પદિસા ટાળતા મહા-દિસા થઈ માટે વિવેક વ્રત માત્રમાં બેઠેલો.

રાત્રિભોજન ત્યાગ આરામની દૃષ્ટિએ :—

રાત્રિભોજન કરવાથી હોઝરીપર ભાર લાગે છે. પચાવવનો પૂરતો સમય મળતો નથી, પરંતુ ભોં વહેલા જમી લઈએ તો સાજાના કુદરતમય વાતાવરણમાં ફરવાની મજા આવે હાજરી ઉપર ભાર ન રહે. લીધેલું ભોજન લહેનાઈથી ખવાડી શકાય અને રાત્રે બસબસાટ ઉઘ પણ આવે. આમ આરામની દૃષ્ટિએ પણ રાત્રિભોજન લાગ ઉપયોગી છે.

રાત્રિભોજન ત્યાગ વૈદ્યકીય દૃષ્ટિએ :—

વૈદ્યકીય દૃષ્ટિએ બેઠેલું તો પણ જલ્દીસે કે હોઝરીમાં ભારથી જઠરાગ્નિ મંદ પડ્યાની બૂને આવે છે. દિવસે તો કાચ શ્રમ, પ્રકાશ, દવા, વગેરેને લીધે ભારે ખોરાક પચી જાય. પણ રાત્રિનું શું ? રાત્રે પચાવવાનું જનભગ અચકચ દઈ પડે છે. કુદરતમાં બેઠેલ તો પણ પચીઓ કરતાં આનવસૃષ્ટિમાં વધારે દઈએ માસમ પડે છે. આનું કાગળ સમજવું મુશ્કેલ નથી દહીં વધવાનું કાગળ ? કુદરતી પ્રગતિએને અકદ રતી બનાવી છે તેજ મુખ્ય છે. જઠરને ભોળે અટકાવવા રાત્રિભોજન લાગ વચરબીને ઈલાજ-ઉપાય નથી. બધા માણસોને એવી ટેવ હેય છે કે રાત્રે મોટા ભોજન લેવાનો અપાંગ લઈ મોડા મવે અને મોડા હોય દિવસનો મોટો ભાગ નદાઓ વેણી નાખે છે આની બસર-શારીરિક તફૂરસીપર પડ્યા વિના મહેન

તેનો ઉપયોગ કરવામાં વધુ બળ ફીણ ન કરવું પડે. આમ રાત્રિભોજન ત્યાગથી આધ્યાત્મિક ખોરાક મળી રહે છે. રાત્રે સૂતાં પહેલાં કાષ, માન, માયા, લોભ, વિકાર ને હટાવવાનો સંકલ્પ કરવો. એ દોષોને સુધારી નહું બળ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પોતાની થયેલી ભૂલોનું આવશિત કરી તેની ભૂલો ન ચાલ તેવો સંકલ્પ કરવો. આથી આધ્યાત્મિક ખોરાક મળતો રહે તો માણસની જિંદગી રસમય, સંયમમય ને સુખમય બન્યે અને મૃત્યુને આનંદથી ભેટી શકે. આગળ દિવંદેશની પ્રજા આવીજ વીર હતી. ઘની હતી. ભક્ત હતી. આજે આમ નથી એટલે શુદ્ધિ, શરીર અને મનના યોગ્યથી ધસાનો જાણ દિવંદેશન અકાળે ધરડો થયો છે. મૂઝાની આળસે જીવે છે. ૭૦ વર્ષના છોકરાને પૂછો કે શું અનુભવ મેળવ્યો? તો તે વિચારમાં પડશે. આમ રાત્રિભોજન ત્યાગ પાછળ ઉપલી અનેક દૃષ્ટિઓ છે. આમ જ્યાં ખેડૂતોને સૂર્યાસ્ત પહેલાં જમવું બળીવાર અશક્ય બને છે. વિશ્વવત્સલ સંધ સૌને સાડુ છે. અહીંની રાત્રિ એ અમેરિકાનો દિવસ છે. કેટલાક પ્રદેશોજ એવા છે કે જ્યાં આખોઢવા અને દિનમાનની દૃષ્ટિએ રાત્રિભોજન વિના ન ચાલે. તો તેવે રથેજ આ વ્રતમાં યોગ્ય છૂટછાટ ને અવકાશ છે જ.

એકંદરે વિચાર અને સમજણ પૂર્વક જોનાં રાત્રિભોજન ત્યાગ શક્ય હોય તો એ લાભદાયી છે. એની ખાતરી રાખજો. બળીવાર આ નાનામાં નાની વસ્તુ બ્રહ્મચર્યને 'પણ મહાન સદાય રૂપ બને છે. રાત્રિભોજન ત્યાગને લીધે જઈરપર બોલો ન પડવાથી ચિકિત્સા કે દુષ્ટ સ્વપ્નાઓ અટકીને વીધપાતનાં કારણો ઓળાં થાય છે.

સાંજના પહેલા જામીને પરવારી રાત્રે કુદરતી દ્રવ્યો જીએ તો તેની અસરની મનપર ખૂબજ સુંદર હાથ થાય છે. બ્રહ્મચારીને આતું રક્ષદર્શન તાજગી આપનાડું બને છે.

જૈનો અને રાત્રિભોજન ત્યાગ

રાત્રિભોજન ત્યાગ ઉપર જૈનોએ છેલ્લાં કાળમાં વધુમાં વધુ ઝેડ આપ્યો છે. ખાસ તો ફરેક સાધુ સંન્યાસીઓ માટે રાત્રિભોજન ત્યાગ વ્રતપુષ્પે રથપાકું છે અને તે હજુ મોટે ભાગે જળવાઈ રહ્યું છે. અશ્વત્થ જે આચરણ કરે છે, તેનેજ પૂરતો લાભ મળે છે.

બત્તી અને પરમ વૈજ્ઞાનિક

જગદીશ્વરંદ બોલોને ઘેર તેમના એક મિત્ર મળવા ગયેલા. રાત્રિનો સમય હતો દીવાનું કે જતીનું નામ નિશાન ન મળે. તેને ખૂબજ નવાઈ લાગી. છેવટે સોધી તો કાઢ્યા. ત્યારે જગદીશ્વરંદ બોલોને તેણે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે કેમ દીવાજતી રાખ્યાં નથી? આટલા મોટા વેદનિકને ઘેર એ પણ નહીં! ત્યારે બોલ જવાબ આપે છે:—“કુદરતે જે પ્રકાશ આપ્યો છે તેનોજ ઉપયોગ કરું છું” મારી આંખો આપારમાં પણ દેવાઈ ગઈ છે. નહીં જાણે છેક છું. મારી આંખોનું તેજ પડેજ છે. જે રાત્રે

શુદ્ધિપત્રક

આ પુસ્તકની ઉપરમાં કાના, માત્ર, દ્વિત્વ, ત્રીત્વ, અનુસાર, રૂઢિચિંતે ઉપાં નથી, તેથી શુદ્ધિપત્રકમાં તે દાખલ કરેલ હોવાથી શુદ્ધિપત્રક મોકલું ચક્રું છે. વાચકે વાંચતી વખતે શુદ્ધિપત્રકનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે.

પૃષ્ઠ	સાધન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	સાધન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૮	જનમ્	જનમ્	૧૧	૬	રખ્ખુ	રાખ્ખુ
૧	૧૧	નિમિત્તે	નિમિત્ત	૧૧	૨૪	અગ્ગે	આગ્ગે
૧	૧૩	તિચરના	તિચરન	૧૨	૩	ઝેરખનુ	ઝેરખનું
૧	૧૩	મંમદા	મંમદા	૧૨	૪	ગોમર્મા	ગોમેર્મા
૧	૨૦	જગત્	જગત્	૧૩	૭	નિખવમ	નિખવમ
૨	૫	મધુ	મધુ	૧૨	૧૦	અમદનદર્મા	અમાદનદર્મા
૨	૧૪	અઘનાગિમીનું	અઘનાગિમીનું	૧૨	૧૪	સુરવર	સુરવર
૨	૨૩	નરેન	નરેના	૧૨	૨૨	બેગામ્	બેગામ્
૨	૨૬	ઉપવામધે	ઉપવામધે	૧૩	૬	ક્ષતીચયદ્વેષ	ક્ષતીચયદ્વેષ
૩	૪	રેસનથી	રેસનથી	૧૩	૬	વળ્બે	વળ્બે
૩	૧૭	ઉન્સાદપૂર્ક	ઉન્સાદપૂર્ક	૧૩	૧૨	પ્રકરણ	પ્રકરણ
૩	૨૬	નોંધવાત	નોંધવાત	૧૩	૧૬	સેને	સૈને
૩	૨૮	મોંધ	મોંધ	૧૩	૧૮	ચિનાએ	ચિનાએ
૪	૧	બધાંએ	બધાં એ	૧૩	૨૦	ઠાડી	ઠાડી
૪	૮	અધૂરમાં	અધૂરમાં	૧૩	૨૪	દષ્ટિ ન હોતી	દષ્ટિ નહોતી
૪	૮	વીજળીના	વીજળીનાં	૧૩	૨૪	ધણ	ધણ
૪	૧૦	બધુએએ	બધુએએ	૧૪	૨૩	બજારા	બજારા
૪	૧૧	ધરતીકપનાં	ધરતીકપનાં	૧૫	૧	દવેએ	દવે એ
૪	૧૫	વામેસે	વામેસે	૧૫	૩	કાચ કોળ	કાચકોળ
૪	૧૬	મટી	મટી	૧૫	૭	વેસાક	વેસાખ
૪	૨૦	પ્રતિષ્ઠાધરીએનાં	પ્રતિષ્ઠાધરીએનાં	૧૫	૧૬	માત્રએ	માત્ર એ
૪	૨૪	બાએને	બાએને	૧૫	૨૨	એણુ	એણું
૪	૨૫	બટું	બટું	૧૬	૧૭	મંદગી	મંદગી
૪	૨૬	નખાઈ	નખાઈ	૧૬	૨૦	રશું	રશી
૧૦	૨	આવનગદ્ગદામાં	આવનગદ્ગદામાં	૧૬	૨૦	જગવાણુ	જગવાણી
૧૦	૫	ચિત્રગોમાં	ચિત્રગોમાં	૧૬	૨૩	દેવેન્દ્રજા	દેવેન્દ્રજા
૧૦	૧૧	સમૈન	સમૈન	૧૭	૨	વડોદરા	વડોદરા

પૃષ્ઠ	સાદન	અનુદ્ય	દ્વ	પૃષ્ઠ	સાદન	અનુદ્ય	દ્વ
૧૪૫	૬	કનરા	કનરા	૧૫૧	૧૬	પુરુષગણ	પુરુષગણ
૧૪૫	૧૬	નોકરીન	નોકરીન	"	૧૭	—	અનીનિધી
૧૪૫	૨૧	તપથી	તપથી	"	૧૮	દક્ષ	દક્ષ
૧૪૫	૨૧	પ્રભિમાત્ર	પ્રભિમાત્ર	૧૫૧	૨૦	જ્યેનર	જ્યેનર
૧૪૫	૨૭	અગ્નિ	અગ્નિ	૧૫૧	૨૪	જ્યેષ્ઠ	જ્યેષ્ઠ
૧૪૫	૨૭	સગ્ધોષા	સગ્ધોષા	૧૫૧	૨૫	ગાધિવાને	ગાધિવાને
૧૪૫	૨૭	ઉડું	ઉડું	૧૫૦	૨	અદોષા	અદોષા
૧૪૫	૨૭	અસચિત્રો	અસચિત્રો	૧૫૦	૩	અંતરમયી	અંતરમયી
૧૪૫	૪	બધા	બધા	૧૫૦	૮	યદીની	યાદીની
૧૪૫	૪	બધા	બધા	૧૫૦	૮	આસા	આસા
૧૪૫	૧૩	રહેડું	રહેડું	૧૫૦	૧૩	બીમે	બીમે
૧૪૭	૪	પોતાના	પોતાના	૧૫૨	૧૪	ઉડું	ઉડું
૧૪૭	૫	બદાદિયાં	બદાદિયાં	૧૫૨	૧૫	માન્ય	માન્યતા
૧૪૮	૮	કરેલા	કરેલા	૧૫૨	૧૭	ગતકબળ	ગતકબળ
૧૪૮	૨૦	બાધે છે	બાધે છે	૧૫૨	૧૮	ગતને	ગતને
૧૪૮	૨૨	મળાયા	મળાયા	૧૫૨	૧૯	કબળ	કબળ
૧૪૮	૨૫	ધધાથી	ધધાથી	૧૫૨	૨૦	—	કર્ષો
૧૪૮	૧૬	મણાતા	મણાતા	૧૫૩	૩	ખાન	ખાન
૧૪૮	૨૫	રેઠાયાના	રેઠાયાના	૧૫૩	૩	દેડું	દેડું
૧૫૦	૧	ખેડત	ખેડત	"	૬	ચ લે	ચાલે
૧૫૦	૬	કુખધારિણી	કુખધારિણી	"	૭	રમાચણના	રમાચણના
૧૫૦	૧૨	હતો	હતો	"	૮	આગેજ	આગેજ
૧૫૦	૨૭	હમારા	અમારા	"	૧૫	પરચે	પરચે
૧૫૧	૧	કાનિઓ	કાનિઓ	૧૫૮	૧૭	લંકાધી	લંકાધી
૧૫૧	૨	દરિને	દરિને	"	૮	ચ ય	ધાય
૧૫૧	૩	ન હોતો	ન હોતો	"	૯	સુતરના	સુતરના
૧૫૧	૪	પ્રતિતી	પ્રતિતિ	"	૧૩	લેખ	લેખ
"	૬	ધનસચય	ધનસચય	"	૧૬	પરચેના	પરચેના
"	૭	—	મૂડી તાલ	"	૧૭	નાનિના	નાનિના
"	૮	—	માવિટી	"	૨૦	મટે	માટે
"	૧૧	સામગ્રિક	સામગ્રિક	"	૨૬	પૂર્વક	પૂર્વક
"	૧૪	છેડુ યથા	છેડુ યથા	"	૨૬	વાળી	વાળી
"	૧૬	—	નાતિપૂર્વક	"	૨૮	મેશ્વર	મેશ્વર

સર્વધર્મ પ્રાર્થના

(શિખરિણી વૃત.)

અહિંસાની મૂર્તિ પ્રથમ રસ સિંધુ અધિપતી,
અગ્નીની ધારાઓ રગરગ ઝમે પ્રેમ જરણી;
તપસ્વી તેજસ્વી પરમપદ પામી જગતને,
તમે પ્રેર્યું વંદુ પંર પ્રભુ મહાવીર તમને.—૧

ચતુર્થાંશી માર્ગે પ્રગતિ કરી નિર્વાણ પથને,
અતાલ્યો વંદુ છું જગપ્રિય સ્વયં છુદ્ધ તમને;
કરી ધર્મકાન્તિ સભર જગને જાગૃત કરે,
બની વિશ્વપ્રેમી નમન કરું એવા પુરુષને.—૨

સુસત્યો, વેદોનાં શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણોપનિષદે,
રહેલાં સન્માનું હૃદયથી વગી દર્શન છએ;
ગીતામાતા ગોદે સૂધ જઈ પીઠે તત્ત્વ દ્વધને,
પચાવીને રાખું કરુણ રસ સમાયણ તુને.—૩

ક્ષમા સિંધુ ખ્યાસ ઇશુ ઉર તને વંદન કરું,
દુઢહાસ નેકીના રહમ દિલ મોહમદ સ્મરું;
અશે દવી તારી પુનિત જરથુષ્ટ્ર પ્રતિકૃતિ,
નિહાળી હૈયામાં વિભવરસ ઉર્મિ રમી જતી.—૪

વિશ્વવત્સલ સંઘનું કાવ્ય

(સવૈયા એકત્રીસા)

ધર્મ અમારો એજ માત્ર એ સર્વધર્મ એવા કરવી,
ધ્યેય અમારું છે વત્સલતા વિશ્વમતી એને ભરવી;
સકલ જગતની બની જનેતા વત્સલતા સદુમાં રેડું,
એજ ભાવનાના અનુયાયી બનવાનું સદુને તેડું.—૧

નિયમોકી નેમ તૂડી, ધર્મોકા હેમ તૂડી;
 યોગોકા પ્રેમ એક તૂડી તૂડી.
 સંતોકા સત તૂડી, ભક્તોકી ગત તૂડી;
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 શક્તિકા સાર તૂડી, સૃષ્ટિ આધાર તૂડી;
 હૃદયકા હાર એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 નદી પ્રવાહ તૂડી, વહ્નિકા દાહ તૂડી;
 ઉર્વિકા રાહ એક તૂડી તૂડી.
 વાયુકા સ્પર્શ તૂડી, યજ્ઞોકા સ્પંદ તૂડી;
 શુભોંકી ગંધ એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 ગગન ઉઘોત તૂડી, જીવનકી જ્યોત તૂડી;
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 દેહીમેં પ્રાન તૂડી, રનેહીમેં સ્થાન તૂડી;
 સગમેં સમાન મૈયા તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડી તૂડી.
 બાલકકી માત તૂડી, સાધકકા સાથ તૂડો,
 ॐ સન્મુદાનાથ એક તૂડી તૂડી.
 તૂડી તૂડી મૈયા તૂડો તૂડી.

ॐ મૈયા

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ સહાયક સમિતિ

નામ:—આ સહાયક સમિતિનું નામ “વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ સહાયકસમિતિ”

રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉદ્દેશ:—શ્રી “વિશ્વવાત્સલ્ય સંઘ”ની ભાવનાનો પ્રચાર કરવો.

સ્થળ:—આ કાર્ય અગેનું મુખ્ય સ્થળ અમદાવાદ રહેશે.

મુખ્ય દોરવણી આપનાર:—આ આશ્રયે કાર્ય ચુનિશ્રી “સંતબાલજી”ની દોરવણી નીચે રહેશે.

॥ ૐ મૈયા ॥

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ.

‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ લેખિત માસિકનું પ્રોત્સાહક નિમિત્ત પ્રિય હાદુબાઈ છે. ‘મૈયા’ વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગનું પ્રોત્સાહક નિમિત્ત પ્રિય જ્યંત છે. આપ બાલ નળકંઠના કંપન પાછળ જે દૃષ્ટિ રાખી રહ્યા છો, તે દૃષ્ટિના સંકલનાબદ્ધ વિચારો અમને જણાવો. ‘તો અમો જાતે’ દૃષ્ટિમૂલક થઈએ. ‘મુખ્ય મૂલ્ય’ તો એ છે કે, અમોને ખીજાઓ પૂછે સારે સ્પષ્ટ શું કહેવું? આ ભાવનાને લગતી વાત એમણે કહી અને હું એ મૂલ્યવલ્લુ કળી શક્યો. ‘મેં’ હા બણી, હાદુભાઈને આ વાત ગમી. ‘તેઓ તો આ અગાઉજ’ એમ કહ્યા કરતા હતા “આપ થોડો વખત સ્થિર નિવાસ કરી ગાડી પાટા પર ચઢાવી આપો” હું કહેતો ‘અને હજી કહું છું’ એ સમય પાક્યો નથી, પણ આ રીતે એમની વાતનું મંગલાચરણ એમને લાગ્યું એટલે તેઓ ખુશ ખુશ થયા. પ્રિય ઉત્તમલાલ ‘વગેરેને પણ ભાવતું વેલે જત વ્યું એમ થયું. પ્રિય સાધકના ઉપનામથી જેને હું સમોધું છું તે ઉત્તમલાલ સમૌન એકાંતવાસ વેળાના ખરેખર ચિંતનસામગ્રીના પ્રોત્સાહક નિમિત્ત છે. તેઓ માને છે “ઉત્તમલાલને એમથી કંઈ મળ્યું છે” પણ ખરે તો એમના નિમિત્તે જ એ સાદિત્ય જન્મ્યું છે. ધ્યાનના લખાણના પણ તેઓ અને તેમના મિત્રોજ ઉત્પાદકનિમિત્ત છે. ‘મુંબઈના ગમન બાદ એટલે લગભગ સં. ૧૯૯૧થી, આજ પર્વત તેઓ એક અજોડ નિઃશ્યાન ચતક તરીકે મારા વિચારોના સંગ્રહક અને પિપાસુ રહ્યા ક્યાં છે. ‘જ્યંત પડયા’ એમના મિત્ર છે, એમનો વિશ્વવાત્સલ્ય લેખિત માસિકથી માંડીને ઠેક આ વર્ષનાં નાનામાં નાનાં ખેડાં લગી ચિત્રકળાકાર તરીકે- સુશોભનકાર તરીકે-ઉલ્લેખનીય રાખે છે.

આત્મજ્યોત અને વિશ્વવાત્સલ્યમાસિક.

આત્મજ્યોત પ્રથમ ત્રિમાસિક હતું અને પ્રિય બહુબાઈ તથા એમના મિત્રો અવાવતા હવે તે લાગે ગાળે પ્રગટ થઈ શકે છે. આજે વિશ્વવાત્સલ્ય લેખિત માસિક આવે છે. આ લેખિત માસિકને કોઈ છપાવેલું જોરા ઈચ્છે છે. પ્રિય જૂઠાભાઈ તરફથી ‘સાર્થકલેખકોર્ગ’ નકલોની સૂચના આપી છે. એક વાત નિશ્ચય છે કે લખાણેલા લખાણમાં જે શ્રમ અને શ્રમજન્ય સાચી જૂબ છે, તે જળવ ઈ રહે તેમાં એકંદરે બાલકાલ થોડો દેખાતો હોય તો પણ આંતરિક લાખ સરિશેષ છે અને તે ઈચ્છતાયોગ્ય છે. છતાં સર્વ નિરાશજનસુખ યદામાં ખાસ અંતરાય નહાય તો હાલ તુરત જૂઠાભાઈની સૂચના આપરવા યોગ્ય મને લાગે છે. x

હવે બકરાણા પસંદ કરવામાં મને વધી કરોજ લાગ્યો નહોતો એટલે મેં તે જ પસંદગી બહાર પાડી. આ વાત કેશુભાઈને ન ગમી. તેઓ તો છેવટ પર્યંત, ‘અચલેશ્વર મહાદેવ’ રચળો વધુ આગ્રહ કરતા રહ્યા. કાજાભાઈનો પણ આ દિશામાંજ આગ્રહ સારી પેઠે હતો.

‘અચલેશ્વર મહાદેવ’ નું રચણ સુરખી સ્ટેસનથી સાવ નજીક, ગુદી ગામથી પણ નજીક જેની આજુબાજુમાં ગામડાં આવી ગયાં છે. પાણી, હવા અને જ્યોતની ઘટ્ટા નૈઋત્તિક આદલાદ આપે તેવાં છે. કેશુભાઈની ગુદીમાં સારી લાગવગ અને ભાગીદારીવાળા દુકાન છે. ભાસ વિભાગનું આ રચણ છે, એટલે કાર્યક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ પાસે છે. અનેક રચણે જવાનો ભવ્ય માર્ગ છે. એ અને ખીજી દૃષ્ટિએ પણ અનુકૂળ જ ગણાય.

અરણેજ પણ લગભગ તેવું જ અલગત કુદરતી સૌંદર્ય ત્યાં “અચલેશ્વર” જેવું ન ગણાય પણ દિગ્ગજરતનગર તરીકે તેવું ઐતિહાસિક સ્થાન અને ત્યાંના શાંતિમાર્ષ દૂરની હોદ્દાને સમગ્રડો વર્ગનાં ભાઈ બેનોને ખૂબ મળી શકે ;

બકરાણામાં મંગલાચરણ

પરંતુ આ વર્ગનું મંગલાચરણ તો બકરાણામાં જ થયું અને તે મારે મન તો સંપૂર્ણ સફળ થયું ગણાય. ખીજી વેળાનું આમંત્રણ કેશુભાઈનું ઉપસા રચણનું ફરી તાલું આવી ઉભું છે પણ આગળનું તો આજથી શું કહેવાય ? x

સંપૂર્ણસફળતા કહી શકાય ?

બકરાણા ગામે છોડાભાઈ અને જ્યંત પ્રથમ ગયા કે તેજ વખતે બારે ઉત્સાહપૂર્વક જવાબ વાંચ્યો અને એવું જ એણે આવરી બતાવ્યું. બકરાણા ગામને જ્યંતે પૂછ્યા વિના પોતાનો બકરાણા રચળો જે નિરુત્સાહ બતાવેલો તે વિકલ્પ માટે મારે પાછળથી બકરાણામાં તા. ૨૫ મીની રાત્રે ટકોર કરવી પડેલી અને શિયાળમાં તેનો પત્ર નિરુત્સાહનો આવેલો ત્યારે એની ચિત્તની બબ્બથરિયતતા સામેલી. બકરાણાના આ વર્ગ સંબંધમાં જ્યંતના આગ્રહ કરતાં છેવટે તો મારેજ બકરાણાનો આગ્રહ એના પર લાદવો પડ્યો હતો. તે વાત આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. તે સૌને બધામાં રહે. ધોળકાથી જ બળદેવભાઈનો સાંઘ મળ્યાબાદ જ્યંતે એ હામ ભીડી હતી.

બકરાણા એક નવકંઠાનું ગામકું તે પરિચય બહારના આત્મદુકાને નવો નવો જ હતો. ઉનાળાની ધોમ ધોમ ચરમી અને જળીતી લૂ વચ્ચે એક તળાવને કિનારે છતાં કંતાનથી બંધાયેલા મંડપ, રત્નાગૃહ અને ભોજનાશ્રય વચ્ચે વર્ગનાં બેનો ભાઈએએ જે તાપાદિ સજ્જા છે. તે નોંધપાત્ર છે. મંડપ ઉપર થોડી કંતાન ઉપરાંત મોઢો હતી ખરી પણ તે કંકોર તાપમાં શા વિસાતમાં ? અહીં ઝાડોમાં પણ વરખાડાજ પ્રાંયઃ એટલે છાયા આસ તો મળે જ નહિ. બેનો માટે ગામમાં મક્કાનીની સગવડ હતી પણ તે દૂરી

કમિંજલાને આની અસર કંઈક પડી દેખાય છે. કેટલાક કમિંજલાવાસીઓનાં આવી પણ ગમા-કેટલાક અંધવાસીઓનાં આવી ગયા. નળકંદાને તથા લાંબા માનવીને (ખાસ કરીને બકરાણા, અને અંધવાસીનાં ધર ધર કરતાં) વર્ગનાં ભાઈ બેનોને થોડાં ઘણાં પરિચય થયો. નળકંદાના કાર્યકરોને પણ એમ મળ્યો. નળકંદાને પણ ઉડતી ઉડતી બકરાણા વર્ગની ભણી ચર્ચા, ઝોલપુર, દદ્દા, રેલવાસીઓનો સંપર્ક સધાયો. આમ અનેકકા, રૂપરૂ ગણાવી શકાય, તેવું એ બકરાણા વર્ગનું મંગલાચરણ મારી-દડિએ સંપૂર્ણ સફળ થયું કહેવાય.

બકરાણા વિષે.

બકરાણામાં જવા માટે જયંત, હોટુભાઈ વગેરે તા. ૨ ના રવાના થયા પણ હોટુભાઈને એમના મુરખી ભાઈશ્રીની માંદગીને નિમિત્તે જતું પડ્યું અને એ બિમાર ભાઈશ્રીનું અવસાન થયું એટલે તેઓનું રોકાણ થઈ ગયું. તેઓ તથા કાદામિન વર્ગના હોલ્લા દિવસોમાંજ આવી શક્યાં. બચુભાઈ સકુટુંબ તા. ૭ ની આસપાસ આવ્યા. મુંબઈવાસીઓ માટે આ રથળ અગાઉ કહ્યું તેવું કશું જ હતું. હીરાભાઈ તથા તેમનાં ધર્મપત્ની એકાદ એ દહાડા આઠી રજાં તે દરમ્યાન જ મુંબઈવાસીઓને મોટર વગેરે દરેક રથળે અનુભવ થયો જ. તારાબેન વિશે કહેવાઈ ગયું છતાં બચુભાઈ તો છેવટ સુધી અને પછી પણ થોડું સામને કરીને પણ રોકાયા.

મુંબઈવિવરથાઅર્થે આવેલા વાડીભાઈને પણ કારણસર જતું પડ્યું નંદલાલભાઈ કંઈક મોડા જ થયા. જયંતને પણ હોજદાર વગેરે મોટરમાં આવીને લઈ ગયા. આ ઘટનાએ હીક હીક ચક્રવાર, જગાડેડી. વાત એમ હતી કે વિરમગામ ટ્રેઈનમાં ટપાલ લંટના સંબંધમાં કોઈ જયંતનું નામ ગમે ત્યાંથી પોલીસને મળ્યું હોય, પણ તેણે બકરાણાના આ જયંતને (એકે માનવેર ?) ઉદાસી, વળતે દહાડે રજા આપવી પડી પછી તો જયંત પડ્યાને પણ (એળખાણ અથાથ ચૂકી છે તે) લાં પોલીસ લઈ ગઈ. જડતી લઈ હોડી મૂક્યા. ખરેખર, જાણે જયંત નામ પર જ આ તવાઈ હોય ! આ પોલીસ ભાઈઓને કોઈ ખરે જ આવી, બાબતમાં પૂછે છે કે કેમ ? એ સવાલ જ છે !

બકરાણા, બળદેવભાઈ તો તા. ૧૩ મીના જ આવ્યા. આમ બકરાણામાં મુંબઈની વ્યવસ્થા છેક, હોલ્લા દહાડાઓમાં ચર્ચા અને મુંબઈની પ્રજ્વળતા તો વર્ગ થયું થયા પછી જ થઈ ગણાય. વચ્ચે વચ્ચે પણ પવનનાં ઝાપટાંને લીધે કંતાન અને વાંસડાઓની ખબર સારી પેઠે લઈ લેવાતી, એટલે આ કામ તો રહ્યા જ કરતું.

વર્ગયોજનામાં જયંત અને હોટુભાઈ બન્ને વ્યવસ્થાપકો હતા. નંદલાલભાઈ વર્ગયોજનાના મંત્રીશ્રી હતા વર્ગ ચાલુ થયા બાદ મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી બળદેવભાઈ નિમણાયા હતા. જયંત તો હવે વસ્તુ-મેળવરી તથા બીજાં ઉપલક્ષ્યોમાં રોકાયેલ રહેતા. કાર્યક્રમો ગોઠવવામાં તથા અન્ય ક્ષયોનો અમલ કરવા કરાવવામાં તેમની તત્પરતા રહેતી.

ત્યાર પછી વર્ગનું પ્રથમ પ્રવચન શરૂ થયું. ' પૂવ મહેનો પરિહાર ' એ એનો વિષય હતો.

પસ દેવે પાછીની સામાન્ય વિગતો કાર્યક્રમના ખરડાઓ પરથી જ જાણી. સવારના પ્રાર્થના પછી પ્રાયઃ પ્રાસંગિક કહેવાતું બેરના કવચિત્ કવચિત્ અગ્રતરી રહેતી.

મીરાંબેન, અદેસિંગભાઈ, જ્યંત પંડ્યા, રણુછોડભાઈ, સમરતબહેન, નંદલાલભાઈ, નાનચંદભાઈ, અમલસિંહભાઈ, ભાઈલાલભાઈ, દામોદરભાઈ, દેવેન્દ્રબાળા. વગેરેનાં ધૂન બાજનો દુહાને ભગતો સમય કાર્યક્રમ રખાયો હતો.

શ્રી રવિશંકરભાઈ, છોટાભાઈ, ભૂડાભાઈ, મણિબેન, કાશીબેન, માધવજીભાઈ, રવુભાભાઈ વગેરેના અનુભવ અને પ્રવચન વગેરે રખાયાં હતાં. રાત્રે એકદમ બેનોના ગરબા ગોઠવાયા હતા તેમાં મીરાંબેન ગોપીચંદ ભરધરીનો વૈરાગ્ય ત્રેરક ગરબો ઉચ્ચાર્યો હતો, દેવીબેને સમાજલક્ષી ગરબાઓ કહ્યા હતા. સમરતબેને પણ રાસડા ગાયા હતા.

એકદા બકરાજાગામના ભજનિકાએ ભજનો તથા રાસની ધૂન મચાવી હતી. આ રાસમાં રણુછોડભાઈ, અદેસિંગભાઈ, સુરાભાઈ વગેરે પણ બોડાયા હતા. એકદા દામોદરભાઈએ કુરાને શરદિની આખાત પણ ઉચ્ચારી હતી.

એક વેળા અંત્યાશ્રીનો કાર્યક્રમ રખાયો હતો અને તેમાં બેનો ભાઈઓએ રસ લીધો હતો. એકદા રવુભાભાઈના ગણિતપ્રયોગો રખાયા હતા. તેમાં એમણે થોડીજ મિનિટમાં જ આંકડાના ગુણાકાર અને એક લઘુગાકાર તૈયાર કરી આપ્યા હતા. સ્મૃતિ ખૂબ ક્ષેત્ર ગણાય. ગામડામાં પણ આવા સ્મૃતિકારો હોય જ છે. લઘુરતના લઘુધરતા:

બે રાત્રિઓ મી રવિશંકરભાઈના પ્રવચનો થયાં હતાં. બાઈની રાત્રિઓનાં પ્રવચનો મારે જ કરવાનાં આભ્યાં હતાં. પ્રાયઃ દિવસના પ્રવચનનો બે વિષયહોય તે વિષયને જનસમૂહની દૃષ્ટિ સામે રાખી હળવો કરી વાર્તા કલાહરણાદિ વાટે રાત્રે કહેવાતો. સાઃ બેસી જવાને કારણે એક રાત્રિ પ્રવચન ખાલી બચેલું તે રાત્રે કવિએ થોડીક કાવ્યવાનગી અને બીજાનાં ભજન એક રખાવું હતું. એક છેલ્લા યુગવાર તા. ૨૪-૫-૪૫ ની રાત્રે તો દૃષ્ટિ આંધિ કારણે પ્રાર્થના એકાંત બેવીજ થઇ ગયું અને બીજો રાત્રિ કાર્યક્રમ તે રાત્રે બંધ રહ્યો હતો.

કેટલાંક રાત્રિ પ્રવચનો ગામમાં થતાં, કેટલાંક સભાગૃહમાં થતાં. સભાગૃહનો રાત્રિકાર્યક્રમ હોય સારે ઠું સભાગૃહથી થોડે દૂર બોજનાલયને ભગતી પરબડીમાં ઉપર નિવાસ કરતો અને એમ થાય તો પ્રભાત-પ્રાર્થના સભાગૃહમાં થતી. ગામમાં રાત્રિ વાસ હોય તો ગામમાં થતી.

ગામનાં ભાઈ બેનો વિશ્વવલ્લભ ચિંતક વર્ગનાં પ્રવચનો અને બીજા કાર્યક્રમમાં સવાર સાંજ અને રાત્રે પણ રસ લેતાં. ખાસ કરીને બકરાજાના રવુભાભાઈ અને તેના પ્રેમી જનોએ લગભગ આદિથી અંતભગી પ્રત્યેક વર્ષકાર્ય વગેરેમાં પૂરેપૂરો રસ લીધો છે તેમ કહી શકાય.

વિષય નામે નીચે મુજબ	સમય નંબર	વિષય નંબર
પૂર્વગ્રહોનો પરિહાર	૧	૧
માનવ ધર્મ	૨	૨
વિશ્વવત્સલ સંઘ	૩	૩
સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન	૪	૪
ભાત્ર નળકંઠા પ્રયોગ	૫	૫
વિશ્વવત્સલ્ય	૬	૬
સત્ય શ્રદ્ધા		૭
સર્વધર્મ સેવા	૭	૮
દ્વિમાપના	૮	૯
નિંદ-સ્તુતિ પરિહાર	૯	૧૦
અદ્યયર્થ	૧૦	૧૧
વિશ્વપા ત્યાગ	૧૧	૧૨
માનવાન શયન વિવેક	૧૨	૧૩
વ્યસન ત્યાગ	૧૩	૧૪
માસિકી હકક અર્પણ	૧૪	૧૫
" "	૧૫	
વ્યવસાય અર્પણ-વ્યાજ ત્યાગ	૧૬	૧૬
શત્રિ ભોજન ત્યાગ	૧૭	૧૭

પ્રવચનોની સંકલના

આ બધા પ્રવચનો સર્ગજ કંઠોગ્રહ હો અને તે આ રીતે છે.

[૧] પૂર્વગ્રહોનો પરિહાર એટલે ધર્મને નામે બેઠેલી મનની પકડે તમ્બી. તે તબ્બા વિના આ નવો સંઘ અને તેના વિચારો સમગ્ર ન શકાય, આચરી ન શકાય.

[૨] સંઘ અને તેના વિચારોની પાતતા માટે “ માનવ ” શબ્દ જોઈએ.

[૩] ૫મી વિશ્વવત્સલ-સંઘની યોજના વગેરે આ-સંઘનો ધર્મ એવો જ છે જેમાં વિવેકપૂર્વક :૧૧૬ ક્ષેત્રો સામે વળગે છે.

તે પૂર્ણ કરેલાં, અને “ યૌવન ” માં પણ વિસ્તાર થયાવકરે એ જાતનું લખાયું છે. આ વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગને નિમિત્તે એ વિસ્તાર ચિંતવાયો છે, કહેવાયો છે. અને આ લખાણરૂપે બહાર પડે છે.

તોંકે “ યૌવન ” નું વાંચન આ સાથે મેઝવી કેટલુંક લખાણ અને લાવ તેમાંના પણ લઈ, આ લખાણ પ્રાયઃ થયું છે. છતાં આ લખાણના વાંચકોને “ યૌવન ” આની સાથે જોઈ જવા લગામણ છે:

‘ વ્યવસાય મર્યાદા અથવા બાજ ત્યાગ ’ એમાંથી - એકજ વ્રત પસંદ કરવાનું “ યૌવન ” માં રાખેલું. એટલે લાં “ વ્યવસાય મર્યાદા ” વ્રત ને પ્રાયઃ “ માત્રિપ્રી દક્ષ મર્યાદા વ્રત રખું છે. પણ અહીં તો ‘ વ્યવસાય મર્યાદા ’ અને “ બાજ ત્યાગ ” બન્ને વિષય લીધા છે. એ એક વ્રતના બે ટુકડા રૂપે સમજવાના છે. કારણ કે આપણા પ્રથમવ્રત-લોકમાં “ વ્યવસાય મર્યાદા ” છે, બાજ ત્યાગ નથી. ‘ વિશ્વવાત્સલ્ય સંધ ’ ના કાવ્યમાં પણ તે નથી “ યૌવનમાં ” છે. એ કહ્યું. આ વ્રત ધરનામ મર્મમાંથી લીધું છે અને તે જરૂરી છે, આજે જરૂરી છે.

આર વિષયો વિષે.

‘ સમાજમાં ધર્મનું રથાન. ’ “ માનવધર્મ, ” એ બે વિષયો વિષે વધુ જાણવા માટે ભાઈ જયમુખનાલ વક્રીએ આ વખતનાં અમદાવાદ લખેલાં પ્રવચનો જોતાં થટે. આ બન્નેમાં એક બીજા વચ્ચે પુનરુક્તિનો સંભવ છે જ, છતાં કેટલીક બન્ને વચ્ચે નવીનતાઓ પણ છે જ, માટે બન્ને વાંચવાની બલામણુ કડું છું.

“ ભાલનગકંઠા પ્રયોગ ” એ વિષય અંગે મેં લખાણમાં જ ખુલાસો કર્યો છે. છતાં વધુ જોવા ઇચ્છનારને અહીં ફરી બલામણુ કડું છું. નવકંઠા નિર્દેશન, છપાયેલા હોવાયો, તથા નગકંઠા ભાલ અંગેનું બીજું સાહિત્ય જોવું.

“ વિશ્વવાત્સલ્ય સંધ ” તથા “ વિશ્વવાત્સલ્ય ” અંગે વધુ જાણવા ઇચ્છનારે “ યૌવન ” ઉપરાંત “ વિશ્વવાત્સલ્ય ” લેખિત માસિકનો આને અંગેનોજ એક ખાસ લેખ જોવો.

કાર્યક્રમ અને પ્રવચનના સુદ્ધાઓ

આ બધાં પ્રવચનો વિગેરેના તથા બીજા કાર્યક્રમ આ સાથેના દૈનિક કાર્યક્રમની યાદી પરથી જાણી રહેશે. તેમાં નામોના પણ ઉલ્લેખ છે. તે યાદીઓ હાથેનાં આગળે દિવસેજ જાહેર થઈ જતી. અને ખેડપર ચડાવવામાં આવતી. “ વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ ” ને લગતા પ્રવચનોના સુદ્ધાઓ પણ આગળે દિવસે જ ખેડપર ચડી જતા. અને તે કાયમ સળંગ રીતે રહેતા. એટલે નવા આગતુક જિજ્ઞાસુને અગાડિ શું કહેવાયું ? તેનો ખ્યાલ આવે, અને સંકલનાત્મકરીતે આણ વાતને સમજવામાં સરળતા પડે. આનો ઉપયોગ વર્ગના ભાષ્યોનેએ પણ સારી પેઠે કર્યો છે. હવે હું ઇતર પ્રવચનકારોનાં કથનનો સાર જાગ આપી છઉં.

એક ઉદાહરણમાં તેમણે કહ્યું. “એક લાઇએ કહ્યું, મોટર તો હોડા પીનાં પીનાંમાં ગાઉંના ગાઉં પહોંચાડે. ત્યારે એમણે એ લાઇને કહ્યું, મોટર તો ત્રણ દડાડે તમે કહ્યું તે ગામ પહોંચાડે, તેમણે કહ્યું શી રીતે ? એમણે કહ્યું આર આના કમાતાં ત્રણ દડાડા લાગે તે રીતે. આમ અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સમય માપતાં વધે તે દેખીતું છે. પણ જોને માનવતા હોય તે આ બધું લાંબું વિચારે વગેરે વાતો કરી.

વિશ્વનાત્સલ્ય ચિંતનના વિષય પર સલામતમાં બોલનાં તેમણે કહ્યું. દર્શન વિના ચિંતન ન હોઈ શકે. દર્શન એ શું ? મહાપુરુષોના દર્શન કરવા જઈએ છીએ. એમ કહીએ છીએ. દર્શન અને જોતું એ બેમાં ફેર છે. દર્શન એટલે અંતર ચક્ષુથી જોતું. નિશ્ચને આપણે આ રીતે જોતું જોઈએ. એમ જોઈએ તો વસ્તુ માત્ર પ્રાચી નથી જવાય. વનસ્પતિનો કેટલો ઉપકાર ? ગાયનો કેટલો ઉપકાર ? મધમાખીનો કેટલો ઉપકાર ? મધમાખી વિશેના સતીશયંદ્ર બોઝની સાથેનો પોતાનો અનુભવ-વર્ણવો. અને મધમાખીનું કુટુંબ એ એનું કુટુંબ થઈ પડ્યું. પછી તે દુઃખ કેમ આપી શકે ? વિરમગામના કપાસના અભ્યાસીની તમન્ના કહી. તેમ આપણે પ્રાચી માત્રને જો કૌટુંબિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો દુહવી કેમ સહીએ ? પૃથ્વી માતા છે, સૂર્ય પિતા છે, તે કેવી રીતે ? એ સુદર રીતે પૃથકરણ કરીને સમજવી કહેલું.

સૈન ત્યક્તેન મુંજીયા એ પર બોલતાં એકદમ તેમણે કહ્યું. પરિગ્રહ બાધક નથી, પણ પરિગ્રહની સમના બાધક છે. તળાવ જેવા બનો તો ‘શ્રીમાન’ જ છે. તેમણે સૌનગદ વ્યારાના જંગલમાં બીલની મુલાકાતનો પ્રસંગ આપી, એમ પણ બતાવેલું કે, એણે દુષ્કાળને વખતે શણે ન સંધરણ એ કુદરતી રીતે જ પાળેલું. ને સૈને મદદ કરેલી. લોકોએ માન આપ્યું ત્યારે કહે મારાથી માન કેમ લેવાય ? એ શું બાધક કયું ? આટલી નિરૂહના ! વળી તેના પિતાએ કહેલું કે દારુ સારો નથી પણ તું પીને, છતાં તેણે દારુ છોડ્યો. કારણકે દારુ સારો નથી, એ પિતૃ વચન એણે માથે ચઢાવ્યું. પીતાએ પીને એમ એટલા માટે કહેલું કે મને દુઃખ ન લાગે. આજે અર્થ પણ એ સમજીએ. આ ઉપરથી બીલમાં પણ કુદરતી માનવતા, પિતાપુત્રનો સ્નેહસંબંધ અને ઉંડી સમજ કેટલી હોય છે તે સમજી શકાય છે.

દૃષ્ટિ વિના ખીમને બોગરૂપ કેમ બનીએ છીએ ? એ પર તેમણે પાટણની એક વાત કરી. કે એક લાઈ યંત્ર લાવેલો, તેથી તે કોમની આર્થિકતા તૃપ્તાં તે કોમે તેને નાત બહાર કર્યો. પણ પાછા પોતે જો કાપડ વાપરતા હતા તે ખીમને કેમ બોગરૂપ બને છે, તેનું વિચારું નહોતું. કારણકે તે પોતે પણ વિદેશી વાપરતા હતા. લાંબી દૃષ્ટિ ન હોતી. “કાપડ ઘણું સારું” પણ સારું છે તો પછી તે કેમ વિસાવતી પડેયું ? મતઘન કે આ બધું દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચારું હોતું નથી. પ્રભુનો પ્રસાદ માનીને એકેએક યોગ વાપરવી જોઈએ. પોતપોતાના કર્મમાં ખેડૂત વગેરે સૌએ પ્રસન્નતા પૂર્વક કોઈ આપતું જોઈએ.

એક રાત્રિએ સત્યનારાયણની કથા એટલે સત્યના મહિમાની કથા, અને તેના પાત્રોમાં કોઈએ લાલચથી સત્ય છોડ્યું, કોઈએ મર્યાદા છોડ્યું. કોઈએ લાલચી પકડ્યું, કોઈએ નિસ્વાર્થતાથી પકડ્યું, એમ

છાતુભાઈનું મારા અંતરમાં અદ્ભુત રથાન હતું. પરંતુ એમાં એક આઘાત પડેલો. હવેએ ક્રમે ક્રમે પૂરાતો જાય છે. મેં એમને ખૂબ પૂછ્યા છે. એનું મને કોઈવાર દુઃખ થાય છે. પણ હું નિરુપાય હતો, એમ મનવાળું છે. તેમની નમ્રતા, કોઈને માટે કંઈક કરી છૂટવાની જ્ઞાતિ, કાર્ય કૌશલ, ક્ષિણના પાણીની જેમ સૌ સાથે ભળી જવાનો સ્વભાવ, આદિ ગુણો ભારે આકર્ષક છે. આજ કરતાં વધુ દૃઢ રીતે સિદ્ધાંતને વળંગી રહેવાની દૃઢતા, અને બીજાં જે દીકરાપણું તેઓને સમજાયું છે, તે ટાળવા તેઓ યત્નશીલ છે. તેમાં તેઓ પૂર્ણ સફળતા મેળવે, એટલે છાતુભાઈ ખરેખર આજના કરતાં કયાંય વધુ મોટાભાઈ બની શકશે.

છાતુભાઈએ વૈસાક સુદી ૫ થી કુટુંબ સાથેનો પોતાનો હવેનો સંબંધ છોડી, (તેમાં અમુક ખાસ કારણ પૂરતી છૂટ ખરી) તેઓ આજના જગતના વાનપ્રસ્થાશ્રમ ભણી કદમ ભરવા તત્પર થયા છે. તેઓ સાણ્દમાં હાલ કામ કરવા છાડે છે. વગેરે વાત કહેવાઈ છે. તેમના મનનો સુંદર દિશાનો મેગ પાર પડે અને તેઓ પ્રતિદિન ઉચ્ચને ઉચ્ચ જૂમિકા તરફ પ્રયાણ કરે !

છાતુભાઈના સામાજિક અનુભવો.

છાતુભાઈને એક દિવસ સામાજિક અનુભવો કહેવા માટે કહેલું. તે જણાવતાં તેમણે કહ્યું કે, " આજનાં દુઃખો પૈકીનાં સમગ્ર બારઆની દુઃખ તો સામાજિક છે " બાકીનાં ચારઆની ભલે આજની સરકારને ફાળે હોય, અને તેઓએ કુશિલ્લોનો ખ્યાલ આપ્યો હશે. ખાસ કરીને તાત્કાલિક પોતાના વડિલપણોને અવસાનનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો હતો. અને ઉજવણી રૂપે આખા કુટુંબે એ ઉજવી મરણો હતો. મતલબ કે એક માણસ જે દૃઢ હોય તો, લોકો કુશિલ્લો સાથે થવા તૈયાર જ છે. માત્ર એ દિશામાં પૂરતી તૈયારી બેઠાંએ વગેરે કહ્યું હતું.

માધવજીભાઈ

માધવજીભાઈ લાલ નગકંઠો જલ સદાચક્ર ફેંક સંસ્થાના કાર્યસલાહકારક વિભાગના સભ્ય છે. ધીમધીમ તાપ વગેરે કષ્ટને ન ગળ્યકારતાં, મારી ઈચ્છાનુસાર તેઓ કોલેજપુર, કમ્પાસપુર, ધોળી, વખતપુર તરફ જઈને તાત્કાલિકમાં આવ્યા હતા. તેમણે લાવના અનુભવોમાં, ધોળીમાં પોતાના ગાળેલા વીંડામાં બહુ ઓછું પાણી નીકળે અને ચોટી કરવી પડે ! જળો તળાવમાં મેળો લાગ્યો હોય ! એ દુષ્કર્યવાક બીના વર્ણવી હતી. અને એક બાઈએ કોઈના વીરગ્રનું પાણી લેતાં, તેને લીધે કેવી લડાઇ થયેલી, અને છેવટે એ પાણી પાકું રેતું પડ્યું, વગેરે વાત કહી હતી. ઉપરાંત તેમણે કહેલું, પ્રથમ તો એમના પિતાજી સત્તાપ્રદની લડનમાં રસ લેતા પણ અમને રસ નહોતો. છેવટે રંગ લાગ્યો. કાંતતા થયા ત્યાર પછી મારો પરિચય થયો. અને હવે આ દિશામાં પ્રેરાયા છે. અને આ કાર્યમાં એમને રસ છે. આ ભાઈની આ દિશાની સેવાનો ઉદ્દેશ વિશ્વવાત્સલ્ય માસિકમાં અપાયો જ છે.

મહિબેનના અનુભવો

મહિબેનને બાળપણથી જ એટલે ૧૭-૧૪ વર્ષની ઉંમરે વૈધ્ય પ્રાપ્ત થયું અને સદ્ભાગ્યે માતાપિતા સહકાર જૂથ સુંદર મળ્યા. વડોદરા સ્ટેટમાં લણીને તેમણે ૧૮ મે વર્ષેથી શિક્ષણખાતાની નોકરી લીધી. શિક્ષણ ખાતામાં જોડાયા પછી કેટલાક નિયમોમાં, સ્વમાનને લગતા તેમણે ફેરફારો કરાવ્યા. દેહગામમાં તેમને ત્યાંના વાતાવરણનો સુંદર અનુભવ થયો.

શિક્ષક વિશે તેમનો અભિપ્રાય એવો છે કે તેઓને, પોતાની જવાબદારીનું જ્ઞાન આગેજ હોય છે. મતભેદ કે શિક્ષકો વિષેનો તેમનો કડવો અનુભવ છે.

આ વખતે વિળપુરમાં તેમને હોળી વખતે બહુજ કંડવો અનુભવ થયો. એ આપણી સામાજિક દુર્દશા અને અસંસ્કારિતાના પ્રતિક સમો છે. માત્ર મહિબેનનો જ નહિ, પણ લગભગ અનેકનો આવી અનુભવ હતો. આવા પવિત્ર તહેવારને ગિભિરસરિને ઉજવાતો અટકાવવા માટે મહાન અર્થિક ક્રાંતિકારક સેવકોની ભારે જરૂર છે. આ વખતે સદ્ભાગ્યે નાનચંદ્રમાર્ષિ વગેરે એ ધોલેરામાં કીકીક જહેમત ઉઠાવી હતી. આ ઉદ્દેશ્ય-વિકિત્તસમ્ય ભાસિકમાં આવી ચૂક્યો છે.

મહિબેનને આશ્રમવાસીઓનો પરિચય વીળપુરથી જ થયો. હરિભાઈ (જયંતના મિત્ર) અને પછી જયંતનો અનુભવ થયો.

મહિબેનનું અંતઃકરણ સેવાક્ષેત્રથી જૂથું છે. તેમના એક ભાઈ સત્યાગ્રહની ક્ષત્રમાં શહીદ થયા છે. તે ભાઈના પત્ની અને બાળકને તેઓ જતનપૂર્વક સાથેજ રાખે છે. તેમણે શિક્ષિકા તરીકે સાડું સ્થાન મેળવ્યું છે. કુટુંબ ખરા અર્થમાં ખાનદાન છે. સેવાક્ષેત્રની જૂથને લીધે આ ક્ષેત્ર લણી ખેંચાય છે. તે વિષેનો ઉદ્દેશ્ય ઔપકાસ્યસમિરિ અંગે આવી ગયો છે. હવે તેઓ યોગ્ય દલાડામાં તેમના વડીલ માતાની સલાહ લઈ નિધવ કરશે. એમનામાં સ્વયં તત્કાળનિર્ણયકારી શક્તિ ઓછી જણાય છે. કાઠને ખોળાપ ન ગતું પણ ખોળે ઓછો કરવો, એવી સુરેખ દષ્ટિ દેખાય છે. એ સુચિત્ત છે. એટલે લવિષ્યે જનસેવામાં અને આત્મોત્તરિમાં, આજ કરતાં વધુ ઉપકારક થવા સંભવ છે.

મીરાંબેન

મીરાંબેનનું મૂળાગ્ર મૂળાબેન. તેઓનું નામ મીરાંબેન તો અજમેરાજ્યેજ રાખ્યું, અને ખરેખર તેમનાં બાળપૂત તેઓ જ્યારે એકાગ્રતાપૂર્વક બોલે, ત્યારે મીરાંની નાનકડી આદતિનોજ વણાને અનુભવ થયો હતો.

તેઓ બાળપણથી વિધવા થયાં. પછી સિંદ્ધત્ર સાસુ પણ ગયાં. માતાજી છે. બેનો છે. સૌની તરફ સદાનુમતિ કુદસ્તી થાય, તેવું તેમનું બાળકવત્તવર્તન છે. બાવલાના ચાતુર્માસથી તેઓ પરિચયમાં આવી. તેમણે પોતાની વાત પોતાનાજ લખાણમાં કરી છે. જે કદમ્બ આ સાથેજ વાયકોને ખેંચા મળશે.

જ્યંત પ્રત્યે બકરાણા.

જ્યંત પ્રત્યે બકરાણાનો સ્નેહ ખૂબ જ ભીયો. આ પ્રસંગથી, તો-બકરાણાનો આદર (મારી દ્રષ્ટિએ હોવા ધરે તે ઉપરાંત) જન્મ્યો. તેમનાં કટુબિહોને પણ આ મત અને આ પ્રસંગથી ખૂબ સદ્ભાવ બળ્યો. માલુમ પડ્યો. દેવીબેનની પણ સારી છાપ પડી. એકબાઈ કહે “દેવી એ તો નામ સાર્યક જ છે.”

વર્ગની વ્યવસ્થા અંગે.

વર્ગની વ્યવસ્થામાં મંત્રીજી નંદલાલભાઈની જાતમહેનતભરી ચૂસેચા ખાસ ઉલ્લેખ પાત્ર છે. અને વિશ્વત્રાંસર્યે ચિંતકર્મનાં સભ્યોએ પણ તેની કદર હેયે લીધી લાગે છે. બકરાણાઈએ પોતાનું કાર્ય અદા કર્યું છે. (તેમણે પોતાનાં લેખમાં કહ્યું છે તેમ હવે નજરકાંઠાને ઓછું લાઇ ને વધુ જ આપે !)

લેખન કાર્ય અંગે બકરાણાઈ અને જ્યંત પ્રત્યે ખાસ રોકાયેલા. પણ તેઓ તત્કાળ પ્રવચન તૈયાર નહોતા કરી શક્યાં, પાછળથી હું જોઇ ગયો છું. બકરાણાઈ તો ચિરપરિચિત એટલે તેઓ તો થોડું દાકિ તે પણ લખી શકે. જ્યંતપ્રત્યે પ્રવચન ઋષવામાં એકંદરે ખૂબ શક્તિ વાપરી છે. છતાં મેં વર્ણા પ્રવચનોમાં સુધારાવધારા કરીને લગભગ નવો ઘાટ આપ્યો છે. જો કે આને લીધે કદાચ પુનરુક્તિ દોષ ઉભો થયો હશે. પણ કોઈ વાત ન રહી જાય, તે તરફ વધુ ધ્યાન અપાતું છે. એટલે પુનરુક્તિ દોષ અભાવી શકાશે. વર્ગ અંગેનો આ લેખ પણ નંદલાલભાઈએ જે વર્ગ વર્ણન લખ્યું છે, તેમાંની કેટલીક ખામીઓની પુનરાશ્વિત્ત કરતો હશે, પણ વાચક સહી સેશે એવી અપેક્ષા રાખું છું.

રજીસ્ટ્રારભાઈનું સહાય કામ ઉલ્લેખપાત્ર લાગ્યું. ત્રિકમભાઈની કાળજી (અને સાણ્દવાસી બાણા-ભાઈની એમાં પૂર્ણિ પણ જૂઠી ન શકાય) ત્રિકમભાઈના પુત્ર જમનાભાઈ, ત્રિકમભાઈના સુપુત્ર શાંતિભાઈની જેમ, આ યુગલને પણ આ કાર્યમાં જોડાયેલા બેવા ઈચ્છીશું. તમા નંદલાલભાઈના મામા વાલીભાઈના આ મંડપ બંધન કાર્યને પણ કેમ વિચરાય ? મને જો વધુમાં વધુ સુદર અસર કરી હોય તો ડંકાની વ્યવસ્થાએ. નિયમિત વારા પ્રમાણે ડંકા વગાડવાનો અને ચોકીનો કાર્યક્રમ આખાદ રીતે પાર પડે. માત્ર સુવારની રાત્રિના તોફાન પછી જ તેમાં લંગાણ પડ્યું. આવે વખતે પણ મંડપની ચોકીમાં અદેસિંગભાઈ હતા.

જામનગરવાસી મગનભાઈ.

જામનગરવાસી મગનભાઈની બોજાનાલયમંત્રીની પસંદગી કરનાર ખરે જ પૂર્ણ અગુભની હશે ! (માત્ર થોડા હકોટા ? જો કે તેમના મંતવ્ય મુજબ કારણસરના હોય, પણ મારે તો તેને પણ લાગ્યું જ છે હોવા પડે !) એમણે સૌના મન સંપાદન કર્યાં, પોતાની ફરજ સંપૂર્ણ બજારી.

મગનભાઈ એટલે રોડભાઈના ચન્દોમાં હનુમંતલભા, મારે નિમિત્તે સ્વતંત્ર ખોપરે ઉભા રહેનાર-

વર્ગની પૂર્ણાર્ધિતિ

સામાના મૂળરમ્યે એટલે મંડપના સમાચરની જગ્યાએ આવી, પૂર્ણાર્ધિતિ તરીકે “ ધર્મ અમારો એક માત્ર એ ” સદુએ પ્રાર્થના કરી હતી અને વર્ગનું કાર્ય પૂર્ણ થયું હતું. સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે “ સતબ્રાહ્મ ”

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

સોમવારના કાર્યક્રમ

તા ૧૪-૫-૧૯૪૫

(૧) આત કામ	૧ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૨) „	૬૫ થી ૭	મતવિચાર
(૩) „	૮-૦	પારણાવિધિ
(૪) „	૯ થી ૧૧	મતવિચાર તથા વર્ગમા- આવેશ બાઈએનોનો પરિચય- અને સ્થળો વિગેરે
(૫) બપોરના	૩૫ થી ૪	વગમિશન
(૬) „	૪ થી ૪૫	વર્ગની ઉત્પત્તિ-વિષય
(૭) „	૪૫ થી ૬	પૂર્વમહોનો પરિહાર
(૮) રાત્રિના	૮૫ થી ૯૫	પ્રાર્થના
(૯) „	૯૫ થી ૧૦૫	પ્રવચન

(સામાન્ય જનતા અને વર્ગ
પ્રવચનને સમવિત કરતું)

પૂર્વમહોનો પરિહાર (પ્રવચન ૧ હું.)

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) પૂર્વમહો એટલે ૪ તેનો આહાર
- (૨) ધર્મને નામેની પાકે—તેમના દષ્ટાંતો
- (૩) કા તેમના ત્યાગની જાણના થા માટે ૪ નવી આવના માટે

* આ આખા લેખમાં જનતા જનતા કષ્ટો અને બીજા વિચારો મારી હશે ને સમજાવે લખાવેલી હોય
[ને ૬ થાય તેમના માર્ગ રમી જે જ્યાં] તેમાં ગુણવત્ત હોવાને સ્થાન છે
‘ સતમાલ ’

ધર્મને નામેની પકડા—તેમનાં દ્રશ્યોતે.

ઉદાહરણ :-એક જાત છે. Sex વોર્મ જાતીય જાતુ આ જાતની ખાસિયત ગોઠગપાવ જેવી છે. તેમાં પણ નર અને માદા હોય છે. તેમાંય માદા પોતાના જન્મ્યાની ખૂબ સંભાળ રાખે છે ને તેને માટે ખોરાક લાવે છે, પણ માગાની બદાર ચૂકે છે. એમ બદાર ચૂકીને ખત્યાં સધામત છે કે નહિ તે તપાસવા પ્રથમ અંદર જાય છે, અને પછીજ ખોરાક અંદર લઈ જઈ ખત્યાને આપે છે. એક વૈજ્ઞાનિકે આનો અખતરો કરી ભેયો. તે જે ખોરાક લાવીને બદાર ચૂકતું તે ખોરાક આ વૈજ્ઞાનિકે દૂર ફેંકી દેતો. તે પ્રાણી તો પ્રથમ પોતાનાં ખત્યાં સધામત છે કે નહિ તે અંદર આવીને તપાસતું, અને પછીજ ખોરાક ખાવા માટે અંદર લાવતું. ખોરાક દૂર હોય તો દેડમદોડ કરીને શોધી લેતું પણ પ્રથમજજ ખોરાક સાથે-લખને જાય, તો કાઢ ખોરાક ફેંકે નહિ તેમ જે આટા ન પડે પણ આવી રીતે વૈજ્ઞાનિકે ૧૦ વાર અખતરો કર્યા છતાં એજ સ્થિતિ રહી કારણકે એનાં સંસ્કારોની પરંપરાથી આવેલી પકડજ એ જાતની હતી. આપકવિ-દિરવ્યકશિષુ, રાવણ અને શિશુપાલ ત્રણેને એક વ્યક્તિ માનીને કહે છે 'સતીનુયોગિત પ્રકૃતિર્દિનિશ્ચયા' અર્થ :-જેમ તે સતી પોતાના પતિને વશકાર રહે છે તેમ આપણે આપણી પ્રકૃતિને—સંસ્કારોને પણ જન્માંતર સુધી વશકાર રહીએ છીએ. મનપણ કે સંસ્કારોને એવી રીતે પકડી રાખીએ છીએ, કે ઉદયમા ઉઠી શકતા નથી. જેમ દિરવ્યકશિષુએ પ્રભુ પ્રત્યે વેર રાખ્યું, તેમ રાવણે રામની સાથે અને શિશુપાલે કૃષ્ણની સાથે વેર રાખ્યું છે. પ્રાકૃતિક ગુણો જીવનની છે'તી થકી સુધી અને બીજા જન્મે પણ સાથેજ દેડમા આવે છે.

આપણે લાં દમણાં દમણા આલ્સંડર્વિનનું નામ કીક કીક જાણીતું થયું છે આલ્સંડર્વિનનાં દાદા શોધક જૂતિના હતા આથી તેનામાં પણ શોધકજૂતિના પ્રાકૃતિક ગુણો આવેના. તેને વિચાર થયો કે આ જગતમાં લાખો વર્ષ પૂર્વે પહેલા કયુ પ્રાણી હશે ? અને એની પ્રાણીશાસ્ત્રની શોધકજૂતિને કારણે તેણે શિદ્ધ કરી આપ્યું, કે માખાપના સંસ્કારો પુત્રમાં અવશ્ય આવે જ છે.

બીજો એક પોર્ટુગીઝ માણસ કે જર્નું નામ ઓગરટ વીઝમેન છે. તેણે એવી રીતે શોધ કરીને કહ્યું છે કે, માખાપના સંસ્કારો આવે છે અને નથી પણ આવતા, પરંતુ પૂરના સંસ્કારો તો આવે જ છે. જેમકે, તેણે એક નરમાદા ઉદરોની પૂછડી કાપીને પ્રયોગ કર્યો, તો પણ તેનું બચ્ચું પૂછડીરાણું જ જન્મ્યું. મતલબ કે કુદતી રીતે જ આ તેના સંસ્કારો લખને જ આવે છે આ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ પૂર્વનારો સંસ્કારો લખને જન્મે છે અને તેથી જ કહેવત પડી છે કે કુતરાની પૂછડી છ માસ સુધી ઘાટો તો પણ વાંકીને વાંકી જ રહે ટેવ પડી ટળતી નથી. લાંબુપી સાયો આલદ અને સાચુ સુખ તે અનુભવી શકતા નથી. આમાં પણ જમારે ધર્મને નામે કુસંસ્કારો પડે છે, ત્યારે તો ગમજ થાય છે ! આને કારણે મટે તો ખૂબ પુરુષાર્થ—સતત પ્રયત્ન કરવો-પડે ! કારણે તો જલદી-કાઠી-સકાય છે, પણ આ મનના સંસ્કારોની અસર અને તે પણ ધર્મને નામે પડેલા સંસ્કારોની અસર કાળાં માટે તો ખૂબ પુરુષાર્થની

-આસ્તિક ને બીજા બધા બંધે ધર્મનો ડગલો ન પહેર્યો હોય તો-મિથ્યાત્વી-દ્વાર લાગે છે. પરંતુ જો દિંદુબાઈ કે પારસીબાઈ ખુદા સહવાપરે તો તેને ખૂબ ગમે છે. પરંતુ તે જ વખતે બીજા સંદર્ભમાં બતાવે તો અગ્રિય લાગે છે.

જેનોમાં પણ એવું જ મનાય છે કે જશુસ્વામી પછી મોક્ષનાં દ્વાર બંધ થયાં છે. જો તે બોલવું હોય તો બીજી ચોવિસી કમંડેજ ચોલવું પડે છે. ધર્મના સંસ્કારો કેવી જાડિય રીતે પકડાયા છે ! જ્યાંસુધી પૂર્વગ્રહેનો પરિહાર થતો નથી ત્યાંસુધી આમાંથી છુટી-સડાવું નથી.

નિસસંકાપરતના અનુયાયીઓમાં પદાડી લોકોને પણ સામેલ કરેલ છે. તેમાં એક કુટુંબ એવી માટે છે કે તેઓ "એન. અને મરિયમ" એ બે મૂર્તિઓને કેદ કરે છે. કેમકે તે બે મૂર્તિઓ છુટી રહે તો મળી જાયને જ એકના સમાંવહાઈ જામીન આપે, અને દેડાવે. ફરીથી એ દિવસે પાછાં કેદ કરે ! આ લોકોને પૂછીએ કે કેમ બાઈ આલું મરણ થું છે ? તો તેના જવાબમાં તેઓ કહે છે કે "આને સે ચક્ષી આતી હે" કેવી પરાપૂર્વની ચાલી આવતી પરિપાટી !! અમુક વર્ગની એવી માન્યતા છે કે આમતો તે પ્રાણીને દેવ માને છે. ચરણામૃત વગેરે દ્રિયાઓ કરે છે. પરંતુ દેવ સાથે સંબંધ નિહાવે હોય તો તેનો જ ભક્ત કરવામાં આવે છે. અને એમ માને છે કે સ્વપર ઐતપ્રિય થઈએ છીએ. ધણીવાર તો શુદ્ધિશળી વર્ગ પણ એવા પ્રસંગે તેને જ અનુકૂળ બની જાય છે. નવાઈની તો એ વાત છે કે તે કેમકે કરીને છોડી શકતો નથી.

તેમના ત્યાગની ભાવના શા માટે ? નવી ભાવના શાટે.

આનો ફક્ત એક જ ઉપાય છે કે, પૂર્વગ્રહેનો પરિહાર કરવો જોઈએ. આ બધી ખાસીયતોનો ત્યાગ કર્યા પછી જ યોગ્ય ભૂમિકા તૈયાર થશે. જો નવો પાક ઉગાડવો હોય તો, ભૂમિને યોગ્ય કર્યા સિવાય બીજા વાલી શકાતાં નથી. અને પાક પણ સારો આવી શકતો નથી. તેમ જો આ પરાપૂર્વના સંસ્કારોનો ત્યાગ નહિ કરીએ તો આપણો ઉદાર-વિકાસ શક્ય નથી. નવીન ભાવનાને પોષવા જૂનીનો ત્યાગ કરવો જ પડે. બનેતો સાથે મેળ ન જ બેસે. એક આનમાં બે તલવાર ન જ રહી શકે. જૂનાને નવા વિચારો વચ્ચે ધર્મણુ ઉભું જ યાય છે. નવા વિચારોમાં વિવેક ન હોય તો ધણીવાર અનર્થ થઈ જાય છે.

ધર્મમાત્રનાં એ માગણીપર પ્રભાણ

જિન ભાષામાં સ્ત્રવિશુદ્ધિ કહે છે. એવરની વિશુદ્ધિ જેમ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે નવી-જૂની માન્યતાઓની સારી દ્રષ્ટિ મેળવીને, મનની વિશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. જેમ એવરમાં સાંડીઓ ઠાંટે છે, ખેડ-

ધર્મમાત્રનાં વધુ પ્રસંગ બાદ ઉદ્ધિષ્ટિબ્ધ અને અસ્થિયનો પ્રેમ પ્રસંગ બનેલો તેવી આની પાછળ કથના છે. નવાઈનામાંથી રહી જાય.

(જોઈએ મર્યાદા મિલ ૧)

વિચારું નથી. શા મટે આમ જનું તેના શ્રદ્ધાપૂર્વક અભ્યાસ કરના નથી. પરંતુ ન્યૂતને તો કાંઈક છે. એ કાંઈક ઉપરથી જ ઉપલેા સિદ્ધાંત રોપેલ.

આપણે પણ માનીએ છીએ આ સંસારમાં આત્મા મુક્ત છે. “સદગતની શુદ્ધ સ્વરૂપી અવિનાશી હું આત્મસ્વરૂપ” પણ આની પાછળનો વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કયો છે ? કરીએ છીએ ? (૧૨-૧૩-૧૪) સંધની પાછળ આ બધાં તત્ત્વોને તેની પાછળના વિજ્ઞાન દૃષ્ટિએ અભ્યાસ આવશે.

કદાચ તમેને એમ થઈ હશે કે આ નવોસંધ કેમ સ્વપાત્ર છે ? નવું નવું કેમ સ્વપાત્ર છે ? જાપાનમાં અને ચીનમાં બૌદ્ધ ધર્મ મુખ્યત્વે પાળે છે. છતાં જ્યારે જાપાન ચીન સાથે લડતું હોય છે ત્યારે જાપાની બૌદ્ધ કેવી પ્રાર્થના કરે છે તેની ખબર છે ? તે તો એવી પ્રાર્થના કરે છે કે, હે પ્રભુ ! અમારા જાપાનને વિજય અપાવ, ને ચીનને પરજય અપાવ. આપણને થશે કે ધર્મ એક છે, પ્રભુ એક છે, તો પ્રભુ કોનો પક્ષ લે ? કેનો હાથ ? હાથરને ખરીદી લે છે, કદ કરે છે—અને માને છે કે અમે પ્રાર્થના સાચા અર્થમાં કરી છે. શું આ સાચું છે ? નહિ જ, એણે તો ધર્મને પૂરિને ખાલી પ્રાણ વગરના દાસપિંજરને જ પકડી રાખ્યું છે !

આજના જગતના સંસ્કારો

આપણા દેશની જ વાત લઈએ. મિલમલેકોને પૂછીશું તો તે કર્મવાદનું તત્ત્વ સમજાવશે. ગરીબને શ્રીમંતના ભેદ કેણે પાઠ્યા ? ત્યારે તેઓ કહેશે, “અમે પ્રુપય કર્યાં હતાં ને ગરીબોએ પાપ કરેલાં. એટલે અમે શ્રીમંત જન્મા અને તેઓ ગરીબ જન્મા. એમાં અમે શું કરીએ ? તેથી દુઃખી થયા છે” કહો કેવો એ અર્થનો અનર્થ.

માણસ જ્યારે બીજાની આપત્તિ કે અસલા સ્થિતિને લાગુ ઉદાસીને, કર્મવાદનો ગળ લગાડે છે, ત્યારે તો ખરેખર મહાદુઃખ થાય છે. આવા કર્મવાદને તો જગમગથી ઉખેડેલો જોઈએ કેટલો હેલો જોઈએ. એક માણસ બીજાનું દુઃખ જોઈને એમ માનતો ચર્ચિત્ત, કે મેં સારાં કર્મ કર્યાં છે. એટલે કર્મને પોતાનાં બનાવી દે છે !

આથીજ સિવાયે આવા ધર્મને Poison ગ્રેરૂપે માનીને ઉખેડી નાખેલ છે. જ્યારે ધર્મ અધર્મનું સ્વરૂપ લઈને જોડે છે, ત્યારે સાચા ધર્મના સંસ્કારો ક્યાંથી પ્રગટ થાય ? આવી સ્થિતિ જોઈને જો ધર્મના સુંદર તત્ત્વોની આવી શીલ્પશી લગાડીએ તો યશસ્વ લેખાણું જોઈએ. હું તો આ સામે બામજતો ધરું છું.

મન ને કંઈકા ભેગા હોય, પણ જો મગને છૂટા ન પાડીએ તો ? તેવીરિતિ આજના ધર્મમાં કંઈકા રૂપી કુસંસ્કારો પેલી ગયા છે, તેને જાકાર કાઢે જ છૂટકો છે. અને જો એમ થશે તો, સન તન ધર્મના સંસ્કારો દીપા નીકળશે, અને છવનનો આનંદરસ અનુભવી શકશે, અને એ ધર્મ પ્રાપ્તે રસ પ્રગટશે.

વાતોમાં વેદાંત અને જીવનમાં મીઠું

એક દૃષ્ટાંત આપું—એક વેદાંતીભાષ્યે અદૈતવાદનો સિદ્ધાંત પોષા હતો; પણ પ્રચાર્યો ન હતો. એક વખત ફરતા ફરતા એક સેવકને ત્યાં તેઓ જઈ ચાલુ-શિષ્યાળાની કસકડતી ટાઢ પડતી હતી. પેલા સેવકે તે વેદાંતવાદીને પૂછ્યું કે તારા માટે પાણી લાવું, ને કે પેલા ભાઈ તો હસ્યા અને કહ્યું “તુમ લોગ-કુછની સમજતે નહિ હો” ન્યાં જાનમંગા વહી રહી છે; ત્યાં નહાવાની જુર થી છે; પેલા સેવકે પણ કાર્યો ન હતો. તેને પરિક્ષા કરવાનું મન થયું તેણે ઘેર વધુ તરસ લાગે તેણે ખોરાક ખનાવે. આપણે જમીને સહજ આડા થયા, પણ તરસ ખૂબ લાગવા માંડી. આસપાસ જોયું પણ પેલા ભાષ્યે પાણી નાખેલું જ નહિ; અને પેલા સેવક તો જમની બહાર સંકળ લાડીને એકાદ કારણે તેમને તો પેલા આપણી બરાબર કસણી કાઢવી હતી. છેવટે આપણે જાતે બારણું ખખડાવવું પડ્યું ને કહેવું પડ્યું કે, “લેવા મુઝે પાસ લગી હે” ત્યારે પેલા સેવકે હાથ જોડીને આપણને કહ્યું કે, “જાનમંગા વહી રહી છે” તો આપ તેમાંથી એક લોટો પીસો” આપણે જમણી ગમને યરમાયા કે મને માયાનો મતો ખરો, મતમય કે પૂર્વગ્રહોના સંસ્કારોની મનપર અસર પડી ગઈ હોય છે, કે તે કેમ કરીને જાડી હોડી સજાતી નથી; માટે જ પૂર્વગ્રહોના પરિહાર કરવો પડે છે. ક્રેપાકારક છે. કેટલાક આવી પકડને લીધે ધર્માભિયા પ્રવૃત્તિને પુરુષાર્થ, માની દોડતા હોય છે. તો વળી કેટલાક આરંભ વાદી જ બની, કશો પ્રયત્ન ન કરતાં, જાણ, બાવાન કે કુદરત જ કરી દેશે, એમ માની જડતામય નિંદગી જીવતા હોય છે.

હા, ત. માદ્રીભાષ્યોમાં પ્રાર્થના કરે છે, ને માને છે. કેવિંક આપણે ને પહુડી સાસન કરી. જેમ આપણા હિંદમાં કેટલાક માને છે કે—

**“યદાયદાદિ ધર્મસ્ય સ્થાનીર્મઘટિ” ભારતઃ
અમ્યુચાનમ ધર્મસ્ય તદ્વાડસમાર્ત સુજામ્યદ્.”**

જ્યારે દુનિયાપર અધર્મનું સાસન પ્રવર્તાય છે. ત્યારે ધર્મનું ફરી સ્થાપન કરવા માટે, ભગવાન પ્રગટ થાય છે. આ ગીતનો કેંઈ તફાવત સાચો છે, પણ કંઈ રીતે તેજ સમજવું જોઈએ એક માત્ર ગી. સંતોના વરતારો સાંભળેલ તેમાં જીજ્ઞાસવામાં આવેલ છે કે અષાઢ માસ સુધીની રાહ જુઓ આવું કહેનારા એ જૂઠી જાપ છે કે, આપણા અંતરમાં છંડે પેસી ચેલેલા આત્માને શુદ્ધ વર્તનથી બહાર ખેંચી લાવીશું તો ભગવાન આપોઆપ પ્રગટ થવાના છે. જેમ હાથનું પકાવેલું જોગળ કાચું હોવા છતાં મિષ્ટ લાગે છે, તેમ આપણી વૃત્તિઓને અકુસમાં રાખીને (આને જન બાવામાં તપ કહેવામાં આવે છે) આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપે બહાર કાઢવાનો પુરુષાર્થ જ જુરુરી છે. બાકી ભગવાન કંઈ આકાશમાંથી પ્રગટ થઈને તમારાં દુઃખો નથી કાપવાના. સ્વામી રામતીર્થ બારંબાર આત્માને વિશુદ્ધ બનાવી પવિત્ર જીવન આજીવનો પાકાર કરતા.

શા માટે નવી ભાવના ?

વિશ્વત્સલ્ય સંધની આ પૂર્વ જૂગિકા છે. નવી ભાવનાનું સ્થાન મેળવવા પૂર્વમહેનો પરિહાર અનિવાર્ય બને છે. કદાચ શંકા થાય કે નવું બળ ન મળે તો ? જેમ જિલ્લાની ટોપ ચોમાસામાં જ થાય છે. ને પછી-ફરી જાય છે. ઉંચામાં ઉંચા ધર્મના કષ્ટગા કૃષ્ટા છે ને કૃટયા પણ છે. પરંતુ તેમાં જો વેરાનું નાકુ પકડીશું તો ક્યાઈશું. જે પકડવાનું છે તે ધર્મની સાચી દષ્ટિએ પકડવું, ને બીજાને લજ્જા દેવું.

જે ધર્મ સિંહ સમાન વીરવાન ન બનાવે, નવું ચેતન્ય ન આપે, અને સત્ત્વનો વિવેક ન સમજાવે તે ધર્મ નથી. જે ધર્મ કુરુક્ષેત્રનો ફેરફાર કરી નવું તત્વ, નવા વિચાર, અપનાવતો જશે, તેજ ધર્મ જીવંત રથપારો. બધા ધર્મનો સમન્વય કરીને સત્ય તત્ત્વને જાગવીશું તોજ તે ટકશે. આપણા વડવાઓએ મહેલા તત્ત્વો પરજ આજનો સનાતન ધર્મ ટકી રહ્યો છે. પરંતુ તેમાં કુસ્તકારો પેસી ગયેલા છે. તે વીણીને દૂર ક્યો વિના ઉદ્ધાર નહિ થાય.

દીર્ઘાકાંડી કે એવી બીજી ધાર્મિક સંસાઓથી ધર્મ નહિ ટકે, સંખ્યાઓથી પણ નહિ ટકે, પરંતુ કેટલા ધર્મિષ્ઠ છે તે પરથી જ તેનું માપ નીકળશે. નવું જળ પ્રગટાવવું હોય તો સંપ્રસાદ હોવાની જરૂર નથી પણ ધર્મિષ્ઠ કેટલા વધ્યા ? સાચા ધર્મનું દૃષ્ટ કેટલાએ પીધું છે ? તેનાપર ધર્મ નક્કર બનશે. ધર્મ તો ધર્મણિ માણસથી જ જોળેખાય. જે ધર્મના નામની પકડો છે તેને તિલાંજલી આપીશું તો આવરણો દૂર થશે. જ્યેષ્ઠિ ઉડીસ થશે, અને તે ધર્મ જગદળી ઉડશે. પણ ધર્મિષ્ઠ પ્રુચેના પ્રપત્તથી જ પૂર્વમહેનો પરિહાર શક્ય બનશે.

કશું છે કે—

દૃટેશા તેજ હોડાવેરે, મુક્ત થયેલા મુક્ત કરાવેરે,
તથા વળી—

આ અપાર ભવમાં પાર વિનાના રોમ તણું વેકું કરવા,
તત્ત્વજ્ઞાનના વેષ વિવેકી સમય જાણતી કરવવા;

અર્થાત—જે લોક રિથતિનો અને સમયનો જાણકાર છે, જે કુરુક્ષેત્ર હોડી શકે છે, તેજ પૂર્વમહેનો પરિહાર પણ કરી શકે છે. ને કરાવી શકે છે. તે આચરી શકે છે, અને બીજા પાસે અચરાવી પણ શકે છે.

પૂર્વમહેનો પરિહારનું સમર્થન

આ દષ્ટિએ જ ગીતામાં કશું છે કે—

મ ધુદ્ધિમેદં જનયેદ ધાનાં કર્મસંગિનામ્ ।

જોયયેત્ સર્વકર્માણિ વિદ્વાન યુક્તઃ સમાચરત્ ॥

અર્થઃ—ધર્મરત અર્ધદંધ માણસનો વાણીથી ધુદ્ધિમેદ ન કરતાં, સર્વ કર્મોને સુંદર આચરી

(૧) અપોરના	૩૦ થી ૪	વર્ગના વિદ્યાર્થીઓની સભા
(૭) ,,	૪ થી ૪૦	અભેસિંગભાઈના દુહાઓ
(૮) ,,	૪૦ થી ૬	પ્રશ્નોત્તરી
(૯) રાત્રિના	૮૦ થી ૯૦	પ્રાર્થના (ગાંધી)
(૧૦) ,,	૯૦ થી ૧૦૦	શ્રી રવિશંકરદાદાનું પ્રવચન

માનવ-ધર્મ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- [૧] મનુષ્ય એટલે ?
- [૨] મનુષ્ય પહેલાં કેટલો પ્રયત્ન, વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ.
- [૩] માનવધર્મના લક્ષણોમાં મુખ્યત્વે-
- [૪] વિચાર શું ? તેના અભાવે શું ? સહભાવે શું ?

માનવ-ધર્મ

(બીજું પ્રવચન)

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગના ભાષ્યો અને બહેનો !

એજન્ટ આ બીજું પ્રવચન છે. ગઈકાલના પ્રવચનમાંથી પૂર્વગ્રહોનો હોયો અર્થ એ કાઢ્યો હતો કે માનસિક સંસ્કારોની પકડનો ત્યાગ કરવો. તેમાં પણ ધર્મને નામે પડેલી સંસ્કારોની પકડનો ત્યાગ કઠિન હોય છે. છતાં એ વિકાસ માર્ગનું મહાઆવરણ છે, માટે તત્કાળ વિના છૂટકો જ નથી. આવી માનસિક સંસ્કારોની પકડના ત્યાગ પછી, આવે છે ક્ષેત્રવિશુદ્ધિની વાત આ માટે પ્રથમ પ્રશ્ન થાય છે- કે આપણે કઈ શ્રમિકામાં છીએ ? એટલે જ આજે આ માનવધર્મનો વિષય લીધો છે.

આપણું શરીર

નામ તો શરીરને ઓળખાવનાર સંજ્ઞા છે. આપણા હાથ, પગ, નાક, કાન વિગેરે શરીરના ભુદા ભુદા અવયવોને પૃથક રીતે આપણા નામથી નથી ઓળખાવતા. એ બધાના સમુદાયે એટલે કે આખા-શરીરના પિંડને અમુક નામથી ઓળખાવાય છે. મૃત્યુ પછી એટલે કે એ શરીર ગયા પછી, એ નામનો પણ સોપ થાય છે.

મનુષ્ય એટલે ?

આપણે કેણું માણસ છીએ ? આ શરીર-આ હાડપિંજર એ મનુષ્ય નથી જ. મહાપુરુષોએ એજ કહ્યું, છે કે તમે પહેલાં એ વિચારો કે તમે માણસ છોકે-નહી ? મનુષ્ય એટલે મનુષ્યને થોડાં એવી સુત્રાશ્રમિકા.

કુટુંબમાં બાળકો પરસ્પર કિલ્લોલ કરતાં હોય-શિસ્ત. આતા પાત્રન વિગેરે સહજ હોય-ત્યારે એ કુટુંબ કેટલું સુખી હોય છે ? તેવીજ રીતે વનસ્પતિનાં બધાં અંગો ખીલેલાં હોય, ત્યારે એની શી પ્રસન્નતા હોય છે ? હલ્દની ઉમિંઓ દ્વારા સંગીતની સ્ફુરણા થાય છે. જ્યારે ખેડૂત, કાપ 'ચીચૂ, ચીચૂ' થતો હોય, ત્યારે એ સંગીતની મસ્તીમાં તલ્લીન બની જાય છે; તે અવર્ણનીય છે. એ મસ્તીનો ખ્યાલ ખીળને હોતો નથી-રહેતો નથી. આ કિલ્લોલ કરતાં વેલી ટકોને નાદક વિચારક માનવી કેમ રંગડી થકે ?

એક દેશણે રાખજી કહે-છે-વનસ્પતિ વિગેરેમાં જીવો છે એ સાબિત થયું છે. એની અસંખ્ય જાતો છે. માતો કે આજે લોકસાસન-લોકરાસન થઈ રહ્યું છે, તેમાં બહુમતિ પ્રમાણે કાપણ ધડાપ તો, વનસ્પતિઓનો જ મતાધિકાર સર્વોપરી થાય અને આપણે તો લઘુમતિમાં રહીએ. અને જામ થાય તો ઘાતણ કાપવા માટે પણ વિચાર કરવો પડશે. અને ખરેખર સ.એ મનુષ્ય કાપણ વિના પણ આ વિચાર કરશે. કારણકે તે વિચારક હશે.

આપણે પણ એકદમ વનસ્પતિસ્થિતિમાં હતા. એ વાન ન જૂલવી જાણ્યો. વનસ્પતિ એટલે એકેન્દ્રિય ગ્રાણી, ત્રિગ્રાણી ગ્રાણી, તેઓ મૂળિયાં દ્વારા ખાય, અને છલદ્વારા ઠંડ સુધી એ પોષણ પામે. એમનાં પાનદ્વારા તેઓ હવા, પ્રકાશ, પાણી, વગેરે લે છે.

ત્યાર પછી આવે છે એ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો

એ ઈન્દ્રિયવાળા ગ્રાણીને આમડી ઉપરાંત જીવ મળે છે. કેહાં, સર્પોલિયાં વગેરે, સર્પોલિયાં (એ મુખવાળા) નો ઉલ્લેખ જોતાં જૂજ આનંદ થાય છે. એનો ઉલ્લેખ તો જુઓ ? અળસીયાં રેતી-ખાધા પછી કેવી સુંદર માટી આપે છે ?

વિદ્યાના ખાતરમાંથી વનસ્પતિ અ.પણે શું આપે છે તે તો જુઓ ? વનસ્પતિ કાર્બોનિક-કે જે આપણે કાદીએ છીએ તે લે છે. અને આપણને ઓક્સીજન આપે છે. આ વનસ્પતિની ઉપકારિતા તો જુઓ ?

પૂર્વે આપણે પણ આશું જ કરતા. અને ક્રમે ક્રમે વિકાસ સાધતાં સાધતાં આજે આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા છીએ.

એ ઈન્દ્રિયમાં એ જાતો છે.—પાણીના પેતાના જીવ, અને પાણીમાં રહેતા જીવો. આ બધા જીવોમાં કેટલી શક્તિ છે ?

એ ઈન્દ્રિય પછી આવે છે ત્રિઈન્દ્રિય

ચામડી, જંભ અને નાસિકા-કીડી.

આ સ્થિતિમાં નાસિકા જન્મજર હોય છે. સુંદરમાં સુંદર વધારેલું શ્વાસ હોય-જુઓ તો ખરા.

એની વફાદારી ? કેટલી ઉપયોગિતા ? તો ગાય કરતાં ઉચ્ચ ગણાતા આપણે માણસ કહેવાઈએ, છતાં માણસાઈને લગવે તેવું જીવન જીવીએ છીએ, એનો ખીલકુલ હીસાબ નથી. આ કેવું ભયંકર ?

મહાપુરુષોએ કહ્યું છે:-

"બહુ પુણ્ય કેરા પૂંજીથી, શુભ દેહ આનવનો મળ્યો,
તોયે અરે લવચકનો, આટો નહિ એકે દળ્યો."

આંતર અને બાહ્ય મનના વિકાસ પછી આ લવ મળ્યો છે. પણ 'જોવાનું' એટલું જ રહે છે; આપણે આપણી જાતને એટલું જ પૂજવાનું રહે છે, કે માનવદેહની આ કાચા તો મળી પણ હું માણસ થયો છું કે નહિ ?

માનવધર્મનાં લક્ષણો.

માણસનાં લક્ષણોમાં પ્રથમ દિવ્યનયન-દિવ્યઆંખ ઉપડે છે. આ દિવ્યચક્ષુ એવું જ નામ-વિચાર. એ ભૂમિકા ન હોય ત્યાં લગી નીચેની ભૂમિકા હોવાથી, હલકા વિષયોમાં જ એનું ખેંચાણ થાય !

તેથી જ અમારા યુરુદેવે કહ્યું છે:-

"એહને આનંદ એહમાં આવે, જે જન અનુભવ જેમાં જમાવે રે."
મર્યાના કીટક મરે સાકરમાં, જળથી જવાણે બળી જાવે;
પારાજળ જંતુ મીકાજળમાં મરે, એવું જો કોઈ અજમાવેરે. એહને.
સ્વાલિષ્ટ શ્રાકરથી ખાસ તણ દે, જો ખરતે કોઈ ખવાવે,
ઉંટને અતરનાં પોતાં શું કામનાં લીળડે એ લલચામે રે. એહને."

મતેભૂમિકાનો વિકાસ ન થાય ત્યાં લગી આજ દશા રહે !

આતે વિકલ્પો કે વિચારો ?

આજે આપણી મોટીભૂલ વિકલ્પોને જ-વિચારો માનવાથી થાય છે. ઘણું વાંચેલું હોય છે, એટલે-અમે ઘણું સમજીએ છીએ: એમ બોલાય છે. પણ આ જાણું એકાગ્રિનાના મીડા જેવું છે. જે સમજવાનું તે સમજ્યાજ નથી જો સાચી સમજણ આવે, તો પછી પાછી એવી જ ભૂલો કેમ થાય ? દાખલા તરીકે-તમને એમ કહેવામાં આવે કે આ રાફડામાં સાપ છે. પછી તમોને કહેવું જ ન પડે કે ત્યાં ન જતા. એ સાપ છે-જાહુ ઝરી હોય છે નિગેરે. તમોએ એનો જરોખર વિચાર કરી લીધો હોય છે. કે આ રાફડા પાસે જવું જ નહિ. પછી એને વળગી જ રહેશો. એમ નહિ કહો, કે હું તો બૂલથી રાફડા પાસે ગયો હતો. રાફડા પાસે ન જવા માટેની જાગૃતિ પૂરી રહે છે. આનું કારણ એ છે કે આ પૂરેપૂરું વિચારાયેલું છે.

પરંતુ આ પ્રભાવે જો આપણે વિચારીએ, કે કોધનો સર્પ જો આપણામાં આવશે, તો એવો

આ તો મૂર્ખાઈ છે. આ ચિંતાર નથી, પણ વિદ્વત્ છે. તેજ રીતે—

“અનંત યુગ વિત્યારે એણી પરે ચાલતાંછ.”

તોયે ન આપ્યો એ પંથીડા કેસ પારરે.”

બોજનનું નામ બરશી, પુરી, રસરાહી, વિગેરે નામે લેવાથી કંઈ બૂબ ન મટે. એમ આપણે કદાચનામાં જ રહી ગયા. આચરણમાં મૂક્યા વિના એનો રવાદ રહે આવે?

તમો હરિજનને ન આડો એનું કારણ કોઈ પૂછે તો તમે શું કહેશો? મુકદ્દમ ખાપ છે, માટે, અલખતા, મુકદ્દમ કે દલાલ કદું માંસ જ ખાવું મનુષ્યને ચોગ્ય નથી. પણ કુતરાં, બીંદાડાં ને કાં અડીને અજાણતાં નથી. એમ કોઈ કદું કે તમારે ચૂપ જ થઈ જવું પડે. પણ પૂર્વમહો છે, તેનો પરિહાર કરી માનવધર્મની ભૂમિકા પરાના ચિતારને અપનાવવાથી સસની તુરત જ ખખર પડે!

કેશરડીમાં અમો હરિજન વાસમાં ગયા. ત્યાના સર્વજ્ઞ આજ્ઞા ખરા પણ દૂર જ ઉભા રહ્યા. કારણ—આ ધર્મને નામે પડેલા કુસંસ્કારો છે. જાણેલા ગણેશને પણ આ વાત ન સમજાય, આને માટે તો મોનવધર્મનું બહુતર જાહેર્યો. તે બહુાય તો તુરત જ જણાય કે—

“વઢી હે કેવળ એક અદ્ભુત, કે જિસકી જૂની દે કરતૂત”

ખારા બધુઓ! કાંધને અડીએ તો ઊંટ લેવી જોઈએ. ખરાજ બોલવાથી મોડું બગડે તે સાદું કદું જોઈએ. પણ માણસને અજાણથી અભાગવાનું હોય જ શાનું? તેમાં પણ આતો સેવાભાવી ઋણિઓ તેમને તો નમન હોય કે તિરસ્કાર? કેવું ઉલટું!

જોકે પ્રાચીન ઋણિ-મુનીઓએ તો શુદ્ર બધુઓને મહત્તર (ગેતર) ઋણિ. (રખિ) સંતા આપી જ છે. પણ વિચારની આંખ ન રહી. આથી સત્તારશાહ સૂચવે છે કે:—

સદ્ગુરુ જેના સાચા રે, તે તો સોને સરખા ગણેરે છ,
સાત્તી જેની વાચા રે, તે તો સોને સરખા ગણેરે છ;
કોણ બાઘણ, કોણ વાણિયા, કોણ શૈવદ, કોણ શેખ,
તાને કરીને જોઈ લો લાઈ, આત્મા સૌના એક.”
સદ્ગુરુ જેના સાચા રે.

શુણ નીચા તે ચંડાલ, શુદ્ર તે ચંડાલ નહિ.

એકવાર એક મહાપુરુષે એક ભાષીને કહ્યું કે, “ચંડાલનું પાણી પીશો તો કાદ જશે” તેથી તે વણુ સમજ્યે હરિજન વાસમાં ગયો અને પાણી માગ્યું. અનના પડી ગયેલા સંસ્કારોની પકડોને અંગે એ હરિજન ભાષીઓએ ખૂબું કે કંઈ નાત? આ ભાષીને જવાબ આપ્યો કે પાણી લાવે ભત તો ગમે તે.

મેંધ વરસે જ છે. તેમ આપણામાં માનવના જેમ જેમ આવતી જાય તેમ તેમ એ વરસે જ છે. અને આપણે વધુમાં વધુ નમ્ર બનીએ છીએ. એટલે જ વિચાર પછી પરાપકાર, મિલકત અને નમ્રતા એ ત્રણ ગુણો પણ મનુષ્યતાના લક્ષણો છે. જ્યાંનો આધાર વિચાર પર છે. એટલે વિચારને અહીં પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. બાકીના ગુણોની વાત બીજા પ્રતોમાં આવી જ જશે.

ૐ સર્વં શાંતિ વિસ્તરે.

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્મ

બુદ્ધવારના કાર્યક્રમ

તા ૧૬-૫-૪૫

(૧) પ્રાતઃશ્રાવણ	૬ થી ૧૥	પ્રાર્થના
(૨) "	૧૥ થી ૬૩	પ્રાર્થનિક
(૩) "	૬ થી ૯૩	શ્રી રવિશંકર દાદાતું પ્રવચન
(૪) "	૯૩ થી ૧૧	વિશ્વવત્સલ-સંધ (ત્રીજું પ્રવચન)
(૫) અષ્ટોદના	૪ થી ૫૩	શ્રીરામચંદ્રના ભજનો
(૬) "	૫૩ થી ૫૮	પ્રતોતરી
(૭) "	૫૮ થી ૬	શ્રી રવિશંકર દાદાતું પ્રવચન
(૮) રાત્રિના	૮૩ થી ૯૩	પ્રાર્થના
(૯) "	૯૩ થી ૯૩	વિશ્વવત્સલ-સંધ અંગે વાતો
(૧૦) "	૯૩ થી ૧૦૩	બકરોલિયા-રેલવેની ભજનમંડળી

વિશ્વવત્સલ-સંધ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) આપણે અને વિશ્વ.....બધા ધર્મની દૃષ્ટિએ
" "વિશાન દૃષ્ટિએ.
- (૨) આપણે વિશ્વ સાથે કર્તાવ્ય સંબંધ રાખવા છતાં—શુદ્ધ કેમ રહી શકીએ ?
- (૩) કા, ધારો કે ' વિશ્વવાત્સલ્ય ' ન રાખીએ તો ?
હા, આપણા આર્થ દૃષ્ટાન્તોએ પ્રાણી સૃષ્ટિનો સંબંધ કેવો—જોડી બતાવ્યો ?
- (૪) સંધ રચનામાં સાવધાનના કઈ ?
- (૫) સંધ રચનાનો સામાન્ય પ્રકારોલેખ

દેવદાસુ વૃક્ષને પાવર્તીપુત્ર બતાવ્યું છે અને રઘુવંશમાં સમર્થ કવિ પં. કાલિદાસે સુંદર વર્ણન કર્યું છે. એટલે કે દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પંખી, વનસ્પતિ સુદ્ધાં આમ એક બીજા સાથે પ્રસક્ત સંતતિ સંબંધથી સંબંધિત બતાવેલ છે. આ વાત આજે ગળે તત્કાળ ન ઉતરે તો પણ બધી આગના જગતમાં નાગકન્યાનું મનુષ્યની સાથે લગ્ન અસંભવિત લાગે તો પણ મનુષ્ય જીના ગર્ભથી સર્પ સંતાનના દાખલા જોયોતિથે અને પ્રત્યક્ષ કવચિત્ પણ દેખાય છે. સમુદ્ર પાણીમાંથી મુખ્ય-મસ્તક, છાતી લગી મનુષ્યાકારનાં સ્ત્રી પુરુષ અને નીચેના ભાગ માછલાને એવા યુગલ મળી આવે છે. અહીં તો આપણે એજ કહેવા મોગીએ છીએ કે, બધા જીવોના મૂળમાં એક છે, અને તે હું પોતે છું.

ગીતાનું વિરાટ દર્શન હું રૂપી વાસુદેવમાં, અર્જુન રૂપી મન દિવ્યચક્ષુથી કરી શકે છે. તેમાં દેવ, દાનવ, દેત્ય, વક્ષ, રાક્ષસ, પાપી, પુરુષણી, ઋષિ, મુનિ, માનવ, નરક, તિર્થંક વગેરે સૌ છે આ દૃષ્ટિએ જોતાં જૈનસૂત્ર દ્વાર્યાજ મૂળને સ્પર્શીને કહે છે “આત્મા એક છે” અને અનેક પણ છે. મોગીશ્વર આનંદ્યનજી કહે છે:—

“ભાજન એક કદાવત નાના, એક મૃતિકા રૂપી,
તેસીકી ખંડ કલ્પના રૂપિત, આપ અખંડ સ્વરૂપી.” (શમ કહેા)

જેમ કુંભાર પાસે તાવડી, ધડો વગેરે ભાજન જુદાં જુદાં હોય છતાં માટીનું તત્ત્વ તાવડી, ધડો વગેરેમાં એકજ છે, એમ સચરાચર સ્ફિટમાં જૈન સ્વરૂપ એક છે. એમ વૃત્તિમેદે આપણાં શરીર જુદાં જુદાં છે. આકૃતિઓ જુદી જુદી છે. શરીરવર્તી જીવ પણ જુદા જુદા છે. પરંતુ જીવજ્ઞાની પેલે પાર રહેલું શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ એટલે કે કમનો લેખ બેને સ્પર્શતો નથી, તે પરમ ચૈતન્ય. તો સોમાં એક સરખુ જ છે. કીડી, સર્પ, દેડકાં, ઘોડા, માણસ એમ જોતાં આપણે જુદા જુદા છીએ, પણ સૌ માં આત્મા એક સ્વરૂપી છે. જૈન ધર્મમાં સંસાર અને મોક્ષ બન્ને દર્શને અનાદિ અનંત માની છે. જે સંસારી મોક્ષાર્થી બને છે તે સત્પુરુષાર્થ દ્વારા મોક્ષ મેળવીજ શકે છે. એટલે સંસારી બની ગયા મટે આપણને મહારાવણું કારણ નથી. વગી વિશ્વથી ભાગવાણું પણ કારણ નથી. આપણે અને વિશ્વ સમસ્ત જીવો પરસ્પર સંબંધી છીએ.

હિંદમાં ત્રણ મુખ્ય ધર્મો છે. વૈદિક, જૈન, અને બૌદ્ધ. તેમાં બે ધર્મોનાં પ્રમાણ લીધા પછી બૌદ્ધ ધર્મ તરફ વળીએ. બૌદ્ધધર્મને કોઈ નાસ્તિક કહે છે. પણ તે નાસ્તિક છેજ નહિ. હંધિર, આત્મા એવા શબ્દો ન માને તેથી કોઈ નાસ્તિક ન કહેવાય. પુનર્જન્મ, પૂર્વભવ, પાપ, પુણ્ય, નિર્વાણદશા, સત્પુરુષાર્થ, વગેરેમાં તે માને છે. માત્ર આત્માની તાત્વિક વાતો પરત્વે એક કાલે બૌદ્ધધર્મે જોર નહોતું આપ્યું, તેનાં કારણો હતાં એ વિષે મારી દો એ એક પ્રસંગ હતું.

એકદા જુદદેવ સિંધો સાથે વિકાર કરતા હતા. તેવામાં જંગલમાં એક કારમી ચીસ સંભળાઈ. એ ચીસ ભારે કઠુણ દર્દનાક હતી. તે સ્ત્રી સિંધો દોડ્યા જુદદેવે કહ્યું, ‘કેમ દોડો છો?’ અમરુ’ દીસ દોરી

There is something. કંઈક છે ની માન્યતા છે કોઈ ગોડ, કોઈ બ્રહ્મ, કોઈ પ્રભુ-કોઈ-આત્મા એમ કહેા છે. મૂળે એક છે.

“ રામ કહો, રહેમાન કહો, કોઈ કાન કહો મહાદેવરી,

પારસનાથ કહો કોઈ બ્રહ્મા, સકલબ્રહ્મ સ્વયમેવરી; ”

આ રીતે ભાષાના ભેદ જુદા જુદા છે-પણ તત્ત્વ એક છે? જેમ એક જગ્યાએ પાંચ ભાષાઓ ચોખ્ખાના નામ માટે લગતા હતા. કોઈ-કહે ચોખ્ખા કોઈ-ચાવડા કોઈ તાંદુલ, કોઈ રાઈસ, કોઈ તંડૂલા, એમ કહેતા હતા. દરેક પોત પોતાનું ખરું કહેવડાવવા કોશિષ કરતા હતા. એક સત્ત્વને આ જોયું, અને ખરી હકીકત કહી. મતલબ કે ચોખ્ખ એક હતી. નામ જુદાં જુદાં હતાં. તેમ સિદ્ધાંત જુદા સત્ય એક છે. ધર્મશાસ્ત્રો જુદાં છે તત્ત્વ તો અનેકમાં એકજ છે, ફરી જ ભેદ નથી માત્ર અભિનતા છે. જગત અને આપણે આવી જ રીતે એક છીએ, પણ ભેદા ક્યાં? અને જુદા ક્યાં? તે બરાબર સમજવું જોઈએ. એટલે અદ્વૈત પણ સાચું છે અને માધવાચાર્ય જેવાનું દ્વૈત પણ સાચું છે, અહીંસુધીની ચર્ચાદ્વારા તો વિશ્વમાં એક તત્ત્વ છે અને તે આપણમાં છે, માટે આપણું અને વિશ્વમાંના જીવોનું ચૈતન્ય એક છે, વૃત્તિ જુદી છે, એ વિચાર્યું. હવે આપણે વિશ્વ વચ્ચેનો સંબંધ જાતીય વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી વિચારીએ. શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ જાતિય વિજ્ઞાન અને એના મૂળ અને અંતિમ એક તત્ત્વ વિષે જોઈ ગયા, હવે વર્તમાન વિજ્ઞાનની દ્રષ્ટીએ પણ જોઈએ.

વિશ્વ અને આપણે માત્ર વર્તમાન વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ

સ્ત્રી અને પુરુષ એ બે વ્યક્તિ જ આ સંસારનું મૂળ છે. વનસ્પતિમાં સુદાં સ્ત્રીકેશર અને પુકેશર હોય છે અને કેટલાંક પતંગિયાંજ એ બન્નેનો યોગ જોડનાર બને છે. પવનદ્વારા પણ કેટલીકવાર પુકેશર પુષ્પ સાથે સ્ત્રીકેશરનો કે સ્ત્રીકેશર સાથે પુકેશરનો યોગ થઈ જાય છે, અને અનેક પ્રજા એમ વિકસિત થાય છે. જોકે જૈનશસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ ગર્ભાંથી પેદા થયેલાં પશુ પંખી કે મનુષ્ય જેટલું વિજ્ઞાન બીજા પ્રાણીમાં નથી હોતું. ગર્ભજ પ્રાણીને સંગી કહે છે, બીજને અસંગી કહે છે, ગર્ભજ પ્રાણીને મસ્તિષ્ક તથા કરોડ રજ્જુ વગેરે માતા તરફથી મળે છે, એટલે જ સૌ સિદ્ધિકો કરતાં માતાને મહાન માનવામાં આવે છે.

આજના વૈજ્ઞાનિકો દેહકાંઓને એમ માને છે કે, માદા અને પુરુષ બન્ને જાત હોય છે, જોકે બહારના અવયવ એવા નથી હોતા પણ આંતરીક ગ્રંથીની રચના જુદી જુદી હોય છેજ. તે બન્ને પૈકી માદા કુંઠિકુંઠિ કરે અને પ્રવાહી છોડે છે, તેથી આકર્ષીત પુરુષ પણ સંગીન છોડે છે. એટલે અત્યુત્ત જાતના અવાજ કરે છે અને તેના સ્ત્રીરમાંથી રસ ઝરે છે. આમ રજ અને વિષં સજ્જ અણુઓ સંયોગ પામી ઇલા ૩૫ બને છે, ને તેમાંથી દેહકાં પેદા થાય છે. દેહકું એ સંચુચિત જતાં પચેન્દ્રિય પ્રાણી છે, એકેન્દ્રિયથી માંડીને પચેન્દ્રિય લગીના વિકાસની અને ઓળખાણની વાત ‘માનવધર્મ’વાળા પ્રવચનમાં કહેવાઈ ચૂકી છે. એક આચાર્ય કહે છે કે; તેવી એક મેળી નથી, તેવું એ કે ૩૫ નથી, તેવી એક ગનિ નથી,

વાક્ય વાસુદેવ માટે સત્ય છે. તો આપણે બીજા કોણ છીએ? આપણું જ પેદા કરેલું આ જગત છે. એટલે કે આપણે જ જન્મના પિતા છીએ. તેમાં પણ ખરી રીતે તો માતા જ છીએ. આ ભાવના આપણામાં કેવું વાતસલ્ય જગાડે છે?

જૈનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશી અને શરીર વ્યાપી છે. છતાં અનંત શરીરમાં રહેલા અનેક જીવોનો, સરવાળો પણ અસંખ્યાત પ્રદેશથી વધતો નથી તેમ એ કહે છે. જ્યોતિષપરંતુ ધડ-માથું-પેડયા પછી પણ લાડું હતું. રામાયણમાં મુલોત્તનાએ પોતાના પતિના મોઢાને હસાવ્યું હતું. મુઠ્ઠા સાવિત્રીએ મૃતપતિને યમને ઘેરથી પાછો બોલાવ્યો હતો. અર્થાત્, મૃતને સજીવન કર્યો હતો. ભત્રીસરિ જેવાંને અમર માનવામાં આવે છે. મહાભારતમાં ધડ પડયા પછી, બહુવાહનનું માથું લાડું હતું. આજના વૈજ્ઞાનિકો મગધને અમુક ક્ષણ લગી સજીવન બનાવે છે. ખરી વાત એ છે કે- જીવંતજ છોડી નવું પહેરવાનું જ અંતરાત્માને ઈચ્છિત હોય છે. એટલે તેના શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણે જ આયુષ્ય તે બાધે છે, ને ભોગવે છે. પણ કલ્પના ખાતર, ધારી લઈએ તો એક શરીરમાં લાંબાકાળ રહેવું કે એક શરીરમાં અનેક શરીરોનો પેદા કરવા એ બધી શક્યતા આત્માની અનંત સક્રિય આગળ રહેલી જ છે. પરંતુ જેમ હંસને વિષ્ટામાં રમવાનું મન જ થતું નથી અને જૂડ જોવાને થાય છે, તેને પોતાની શકિતની શ્રદ્ધા હોતી નથી. તેનું જ આત્માશ્વો હંસને માટે છે. એટલે શાનીને પણ આયુ વધે નહિ, ક્રમ ભોગવવા પડે એ ઉક્તિ ધરી રહે છે અને ઉપર કહેલી વાતનો પણ મેળ પડી જાય છે.

આ બધી વાત કહીને હું મૂળ ફરી ફરીને એ વસ્તુ કહેવા માગુ છું કે; સમસ્ત વિશ્વ અને આપણે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જુદા નથી તેમ જાતીય દૃષ્ટિએ પણ જગત આપણું જ સર્જન છે.

એક સાથે આપણાથી આપું જગત સર્જઈ જાય એમ બને તો, આપણે તેને આપણી આજની મનોમુશ્કિકામાં તો છોડવી જ ન શકીએ મનુષ્યનો જ દાખલો લો.

એક કાળ એવો હતો કે એકેક માખાપને ત્યાં હબ્બો સંતાનો થવાની વાત આવે છે. વૈદિક ઋષિમાં સગરની વાત આવે છે. કૌરવો સો લાઈઓ હતા. તે પ્રસિદ્ધ વાંત છે. આજે તો સાત લાઈ પણ આશ્ચર્ય ની વાત લાગે છે.

જૈન ઋષિમાં ત્રાલકદેવનું દેહ પ્રમાણ ૫૦૦ યોજન હતું, આજે એ વાત હંચક જેવી લાગે છે. હું ન જુલોતો હોઉં તો, બોદાણ કરતાં એક માનવી લાડપીજર જ ૩૩ રીટ ૪ ઇંચ નું નીકળ્યું છે.

ફરતી વાત જ્યાં દૃષ્ટિએ આજે આપણા વીર્યમાં અરે બળબામાં સુદાં સંમૂર્ધિમ મનુષ્યો પાર વગરના છે; એમ જૈન યાત્રીઓ લખ્યું છે. અને આજનું વિજ્ઞાન વીર્યમાં સંખ્યાબંધ સજીવ અણુઓ કહે જ છે. અલગત પુરુષ વીર્ય અને સ્ત્રી રચના મિલન પછી પણ સ્ત્રીના બીજરચના દાસ્યુધી જતાં અને ધસાતાં પહેલાં તો કેન્ડો નાશ થાય છે. અને હંડાનું ૫૩ તોડી કાઢી જ જાય અને કાઢવાર-દાખલ થાય છે. અને ત્યાં ગયા પછી પણ પકવ થઈ ને કાઢી જ બહાર નીકળે છે.

અને વિશ્વના બીજા ભૂવેને મુક્તિ દેતા મેષ પહે- આમ અદૈત કયાં અને દૈત કયાં એ ચાવી શોધી કાઢવી રહેલી. આપણાજ વીર્ય અને રજ દ્વારા હંમે સૃષ્ટિ ધરા કરતાં આપણા વીર્ય અને રજ બન્નેના મોસિક તત્વ શુદ્ધિ અને હૃદય એ બન્નેની પાછળના આત્મિક દ્વારા વિશ્વ પર જે જ્યોત-જે રસ પ્રવાહ-રેતાવીએ તેજ ઉત્તમ છે. એમ જોયા પછી તેનું આવરણ કંઈ રીતે થાય તે રીતે શોધી કાઢવી રહેલી.

વિશ્વવાત્સલ્ય

આમાંથીજ મને વાત્સલ્ય શબ્દ મળ્યો. વાત્સલ્ય શબ્દ જે વિશ્વ સાથે ન હોત તો તે વાત્સલ્ય પૂર્ણ પવિત્ર ન રહેત. કારણકે તેનું લાગન કાંઈ સાંકડું હોત. પણ આવો સમસ્ત વિશ્વ-કે જેમાં માત્ર મનુષ્યજ નહિ, માત્ર જનવરો કે પશુઓજ નહિ, પણ સમગ્ર સચરાચર સૃષ્ટિ એટલે વિશાળ પાત્રનું વાત્સલ્ય પણ તેટલુંજ વિશાળ અને વિશાળમાં વિશાળ એવા આત્મમાનમાંથીજ નીકળેલું પછી શી ખામી ? સ્ત્રીપુરુષના શુદ્ધ પ્રણય કરતાં પણ વાત્સલ્ય શબ્દ વધુ પવિત્ર અર્થમાં છે. આજ દૃષ્ટિએ લગ્ન સંબંધમાં સદાપતા આવી ગઈ તેમ તેમ સ્વગૌત્રીય-કન્યા-વરનાં લગ્નો, જેનલાઈના પવિત્ર સંબંધને આંચ ન આવે તે દૃષ્ટિએ જ નિષેધાયેલાં જણાય છે. આજે “વાત્સલ્ય” શબ્દ પોતે પણ પ્રેમ કરતાં વધુ શુદ્ધ છે. તેમાં આજના કાળેનો ‘મોહ’ના અર્થમાં પણ પ્રેમ વપરાયાથી વિદૂત થયો છે. આમ વાત્સલ્યમાં પવિત્રતા છે. તે ઉપરાંત-કર્તવ્યનિષ્ઠા પણ છે. દયામાં હૃદય નિયતો ખ્યાલ રહે છે. સેવામાં પણ કંઈક અહંકારનો સંભવ છે. જ્યારે વાત્સલ્યમાં એકતા અને નમ્રતાનો ભાવ રહે છે. “મા” કહી પોતાના બળકેને મેં કંઈ ખવડાવ્યું એવી જાહેરાત કરતી નથી. જીરું બાળકને ખવડાવતે પોતે રાજ થાય છે. મતલબ કે “વાત્સલ્ય” માં સ્વાભાવિક ઉમળકા છે.

આથીજ “વિશ્વવાત્સલ્ય” એ આદર્શમાં હૃદય નીચું જતિકુશાભિમાનનો સંભવ નથી. “વિશ્વવાત્સલ્ય” હોવાથી આ મારાં અને આ પારકાંનું સંકુચિતપણું પણ નથી. સર્વદેશ, સર્વજાતીઓને એમાં આવકાશ છે. સર્વધોનિઓ, સર્વગતિઓને આવકાશ છે.

આથી દેખાપતિ નથી મુશ્કેલી છે. એક ‘મા’ કદરુષા બળકેને પણ ચાહે છે. તેમ રૂપાળાને પણ ચાહે છે. તેને રમૂસ દૃષ્ટિએ દેખાતું રૂપાળું કે કદરુષું અથવા ધનિક કે નિર્ધન, વિદ્વાન, અવિદ્વાન સૌ એક સરખું દેખાય છે. કારણકે રૂપ, ધન, વિદ્યા, અંધર્વ, સૌની પાછળ રહેલા આત્મસૌંદર્યનાં એ દર્શન કરી શકે છે. એને મન સૌંદર્ય એ દર્શનનો વિષય છે, ઉપભોગ નો નહિ. અને થી અરવિંદ કહે છે તે ભાષામાં ઉપભોગ કરે છે તે તે વસ્તુનો વસ્તુત્વનો તે ઉપભોગ કરે છે. વસ્તુના બેાખાનો નહિ.

શુદ્ધ કેમ રહી શકાય ?

માટે જ ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ આત્માની શુદ્ધિ ટકી રહે છે. એટલું જ નહિ બદલે શુદ્ધિની શુદ્ધિનું એ કારણ બને છે. આમ ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ એ રસમય માર્ગ છે. એમાં નિષ્ક્રિયપ્રેમી તેમજ પ્રક્રિય-

આત્મ કારણ?

આત્મ કારણ દયા નહોતી, મોહ હતો. દયાએ તો પોતાનો પાઠ પ્રથમ પૂરો કર્યો હતો. પણ પછી એનું સ્થાન મોહે લીધું હતું. પ્રથમએ ન જણાયો. પણ પછી ફરી નીકળ્યો. જી જાતથી ધુણને લીધે વૈરાગ્ય જેનો જાણો હોય તેવા ત્યાગીઓ નિમિત્ત મળતાં જ પ્રત્યાઘાતરૂપે મોહવશ થઈ ગયાના ઉદાહરણો પણ મળે છે. જૈનગ્રંથોમાં આવા ઉદાહરણો છે જ. આમ કેટલીકવાર વૈરાગ્યને ઓઠે કે દયાને ઓઠે પણ 'મોહ' રહેલો હોય છે. હું તો આ ઉદાહરણોદ્વારા ત્યાગીજાતને એ કહું છું કે, જગત સાથેના સંબંધ અનિવાર્ય છે. સંન્યસ્ત દશા એ સંબંધોના ત્યાગ માટે નથી, પણ સંબંધોની પાછળ મોહાદીને સંભવ છે, તેથી દૂર રહેવાય અને કર્તવ્ય સંબંધ રહે તે જાગૃતિ સાડુ સ્થિરભૂમિકા મેળવવા માટે છે. આ જાન રહે તોજ સંન્યસ્ત સાર્થક છે.

એક ગૃહસ્થ પણ એ આવી ભૂમિકા કેળવી શક્યો હોય તો બ્રહ્મચર્ય એને સ્વાભાવિક હશે. અને તે ગૃહસ્થસિંગમાં પણ સંન્યસ્તદ્વારા જે મેળવાય તે સિદ્ધિ આ વેદમાં પણ મેળવી જ શકાશે. એટલા માટે આ “વિશ્વવાત્સલ્ય સંધમાં” ગૃહસ્થ અને ત્યાગી બન્ને ચિહ્નોને સ્થાન છે.

અલખત ગૃહસ્થે તો આ ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ માટે બહુ જ પુરુષાર્થ ખેડ્યો હશે. કારણકે એને ધણાં આંતરિક યુદ્ધોમાંથી પસાર થવું પડ્યું હશે? પોતાના નાના કુટુંબપર કેન્દ્રિત થયેલું વાત્સલ્ય તેમને ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ કરવું પડ્યું હશે તથા પોતાના અંગ-જાત-સંતાનને-એક પુણ્યની નાનેરી કળીને સુદાં તુલામાં તોળી ન્યાય આપવાનો રહેશે.

ગીતામાં જેને અનાસક્તિ કહે છે. તે શબ્દ ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ની દશા પ્રગટ કરવામાં બહુમુશ્કે ભાગ ભજવે છે. પણ જેમ યોગની સમતાયોગ અને કર્મકૌશળ બે બાજુ છે. તેમ “વિશ્વવાત્સલ્ય”ને પણ બે બાજુ છે. તેમાંથી ખીશ બાજુમાં અર્પણતા-સહજ અર્પણતા-ને ખૂબ સ્થાન છે. જોકે “વાત્સલ્ય” શબ્દ પોતેજ અર્પણતા સ્વયં છેજ. ત્યારે વિશ્વવાત્સલ્ય શબ્દની તો વાતજ શી? જૈન સત્રોમાં પણ લોકસંગ રાખવો, મમત્વ છોડવું, એમ કહ્યું છે. ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ ને અદ્વિવરૂપ આપવા માટે જ ગૃહસ્થોને સ્વધર્મી વાત્સલ્ય-સમાન વિચારના લોકો પ્રત્યે વાત્સલ્યનો ભાર આપ્યો છે. માંડવગણું જીવંત ઉદાહરણ એનું સક્રિય પ્રમાણ છે. જૈનસાધુઓને જૈનસત્રોમાં “હકાવના માખાપ” વિરોધક વપરાયું છે. અર્થે તો આપણે સર્વસમ્યોને અધિકાર:—

“સકળ જીવતની બની જનેના વત્સલતા સદ્ધર્માં રેડું,

એજ જાવનાના અનુયાયી બનવાનું” સદ્ધને તેડું.”

એ ક્ષિત યાપ છે.

આપણા આર્ષદંષ્ટાએએ શું આપ્યું?

આપણા આર્ષદંષ્ટાએએ “આત્મેવત્ સર્વભૂતેષુ” અથવા “વિશ્વવાત્સલ્ય” ને સક્રિય સ્વરૂપ આપવા માટે એકતો અત્યુપકારક જનતાદૃષ્ટ યાપ આપી છે. તેની પ્રત્યેક દ્વિયા આપણને ભાર બોધવાથી

ખાસ દેખાય છે. 'અભિજ્ઞાન શાકુંતલ' માં કલ્પત્રપત્નિ આશ્રમેથી વિદાય થતી. શકુંતલાને દર્શવેશીઓ પણ કૌટુંબિક "વાતસલ્ય" બતાવવાની વાત છે. વનસ્પતિમાં પણ ચેતન હોવાથી "વાતસલ્ય" છે. 'લગ્નમણી' ન નહિ બરફ અનેક વનસ્પતિઓના બાવ વિષે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ પૂરવાર કયું છે. જળના છવેને પણ "વાતસલ્ય" શી અસર કરે છે ? પૂર વખતે લોકો મુંઝડી-નાળિયેરથી પ્રતિભિ કરાવે છે.

સંધ રચનામાં સાવધાનતા કઈ ?

વિશ્વવાતસલ્યસંપત્તિ રચનાની વાત કરતાંની સાથે જ સાવધાનતા વિષે પ્રથમ જ કહેવાયું છે. છતાં ફરી ફરીને એ કે કોઈ પણ સંધ પ્રથમતો કાવ્યદષ્ટિએ કે શુદ્ધવક્ષોદષ્ટિએ, પ્રાયઃ જન્મે છે. પણ પછી પક્ષામઢ, માતામઢ, એવો બધાય છે કે તેમાં સંકુચિતતાયું ભરે પેસે છે. એક પ્રસંગ કહું:—

એક નૈનમુનિ નૈનપરે શિક્ષા વહોરવા ગયા. બાદ્યે બાવથી વહોરાયું પણ ખરું. મુઢપત્તિ સામે જોતાં તેને ખબર પડી કે આ સાધુ મારા સમદાયના નથી. એટલે તે ખૂલ પક્ષાતાપ કરવા લાગી. તેને પોતાનું સમકિત ! (પક્ષાવેલું મમતરૂપી સમગત) જનું લાગ્યું. " વેસિરે " " વેસિરે " બોલે, સાધુ બધા હતા. તેણે કહ્યું બેન ! અસોસ ન કરો. તમારી શેટલી આ રહી લઇ લો. હાજ તો ભેગી ધઇ ધઇ છે ! કહો કેવી વાત ? બાદ્યી બોળવડું તો શું કહેવું ? પણ કહેવાતા યુગ્મોએ એનો કેવો દુડુપયોગ કર્યો ! ખરી રીતે વ્યક્તિ નહિ પણ સંકુચિત પણ જ આવું કારણ છે. આ ઉદાહરણ આપણે આપણા પર લેવું જોઈએ. " આ મારાં, આ નહિ. " એમ હોયું જ ન હોય. સમાન વિચારેલું મંડલ એ જ વિશ્વવાતસલ્યસંપત્તિ પાછળ હેતુ હોય તે સચવાઇ રહેવો જોઈએ.

વટાળયત્તિ કે વ્યક્તિરોગ શુદ્ધપૂર્ણ રહિત વ્યક્તિપૂર્ણ વગેરે ન પેસી જતાં જોઈએ. આ બાબતમાં 'ગાંધીજીનું' ઉદાહરણ નોંધપાત્ર છે. લોકો ગાંધીવાદ કહે છે. પણ તે જાણત રહ્યા છે. તેઓ ગાંધીજીવતિને રચાને " રેડિયામાસ " નું કહે છે. ફોટો, તૃપડી, વગેરે જડપૂર્ણના વિરોધને તેમણે હેતથી સમર્થન આપ્યું છે.

સંધ રચનાની રૂબરૂઆ.

પિપ્પળા, ખીંગકા વગેરે સાથે અનુસંધાન, નાશપૂર્ણ, કાચવાસ આ રીતે પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, પ્રાણી, પખી, પશુ, માનવ, દેવ, દાનવ આદિ સાથેના આપણા સંબંધ એક ચા ખીંગ પ્રકારે, આપણા વડવાઓથી માંયે તો આવે જ છે. એમાં કયાંક લય, કયાંક લાઘવ, કયાંક કુરદિ, આમ બધું છે. હવે આપણે એમાં નિર્ભેજ 'વાતસલ્ય' લાવવાનું છે.

સંધ શા માટે ?

આખો 'માનવસમાજ' પ્રથમ આ વાતને નહિ ઝીલી શકે. માટે જ તે ઝીલનારના સમુદાયનો એક સંધ કલ્પાયો છે. પૂર્વમહેનો-પરિહાર કર્યાબાદ નવેસરથી માનવતાનો એકઠો ઘૂંટીને જ આ માર્ગે આવનાર આ સંધનો-સજ્જ થઇ શકશે. આ સંધમાં પણ ત્રણ વર્ગે કલ્પાયા છે.

સૂચનાઓ:—

- (૧) બહોવાસક વર્ગમાં દાખલ થઈ તાલીમ લીધા વીના એક પણ સાધક મિત્રોપાસક-વર્ગમાં દાખલ ન થઈ શકે !
- (૨) સાધક અને સાધિકા ઉભયને ઉપયુક્ત સર્વ કંઈ લાગુ પડે છે. પરંતુ બધી વ્યવસ્થાનો બાર પોતપોતાને શિરજ રહેશે. બન્નેનાં ક્ષેત્ર સર્વથા પોતપોતાની કક્ષામાં સ્વતંત્ર રહેશે. જે સાધકે પોતાનો સાધન માત્રનો માત્રાધીકાર મંડળને ચરણે ધર્યો છે. એને યથાયોગ્ય ધર્મે યથાયોગ્ય સર્વસાધનો મેળવવાનો હક્ક મંડળ તરફથી પ્રાપ્ત થશે.
- (૩) જરૂર પડ્યે સાધિકાઓની સતીત્વ ભરી સાધનામાં, કે એમનાં દિવ્ય તેજમાં, પોતાની મર્યાદામાં રહી સહકાર આપવો, એ તો પ્રૌઢ સાધકોનો અનિવાર્ય ધર્મ છે જ અને રહેવાનો.

ચોથી ભૂમિકા જેને સદગ્ર પ્રાપ્ત થઈ ચૂકી છે, એવી મંયાનીજ સાક્ષાત તેમ્નેમૂર્તિરૂપ વિરસ-વિશ્વનીઓને આવા કોઈ પણ ક્રમમાં આવવાની જરૂર નથી. એમને કોઈપણ નિયમો બાંધ્ય થઈ શકતા નથી. કારણકે નિયમો જે લક્ષ્ય અર્થે છે, એ લક્ષ્ય તરફનું વચન એમના છવનમાં સદગ્ર સ્વાભાવિકત્વ હોય છે. આવી વિરસ વ્યક્તિઓ વિશ્વના અન્યોન્ય ક્ષેત્રોમાં કાળે કાળે જન્મે જ છે. એવી વિશ્વનિતું મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે એ સર્વ દશામાં સતત જગરૂક અને સદગ્ર પ્રસન્ન રહી શકે છે. એની જન્મસિદ્ધ-સમતા મેરુસમી અડોલ હોઈ એને કોઈ પણ બળ નિર્જન-દંતી મસ્તીમાંથી કેલ્લાવી શકતું નથી. કોઈપણ કુન્યવી પ્રવેશન એની સહજતાને ડગાવા સમર્થ નીવડતું નથી. એનું છવન, એટલે સાક્ષાત પ્રેમસિદ્ધ.

સંઘના સત્તર નિયમો.

- [૧] એકતો એકે કેવળ જનસમૂહથી લાગવાની આમાં વાત નથી. તેમ વળી જનસમૂહને અતિ વળગી રહેવાની પણ આમાં વાત નથી. કારણકે લાભવર્ધી ક્ષણિ ભરતના જેવો પ્રત્યાપાત થાય છે. તેમ અતિ વળગી રહેવાથી આસક્તિ જન્મે છે-અને વધે છે.
- [૨] વળી આમાં વટાળવૃત્તિને પણ અવકાશ નથી. સૌ પોતપોતાના પંથને, સંપ્રદાયને, શામાનંદી સિવાનંદી, શીખ, મુસ્લિમ, બહુરી, ખ્રિસ્તી, જરથોસ્ત્રી, ને અને અને રહે. બ્રાહ્મણ સંધ્યા કરે, મુસ્લિમ નિમાઝ પઢે, એ બધાને આવકાશ છે. પણ પોતપોતાના સંપ્રદાયની કર્મકાંડ સંબંધની શિષ્ટોને બીજાપર લાદવાનો કોઈને કોઈજ આગ્રહ ન કરે. ઉપરાંત કર્મકાંડ સંબંધી નિયમોનું મૂળ બળતી એમાં ઉચિત પરિવર્તન કરે તથા દરેક મન, પંથ, ધર્મમાંથી મૌલિકસલ જેમાં જળવાઈ રહ્યું હોય તેવી બધી વાતોને પોતાની ગ્રણીને અપનાવે. આનુંજ નામ તે “ સર્વધર્મસેવા ” જે કે આથી એના પોતીકા સંપ્રદાયવાળાઓ એને પોતીકા ન પણ માને અથવા વિરોધ કરે. છતાં એણે તો આ બધું પ્રેમથી સદી લેવાનું છે. અને સંપ્રદાયને કંટાળાને કે ભય લાલચ વશ છોડવાનો નથી. આમ કરનાગણો એકંદરે પોતપોતાના સંપ્રદાયને પણ સ્વચ્ચારણુ દ્વારા લાભ

સ્થાપવાનું બળ પ્રેમમાનં છે. એ દંડતા કરવી.

(૧૫) કા. આવેશ, (ચિત્ત અને-શરીરને વિરૂપ કરવું) છ, શાપ, (સ્મૃતિમાં કિન્નો રાખવો) ગ, તાડન, (માર મારવો) અને-ઘ તર્જન, (ધમકાવવું) વગેરે ક્રિયા ન કરવી. છતાં પૂર્વાશ્પત્તેને સર્જને થાય તો ફરી તેવું ન થાય તે માટે પ્રાયશ્ચિતાદિ લઈ ચોક્કસાઈ રાખવી, આ વિધેયાત્મક બાજુ સર્ધ.

વિધેયાત્મક વાત્સલ્યનાં બીજાં કેટલાંક ઉદાહરણો

વિધેયાત્મક એટલે શું ?

દાખલા તરીકે તમે કઈ જમો છો, પાસેનો ફેફધારી શૂખ્યો છે, તો તેવા પ્રસંગે વધારાકય સંધમ કરી એમથી આવવું. અણબૂખ્યાનેય આમંત્રણ કરી સાથે બેસાડવો, અને તે પછી દાતા-પાત્રને નાતે નહિ. પણ બધું બધુને નાતે એ તમારો ધર્મ જની રહે છે. એજરીતે તમે આશ્રમક કારણે નિરુપાયે વાહતમાં મુસાફરી કરો છો, તમને બેઠક મળી છે, પાસે તમારો બધુ (માનવી) ઉભો ઉભો યાદી મયો છે, તો એને રાહત આપવી એ તમારો ધર્મ છે. એજ પ્રમાણે સર્વસ્થળે મદદ કરવા યોગ્ય સંયોગો ન ચૂકવા. અને એવી તક શોધવા તત્પર રહેવું. તે બાવાત્મક વાત્સલ્યની શુભ ક્રિયા છે.

બીજી કક્ષાના સાધકો મટે:-

ઉપરના-સામાન્ય નિયમોને બીજી ત્રીજી કક્ષાના સાધકોએ પણ અનુપેક્ષિતભાવે પાળવાનાજ છે. ઉશ્કે મયેપતે વધુ વશદાર રહે એ રીતે એમને સંસ્કારીને પાળવાના છે.

સાધક પોતાના ધર ઉપરાંત મંડળમાં અને પડોશીપર વાત્સલ્યવર્ણણનો પ્રયોગ કરે, અને એ માટે એવા:- (૧) બાતુભાવ વર્ધક સમેસનો, (૨) નિર્દોષધ્યાન ઉત્સવો, (૩) નિસર્ગ વિહારો, (૪) જેમાંથી પ્રત્યેક કારણોને એવા સાત્તિક રસ મળે, કે જે રસ આધ્યાત્મિકતામાં કાયમી સ્થિરતા ટકાવી રાખવામાં ઉપયોગી થાય એ) યોગે.

સર્વોત્તમ કક્ષાના સાધકો માટે વિધેયાત્મક

સાર્વજનિક-સર્વક્ષેત્રોમાં વાત્સલ્ય વર્ણણનો પ્રયોગ આદરે. મૌલિક વિદ્યાનર્તા અને નવીનતાનાં શંશોધન અને નિરુપણ એ ત્રીજી કક્ષાનો સુદાલેખ. કારણકે આ સર્વોત્તમ કક્ષાના સાધકોને પર અને અપર-ઉભય વિદ્યાનર્તા-પણેપણે આવશ્યકતા રહેતો.

(૧૬) માંચ, માંદક, મજ્જર, પેદાજ ન થાય, લોકોને સજ્જ ન થાય, તે રીતે મળજૂત્રાદિક તત્ત્વો, સ્વચ્છતા રાખવી, આ જાતુઓ પ્રત્યે પણ વાત્સલ્ય ન ખૂલવું.

(૧૭) આ સંધ લગ્ન જીવનને બદલજ પવિત્ર રાખવામાં માને છે. એટલે સંધના સભ્ય સભ્યા વચ્ચે લગ્ન સંબંધના સંકલ્પ નિકટથી સંધ કાર્યો વચ્ચે સાથે રહેતાં ભાષ્યોનેએ દૂર રહેવા યત્ન કરવાનો છે.

ૐ મૈયા વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

ગુરુવારનો કાલક્રમ

તા. ૧૭-૫-૪૫

(૧)	આત કાલ	૬ થી ૬૫	અર્ચના
(૨)	"	૬૫ થી ૬૫૫	પ્રાસંગિક
(૩)	"	૬ થી ૮૧	શ્રી પંડ્યાનાં ગીતો
(૪)	"	૬૧ થી ૬૫૫	શ્રી રવિશંકર દાદાનું પ્રવચન
(૫)	"	૬૫૫ થી ૧૧	સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન (ચોથું પ્રવચન)
(૬)	અપોરના	૪ થી ૪૧	શ્રી રણકોડલાઈનાં ભજનો
(૭)	"	૪૧ થી ૪૧	શ્રી દામોદરલાઈનાં ભજનો
(૮)	"	૪૧ થી ૬	બાલ નવક ઠા પ્રયોગ (પાંચમું પ્રવચન)
(૯)	શત્રિમાં	૮૫ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૧૦)	"	૬૫ થી ૧૦૫	શ્રી રવિશંકર દાદાનું પ્રવચન તથા બેસનોની પ્રતિષ્ઠા વિધિ (ગામમાં)

સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) ધર્મની વ્યાપકતાનો મિતાર હિંદ દષ્ટિએ
- (૨) ગામમાં તેનું હાલપિંજર
- (૩) તેમાં પરિસ્થિતિ ભેદે નવો પ્રાણ પૂરવાનો તે કાણ પૂરી શકશે ?
- (૪) ચિંતનરૂપ જે કહ્યું, તેની હવે કિયાતક રૂપરેખા

॥ ૐ મૈયા ॥

“ સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન ”

(ચોથું પ્રવચન)

વિશ્વવાત્સલ્ય વર્ગનાં માત્રાઓ અને બાઈઓ ।

ત્રણ પ્રવચનો પછી આજે “ સમાજમાં ધર્મનું સ્થાન ” એ ચોથું પ્રવચન થાય છે. પહેલાં પ્રવચનમાં પૂર્વમહોના-પરિહાર પર ઠીઠીક કહેવાય છે ધર્મના નામે પડેલા સરકારોની ઉડી અસરને લીધે

એ પ્રેમ અનેક હતો. આ આશ્રમમાં બન્ને સમાનતાનું શિક્ષણ મળ્યું હતું. દારમથી જ ન્યારે સુખમાને ચિંચરે-
હાલ જુએ છે, તોપણ તરત જ રાજસભામાં સિંહાસનેથી ઉતરી તેને પ્રેમપૂર્વક ભેટી પડે છે. પોતાની સાથેજ
સિંહાસન ઉપર બેસાડે છે. આ આશ્રમમાં પ્રથમ પૂર્વઝેનો ત્યાગ કરવાનું શિક્ષણ અપાતું હતું. સમાન ભૂમિકા
તૈયાર થયા પછી જ એકઠે લજવાનું ને ગણવનું શરૂ થયું. આવી જાતની તાલીમ આપણા પ્રાચીન
હિંદમાં યુગકુળોમાં અપાતી હતી અહીં પણ એટલાજ માટે “ પૂર્વઝેનો પરિહાર ” માનવધર્મ, અને
પછી સંઘ યોજના વિષે કહેવાયું છે.

જેમ એક માતા પોતાના બાળકનું દૂધ પાછને રક્ષણ કરે છે, તેમ આ વિશ્વ માતૃ છે; અને
વિધાના જીવોનું રક્ષણ કરવું એ મારો ધર્મ છે. એક વીધના મિંદુઓના જીવોનું રક્ષણ કરવું એ પણ ધર્મ છે.

“ મર્ણં ચિંદુ પાતેન જીવતં ચિન્દુ ધારણાત ”

હવે આજનો વિષય લઈએ:—

ધર્મની વ્યાપકતાનો ચિતાર હિંદની દષ્ટિએ

જેમ સમુદ્રમાં નાની મોટી અનેક નદીઓ સમાઈ જાય છે, તેમ આ વિશ્વધર્મમાં, બ્રહ્મા, સમાજ,
દેવ, રાષ્ટ્ર વગેરે તત્ત્વો આવી જ જાય છે. એ રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે.

વર્ણાશ્રમ અને ધર્મ

પ્રાચીન હિંદમાં આર્યોએ આશ્રમના ચાર વિભાગ પાડેલા, બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહ્યશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ,
અને સન્યાસાશ્રમ. આપણે અગાઉ કહ્યું તેમ પ્રથમ વિભાગમાં માળાપ પોતાના પુત્રને આદર્શ શુરને ત્યાં
વિદ્યાઓ શીખવવા મોકલતાં. ત્યાં આગળ પચીસ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યનું કડક પાલન કરી વિવિધ પ્રકારનું
શિક્ષણ બાળકો લેતાં. પછી પુખ્ત વયે ગૃહ્યશ્રમમાં લગ્ન કરી અવેશનાં. કર્તવ્ય પાતર અન્તેત્પતિ કર્યા
પછી—વાનપ્રસ્થ જીવનને છેવટે સંસારથી દૂર થઈ પ્રજા ભક્તિમાં જીવન સમેટી લેતા.

ઉપરના ચાર આશ્રમો ઉપરાંત ચાર વર્ણો પણ નક્કી કરેલા છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્ર.

બ્રાહ્મણ—પોતે વિવિધ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવતો અને તે બધુંજ જ્ઞાન જીમ્મને આપી દેતો

ક્ષત્રિય—બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય ને શૂદ્રનું સરક્ષણ કરતો, જેથી અગ્રએ તેને સરક્ષક નીચે.

વૈશ્ય—વૈશ્યના હાથમાં ઉત્પાદન અને વિનિમયની સત્તા હતી.

શૂદ્ર—તેણે જાતિની સેવા સ્વીકારી લીધી.

આજે તો બ્રાહ્મણ ગણાતા મહિનો વર્ગ પણ જ્ઞાન આપવાને બદલે અજ્ઞાનમાં સખડી રહ્યો છે.
નોકરી કરે છે અને તમાકુ વાલિઓ બપોરની બસની થયો છે. જ્ઞાન પોતે જ ન પામ્યો હોય તે અન્યને શું
પમાડી શકે ? ક્ષત્રિયો સંરક્ષકનું જ્ઞાન જૂની, સત્તાધારી થઈ પડ્યા છે. વૈશ્યોના હાથમાંથી સાચા સર્જન
અને વિનિમયની સત્તા માલી ગઈ છે—અને શૂદ્રો જે સેવા કરતા તેના આજે અસ્પૃશ્ય તરીકે ગુજાર

વૈદ્યો અને કર્તવ્ય નિષ્ઠા

પ્રાચીન કાળમાં માણસોને જ્યવદેવ રાજ થતા. તેઓ નિયમિતને તંદુરસ્ત છવન ગણતા હતા. તે વખતની આયુષ્ય મર્યાદા પંચ લાંબી હતી. આજે દુનિયાના બધા દેશો કરતાં ડિંદની આયુષ્ય મર્યાદા ઓછામાં ઓછી છે. આપણે ત્યાં મોટા લાગના રોગો આળસ, અજ્ઞાનને વહેમ ને લીધે વ્યાપક ફેલાયા છે. ગામડામાં પણ એવી રોગો ફેલાયા છે. શરીર ચોક્કમાં ન રાખે; તેમજ ચા, ખીડી તેમજ અબદ્ય પદાર્થોનું સેવન કરે આથી શરીર ન બગડે તો શું થાય ? ત્યારે એ વખતના વૈદ્યો પણ એવા હતા કે વૈદનું પ્રસન મુખ જોઈનેજ રોગીનો અર્થો રામ તો જતો રહેતો વૈદ પ્રસન હાથે દર્દીને ધૂપ પ્રેમથી રાહત આપતા ને માવજત કરતા એ વખતના વૈદ્યો પૈસાના મુલામ ન હતા. પૈસા ખાતરજ દવા ન કરતા. પણ કર્તવ્ય ખાતર કરતા રોગનું મૂળ કાઢવા પૂરતું લક્ષ આપતા. તેમને બદલો તો મળી જ રહેતો. જે જે સામ્ય ચર્ધ જતા તે પણ કર્તવ્ય ખાતર બદલો વાળતા. મતવચ કે શ્રીમંત ગરીબોના ત્યાં બેઠાવા ન હતો. દવા કરતો વ્ય ખાતરજ કરતા. આજે એના વૈદ્યોની ધૂપ આવસ્યકતા ઉભી ચર્ધ છે. કયા વીરલાઓ ભગશે ?

લોકશાસન

ગ્રામ કાયદો ધણી ને રાજ ગ્રામ બન્ને તેનું ચૂરત પાલન કરતા મતવચકે ધર્મમય ગ્રામશાસન હતું અને ત્યાંજ સાચુ લોકશાસન જળવાતું. જુદા જુદા વર્ષના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટાતા. સચિવો રામ વગેરે ઉપર પથ, ધર્મ શ્રુતોનું સ્થાન હતું. જ્યારે દશરથે ત્રિશ્વમિત્રની આગળથી રામ લક્ષ્મણને મોકલવાની આજ્ઞાકાની કરવા માંડી ત્યારે વશિષ્ઠશ્રુતે તેમને કર્તવ્યબાન કરાવ્યું હતું. રામની સીતા સ્ત્રીધારની દીકા એક ધોખી પણ કરી શકતો. કેવળે રાજ ગ્રામ વચ્ચેની એક વાકયતા ! રામની કેવી કર્તવ્યનિષ્ઠા !

ખીખ દર્ષાતઃ—રાજગૃહ નગરીમાં મિલિસાર રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચેયલક્ષ્મી નમિતી રાણી હતી. એક વખત એક સોદાગર કિમતી કાંબળો લઈને રાણીના આવાસે વેચવા આવે છે. એક કાંબળાની કિમત સવાલાખ સોનામહાર જેટલી હતી જ્યારે રાણી રામને ખરીદવાનું કહે છે. ત્યારે રામ જવાબ આપે છે કે—“એ ધન આપણી માલિકીનું નથી ગ્રામનું છે. આપણે તો એ ધનના દ્રુસ્ટી છીએ, માલિક નથી. કેવો સુદર જવાબ !”

મહાન મોગલસમ્રાટ ઔરંગઝેબ પણ પોતે કુરાનની નકલો લખીને તથા ટોપીઓ સીવીને પોતાનું શુરવાન ચર્ધાવતો. ગ્રામના ધનને દ્રુસ્ટી તરીકે સાચવી રાખતો.

કાયદાને ચુસ્ત રીતે પાળનાર જહાંગીરનું નામ તો સાંશત્યું જ હશે ! નુરજહાં ધોખીને મારી નાખે છે. ત્યારે ધોખણેના ન્યાય જહાંગીર આપે છે. “તારા પત્નિને જે બદ્ધકવડે મારી નાખ્યો છે તેજ બદ્ધકવડે નુરજહાંના પત્નિને ચર્ધાવ અને પોતાનેજ મારો નાખ ! જહાંગીરી ન્યાય તે આનું નામ ! કાયદો સર્વને માટે છે. આનું શાસન કોણ કહેવાય ? લોકનું કે આપણું ? આનુંજ નામ સાચું લોકશાસન. કે જે રાજ્યમાં રાજ એક દ્રુસ્ટી, સર્વેશક ને ન્યાયાધિપત્યું કામ કરે છે.

ચારવર્ણની એકવાક્યતા

ચારવર્ણને આપણા શરીર સાથે સરખાવું છું—

માથાનો ભાગ— બ્રાહ્મણ—જેમાં જ્ઞાન ભરેલું હોય છે.

બે હાથ ——— ક્ષત્રિય —હાથવડે દરેક પ્રકારનું રક્ષણ કરી શકાય છે.

પગ ——— વૈશ્ય —અનાજને પચાવી લોકી અને વીધું બનાવે છે. અનાજમાંથી વીધુંને વિનિયમ કરે છે. વેપાર કરે છે.

પગ ——— શૂદ્ર —પગ ગમે ત્યાં જવા આવવા ઉપયોગી છે. મગજ હાથને ધડની સેવા ઉઠાવવા હરખો નૈયાર રહે છે.

ગામઠામાં હજુ પ્રાચીન સંસ્કૃતિનું ઉલ્લેખું હાડપિંજર

આપણા પૂર્વજો સુતાર, છુદાર, કુંભાર, વણકર, વગેરેને વસવાણા ગામને વસાવનાર કહેતા હતા. વસવાળા એટલે વસાવનાર. ખરેખર ગામ વસાવનાર તેઓ જ હતા અને છે. પ્રજાપતિનું ઉપનામ કુંભારને મળ્યું હતું. કુંભાર એટલે મંદાન કળાકાર. માટીમાંથી પાણીની માટથીઓ; અનાજ રાંધવા માટેનાં વાસણો વગેરે પોતાની સુદર કળાવડે ધડી આપે તે પ્રજાપતિજ હોવાપને માટીમાંથી તેણે નવુંજ સર્જન કર્યું છે. આવા મંદાન વૈજ્ઞાનિકોના વંશને આપણે જૂની ગણા છીએ ! તેઓને તો આપણા આદરપત્ર મળવા જોઈએ. આપણે તેઓની કદર કરવી જોઈએ.

સુતાર-જાડમાંથી લાકડાં કાપીને સુદર રહેવાને માટે ધરે બનાવી આપ્યાં, દાઢ, તાપ, ને વરસ દથી રક્ષણ કરી આપ્યું છે. એક ગામથી બીજા ગામ જવાને માટે, સહજગાહ-દરવા માટે, ગડાં, ગાડી, બનાવી આપ્યાં છે. આને પણ મંદાન વૈજ્ઞાનિક શોધ કરી છે, તેની પણ કદર કરવી જોઈએ. સુતારને તો આપણા અર્થો રિશિક્ષમાં કહેતા અને ખરેખર એ નામ યોગ્ય જ છે.

હરિજન—હરિજનોને પૂર્વ મહત્તર કહેવામાં આવતા. હરિજનોએ પણ અદ્ભૂત વૈજ્ઞાનિક શોધ કરીને આપણને ર્માંથી કાંતીને વણીને તૈયાર કાપડ બનાવીને આપ્યા પહેરવા આપ્યું. દાઢથી રક્ષણ મળ્યું. ને નમન દેક ઢંકાવો. આવા મંદાન નમ્ર વૈજ્ઞાનિકોના વંશને જૂની જવા-અરપૂર્ય મળવા એ શું યોગ્ય છે ? આપણે તેને સન્માનવા જોઈએ. રખેદર સ્મિત્વર એ નામોથી અપ્રમશ બનીને આજે ભંગી શબ્દ યોગ્યો છે. આનો આખા સમાજની માતા છે. જેમ બાળકની સેવા માતા પ્રેમશાષે નમ્રપણે કાઢીને કઢા વગર ઉઠાવે છે, તેમ આ રખેદર લાઇએ પણ આખા સમાજની સેવા ઉઠાવી રહ્યા છે. તેમને અરપૂર્ય મળવા જોઈએ ! જે એ સેવાનું કામ છોડી દેશે તો સૌએ કામ કરવું તો પડશે જ, નહિ તો રોગના ભોગી થવું પડશે. આવા મંદાન માતા તુલ્ય સેવકને આપણે અરપૂર્ય મળીએજ કેમ ? તેને તો સન્માન આપીને ઉદ્ધી કદર કરવી જોઈએ.

પરંતુ આજે તેઓની—કુંભાર, સુતાર, છુદાર, વણકર, હરિજન ભંગી વગેરેના રિચનિતો ખ્યાલ

આંધીજી અને સ્વરાજ્ય

આજે ગરાશિયા તેમજ ખીજા ક્ષત્રિય ભાષાઓ કદાચ કહે છે કે; વાણિયો શું સ્વરાજ્ય લાવવાનો હોય ? પરંતુ ખરી વતી એ છે કે જેનામાં સાત્ત્વિક ગુણો હશે તેનુંજ મેળવેલું સ્વરાજ્ય વિશ્વશાંતિ માટે ઉપયોગી થશે. પછી તે જાતનો વૈસ્ય હોય બ્રાહ્મણ હોય કે ક્ષત્રિય !

બ્રાહ્મણ તરીકે હું સંયમના લક્ષ્યવાળા લોકસેવકોને સૂચું છું. વલ્લભભાઈ જેવા ક્ષત્રિય ગણાય. જાનજ જેવા વૈવ્યો ગણાય. કે જેમણે સંયમનો સદુપયોગ પણ કરી જાણ્યો છે. શત્રોનું સ્થાન બહુજ ઉચ્ચ કે નીચુંનિયો જેવાજ તે સ્થાનને શોભાવી શકે. આ રીતે હાલનાં મૂલ્યાંકનોમાં જગજગદ ફેરફાર થશે જોઈએ.

ભાલ નજકંઠાના પ્રયોગમાં આવી દૃષ્ટિ રાખી સમાજ રચનાનું કાર્ય કરવાનું છે. મતલબ કે હિંદના ગામડામાં એ ગ્રાણ્ય પૂરવાનો છે. આમ જો સમાજમાં વ્યાપકરીતે ધર્મનું સ્થાન આવશે તો એ સમાજ આ દેશ કે વિશ્વ વિધુનવેત્રી ક્રાંતિ આણીને સર્વાંગ સુંદર બનશે. આ સિવાય કાંઈ અંતિનો ખીજો એકેય ઉપાય નથી.

જી સર્ગત્ર શાંતિ વિસ્તરે.

ભાલનજકંઠા પ્રયોગ

(પૂર્તિ લેખ)

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) નજકંઠા સંપર્ક પહેલાંની મનોભૂમિકા વિગેરે.
- (૨) નજકંઠાની ભૌગોલિક સામાજિકાદિ આજખાણ.
- (૩) સમેલન અને દૃષ્ટિ.
- (૪) સમેલન પછીના અનુભવો.
- (૫) કા, ભાલ સંપર્ક—

જા, ભાલ અને નજકંઠા વચ્ચેનો પરિસ્થિતિ ભેદ.

- (૬) આદિજનો જગી એમની સ્થિતિ અને ખીજા કામ પર અસરો તથા સંપર્ક.
- (૭) આજે કેટલી પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ છે ?
- (૮) હવે પછી શું ? સ્વાભાવ માટે અહીં કયા ઉલ્લેખોના તક છે ?

ભાલનજકંઠા પ્રયોગ

વિશ્વવાતસલ્ય ચિંતકવર્ગના માતલ્બો અને ભાષાઓ !

‘ભાલનજકંઠા પ્રયોગ’ એ નામનો લેખ અમદાવાદમાં વિશ્વવાતસલ્ય ચિંતકવર્ગ પહેલાં લખાયેલો

હું. ખરી રીતે મારે નૈનિક કિંમતથી, પરમપૂજ્ય યુરુદેવના વિચારથી હું જ્યાં નોંખો પડે, તે મારે સારેજ ખુદું જણાવી દેવું જોઈતું હતું.

આવા સંયોગોમાં મેં સુરુણાજન્ય એક વર્ષનો એકાંતવાસ લીધો અને ધર્મસાહિત્ય સારી પેઠે વાંચી-વિચારી કાઢ્યું અને હવે મારે કેવીરીતે વર્તવું ? તે અંગે નિવેદન બહાર પાડ્યું. આ સમયે એકાંતવાસ વેળા મને પાટીદાર કોમનો સહવાસ થયો. અમલ પ્રદેશમાં પણ રહી શકાય છે, જીવી શકાય છે, એ જીવંત અનુભવ પણ થયો. નિવેદન બાદ સિંબડી સંપ્રદાય તરફથી મારે બહિષ્કાર થયો. આ વેળાએ રયા. સમાજનો ધણો વર્ગ-કુરુદલ, આશ્વર્પ, રોક અને નવીનતા એમ અનુર્ધિધિ મણરે મહેલ હતો. મંદિરમાર્ગી સમાજનો વર્ગ ધર્મપ્રાણ લોકશાહની લેખમાળાના વખત કરતાં હવે જુદી રીતે જોવા લાગ્યો. કેઈ તરફથી આકર્ષવા પ્રયત્ન પણ થયા. મને તો આ બધા પ્રસંગોમાંથી લોકમાનસનો સુદર અનુભવ મળ્યો. જગતની શ્રદ્ધા, જગતના રોક અને જગતના વાદવાહોની કિંમત ક્યાં અને કેટલી ? તે પારખવાની તક મળી. સત્યની શૂળીજ સાધકનો આધાર છે. અનેક ખાલીમીડીમાં આશા નિરાશાના ફેર મોળા વચ્ચે તોફા રહી. એમાં મુખ્ય બે આધાર.

(૧) એક, જેને હું ઝૂ મેલા કહું છું તેના નામનો-અને-

(૨) બીજો, મારા પરમપૂજ્ય યુરુદેવની મારા પ્રત્યેની ઉદારતાનો.

વાયજીપરાના અનુર્ધાસમાં કાકરડા કોમનો થોડો અને પછી ગામડાઓમાં ફરતાં દીકરીક અનુભવ થયો, ત્યાંથી કાઠાભાષ મહાત્મજીવાળા નવકંઠા લાણી લઈ ગયા. આ છે દીક્ષા પછીના અવધાનકાળથી માંડીને નળકંઠા સ પકે પહેલાંની ધડી સુધીનો દૂક ઇતિહાસ.

નળકંઠાની ભૌગોલિક સામાજિક ઓળખાણ

નળકંઠાની ભૌગોલિક સામાજિક ઓળખાણ વિષે નળકંઠાનું નિર્દેશન વાંચવાની બધામણ કડું છું. એકે આ સાધેના લેખમાં પણ એનો કેટલોક ખ્યાલ તો આવે તેમ છે જ.

સંમેલન અને દષ્ટિ

સંમેલન અને એની પાછળની દષ્ટિ વિષે પણ વધુ અહીં કંઈ ન લખું તોય ચાલી શકશે.

“ધર્મદષ્ટિએ સમાજ રચના”ના પ્રયોગની જ આ કોમના બધારણ અને બધી પ્રવૃત્તિઓ પાછળ દષ્ટિ છે-તે પાઠક સમજી જ શકશે.

સંમેલન પછીના અનુભવો

પ્રથમ સંમેલન પછીનો એક ભાગની દેવતામાં બનેલો પ્રયત્ન દૂકમાં આ જાતનો છે. એક પારસી જુદાભાઈ મોટર લઈ અમરાવાદથી સિદ્ધર આવેલા. જૂડાના વાધરીએને એમણે સચે લીધા હતા. આ ભાઈને બધારણ પછીની અહીંની અકસ્માત અમત્કારિક પલટાપેલી સ્થિતિનો કલ્પ ખ્યાલજ નહિ હોય !

માટે દાર ઉત્પત્તિ નબ. લોકોની પ્રતિકરક શક્તિ કે જે હજુ લાગતી નહોતી તે ઓસરી નબ અને કોમના શિથલ તત્વોને આ ક્રિસાથી મહાન સાથ મળે. અને આમ થાય તો જે કંઈ અદિશન છે, તેને મહાન કૃતકો પડે. એક નિયમ દીધો થાય-એટલે બધા દીવા બને. એ આવા સમૂહ માટે દીવા બને આ કલ્પના-નિયારે-હું કંપેનો હતો. મારે આ સાબુંદ મહાજને મોટેભાગે-મારાજ મમતાશુભે-ઉપાડેલી આ મૂંઝેશમાં સાથ આપવો એ મને ધર્મ લાગ્યો. સમય બહુ થોડો હતો. સક્રિય તેટલું સર્વ કરવાનું હતું. અમદાવાદની લાગવગનો ઉપયોગ થયો. મહાજન પેટીના ભાષણો ગવર્નરને મળવાની ઈચ્છાએ ગઈ આભ્યા. કર્યું જ ન વાચ્યું. ગવર્નર અમદાવાદ આવ્યા પછી પણ પ્રયત્ન થયો, તે નિષ્ફળ ગયો. શિકારદિન આવ્યો, તેની આજ્ઞા રાત્રિએ અમદાવાદે વગેરે મારી પાસે આભ્યા. હું જુવાલમાં સાંજે પહોંચ્યો. તે પહેલાં પોલીસ ત્યાં પહોંચી ગઈ હતી.

જુવાલના આગેવાનોને અમદાવાદે આ રીતે સમજાવેલું કે " ગવર્નરને તમારે દારનેદાર કરવાના છે ' ગવર્નર તમોને પાટની પેલી બાલુ જવાનો રસ્તો નથી. તે કરી આપશે વગેરે.

આ ભાષણો આ રીતે તૈયાર થયા છે, એ મને ખબર મળેલા. લોકપ્રચારમાં સાબુંદે ખૂબ મદદ કરેલી પણ શિકારને દિવસે આવેલા મોટી મનુષ્ય મેટ્રીની મને કલ્પના નહોતી. અમદાવાદે મને હતું, હવે ગવર્નરનો નિયિન કાર્યક્રમ પાર પાડ્યા વિના અમારો છૂટકો નથી. અમારે વધુ પોલીસ લાવીને પણ કાર્ય કરવું જ પડશે. " શિકાર ગવર્નર પોતે જ બંધ રાખે તો જુદી વાત છે. " હું અને મારા સાથીઓ ગવર્નરને મળીએ, તેવી જોગવાઈ કરી આપી શકો ? તેમજે કહ્યું " આપો સમૂહ તે વેળાએ જો ધસે તો અમારી અને તમારી બંનેની સ્થિતિ કઠંગી થશે. હારે સમૂહ લાગ્યે જ શિસ્ત જાળવી શકશે. એને પરિણામે જે પગલાં લેવાશે તેમાં પંખી બચવાનાં મનુષ્યો હોમશે. અને જુવાલનું નામ ગવર્નમેન્ટ ચોપ-કામાં કાયમ બાને એવું ચીતરાશે કે તેનાજ ખર્ચે અહીં કાયમી મોટી રાખવી પડે. આ બધું વિચરે ! મને એમની વાણીએ અસર કરી તેમ કહુ એના કરતાં મને મરી આંતરિક નયજાણએ વધુ અસર કરી એ વધુ બંધ બેસતું છે. અને હું વચને બધાયો. પ્રાર્થનાની પૂર્વે છૂટ અને અમદાવાદે પોલીસ સુબીને પૂછી અમુકને ગવર્નર સાથે મુલાકાત કગવી આપે" એવી વાત હતી. પણ તેમાં કશોજ ખાસ સાર નહોતો. અને બન્યું પણ એમજ. જોકે પ્રભાને ઠેરઠેરથી મોટો માનવ સમૂહ ઉતરી પડ્યો. સાબુંદ બાવલા વગેરે સ્થળેથી સેવકો વગેરે પણ આવી લાખા. મારા અપાયેલા વચનને તેઓ વળગી રહ્યા. પણ તેમાંના ધણીને મારું વચન અસલ ધર્મ પડ્યું. ખરી રીતે આ સાથીઓને પૂછ્યા વિના વચન આપવાનો મને કોઈ અધિકાર નહોતો પણ વચન અપાયાં-પગાયાં-અને પ્રાર્થના કરવા સમૂહ જોડો.

એવેર પોલીસ ગોઠવાઈ ગઈ. પોલીસોને આમ કરવું શોખામનું નહોતું. પોલીસના વડાઓએ બહારગામથી આવતા સમૂહને પણ રોક્યો. સાબુંદથી મોટર સર્પીસને-પણ જુવાલ પ્રાર્થના માટે આવવા ન દીધી. આમ બધું બન્યું. શિકાર સમયસર શરૂ થયો. આ વેળાએ દુરવર્મા કારમે આઘાત થયો. મેં

રીતે આ જનસમૂહમાં આખા બધારણને ધકકો લાગે છે. બધારણને ધકકો પહેલે એટલે .થયેલા પ્રત્યેક કાર્યને મતવચકે આ આખા પ્રયોગને ધકકો પહેલે. આ પ્રયોગ જિલ્લા માટે ફટકો ઉપકારક છે. તે વાત મારે એક જિલ્લાના પ્રમુખ અમલદારને જવાબદારીની રીતે ગળે ઉતારવી હતી. પણ હું તેમાં છેક નિમ્નજ નિવડ્યો. આ જુવાલ પ્રકરણ પછી જ પ્રાતઃ પ્રાર્થનામાં “શિકારી બધુઓને સહયુદ્ધિ મળે અને અહિંસાનો પૂરા અર્થમાં નિજ્ય થાયો” એ લખવ થયું છે.

આ પછી મોરારજીવાઈ માલુકોલના સંમેલનમાં પ્રમુખપદે આવી ગયા. તેઓ તે વખતે હોદ્દા પર ન હતા. હું આ પછી હાથાર લખી ગયો. હાથાર લખી જવામાં વૃદ્ધ માતાજી તો કારણ હતાંજ, પણ આ ઉપલે આધાત પણ જુલુવામાં આ સ્થાનાતરે ઠીક લગ્યો હોતો. અલગત મારી ગેરહાજરીએ બધારણ વૃદ્ધમાં અનુકૂળતા કરી આપી ખરી ! સંમેલન પછીના અનુભવો પૈકીના આ એક વિભાગ ખૂબ લખાણ થી થયો. ખીમ અનુભવો પૈકી એક ઉત્તમ અનુભવ એ કે; આ કામના આગેવાન પટેલીયાઓમાં જોકે અક્ષરજ્ઞાન નથી, પણ એમની શુદ્ધિ-શક્તિ અજબ છે. દા. ત. શંતીમાં લસમેલી નાત મિટિંગમાં એમણે કેસો ચસાનતાં જે પરિચય કરાવેલો, તે આજ લગી તાજેજ સાંભરે છે. સંખ્યાબંધ કેસો અને તેમાં પણ ફરિયાદી પોતેજ યુનેગાર હોય તે શોધી કાઢવું. એતો કેટલી અટપટી વસ્તુ છે ? છતાં એમની પૂજવાની શેલી લગભગ ‘જન’ની શક્તિની સ્પર્શમાં ઉભી રહે તેવી હતી ! વધીયોના કસાય આધારવિના પોતપોતાની વિગતોની રજૂઆત પણ અજબ હતી. આ બધું જોનારને પ્રામખ્યાપતની મહાશક્તિનો ખ્યાલ આવ્યા વગર રહેજ નહિ. હમણાં તાજેતરમાં ખીયા મુકામે તા. ૩-૫-૪૫ની મિટિંગમાં પણ એક રાત્રે આવોજ પરિચય થયો. આમજનાં હજુ આગેવાનોમાં પક્ષાપક્ષી અને લાંચનીબદીની ગંધ આવે છે, એજ ખામી છે. નહિ તો આજની કેટલી માટે આદર્શરૂપ થઈ પડે એવી શક્તિ અહીં પડેલી છે. સંમેલન પછી સેંકડો લાગે આ વેળાએ બની ગયાં. સંખ્યાબંધ ઉભી રહેલી કન્યાઓના વાંધા પતી ગયા. લોકોએ હળવાંજ અનુમતી. લોકોને તો ૧૦૦નો વીવા હજુ પણ સાંભરે છે. પ્રથમ બધારણની કસમે કામનાજ નિરક્ષર કવિએ સુંદરીને કાલમાં પોરસી સર્વજનસમૂહ મુખે ચલાવી છે. અને સાંસ્કૃતિ તથા ઐતિહાસિક સ્વરૂપ આપ્યું છે. તે વાત કહેવાઈજ છે. પરંતુ તેમાં ઠીકઠીક લરતી એટલે આવી ગઈ.

લાલ સપર્ક

લાલ સપર્ક વિષે અન્યત્ર ઠીકઠીક કહેવાયું છે. લાલની આર્થિક સ્થિતિ આપણે સ્પર્શ કર્યો હારે ધણી સારી. ઉડતાં જે જલ્લ વર્ષથી કાંગરપાડે લીધે નળકંઠો વધી ગયો છે. પણ સાટે વીવાના અર્થમાં પણ એણે માત્રા મૂકી દીધી છે, નળકંઠમાં અગાઉ જે માંસાહાર શિકાર હતો અને હજુ કોષકોષિત ગાંભીમાં છે જોકે અગાઉની દરિયે ‘ખૂબ ફેર’ એવો લોકલિપ્રાય છે. પણ લાલમાં તો પ્રથમથીજ આ બાબત એકંદરે ઠીક. એનું કારણ લાલમાં પ્રાયઃ ખીજ ઉજળિયાત ગણાતી વસતિનો વધુસપર્ક છે. જ્યારે નલ-કંઠમાં પ્રાયઃ અધિક અપવાદ સિવાય આ કામનીજ વસતિ. યુષ્મતે જુલુવા વેપારી તો પ્રાયઃ મામેમા

નિરમગામના ચાતુર્માસ પાછળ પણ એ દષ્ટિ આ બધાની વિગતો વિશ્વાત્સલ્યના પાદોને ખ્યાલમાં રોજ છેલ્લે છેલ્લે બકરાણામાં ચપેહું વિશ્વાત્સલ્ય ચિંતકર્તાનું પ્રથમ મંગલાચરણ, અને હમણાં હમણાં અમદાવાદના પત્રકારોનું પણ ખેંચાયેહું લક્ષ્ય. બોલે સૌથી પ્રથમથી આગલગી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ ખૂબ રસ લીધો છે. આ બધું ભાષ નવકંઠના આદેશન પછીનું દિગ્દર્શન છે.

આજે કેટલી પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ છે ?

આ બાબતમાં ઔપચાયિક અને પાણિને લગતી બીનાં આવી બધી છે. સાચુંદ ચાતુર્માસમાં એક સાચુંદ નવકંઠા સહાયક ફંડ થયેનું તેના કેટલોક ઉપયોગો ચૂક્યો છે. સાચુંદ ખાતે હરિજન-ભાગી-માધવો પર ધણું કાચુ હતું તેને રાહત આપવા મામના આજે તેમને નાણાં મળે એ દષ્ટિએ એક સમિતિદ્વારા એ પ્રપ્ત થયો છે. હરિજને કામનો સમગ્ર જન તો લીરોજ નથી. એટલે તે પરત્વે સંપૂર્ણ ધ્યાન નથી અપાતું એ દેખીતુંજ છે. છતાં એ કામનો સંપર્ક સારી પેઠે કુસ્તીજ રહે છે અને તેને લીધે કેટલાક લોકોની અસ્પૃશ્યતાની સુગ ઓછી થવાનું નિમિત્ત બને છે. ભરવાડ કામ, રજપુત કામ, ગરાસિયા કામ, વગેરેના પ્રતો આવે છે, પણ હાલ એ પરત્વે મુખ્ય લક્ષ્યતો નથી જ તે દેખીતું છે. બાલકા સાંજનિક સેવાસંઘ અને એની પાછળની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ ચતુર્માસ અંગે નિર્માઈ ગઈ. નામનગર ચાતુર્માસમાં સાહિલ પ્રકાશન તથા સ્મરણશક્તિ હરિકાઈઓ વગેરે થયાં. અને કશિયાવાડના એ પ્રવાસોથી લાંબી વિશાળ જનતાને સંપર્ક થયો પણ મુખ્ય લક્ષ્ય તો ભાલ નવકંઠા પ્રયોગ પરત્વેજ રહ્યું છે.

હવે પછી શું ? સ્વાસ્થ્ય માટે અહીં કયા ઉદ્યોગોને તક છે ?

ભાલ નવકંઠામાં જે ઉદ્યોગોને તક છે, તે ઇશારો ‘ભાલ નવકંઠા પ્રયોગ એ લેખમાં ઘણ ચૂક્યો છે. આ રીતે “પૂર્તિ” નો આ સહલેખ અહીં સમાપ્ત થાય છે.

(જી) સર્વત્ર શાંતિ નિસ્તરો.

ભાલ નળકંઠા પ્રયોગ

(પ્રવચન પાંચમું)

ભાલનળકંઠા પ્રયોગ લખતાં પહેલાં થોડું પ્રસ્તાવના રૂપે કહું :—

સંવત ૧૯૮૨માં મેં “ધર્મદર્શિ અને સમાજવાદ” આર્થ સમાજવાદ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના રૂપે લખ્યું. તેજ અરસામાં આ આર્થ સૂત્ર બહાર પડ્યું. “ધર્મપ્રલુલોક ચંદ” નામની લેખન યા આ પહેલાં, સપાઈ, ત્યારથીજ ધર્મકાંતિનાં બીજે પ્રગટનાં હતાં. શુરુઆતના મેં સં-૧૯૮૩માં સમૌન એકાંતવાસ સેન્ગો. એ દરમ્યાન ૧૯૮૪માં તૈયાર થઈ અને મારે એક ધર્મકાંતિની દૃષ્ટિએ જોવાપાત્ર તરીકે આ પુણે કેમ વર્તવું ? એ મુદ્દાઓ તારબ્યા. અને પરમપૂજ્ય શુદેવ તથા સમાજ સમક્ષ મૂક્યા. તત્કાળ ખગલગાદ મળ્યો. વિંબડી સંપ્રદાય તરફથી, “સંતમાલ સંપ્રદાય બહાર” એની બહેરાત થઈ. (આજે એજ સંપ્રદાય

ફરિયાદ પહોંચાડવામાં આજે મોટે ભાગે તન, મન, અને ધનની ખુવારી થાય છે અને છતાં પૈસાને કે લાગવગને ભેરે યુગેચર પશુ ફાની બન્યું છે. આથી [૧] ના લોકો સરકારી અમલદારોથી બહુ જ દૂર ભાગતા [૨] ચોખાનો પાક રિશેષ થાય છે. બધેની વ્યવસ્થા પ્રય; માથેમાથ હોય છે એટલે માંછડાં આવે તેના આહાર તરફ મોટોભાગ વળેલો હતો. [૩] ભરવાડોનાં ઘેટાં બહારની માંસ મારે કે વેચવા મારે મેરીઓ થતી. [૪] મોટે ભાગે લોકોમાં ગરીબી હતી. લગભગ રૂ. ૭૫૦ રોજ સખત કામ કરવા તૈયાર થતા. [૫] નિરક્ષરપણોનાં દેશ પર ભેરમાં હતો. [૬] અધૂરામાં યુગ અરીથુના અવશેષ હતો. [૭] આ તમાકુનો પણ અડો હતો. [૮] કા, બળદ બહારથી વેચાતા લેતા અને અર્થિક માર પડતો. છ, ગોધન પહેલાં આ વિભાગમાં પુષ્કળ હતું તે મટી ચલ્યું હતું. [૯] કંઈક સારીસ્થિતિવાળા લોકો ઓછા વારંવાર કરતા અને તણ દેતા, આથી સ્ત્રી જાતિની કાલાકી અને તે દ્વારા સમાજની અસંસ્કારિતા ખૂબ વધતી. [૧૦] છારોડી તરફના સુસલમાન કોમના લોકો ટોર ઉઠાવી જતા, તેમાં આ લોકોની કોમનાં માણસો પણ સામેલ થતાં. [૧૧] વેપારી-વેપારી વચ્ચેના વાંધા થકે કે તુરંત જ વરડાનાની છૂટાછેડાની અનિચ્છ હોય તો પણ થઈ શકતા અને લગ્ન ખર્ચ જે કંઈ થયું હોય તે ઉપરાંત પૈસા આપી તે કન્યાને તેનો ખાપ છોડાવી લેતો. વળી તેટલા પૈસા ઉપરાંત બીજો નફો લઈને બીજો ઠેકાણે આપતો. વળી અહીં પણ કંઈક કારણ હતું થાય એટલે છોડાવી વળી ત્રીજો ઠેકાણે વેળાવતો. એટલે એકંદરે આ બધાનો ખર્ચનો ભોળો કન્યા પર પડતો, તેથી સ્ત્રીની અધોગતી થતી અને લગ્નજીવનનું સુખ ઉડી જતું. [૧૨] વાતચીતમાં ગણ, વિવા, હોળીનાં ખિલત્ત ગાણું, બનાવખો કરાવવી, આ બધાં અસંસ્કારિતાનાં યુગ સારી પેઢે હતાં. [૧૩] બલેયા દ્વારા પણ ખૂબ પૈસા પાણીમાં વેરાતા. મતલબ કે લોકો કરજદાર, મોટે ભાગે ગરીબ, સંસ્કાર-હીન, અભણ અને અસ્વચ્છ રહેતા. એથી તનનનનું આરોગ્ય યુગાવ્યું હતું આ પ્રદેશમાં પ્રથમ રહેતી વધુકે કોમ શહેર તરફ ખેંચાઈ ગઈ હતી. જૈનોનાં કેશરડી, નાનોદરા વગેરે સ્થળનાં મંદિરો જૈનોની વસતિના પ્રમાણ છે.

મોટે ભાગે નળકંઠપ્રદેશ લોકાણા કોમના વેપારીઓને આધીન છે. તેઓ મહેનતુ અને સાદા છે. બાળ, વધુ નફો, વગેરે દ્વારા સમૃદ્ધ થયા છે. કેટલેક સ્થળે તેઓની પાસે મોટા ભાગની જમીન છે, અને તે આ રીતે આવેલી હોય છે સ્વાભાવિક છે. વળી પાછા તે તો મોટે ભાગે ખેડવા ત્યાંના ખેડૂતને જ આપી દે છે. નળકંઠમાં મોટે ભાગે આ કામ અને ભરવાડ કોમજ છે. એટલે આ કોમનો અને સ્થાનીક વેપારીઓનો આસપાસનાં શહેરો સાથે સંબંધ છે. તેમાં આવળા, સાણંદ અને વિરમગામ મુખ્ય છે. આવળાને સારી પેઢે બંજલાવાળુ બનાવવામાં નળકંઠનો મુખ્ય ફાળો છે.

બારળાના પાટીદાર વાઘજીઓ સંબંધ પણ આ લોકો સાથે ધનિષ્ઠ છે. પાટીદારભાઈઓને પૈસા ક્ષાવતાં સારી પેઢે આવડે છે. જે કે તેઓ સપ્તિતાવાળા અને સુમાર્ગે વાપરનારા પણ છે. એમનો મારા પર અપર રોહાદર છે. કું ધનું છુ કે, તેઓ આજ કરતાં વધુ ઉદાર બને. ઉદાર બનવાનો અર્થ અહીં કું

બને તે ખરું આટલું કહી હવે હું લાલસાપર્ક તરફ વળું છું.

લાલનો સંબંધ

કમિન્ટા આડાલિસીના સમેલન બાદ લગભગ નલકંઠામાં તો વસતી આ કોમનેા સંબંધ થયો. પેણુ અમારે તો આ આખી કોમને બંધારણના અંડા નીચે લાવવાની હતી.

બગોદરા અને માણકેલ વચ્ચે સંબંધ હતો. તે કારણે લાલ વિખાતુનું પહેલું સંમેલન બગોદરા મુકામે થયું. આ દરમ્યાનજ શિયાળવંસી જીવરાજ શેઠના કુટુંબ સાથે ગાઢ સંબંધ થતો જતો હતો. તેમણે બગોદરા સમેલનમાં તન, મન, સાધન સક્રિય બોજ આપેલો. આ સંમેલન બાવડાના ચતુર્માસ પહેલાં થયેલું અને ચતુર્માસ પૂરું થતાંજ એક લબ્ય-મહાસંમેલન શિયાળામાં થયું. આ બધી વિગતો જાહેર પડેલા અહેવાલોમાં છે બગોદરા અને શિયાળના સંમેલનો પછી હું રણાપુર લાણી ગયો. સારખાદ સિબડીમાં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના સમીપમાં તેમજ શ્રીની લયંકર મિત્રારી વેળાએ લગભગ ૩૫૫ માસ રોકાયો. સારખાદ શિયાળ આભેા સારે જીવરાજભાઈ અંખતા હતા તેમનું મગાનું કેન્સરદર્દ હવે લયંકર બન્યું હતું. જાણે કેમ મેળાપ પૂરતા રોકાયા હોય તેમ તેમણે ઉત્તરી વિદ્યય લીધી. તેમના અવસાનની રાત્રિ રામનવમી હતી.

જીવરાજ લાલ નલકંઠા જલ સહાયક રૂઠ સંસ્થાની ઉત્પત્તિ

આ રાત્રીએ અવસાન પછી હું ડરજીંગે રિપે એમણેજ ઉદ્દેશ્ય કર્યો હતો. તેમાં મેં સ્વચ્છું કે બાલનલકંઠાખતે પીવાના પાણીનું જ્યાં જ્યાં કુટુંબ છે, તે હળવારૂપ દારજ (કાપ) થવું જોઈએ. મીઠાં બોજન જમાડવાનો કોઈજ અર્થ નથી.

લાલ નલકંઠા અને પાણીનો ત્રાસ

બાલના સહવાસમાં આવતંજ કોઠાતવાવડી અને શિયાળનું પાણીનું કુટ અને તેમાં પણ કોઠા તલાવડીની બેનો ઠેક કાળીથી માથે બેડું લઈ એક ગાઉથી પાણી લાવે, તે ત્રાસ અરુદ્ધ લાગેલો. શિયાળ સમેલન પહેલાં આ પણ વસ્તુ મુકાઈ. મુકાઈ, અમદવાદ વગેરેએ અમુક ધન મદદ કરી. શિયાળ અને કોઠાતલાવડીના કૃતા લગભગ આજે તો નિષ્ફળ ગયા. સાંદીડા અને શિયાળના દરિજાને માટેના કૃયા કાફળ માથે તેવાજ હતા એટલે અમા.

આ વખતે ધોળીના કાળુભાઈ પટેલે ધોળીના જલકુખની વાત કરી હતી. કેમાસપૂરના એક રેજપૂત સંત્રામસિંહજી અરેજ ધનવાદને-પાત્ર છે. કે તેમણે કેમાવપૂરના તળાવ માટે આ પહેલાજ પ્રયત્ન આદરી દોષો હતો અને સુંદરકાર્ય કરી રજા હતા. આ સ્થાને જાતે જોયા પછી ધોળીનું કુરુણ દ્રશ્ય તો મેં કાબરમાં પણ રજુ કરું છે. ધનની ચેહી હોય, અજની પણ હોય, પણ પાણીની આવી ચેહી લાલ અને એવા પ્રદેશ તિવાય ખીજે કયા હોય ?

રાત્રિ અને દિવસ અરેખ્યાં ચોળી કર્યાં કરતી અને યવું તો જણ પોતાના ગાલેવા ઉંડા વીરડા ઉપર આટલો ઉધો રાખીને શ્યાન-નિદ્રાવત જગતા યવું. રજે કાર્મ પાણી ન લઈ જાય ! કારણકે આખો

કમી ગયો. ત્યાં ચતુર્માસ-શુધ્ધ. તે દરમ્યાન એક કામચલાઉ સમિતિ રચાઈ. હું કાઠિયાવાડથી પાછો ફર્યો. ત્યારે ધોળી, કમાલપુર, સિયાળ વગેરેને મદદ અપાઈ ને ત્યાંના કાર્યોને વેગ મળ્યો. આ પહેલાં ડૉ. પૌપટલાલભાઈ હસ્તક દરાદને થોડી મદદ આ ફંડમાંથી મળી ચૂકી. બીજી પક્ષ અપાઈ.

સાણુંદનું ચતુર્માસ

સં ૨૦૦૦નું ચતુર્માસ સાણુંદ કપું. જાલનજકંઠા ખાતેના આ ધર્મ દષ્ટિએ સમાજ રચનાના મૂલ પ્રયોગમાં આપણી લોકપાલ પટેલ કામ તો માત્ર સાધન છે. અને એટલે જ આ પ્રયોગમાં ગામડાં કહેરા અને પૂર્વ સમાજ રચનાની દષ્ટિએ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર તથા આજની દષ્ટિએ મમજીવી, શુદ્ધિજીવી, ધર્મજીવી, દરેકને અવકાશ છે. આ રીતે નજકંઠા વિભાગને લગતાં નાનાં કહેરાને સારા સંપર્કને કારણે બાવલા બાદ સાણુંદના સંપર્કની જરૂર હતી. સાણુંદના ચતુર્માસમાં એક વિરલ સંભારણું તે ત્રિકમભાઈ. એમના સુપુત્ર કાંતિભાઈ ડોક્ટર સેવા ઈચ્છતા હતા. સાણુંદનો નિર્દેશ લયો. એમણે આવકાર્યો.

શ્રી આવલંકરના કાંધે સાણુંદના ગામડાંએ ખ્યાલમાં રાખી “જાલનજકંઠા માયોનિકસંધ સંચાલિત” વિશ્વવત્સલ ઔષધાલયની ઉદ્ઘાટનદિવા તા. ૯-૯-૪૪ની રાત્રે થઈ.

ઔષધાલય પ્રગતિ

આ ઔષધાલય કુરુ ઘણેને લગભગ આઠ માસ થવા આવશે. જાહેરાતમાં સુપુત્ર કાંતિભેન (નક) કે જેઓ અમદાવાદ વાડીલાલ સારાભાઈ હોસ્પીટલમાં હતાં, તેઓ પણ સહકાર્યકર છે. ડોક્ટર અને તેઓ બન્ને કસાય વેતન વિના આ વર્ષે કાર્ય કરી રહ્યાં છે.* પ્રાય: દર શુક્રવારે ગામડાંમાં જવાનો જિરજો રાખ્યો છે. મઠ તા ૮-૪-૪૫ની મિટિંગમાં જણાવ્યું છે કે બન્ને હલ ગામડાંના સંપર્કમાં આવ્યાં છે. દર્દીની જનસંખ્યામાં પણ મોટો ભાગ ગામડાંના લોકોનો છે. મેળવેલી માહિતિ બે કથી જ અતિસંયોજિત વિનાની હોય તો આ ઔષધાલયે જે લોકપ્રિયતા આટલા વખતમાં મેળવી છે તે હરકોઈને સતોધર્મ છે. તે ધક ઉપલી બન્ને વ્યક્તિઓને ફાલે બધ છે. અને સેવાભાવીલક્ષી બે બીજાભાઈઓ પણ જરૂરિયાત પૂરું જ લઈને રહેનારા મળ્યા છે મહાન આ વર્ષે ત્રિકમભાઈએ જ વિના ભાડે વાપરવા આપ્યું છે. કાંતિભેનના સાધનો માટે પણ ઉલટા રૂ. ૫૧૧૫ એમનાં માતાજી તરફથી ઔષધાલયને મળ્યા છે આ વર્ષે લોકપાલ પટેલકામ દિવારે લઘુ મૂલ્યે દોઈ, તેમને તથા અન્ય સાધનદીનને વિના મૂલ્યે, તથા બીજાને રૂ. ૦-૨-૦ શીથી મોટાને, તથા રૂ. ૦-૧-૦ શીથી નાનાને લ્યા ગયો છે.

આને તો તે ઔષધાલય સ્વચ્છતા નહિ; બલકે નક્કામાં છે. પ્રથમ એ એકવર્ષના પ્રયોગ પૂરું હતું. હવે તે પંચવર્ષિય બને તે માટે એક સમિતિ નિર્માઈ છે. ઔષધાલયના પેટામાં માત્ર દવાદાન જ નહિ, પણ રોગની ઉત્પત્તિ જ ન થાય, તેવું પ્રગવર્તન બને તે માટેના કાર્યોની પણ જરૂર છે. અને આને

ઔષધાલય ચક્ર ઘણેને આને ૧ વર્ષે જ માસ થશે.
જ હવે કાંતિભેન સિયાળ વિશ્વવત્સલ ઔષધાલયમાં કામ કરનારાં છે.

પૂજ્ય પ્રતિ માને પણ અને એટલેથી સતોષ ન થવો પડે

બાળવાના અને સવેલી ઉદાવવાના ગુના અવળત યોજા છે પણ નિર્મૂળ નથી થયા. આ ત્યાગ વિષે તો ભંરપૂર જીવાળ આગ્રો હતો, તે છેક શમીજ ગયો ગણાવ.

- (૩) સમાજ સંગઠન : સામાજિક સંગઠન વધતું જાય છે. પણ હજુ એ દિશામાં કામ પૂજ્ય કરવાતું છે.
 (૪) રાષ્ટ્રદૃષ્ટિ : રાષ્ટ્રિયતાતું માર્કિક રહસ્ય નથી જણાતું. પણ કેન્સિસ કાર્યકરો અને રચનાત્મક-કાર્યકરોના સંપર્ક આ કોમના આ પ્રયોગથી રહેતો હોઈ તે માર્ગ મોકલો અને છે.
 (૫) ધર્મદૃષ્ટિ : ખરીરીતે આ પછાત ગણાતી કોમમાં જે મજુરીની અદ્યુત મૂકી છે, તેમાંય દુષિશર તરીકની આજીવિકાની મજુરી એટલે દુનિયાતું બહુ ઉપયોગી ધન છે. એટલે એ સંગઠરી અને મારી દૃષ્ટિએ વિશ્વવસલસંધના પાયારૂપ અને એટલે આખા સમાજને ઉત્તત ગમ્યેજ છુટકો છે. એટલાજ માટે સંસ્કૃતિનો પૂર્વાપર વિચાર લોકપાળ પટેલ સબ્દ ગપાયો છે.

વિવેરવટાનો સંધમ, હૃદયછેડ ઉપર મર્ચાન, ઈડના ધોરણમાં આર્થિક કરના નૈતિક આજીવન વધુ ઝોક, વગેરે આખતો વિષે કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ છે.

- (૬) સ્વમાન : કશા વખતથી અમલદારો વગેરેથી ડરપોકત્રિતિ પોપાયેલી હોઈ સ્વમાન જોખમાય છે, તે દિશામાં થણું કરવાતું છે.

(૭) નિરક્ષરતા નિવારણ અને ઉદ્યોગ વિજ્ઞાન :

આ પ્રદેશમાં નિગ્ધરતા કેટલી છે તે જાણની એવજેનમાં રજા ને સહી કુતાં આવકનારની સંખ્યા છે. અને તેમાં પણ સાડું લખી વાંગી જણનાર તો એક જોજ. આ નિરક્ષરતા ટાળના માટે કેન્સિસ પ્રધાનપદાં કાળે પનાલાલ ઝવેરી, જુદાલાઈ યગેરીના પ્રયત્ને જાળાઓ ઉધડેવી પણ છેવટે લગભગ નિષ્ફળ ગઈ છે.

અહીં તો ઢોર વસવાત આળકા કે સાહીઓ સૂઝવા મચેવા વહોતે ત્યાં જઈ જણાવનાર શિતકે નોઈએ છીએ. ગામડામાં નવરા બાળકો અવમાય નિહોણાં અને સગ્ધારી મિત્રજી વિદ્યાનાં કેવે ઉચ્ચટમાર્ગે ચડી જાય છે, કેવા કુચસની, તોફાની, અને ગખુ અને છે, તે નમના ગામડાંમાં જોનાગુનું હૃદય કપી લાશે. એતિવિજ્ઞાન, ટોરઉછેર, તથા આપજી ધર્મદૃષ્ટિએ અમાન્યરચનાના પ્રયોગતું જાન આપનામ ચુકુલો જરૂરી તો છેજ.

સિંધી વેપારીઓના જોધવા ખરીદવામાં આ પ્રદેશને અન્ય આર્થિક જોજો પડે છે યુગ્મ અહિંસક લોકો આખલાનો વપરાસ કરે અને પ્રચાર કરે-અને મર્ચાનમાં સ્ત્રી અદિસાને આવરતા લોઢા મર્ચાન જોવા વગર આ (જોધવાનો) ધધો દાય કરે-અને દૃષ્ટિ, જોપાવન, નિગ્ધપદના તથા ન છુટકેન જોધવા-નહીતો આખતો એમ રાખે તો એ આખની દશામાં ઉપકારક અને માર્ગદર્શક બનેજ.

કેટલાક ગુહઉદ્યોગો માટે અહીં તક છે

મુક્ય છે. તેમાં લગભગ રૂ. ૧૮૦૦૦ હજારનો ખાડો ઉભો છે. ઉપરાંત સવાલાબ રૂપિયાની જરૂર છે. આજે કોમે ક્યાં ચાલુ છે? ક્યાં ચાલુ થવાના છે? અને ક્યાં થવાં જરૂરી છે. તેનો નક્કી તૈયાર થઈ ગયો છે બૌદ્ધિશ્રીતે પણ જોવા મળશે ગામેનાં નામે તાલુકાવાર નીચે મુજબ છે

ધાતુ ક્રમે

[૧] 'ધોળા' (વિંબડી) [૨] કમાવપુર (વિંબડી) [૩] 'કાઠાતલાવડી' (ધોળકા)

કામદાર થવાની બહાલી આપી છે તે

૧ 'નાનાંત્રાડીયા	(વિંબડી)	૨ શ્રીહાપુર	(ધોળકા)
૩ ટપપરા	(કાઠાતલાવડી)	૪ અરજેજ	(")
૫ બગેદરા	(ધોળકા)	૬ સાગાસર	(ધંધુકા)
૭ મોટાંત્રાડીયા	(ધંધુકા)	૮ 'તેલીતલાવ	"

(ધોળકાની સીમમાં)

૯ નલદાબા	(ધોળકા)	૧૦ બવદાબા વચ્ચે	(ધોળકા)
૧૧ સરલા	"	૧૨ મૂડી	"
૧૩ દરોહ	(ધંધુકા)	૧૪ રતેહપુર	(વિંબડી)
૧૫ વખતપુર	(વિંબડી)	૧૬ સમાણી	(ધોળકા)
૧૭ કાળાવેહ	(ધોળકા)	૧૮ વાપરોળાની હેવડી	(સાલુદ)
૧૯ કાઠાગીયા	(સાલુદ)	૨૦ મિયાળ	(ધોળકા)
૨૧ વેહગીયા	(વિરમગામ)		

શરૂ થવાની/ જરૂર

૧ અંતસાથી	(ધંધુકા)	૧૧ રેદા	(ધંધુકા)
૨ ધંધુકા	"	૧૨ કાસીદા	"
૩ બાલુમઠ	"	૧૩ માંડવીપુરા (દરિયાકાંઠે)	"
૪ મૂડી	"	૧૪ મિતલપુર	"
૫ પાંચી	"	૧૫ મહાદેવપુરા	"
૬ ગાંધી	"	૧૬ રતનપુર	"
૭ સોડી	"	૧૭ રાતલાવ	"
૮ ભડીયા	"	૧૮ ખુલુ	"
૯ નવાગામ	"	૧૯ રાજપુર (બાવલીયાસીની સીમમાં)	"
૧૦ આનંદપુર	"	૨૦ મોગલા	"

ગામે ધારવા કરતાં વધુ મદદ કરી છે, અને કરે છે. ગામડામાં વિપુલ શક્તિ છે. સંપત્તિ ન હોય તો પણ ઉદારતા છે, અને સંયત્ન પણ થઈ શકે છે. માત્ર પ્રેરણાની જરૂર છે. અને તે આ રીતે મળે તો અદ્ભુત કાર્ય બની શકે છે. તે સપ્ત અઢી દેખાય છે.

અમદાવાદની શહેરી જનતાને! ધનિક વર્ગને!

જે પ્રદેશ બતાવવામાં આવ્યો છે તે અમદાવાદ જિલ્લાનો છે. ઉપલા પ્રદેશમાં મોટે ભાગે ધર્મ પાકે છે. ભાલના ધર્મની મીઠાશ અને મૂલ્ય રાજનગરની જનતાએ હમણાં હમણાં સારી પેઠે બણી લીધાં છે. એસ્ટેલિયન ધર્મના ખોરાક પેટમાં ચૂક આવે છે, તે પરથી ભાલના ધર્મની જરૂરિયાત વિશે કાઠનાથ બે મત નથી.

આ ધર્મ ભાલના પકવે છે. શિવાળામાં તમે એ ધરતી પર બેસો, અને લીલાંછમ ગાંધૂમ ખેતરો જોઈ તમે પ્રકાશપૂરક થઈ જશો. ત્યાંના ભલ્લા ખેડૂતો તમેને પોષિ અને પોષના પકવાનો-જાજરિયું તમેને પીરસશે. અને તમેને એની લિજ્જતનો ખ્યાલ આવશે. આવી મીઠાશની આખ્યા પછી તમેને ભાલમાં વારંવાર જવું ગમશે. આ ધર્મ આડે વગડે પાકે છે. કાઠિયાવાડના મજૂરો ધર્મ પાકે કે તુરત હજારોની સંખ્યામાં ઉતરી પડે છે. આ રીતે ભાલ તમેને અમૃત જેવું ધાન્ય આપે છે. આ વર્ધનો દાખલો એવો છે કે, કાઠિયાવાડમાં દુષ્કાળ જેવી પરિસ્થિતિ છે, ભાલમાં જે અંદાજ પાક ગણાય. રેશનિયથી પરેશાન થયેલા મજૂરબંધુને, ભાલ દરિદ્રાનો દાતર બન્યો છે. આ વર્ષે ડેરેડેર પડેલા મજૂરો પોતાના દલાડા દૂધા થશે, અદ્ભુત ધાન્ય મળશે, એમ માની આ ભાલ પર રાખતા હતા.

આજે ત્યાં શી દશા છે ?

જે ભાલને ભાદર, ઉતાવળી, બોલાવો વગેરે નદીઓ કાંપ કરાવે, પાણીની રેલમહેલમ કરીને, ધર્મને યોગ્ય રસાળ ભૂમિ બનાવી આટલા ધર્મ આમ પકવી આપે છે. તેજ ભાલમાં ઉનાળાની વરસાતી ચોમારે ગરમ દવા, સમુદ્રની પાલેના રણીની રેતીઓના થર, અને અધૂરામાં પડું પાણીના વખા, આ દુઃખ નજરે બોનારને શિવાળાના ભાલમાં ઉલટું બની જાય છે.

કેટલાક રથજો એવા છે કે ત્યાં કચરિયા કૂવા ગાળવાથી કર્ણનાં પાણી મીઠાં મળે. આ રથજો ઉત્તમ કેટીનાં ગણાય. પણ તે ઉત્તમ તેથી જ રહ્યાં છે કે વારંવાર ખોદાણની તક મળવાથી ત્યાંનાં તળાવો ઉડાં રહ્યાં હોય. આવા તળાવો પણ બે પાછાં પૂરતાં આટલા પછી, તેમને ગળાણની તક ન મળે તો એનો દશા ખરાબ જ થાય. આવા દાખલાઓ ભાવમાં ધણા મળી શકે. એટલે ખરાબ થઈ જતાં તળાવો મોટે આ રીતે તત્કાળ ધ્યાન આપવું જોઈએ. હમણાંજ મેં પોપટલાઈના સાથે ધંધુલા પંખેના રોજકામાં જોયું. આ તળાવ હવે દીકરીક પ્રસાદ ગયું છે. જોકે આ વેળાએ સરકારે ત્યાંની રકમ દીકરીક મંજૂર કરી છે. પણ ગ્રામ લોકોને જ કેન્ટ્રાલિટ આપાય અને મુખ્ય અમલદારની કડક જાતી દેખરેખ રહે, માનવતાની રીતે કામ લે, તો જ પુરું કામ અને સતોષકારક કામ થાય. રોજકામાં નવહજાર લગભગ રકમ મંજૂર થવા

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિતકવર્ગ

રાત્રિવારનો-કાર્યક્રમ

તા ૧૯-૫-૪૫

(૧) પ્રાત કાલ	૬ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૨) "	૬૫ થી ૬૫૫	આસંગિક
(૩) "	૯ થી ૯૫	ધૂન (શ્રી નાનચલાઈ)
(૪) "	૯૫ થી ૯૫૫	ભાષના અનુભવો (શ્રી માધવજીભાઈ)
(૫) "	૯૫૫ થી ૧૧	વિશ્વવાત્સલ્ય અને સત્યશ્રદ્ધા [છટું પ્રવચન]
(૬) અપોરના	૪ થી ૪૫	પ્રશ્નોત્તરી
(૭) "	૪૫ થી ૬	સર્વધર્મ ઉપાસના (સાતમું પ્રવચન)
(૮) રાત્રિના	૮૫૫ થી ૯૫	પ્રાર્થના
(૯) "	૯૫ થી ૧૦૫	પ્રવચન

વિશ્વવાત્સલ્ય

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) વિશ્વવાત્સલ્ય અને બી ન મનોનો સબધ.
- (૨) હું મેંયા બહેનું વિવેચન

સત્યશ્રદ્ધા

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) સત્યનું રચડું શું ?
- (૨) શ્રદ્ધાનું રચડું શું ?
- (૩) સત્ય શ્રદ્ધાનું બળ
- (૪) આ મતની સાધના માટે શું કરવું ?

વિશ્વવાત્સલ્ય અને સત્યશ્રદ્ધા

(પ્રવચન છટું)

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિતક વર્ગના માતાઓ અને બહુઓ ।

અ પછા વચનો આજે છટો દિવસ છે અને પ્રવચન પણ છટું છે આજના પ્રવચનને બે વિભાગમાં વિચારીશુ (૧) વિશ્વવાત્સલ્ય અને (૨) સત્યશ્રદ્ધા.

ત્યાગ કરવો ? ના તે વેળા સંયમના છે તેને કેમ ત્યાગ ? એટલેજ માલિકીકક્ષની મર્યાદા એ ઉપાય રહે છે.
એક તત્વનાની પુરુષ કહે છે:—

“સંયમના હેતુથી યોગ પ્રવર્તના. સ્વરુપ લક્ષે જિન આત્મા આધીન જો;

તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ધટતી જતી સ્થિતિમાં, અંતઃયાત્રે નિજ સ્વરુપમાં લીનજો”

મતલબ કે મન વચન અને ક્રિયાતા પ્રત્યેક વ્યવહારમાં સંયમ દરિયોડુંમાં હોવો જોઈએ. જુઓ સંયમીને પણ મન, છે જ. વાણી પણ છે. અને દેહ હોવાથી હાલતું, ચાલતું, સૂતું, ઉઠતું, વિગેરે બધુંય છેજ. સંયમીમાં અને અસંયમીમાં ફેર એટલોજ છે કે, સંયમી જે કંઈ વિચારશે, વહશે, કે ક્રિયાકે કરશે તે સંયમની હદમાં રહીને જ્યારે અસંયમીને મર્યાદા હશે જ નહિ, અને હશે તો પણ સંયમી જેટલી અને સંયમી જેટલી નહિ.

આમ સંયમના દરિયોડુંવાળાને શરીર હોવા છતાં બંધકર્તા નથી. ઉલટી સાધનારૂપતા છે. તેજ રીતે શરીરને લગતા સાધનો જેવાં કે ખોરાક ધન આદિને લાગુ પડી શકે. હવે ક્રમવાર વ્રતોને વિચારીએ.

સત્યશ્રદ્ધા વ્રત

પ્રથમ સત્યશ્રદ્ધાના ગૌણ વ્રતોને વિચારી લઈએ.

(૧) સર્વધર્મ ઉપાસના:—સર્વધર્મ ઉપાસના એટલે બધા ધર્મોની સેવા.

(૨) ક્ષમાપના:—ક્ષમાપના એટલે મારી માગવી અને આપવી. તથા સહનશીલતા રાખવી. ક્ષમાપના—શા માટે ? એલે ને પગલે જ્યાં પડવાનો લાયક હોય છે, જ્યાં પ્રલોભન અને સંકટોની ખાઈ પડેલી છે, ત્યાં ક્ષમાપનાનું તત્વ અગતિપૂર્વક આચરવાનું રહ્યું જ છે.

જીવનમાં આ તત્વ એકાગ્રતાપૂર્વક સાધી લેવું જોઈએ. નહિ જેવી રીતે પેતાની કળામાં એકાગ્રતા કેળવે છે. એટલે કે તેના કાર્યમાં એવી તો તેજ સિદ્ધિ મેળવી હોય છે કે એક વિષયે એ દોરડી ઉપર એવી-સુંદર એકાગ્રતાપૂર્વક આલેખી લખે છે કે આપણને આચર્ય પમાડી દે છે. આવીજ એકાગ્રતા જ્યારે આપણી માતાઓ પાણીનાં બરેલાં બેડાંમાં ભાષા ઉપર લઈ પેતાની સહિયરો સાથે વાતો કરતાં કરતાં આલેખી આવતાં હોય ત્યારે જોડામાં આવે છે. એજ રીતે આ પ્રકારની એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરેલો હોય તો આ વ્રતના પાલનમાં ખૂબ સહાય સાંપડે છે.

આ અભ્યાસ કરતાં કરતાં પણ પડી જવાનો લાયક રહેલો જ હોય છે. સાધકને ઉપર ચડતાં ચડતાં પડીએ પણ ખરા, તેજ દશા જીવનની સાધનાવિષે પણ છે. આથી ક્ષમાપનાનું તત્વ જીવન વિકાસમાં “સત્યશ્રદ્ધા” નામના મુખ્ય-વ્રત ત્રિ પહેલ્યાવરમાં ખૂબ મહત્ત્વ ધર્મ પડે છે.

સાધનામાં જૂલ શાય જ નહિ તો-તો એ ઉત્તમ પ્રકારની સાધના છે. અને એ સાધકની હૃદય ક્ષાન્તિ ગણી શકાય છે. પરંતુ બૂઝીએ એટલે જેનાથી જૂલ થઈ હોય એની ક્ષમા માગી લઈએ એ જરૂરી છે. ક્ષમાપનાનું ઉદ્દેશ્ય એ છે કે જ્યારે પાછી એજ પ્રકારની જૂલ જીવનમાં ફરીને ધવાન પડે.

પ્રગટ થશે. અને શ્રમજીવીઓમાં પણ જ્ઞાન અને કર્તવ્યનિષ્ઠા ભરશે. અહીં તમે જોશું કે જાતમહેનત સાથે જ્ઞાન જોઈશે.

અરપૂર્યતા:—ગાંધીજીએ અરપૂર્યતાને પણ વ્રતવિચારમાં સ્થાન આપેલું છે. હું ઉગ્યો અને આ નીચો, આ ભાવનામાંથી જ અરપૂર્યતા આવી છે. આ ભાવના એટલી બધી આફત થઈ ગઈ તેથી એને વ્રતોમાં સ્થાન અપાતું છે. જે લાઠીઓ આપણે બગાડેલી જગ્યાઓ સાફ કરે, તેને અડવામાં પણ પાપ માનીએ આતે કંઈ જાતની ભાવના છે? આપણે આ પ્રકારની ઉચ્ચતાનું અભિમાન નજ રાખવું જોઈએ. એક સિદ્ધાંત છે કે જે માણસ જે વસ્તુનું અભિમાન કરે છે, તે વસ્તુ તેની પાસેથી ખૂંચતી લેવામાં આવે છે.

એક દૃષ્ટાંત લઈએ:—આંખનો દુરુપયોગ કરનાર પાસેથી આંખ ખૂંચતી લેવામાં આવે છે. આપણને જે આધ્યાત્મિક જોવામાં આવે છે તે આનું જ પરિણામ છે. આજે આંખનો દુરુપયોગ કરીશું તો આવતા ભવે આપણને અધરો જ મળશે. અને કાંતો એ આંખ આદ્યવિકાસમાં સાધન નહિ પણ બંધન રૂપ થશે. આ રીતે જોતાં ધણી માણસો આંધળા હોય છે. અને ઘણા માણસો આંધળા હોવા છતાં દેખતા હોય છે. બહારના આકાર ઉપર જોવાનું ઓછું હોય છે, ખરી વસ્તુ તો એ છે કે આકારની પાછળ રહેલા પરમતત્ત્વની દર્શન કરવાં જોઈએ. સુરક્ષાસજ્જને તમે દેખતા કહેશો કે આંધળા? આંખનો જે દુરુપયોગ કરે છે, એટલે જે વસ્તુ જોવાની છે તેને જ જોવો જોઈએ. આંખને વિકારોથી રહિત કરવી જોઈએ. આંખથી સર્વત્ર પ્રભુના જ દર્શન થાય. કુદરતી સૌંદર્ય જ જોવાય, આંખનો આવો ઉપયોગ કરે છે. એજ દેખતા છે, બાકી આંખી વિપરીત જે આંખનો ઉપયોગ-દુરુપયોગ-કરે છે. તે આંખો હોવા છતાં અંધ છે.

“નેત્ર મલ્યા પ્રભુ દર્શન કરવા, શ્રોત્ર મલ્યા હરિનામ સુણવા”

સ્વદેશીવૃત્ત:—પોતાનાજ દેશમાં બનેલી વસ્તુ વાપરવાનો આગ્રહ અને એ પ્રત્યેની ચૂસ્તતા એને સ્વદેશીવૃત્ત કહેવાય છે. આ વ્રતને ગાંધીજી એ વ્રતોમાં સ્થાન આપેલું છે તમે કહેશો કે આપણા આ વ્રતોમાં સ્વદેશી વ્રતને ક્યાં સ્થાન છે? પરંતુ ત્રિચારો તો ખરો, કે સ્વદેશીવૃત્ત એટલે આરો દેશ અને એનું ચિંતન—“વિશ્વવાસત્યમ” વ્રતમાં આ વ્રત સહેજે યોગ્ય જાય છે. એટલે કે આ વ્રત તરફની ભાવના વિશ્વવાસત્યમાં માનતા સાધકે તો સ્વદેશીય રાખવાની હોય છે. આરો દેશ અને એનું ચિંતન એનો અર્થ કાંઈ એવો ન કરી જોશે કે બીજા દેશોનું અહિંત ચિંતન કરવું. સુરોષનું સત્યાનામ સચ્ચે અને હિંદુનું બહુ ધળે એવો આ ભાવનાનો અર્થ નથી જ.

આપણે આપણેનાની ગંદા કાઢીએ છીએ, અને પાડોશીના ઘર તરફ એ નાખતા અચકાતા નથી. પરંતુ એ ભણવું જોઈએ કે એ ગંદાની બાજુ તો આપણને આવવાની જ છે. એના પરમાણુઓથી આપણે બચવાના નથી. માટે આવી રીતથી આપણે ભણવું જોઈએ. એમ સ્વદેશીવ્રતનું સાચા અર્થમાં પાલન ન કરવાથી સ્વદેશીયવ્રત પણ જોખમીય છે.

એક વખતે એક અગ્રેસર બહેન જનસાધુઓને પ્રશ્ન કરેલ કે આપ બાકી પહેરો ખરો? ચેમ

નમો સિદ્ધાણું—સિદ્ધ પુરુષને નમસ્કાર હો. નમો ઉવળગાયાણું—ઉપાધ્યાયજીને નમસ્કાર હો.

નમો લોચે સવ્વસાહુણું—આ વિશ્વમાં વિર્મરી રહેલા સર્વ સાધુ પુરુષોને મારા નમસ્કાર હો.

સાધુ પુરુષ એટલે જેની સાધના નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. એવા દરેક પુરુષોને અમારા વદન હળે. બીજા શાસ્ત્રોમાં કુઝને બહલે આમીન શબ્દ છે. આનો પણ એજ અર્થ છે. આ રીતે કુઝ એ સર્વ-માન્ય મંત્ર થઈ પડે છે.

મૈયા એટલે 'મા.' 'મા' એ એક એવા શબ્દ છે કે, જે સાંભળતાંજ દૈયું આહ્વાદથી ઉભરાઇ જાય છે. ગમે તેવા જુદાને પણ 'મા'નું નામ સાંભળતાંજ હૃદયમાં ઉમળકા આવે છે. અને 'મા' પણ એના દીકરાને 'વત્સ,' 'ગજા,' 'બેટા,' 'દીકરા,' આ પ્રકારે વાતસલ્ય પ્રેરક શબ્દો વડે યોવાયે છે. આ પ્રમાણે આપણે તો આખા જગતની 'મા' જાનવું છે. એટલે કે જગતના જીવમાત્ર પ્રત્યે વાતસલ્ય ભાવના પ્રગટ કરવાની છે.

પ્રથમ તો આ ભાવના માટે વિશ્વની-જગતની-તમામ બેનો તરફ "માતૃભાવ"ની દૃષ્ટિ ફેળવવી પડશે. માતૃભાવની ભાવના અલભ્યર્થની સાધનાને એટલી બધી સાધક છે, કે અંતરમાં રહેના વિકારોને હઠાવનારી થઈ પડે છે. આ પ્રકારનો 'માતૃભાવ' જીવનમાં સાધ્ય કરનાર શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું દર્શાવત કેવા તાદૃશ્ય 'માતૃભાવ'ને રજુ કરે છે. આ પુરુષે તો પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે 'માતૃભાવ' ફેળવ્યો હતો. 'શારદાદેવી' માં એને તો મૈયાનાંજ દર્શન થતાં હતાં એટલુંજ નહિ બલકે વેત્તામાં પણ એ માતૃતાયીજ નિરખી શકતા હતા.

'મૈયા' એ હિંદી શબ્દ છે મૈયા એટલે 'મા' 'મા' પાછળ પ્રતીક કયું? જીવન અને જગતનો મહા નિયમ છે આ મહા નિયમને આપણે 'મા' તરીકે ઓળખીએ-ઓળખાવીએ-છીએ. પૃથ્વી આપણી નજીકમા છે. એ રીતે એના સ્પર્શ સુખનદારા આપણે વાતસલ્યતાની સાધનામાં વૃદ્ધિ કરી શકીએ જમીની સામે તો જૂઓ! આપણે વિદ્યા દેંકનારા અને એ માતા વિદ્યાના દેકનારને પણ જીવન પોષક તરવે આપે છે.

'મૈયા' એ શું છે ?

અજંયા જાય તહી તંદ્રામે ખવાજ તહી;

તહી તહી મૈયા તહી તહી.

રસ તહી, સ્વર તહી, ગાન તહી તાન તહી;

તહી તહી મૈયા તહી તહી.

જાન તહી જાન તહી જાન તહી ધ્યાન તહી;

તહી તહી મૈયા તહી તહી.

સ્વરૂપ હેતુ છે ! એ વિચારણા પ્રથમ કરીએ. સોનું એક છે. પણ એનાં આભૂષણો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. ઘાટ જુદા જુદા હોય છે. તેમ છેવટનું સત્ય તો એક જ છે.

“ ભાજન બેઠ કહાવત નાના એક મૃતિકા રૂપરી;
તેણે ખંડ કપના ચોપિત આપ અખંડ સ્વરૂપરી. ”

માટી એક છે પણ એમાંથી જુદી જુદી જાતનાં આકૃતિનાં વાસણો બની શકે છે. તેમ સત્ય એક અને સનાતન છે. ફક્ત એને રજુ કરવાની કળામાં ફેરફાર હોય છે. અને તે જુદી જુદી કક્ષાના સાધકો માટે તેમ કરેલું બરી છે.

“ एक सद् विमा बहुधा वदन्ति ”

ચેતન તો એક છે. આકૃતિઓ નિરાળી છે. પ્રકૃતિ નિરાળી હોય તો સાધના પણ નિરાળી હોય જ.

આપણે દર્શાવતો જોઈએ:—એકઠા કબીર સાહેબ અને નરસીંહ મહેતા આ બન્ને ભક્તોને ગળવાનો પ્રસંગ થયો. કબીર નિર્ગુણ ઉપાસક હતા. નરસીંહ મહેતા સગુણ ઉપાસક હતા. પરસ્પર રસની લાંટાલાંટ ચાલી. કબીરજી કહે છે કે, ભક્તરાજ-આપને ભગવાનના દર્શન થયાં છે, તો આપ મને જીવુર બતાવો !

નરસીંહ મહેતાએ તો કરતાલ લઈ ધૂન મચાવી. અને જ્યારે ખરી મરતી જમી ત્યારે કહ્યું કે કબીરજી જુઓ આ રજા ભગવાન. કબીરજી કહે છે કે હું એને જોઈ શકતો નથી તમે એને પકડી રાખો એમણે પોતાના જ હાથનું કાંકુ પકડ્યું. ત્યારબાદ કબીરજીએ કહ્યું કે હવે આખો ઉધાડી નાંખો. નરસીંહ મહેતાએ આખો ઉધાડી. પછી કબીરજીએ પૂછ્યું ભગવાન ક્યાં છે ? ત્યાં તો એ પોતાનું કાંકુ નિહાળે છે

યથાર્થ નિર્ગુણ ઉપાસકને ભગવાન એ રૂપે મળે છે. સગુણ ઉપાસકને એ રીતે મળે છે. આ ઉપરથી એક માર્ગ સાચો છે, અને બીજો ખોટો છે, એમ નથી. બન્ને સાચા છે આપણે તો સાધ્યના દર્શન કરવા છે-સાધન પછી તે જમે તે હો. આ નિષ્ક એના આપણી ઊંચા છે. એ આપણુ પ્રતિબિંબ છે. જેવી આપણી દષ્ટિ હોય તેવી જ સૃષ્ટિ દેખાય છે

એકવાર શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને યજ્ઞ કે આ દારિકામાં, સત્જનનો અને દુર્જનનેતો વાસ જુદો જુદો રાખીએ તો કયલા માનતો અત આવી જાય. એમણે શ્રી યુધિષ્ઠિર અને દુર્યોધનને બોલાવ્યા. અને કહ્યું કે તમે બન્ને દારિકામાં કેટલા સત્જનન છે અને કેટલા દુર્જન છે ? એની નામાવલી કરી લાવો. દુર્યોધન જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં એને દુર્જન જ દેખાય છે. અને યુધિષ્ઠિરને ક્યાં સત્જનન જણાય છે. કારણ એ જ દુર્યોધનની-દષ્ટિ દોષ દષ્ટિ હતી. અને યુધિષ્ઠિરની દષ્ટિ શુભદષ્ટિ હતી. આ પ્રમાણે બન્નેની આંતર-દષ્ટિમાં ફેર હતો. જેની આંખમાં કમળો હોય તે સર્વત્ર પીગું જ દેખે, એમ યથાર્થ સિદ્ધતા નહિ પણ દષ્ટિના જ બેઠ છે.

મીરાંનું દર્શાવત તો અનુપમ છે સાકાર અને નિરાકાર બન્ને દષ્ટિએ એણે સાધ્યના દર્શન-કર્તા

માટે શું કરવું જોઈએ? જ્યારે જોવાથી વિરમો, પારકાને પીડા થાય તેવું ન વહે; અર્થવાળું જોલો, પર-
ક્રિતકારી જોલો. પ્રથમ આ પ્રમાણે સત્યને વાણીમાં લાવવાને પ્રયત્ન કરવો. એથી પ્રાણને, મનને, અને
આત્માને મજા મળે છે. વાણીને સત્યમય કેળવવા સારામાં સારું સાધન મૌન છે. મૌનને જોડેલો અભ્યાસ
મને એટલીજ વાણીની કિંમત થશે. અને જ્યન સત્યમય થતું જશે વાણીની સત્યતા કેળવ્યા પછી
વચનની કિંમત થાય છે. જ્યત આપણને સાંભળવા તૈયાર રહે છે. સત્યની શોધ માટે ખીજુ તત્ત્વ એકાંત
છે. એકાંત એટલે લોકસંગથી દૂર રહેવું. લોકસંગથી દૂર રહેવું એટલે લોકોથી ભાગ્યું નહિ પણ લોક સાથે
કર્તવ્ય સંબંધ રાખવો. મોઢ સંબંધ નહિ.

એકાંતથી પોતાના જીવન તરફ દ્રષ્ટિ કરવાની તક સાપડે છે. ચિંતન કરવાનો અભ્યાસ પડે છે,
જ્યને તેથી આપણામાં રહેલા દોષોનું દર્શન થાય છે, અને સરવાળે એને દૂર કરવા પ્રયત્નરેડીસ થવાય છે.
આ પ્રમાણે સત્ય શ્રદ્ધા વ્રતને સમજી લેવું ધટે છે.

(૪) સર્વત્ર સાતિ વિસ્તરે

સર્વધર્મ ઉપાસના

(યુજ્ય યુદ્ધાઓ)

- (૧) સાધના જુદી જુદી શા માટે ?
- (૨) ધર્મો ઘણા શા માટે ?
- (૩) સદ્ધ એક ધર્મના કંડા નીચે આવે તો શી લાભ ?
- (૪) સમન્વય એજ માર્ગ
- (૫) અને તે માટે જ ઉપાસના કરવી જોઈએ

સર્વધર્મ ઉપાસના

(પ્રવચન સાતથુ)

નિર્ધર્વાસર્થ ચિંતકવર્તના માતાઓ અને ભાષાઓ ।

અન્યારેનું પ્રવચન સાતથુ પ્રવચન છે. સર્વધર્મ ઉપાસના એ એનો વિષય છે. સર્વધર્મ ઉપાસના
એટલે કે સર્વધર્મ સેવા.

સાધના જુદી જુદી શા માટે ?

સર્વધર્મ સેવા એટલે જ્યાં ધર્મોની સેવા કરવી. સત્યશ્રદ્ધા વ્રતમાં આપણે એ વિચારણા રજૂ
કરી હતી કે સત્ય એક છે, તેમ જીવદા પણ હોય છે. જેની રીતે યોગીવર આનંદપ્રજ્ઞે કહ્યું છે.

“ભાગ્યન એક કલાવત નાના એક મૃતિદા રૂપરી;

જેમી જડ કમળા રોપિત આપ આખડ સ્વરૂપરી.”

નેહ શંકાયા. પછી પૂછ્યું આપ કયા સંપ્રદાયના ? સાધુજીએ જવાબ આપ્યો, " જાતીસ ટોળાં સંપ્રદાયના " આ બાઈને થયું કે ભારે થઈ. માડું સમકિત ભાંગી પડ્યું અને તે તો ખૂબ અશરોપ કરવા લાગી. ખોસીરે.....ખોસીરે.....એમ કરવા લાગી અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. સાધુજીને થયું કે આ બાઈ આમ કેમ કરે ? એણે તો બાઈને પૂછ્યું. બાઈએ જવાબ વાળ્યો કે તમે મારા સંપ્રદાયના સાધુ નથી. અને મેં આપને વહેરાવ્યું તેથી માડું સમકિત ભાંગી પડે હવે શું થાય ? આપ મને દામા કરો.

સાધુજીએ કહ્યું કે કંઈ નહિ બેન. આ તારું વહેરાવેલું તું ખુશીથી ખાઈ લઈ લે. અને તેણે પાછું આપી દીધું.

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી એ જાણવા મળે છે કે રૂઝિત સંપ્રદાયોની પકડ કેવી હોય છે ? અમુક વેશવાળા સાધુ અમારા અને બીજા નહિ. આવી માન્યતા જૂલ કારેલી છે.

ધર્મી ધણા શા માટે ?

સર્વધર્મ સેવકમાં એ સંભવે જ નહિ કારણકે તે જાણે છે કે સત્ય તો બધા ધર્મોમાં એક જ છે. અને જુદા જુદા આકાર અને પ્રકારે રજૂ કરવામાં આવેલ છે. ધણા ધર્મો એટલા માટે જ છે.

બધા ધર્મો સાચા છે:—બધા ધર્મો સાચા છે. પ્રકૃતિએ જુદી જુદી છે એટલે વિધાનો જુદાં જુદાં રજૂ થયાં છે. એક વૈદ્યની પાસેથી એક જ પ્રકારના દરદીઓ હોવા છતાં દવાએ ભિન્ન ભિન્ન અપાય છે. હોજરી અને પ્રકૃતિના અભાસ પછી જ એ દવા અપાય છે. દ્રવ્ય, સ્થેન, કાળ અને ભાવને તપાસી નિર્ધારે જ ધર્મરચાપન કરવો જોઈએ. જેમ બાળકને માતાનું દૂધ પવે. પરંતુ એને એ દૂધનાં રચાને જો શરીરે આપવામાં આવે છે તો એ એને ન પવે, અપચ્ચ નીવડે, અને બીમાર પડે. તેવી જ રીતે ધર્મ વિષે છે.

એકવાર શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે પાંડવોને કહ્યું કે તમે અસહ્ય તીરથ કરવા જાવ છો, ત્યારે આ કાવળી દુષ્ટાદીને પશુ સાથે લેતા જાઓ. એ દુષ્ટાદીને પશુ પાકે પક્ષવળે. અને દરેક ક્રિયા કરાવળે. આ મુજબ એ તો દુષ્ટ તીરથ કરી આવ્યા. ત્યારે વાસુદેવે કહ્યું કે જુઓ, આ દુષ્ટાદીને કારો અને ગેય કૃષ્ણ અને મોક્ષમાં મૂકો. જ્યાં મોક્ષમાં મૂકાય છે ત્યારે જાણાય છે કે દુષ્ટાદીની કડવાશ તો એવીને એવી જ છે. આટલાં તીર્થો થયાં પશુ દુષ્ટાદીની કડવાશ ગઈ નહિ. જ્યારે આ કડવાશ તીર્થો કરવાથી જતી નથી, ત્યારે અવાદિ કાળથી આત્મામાં ભરેલી મહિનતા કેમ જશે ? માટે:—

“ આત્મા નદી સંયમ તોય પૂર્ણ, સત્યાવહા શીલ તટા હ્યોર્મિ; ”

તત્ત્વલિષેકં ક્રુડ માકુ પુનઃ । ન વારિક્ષા શુધ્યતિ ચાન્તરત્તમ્મ. ”

મતલબ કે:—જો આત્માશી નદીમાં સંયમથી પહોંચી હોય, જેમાં સત્યનાં પૂર હોય, જેને પ્રકૃત્યર્થથી કઠિા હોય, અને હયાશી તરંગો હોય, તો મનની મહિનતા જામ આવી શુદ્ધિમાં ધર્મ છે. આ પ્રકારની નદીમાં નદાવામાં ધર્મ છે.

જે વાણીથી સિવ સુધર્મો ન હોય તો જાણું કે કાંતો યુગ્મ જ્ઞાન વિનાના હતા. અને કાંતો એ સિવની ભૂમિકા એ વાણીને પચાવી શકી નથી-અન્ય મનુષ્ય હોવા છતાં જે અમર ન થયા હોય તો કોનો અર્થ એ છે કે કાંતો પીનાર એ અમરને ધરમાં ઉતારી જ નથી શકે. અને કાંતો એ અમર, અમર નહિ હોય પણ વાણી હશે

સાચો ધર્મ પીધો હોય તો પછી દુરાગ્રહ હોય ખરો? અમુક જ પ્રકારના દીર્ઘવાળા અમારા અને બીજા નહિ, અમુક જ પ્રકારના બીજાવાળા અમારા અને બીજા નહિ. કોવો આગ્રહ સાચા ધર્મના પીયૂષ પીનારાને હોય જ નહિ. સત્પ્રાર્થનિ તો તત્ત્વ સાથે સંબંધ છે. બીજા સાથે નહિ, જોગ હશે તો કિંમત મળશે. ફક્ત લેખ્ય લગણવાથી એટલે કે કાંક લગણવાથી કંઈ કિંમત મળશે નહિ

• • • ગયે તેટલો કિંદા કરી પણ ધર્મની છાપ કાંતરમાં ન હોય તો તત્ત્વ ક્યાંથી નીતરે? વાણીને ગમે તેટલું મનોવાયે તો કંઈ માખણ નીકળે ખરું? માખણ બાટ તો દબાને જ વસાવવું નેઈએ. વાણી વસાવે ચાલે નહિ તેમ સાચા ધર્મ માટે વ્યાખ્યાને કેવળ દિવાકારો કયે નહિ ચાલે પરંતુ એ દિવાકારો પણ જીવન એટલે કે આચરણ દરો, તોજ સાચા ધર્મનું સ્વરૂપ સમજશે.

આ માટે વાણી દષ્ટિ જ ફેરવવાની જરૂર છે પ્રવર્તીને ગમે તેવી પ્રતિજ્ઞાઓ આપે અને ફેરવ્યા કરે પણ તે તો ઉતર તરફ જ શકે. તેમ જ્યાંસુધી મન ઉપર સપ્રેક્ષણેનો મેળનંદ છે, ત્યાં-સુધી એને સત્ત્વ ધર્મપ્રકાર મળવાનો નથીજ. જાહે મન ઉપરથી સમઘણના મેળનંદને દૂર કરીશું તો સાચો ધર્મપ્રકાર મેળવી શકીશું

આવી સાધના કેણે કેણે કરી? :-આવી સાધના-ઉપાસના-માટે પ્રયત્ન કરનારમાં જન ધર્માચાર્યોમાં, સંનિવૃત્તિવાર્થ દરિદ્રાદરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય, વગેરે નામે જાણીતાં છે તેમાંના પ્રત્યેક વ્યક્તિ વચ્ચે જ દર્શા છે.

“પક્ષપાત નથી વીર, ન દ્રુષ કપિલાદિમાં
વાણી મુક્ત મતિ જેની, એને સ્વીકારીએ અમે
હો ભેતાબર કિંવા સિંચર, અથવા છુદ કે હો અન્ય,
સમજાવી આત્મા જેનો છે, તેનો મોક્ષ નહીં જાણો
લવ બીજા દુર જનકા, રાજાદિ દોષો જેણે ટાળ્યા
સકર બહા નિષ્ક્ર, અથવા તે જિન હો તેનેજ નમુ ”

વૈદિક ધર્મમાં કબીર અને નાનકના નામે જાણીતા છે તેમાંના બન્નેએ આપુજ કહ્યું છે :-

દિંદુ ગુલસાન' દોનો બાઈ કસબી, એક લીન્દી માલા એક લીન્દી તસબી.

એક પૂવ એક પન્નમ નિદાર, પુરી પડી પાપ ધરણી શિર દાળે.

સકળનંદ થીજમહારાજનું નામ પણ ઉમેરી શકાય. કારણ કે તેમણે કાંઈ પણ ધર્મની નિર્દા

ગુણોને નમસ્કાર કર્યા છે.

આ પછી શ્રુતિ, સમૃતિ, ઉપનિષદો, છ દર્શનો, પુરાણો, ગીતા, રામાયણ, વગેરે વૈદિક ધર્મોને રજૂ કરતા મહાન ગ્રંથોના તત્ત્વને વાદ કરીએ છીએ અને એ ગ્રંથોને 'સ-માનીએ છીએ. ત્યારબાદ ક્ષમામૂર્તિ ઇશુ-નેહી-રહમદીસ મહમ્મદ પયગંબર, પવિત્રતાની મૂર્તિ જરથોસ્થનું રમરણ કરી, એ ગુણોને નમસ્કાર કર્યા છે.

આ રીતે બધા ધર્મોનું સમ-વ્યવસૂય તી સર્વધર્મ-પ્રાર્થના કરીએ છીએ. આમાં કેઈ પુરુષને હુથો નીચો ગણવાની વાત નથી. પણ તેમણે રજૂ કરેલા સિદ્ધાંતોના અનુક્રમની ગોઠવણી પ્રમાણે જો નામો ગણવા ધરે.

આ પ્રાર્થનાને અનુસક્ષીનેજ સાધકો માટેના ત્રણ વર્ગો પાડવામાં આવીયા છે.

પ્રથમ વર્ગનું નામ—દેવોપાસક—ધર્મશૂલક નીતિના પાલક અને પોષક વર્ગ.

બીજા વર્ગનું નામ—બ્રહ્મોપાસક, યાનોપાસક, યોગશૂલક ધર્મારાધક વર્ગ.

ત્રીજા વર્ગનું નામ—ક્રિનોપાસક—વિશ્વપ્રેમ યોગસાધક વર્ગ.

આ મુખ્ય સાધકોએ પ્રથમ નીતિના ઉપાસક બની, જીવન ધરતર કરતા જઈ-દક્ષા કેળવતા જઈ ઉલ્ટે "વિશ્વવાત્સલ્ય"ના, મહા આદર્શને પહોંચવાનું છે, અને એજ સર્વધર્મ ઉપાસનાનો સાર છે.

(૩૩) સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે.

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

સ્વિવાસ્તો કાર્યક્રમ

તા. ૨૦-૫-૪૫

(૧) પ્રાતઃકાલ	૬ થી ૬૥	પ્રાર્થના
(૨) "	૬૥ થી ૬૩૥	પ્રાસંગિક
(૩) "	૬ થી ૬૩૥	શ્રી જ્યુગલાઈના અનુભવો
(૪) "	૬૩૥ થી ૧૧	ક્ષમાપના
(આદરું પ્રવચન)		
(૫) બપોરના	૪ થી ૪૩૥	દરબાર રવુભાના ગણિત પ્રયોગો
(૬) "	૪૩૥ થી ૬	નિંદ્રાસ્થિતિ પરિકાર
(નવમું પ્રવચન)		
(૭) રાત્રિના	૮૩૥ થી ૯	પ્રાર્થના
(૮) "	૯ થી ૧૦	વ્યાખ્યાન

ક્ષમાપના

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

તો પછી યુનેગારે ક્યાંથી ઘટે ? આજે સમાજમા સાસુને વહુ સાથે નથી બનતું વહુને સાસુ સાથે નથી બનતું પિતા પુત્રસાથે ધમધમ કર્યા જ કરે અને પ્રકૃતિને ટેવથી હેરાન કરે છે. યુનેગારે શિષ્ય સાથે નથી બનતું. રાગને પ્રજ્ઞ સાથે નથી બનતું પ્રજ્ઞ રાગને ચક્રે છે દુનિયામા આરે ક્ષર આજે નથી બનતું નથી બનતું, એનીજ રાગે સંભળાઈ રહી છે. આતો દરે ઉપાય છે કાઈ ? આનું કારણ શું છે ? આનું મુખ્ય કારણ બીજાની ભૂલોને મોટા દુર્બીનથી જોવી, ને પોતાની ભૂલોને બચાવ કરવો એ છે.

આત્મસુધી યુનાઓ વટાવવા માટે જ્યે, સજ્ઞ, માર, ફાસી, વગેરે કાપો અપાયા છે છતાં યુનો ઘટ્યો નથી પરંતુ ઉલટો વધ્યો છે તેનું મૂળ શોધાવું નથી અને ફક્ત કાયદાની કનમેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે આ રીતે તો લાંબો વરસ જાય, તો પણ ઉપલી રીતે તો, યુનાઓ ધમનાના નથી પરંતુ જો તેના મૂળને શોધી-પકડીને-તેનો સાચો ઉપાય લેવામા આવશે તો જગતની આ રાડ, તદ્દન નહિ તો મોટા અજીબ જુર યોજી થઈ જશે

ધનુના સમયની એકવાત કહું—એક બાઈએ જૂન કરેલી તેને સજ્ઞ કર્યા પચ બેથુ થયું પચે સજ્ઞ કરી કાઢના ફૂકા સાથે બાંધીને, જૂન જૂન સ્થળે લોગોએ ઉભારી, પચગ મારીને એને પ્રાણુદિત કરવી આવી બીજાઓ ઉપર દાખલો બેસશે અને આવા યુનાઓ યતા અટકરો પરંતુ તેઓએ એમ વિચાર ન કર્યો કે, અમે કેટલા યુનેગાર છીએ ? છેડે તેઓ ઇશુ પાસે, આ વાતની જાણ કરવા માટે આવે છે ઇશુ બધી વાત ચાતિથી સાંભળે છે ઇશુનું હૃદય વલોવાય છે પચના માણસોને કહે છે—

તમે ભલે સજ્ઞ કરી, પચ તે પચેશર પરંતુ એક વાતનું સ્મરન એ કહુ છું કે, તમે ઉમંગમા આવીને પધરા ફેંકશો, ને યુનેગાર બીજા ન થાય તેમ ઇન્જો પછુ આ સજ્ઞ કરવાનો અધિકાર કેનો છે ? જોને અલામુધી યુનો કર્યો નથી, ને કરવાનો નથી, એવા તટસ્થ માણસનો હોય તમેને આ સજ્ઞ કરવાનો હક્ક છે ? તમે તો યુનેગાર નથી ને ?

આ ઉપર વિચાર કરજો, ને હૃદય ઉપર દાઘ મૂળી વિચારજો. ને પછીજ તેને અમલ કરજો આ કાબજીને આવેલા લોકો તો વિચારમાજ પડી ગયા સૌ ચાલ્યા ગયા સજ્ઞ મોટું રહી યુનેગારને યુનાપર સજ્ઞ કરવાનો અધિકાર નથી. ઇશુએ બાઈને પણ સમજ આપી એનું હૃદય હલમલાવ્યું. દૃઢપણી સજ્ઞ હિંમતી સજ્ઞ કરતાં વધી જાય છે. જેલોથી તો વધારે દોષો વધ્યા છે આવીજ સદગત કનાપી પણ કહે છે—

“હા, પરતાવો વિષુવ ઝરણુ સ્વચ્છી ઉતર્યું છે, પાપી તેમાં કુળકી દળિ પુરવચાળી બને છે, રાજયોથી કે ભુવમવતી કે દરથી ના બને જો, તે પસ્તાવો સદગ વદના, કાર્યસાધી થકે છે”

જૂલની સજ્ઞ સુદયના પ્રજ્ઞાપથી હોની જોઈએ આજે તો જોલો વધી છે અને તે સાથે યુનાઓ પણ વધ્યા-જો

યુનેગારનું હૃદય કઈ રીતે હલે ?

વડોદરાના મહંમ મહારાજ સવાઈરામ ગાયકવાડે, પોતાના રાજ્યમા યુનાઓ ઘટાડવા એ મુકર

“રે રે ! કોણુ હશે ! અહીં વન મહીં નિશાસ આ મૂકવું ;

જેના ચબ્દથી વૃક્ષથી ધ્રુવ આ ધૂ ધૂ કરી ઉડવું.”

બાઈ પડવાની તૈયારીમાં છે. મૂળદાસ મહાત્મા જઈને કહે છે, તને નહિં પડવા દઉં. તું કોણુ છે ? કુવામાં તો નહિંજ પડવા દઉં. ત્યારે તે સ્ત્રી જવાબ આપે છે. મહાત્માજી, મેં સમાજને જોઈ લીધો છે. મારા પર દવા રાખો, અને મને મરવા દો. એ વખતે મૂળદાસ મહાત્મા કહે છે, “તારા શરીરનો નાશ કરવાનો તારો મુદ્દસ અધિકાર નથી. બાઈ !” મહાત્મા તે બાઈને કુવે પડતી અટકાવે છે. પોતાના આશ્રમમાં લઈ જાય છે. તે બાઈ પોતાનો પૂર્વ ઇતિહાસ કહે છે. તમારી નિંદા યશે, બકિંગ્હમ યશે, જો તમે અને રાખશે તો ? મહાત્મા જવાબ આપે છે, “પુત્રી, મારી ચિંતા ન કર. તારા મર્લાનું ને તારું જતન કરીશ. બસે મારી રામચંદી બધ ચઈ જાય, આખરુ જાય, બસે અને લોકો પૂજવા ન આવે, મને તે બધાની કાંઈ જ પડી નથી.”

“તુચ્છ આ કીર્તિને માટે નાના ખૂન થવા દઉં ;

સહેશે સુખથી કાષી, નામ આ મૂળદાસનું”

કીર્તિ તુચ્છ છે એનાં એ જાણીને હિંસા મારી તબર સમક્ષ કેમ સહન કરી શકું ? હવે આ વાતની ખબર સમાજમાં વધુ ફેલા પડી જ જાય છે. લોકોને બોલવું જ છે, લીંતરવું ક્યાં જોવું છે ? તે કહે છે. :—જોવાને એ મૂળદાસ ! અમે તો કહેતા જ હતા કે એ સાચો સાધુ જ નથી. આવી અનેક વાતો ફેલાઈ. એટલે માન-પૂજા ને ખાનપાન બધે મર્યાદા છતાં મૂળદાસ અડગ રહે છે, ને બન્નેનું સંતતિવત કાળજીપૂર્વક જતન કરે છે.

પ્રિય વાચક !

મહાત્માએ વિચાર્યું કે, જે આ હિંસા ગામમાં બને તો પણ હું જ વધુ જવાબદાર ગણાઉં. તો મારી આસપાસ બને તો તો હું વધુ જવાબદાર કેમ ન ગણાઉં ?

જન્યતા અને સમાજના જન્મતા દોષોમાં, અમારા જેવા મહાત્માઓએ જ મુખ્ય જવાબદાર રહેવું જાઈએ. પૂર્વે જે વચો હતા, તેમાં પણ પોતા પર જ દોષ વહેલી લેતા. વાતમાં પણ જોવું જ થતું. જ્યારે આજે તો ઉલ્ટો ખીજા પર જ પોતાનો દોષ હોય તો પણ, બધો જ દોષલો નાખી દઈએ છીએ. એક બાજુ યુનાઓ ધટાવવાની વાતો કરીએ છીએ. જ્યારે બીજા બાજુ તેવા યુનાઓને વધારવાની તક આપીએ છીએ.

આજે સમાજમાં ઘણું અનીતિનાં તરવો વગેરે પેસી ચયાં છે. તેના જવાબદાર કોણુ છે ? આપણે જ એ નિભાવી લીધું, ને પછી સળ કરવા નીકળ્યા. આતે કેવું ? વેલવને વિદ્યાસભમાં એક-ખીજાને લેટે છે. જ્યારે બીજા બાજુએ ખાડો પડે છે ને દોષો વધે છે. ત્યારે “હાય હાય” કરીએ છીએ કેવી આ વાત.

હકીએ છીએ કે, કુનો સહેજે વાત કહું છું અને એના સાથે સાથે જ્યારે આપણી પોતાની પ્રશંસા કરતા હોઈએ છીએ, ત્યારે તો આપણે કેટલી હદ સુધી નીચા ઊતરી જઈએ છીએ તેનો ખ્યાલ રહેતો નથી. આપણને આ મુજબ વાત મળતી હોય છે. જે મનુષ્યેને આપણે આપના મરવા છે, એવની વાત કરવાની હોય છે, ત્યારે જે સત્ત્વ હકીકત હોય છે, તેના કરતાં વિરોધ વાત કરીએ છીએ. અને કેવળ જમણી બાજુનીજ સમજાત કરીએ છીએ.

આ પ્રકારે આપણને નિંદાસ્તુતિના સામાન્ય સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે છે. પરંતુ જ્યારે સમત્વ જાણે છે ત્યારે આપણે આ ભાવના ભાવતા યજ્ઞે છીએ.

“સત્યેષુ મૈત્રી, શુણીષુ પ્રભોદ, કિંશ્ચે ઇવેષુ કૃપા પરત્વં;
આધ્યત્મ ભાવં વિપરિત વૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વધવાતુ દેવ.”

હે સત્યદેવ ! મારા આત્મા એવો અને કે હું જીવમાત્ર સાથે મિત્રતા રાખુ. શુણીજન જોઈ મને [ધર્મ-નિંદા નહિ પણ] પ્રભોદ થાય. પાપીપર પણ પ્રેમમય સદાતુષ્ટિત અગદે વિરોધી પ્રત્યે પણ તટસ્થતા આવે !

નિંદા-ધર્પાતું મૂળ

જ્યારે પારકાના શુણે સહન કરવાની શક્તિ મંદ થઈ જાય છે, ત્યારે એમાંથી નિંદાતું તત્ત્વ આવે છે. અને પછી નિંદાનો વ્યવસાય થઈ જાય છે. પારકાનું સાડું જોઈને બળી જઈએ. જ્યાં પારકાના શુણ સહન ન કરી શકાય ત્યાંજ નિંદાતું મૂળ છે.

ખોટી પ્રશંસાતું મૂળ

વાણીથી મોહું વિવેચન કરીએ, અને એ માટેનું વર્તનમાત્ર કશું ન હોય એટલે કે મંહિજ હોય, એ ખોટી પ્રશંસાતું મૂળ છે.

શક્તિશાળી કોણ ?

શક્તિવાળો પુરુષતો આ બન્નેથી પર હોય છે. અને તેથી જ તેઓ કહે છે:—“નિંદક બાહ્યા-વીર અમારા” નિંદક કે ટીકાકારોને તેઓ મિત્ર ગણે છે. કારણકે તેઓ માને છે કે મારા ટીકાકારો નહોત તો, મને મારા જીવન તરફ દષ્ટિ કરવાનો અવસર કોણ આપત ? એટલે જે ટીકાકારો છે, એ તો મારા જીવનનું દર્શન કરાવનાર ભોમિચારણ છે.

પરનિંદાથી થતાં નુકશાન

કોઈની પણ સત્ત્વ હકીકતને પૂરી જાણવા સિવાય, એનાં ઉપર ટીકા-નિંદા કરવા બેસી જઈએ છીએ, ત્યાં સત્યનો લોપ થાય છે. એટલે સુચરુષી ઈશ્વરને ખજર દુલાવી દીધું એમ થયું. આપણે કોઈની પણ નિંદા કરવા પહેલાં આખીયે પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. એની પૂરે પૂરી તપાસ કરવી જોઈએ. કંઈપણ તપાસ વગર કોઈપણ વાત ઉપર બોલવું. એ વિનમરી છે જ નહિ. એથી પરનિંદાનો હોય આવવાનો સંભવ છે અને એ કારણે સત્યને પણ ચૂકીએ છીએ.

ચેલો છુ તમારી પાસે જે ઈનમની લાકડી છે, તે બાબત મને કદો યુગ્મ કહે આપુ ! એને પચાવરી કમ્પ્લે છે તને એથી બીજાના દુર્ગુણો, દોષો, દેખાશે સાગી બાલુ નહિ દેખાય કુ તો બન્ને દષ્ટિએ જોઈ શકુ છુ 'ઠીક આપુ ! તમારે દેવીજ નથી એમ કહેને ? ચેનાને જોઈ માફ ન લાગે તે ખાતર યુગ્મએ એ લાકડી આપી

આ ચેનાએ તો એનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો એકદા એને ધર્મ કે, ચાને યુગ્મ ઉપર પણ લગાડી જોઈ જેવો આ પ્રયોગ કુર્ષો, એમલે એને યુગ્મના દોષોનું દર્શન થયું આ દોષોના દર્શન થનાજ, એમના પ્રત્યે તેનો જે યુગ્મના દોષો તે એણે થઈ ગયો, અને એને ધર્મ કે આના માગ યુગ્મ હોય ?

યુગ્મ કઈ કામ સોષે છે, ત્યારે કહે છે કે તમે કરોને ? કુ શાનો કુ ? તમારામાં તો આ દોષો ભરેલા છે તમે યુગ્મ શાના ? યુગ્મ કહે છે, કે કુ તો અપૂર્ણ છુ, અનેક દોષોથી ભરેલો છુ, અને સારો હોવાનો દાવો પણ કયા કુ છુ ? પણ તું છરવી ન શક્યો આ પ્રયોગ તુ તારા ઉપર જ કરી જો,

જ્યારે એ પોતા ઉપર જ પ્રયોગ અજમાવે છે, ત્યારે એ જાણી શકે છે, કે કુ તો મહાભયકર દોષોથી ભરેલો છુ આ જ્ઞાન થયા પછી જાણે યુગ્મને ઉભરાય છે આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સાર એ મળી રહે છે, કે જ્યાસુધી માણસને પોતાના દોષોનું દર્શન થતુ નથી, ત્યાસુધી એ પરદોષ તરફ જ દ્રષ્ટિ ગમે છે, જ્યારે સ્વદોષ દર્શન થાય છે, ત્યારે એની સરખામણીમાં પરદોષ પણ જ નજીવ જાણાય છે એટલે આપોઆપ એમાંથી નિદાનુ તરન મળુ રહે છે

પ્રશસાથી થતાં તુલ્યાન

વધુ પડતી પ્રશસામાં અસત્ય આવી જાય છે જેનું હોય એથી વિશેષ કહેતુ, એ સત્યની સાધનામાં બાધક છે પગ્નિદા અને સ્વપ્રશસામાં આ પ્રકારના જોખમો છે તેમાં પણ પોતાને મુખે કે પારકે મુખે પોતાની પ્રશસા થાય છે, ત્યારે તો પોતાનો વિકાસ અટકી જ પડે છે માટે જ કહ્યું છે કે —“નિજ વખાણ કરવાં નહિ મુલુખાં” એકદા શ્રી નમકૃષ્ણ પરમહંસે પોતાની ખૂબ પ્રશસા સંભળી આ પ્રશસા સંભળતા પછી એ અશ્રુમીની આખોએ કહે છે —“માં મારી આટલી બધી પ્રશસા શા માટે ? કુ તો અધમાધમ પાપથી ભરેલો છુ મને તુ આના લોકોની પ્રશસાથી બચાવ ' આ પ્રમાણે જોનતા જોનતા એ ખૂબ રડી પયા આર્સ સાધકની દ્રષ્ટા તો આવી હોય આ વાત જો આપણે મને ઉતરી જાય તો આપણુ ક'યાણુ થઈ જાય

યુગ્મામતજોરીનો અભાવ !

અકબર રાજા દત્તો કપડા પહેરી સજ્જ થઈને બેઠો જરીસામાં જોયુ અને ખૂબ મુંઝે લાગ્યો તાતસેનને બોલાવ્યો, અને કહ્યું કુ કેટલો રૂપાળો છુ ? તાતસેન તો ખરાબર ઉત્તર વાત્યો

‘ જોરે જોરે અમકા યુગ્માન છા બાહિરે

રમ તો પતંગ તેરો કાનદિ ઉડ જાણો

ગુણાકારમાં ભૂલ જતાવનારનો પણ ઉપકાર માનીએ છીએ. તો પછી જીવનમાં ગુણાકારમાં ભૂલ જતાવનારનો કેટલો ઉપકાર માનવો પડે ?

એકદા ભગવાન શુદ્ધને એક લાઇએ ગાળ આપી. તેના પ્રત્યુત્તરરૂપે ભગવાન વહે છે:—

“ ભાઈ તેં ચીજ તો આપી, પણ મારી પામે રાખવાની જગ્યા નથી. હું પરિગ્રહ નહિ કરું. આ તારી ચીજ પાછી લે. ”

અહો ! આ સહનશીલતા કેવી ?

મીરાંબાઈ પણ કેવું સુંદર ખ્યાન રજૂ કરે છે:—

“ નિંદા કરે રાજા મારી નગરીના લોકરે,
ભરી બજારમાંથી હાથી હાલ્યો જાય રાજા;
કેતરાં ભસ્યા કરે તેમાં હાથીનું શું જાય. ”

આ પ્રમાણે આપણી કોઈ નિંદા કરે, તેથી આપણું શું જવાનું છે ? એક શેરડીના રસની દુકાન હોય, અને કોઈ કહેશે કે લાઈએ ! એ તો દારુની દુકાન છે. કોઈ જતા નહિ ! આથી લોકો કંઈ દારુની દુકાન ઓછાજ માનવાના છે ? દુકાનદાર પણ હસશેજ અને જાણુશે કે એ કહેનાર અમાની છે, તેથી આમ બોલે છે. પણ તે કોપ નહિ કરે. તેવીજ રીતે આપણામાં સદ્ગુણ હશે છતાં કોઈ નિંદા કરશે—વાતાવરણ બગાડશે—એથી કદાચ ભય પણ લાગે, પરંતુ એથી આપણું સ્વયં લૂંટાઈ જવાનું નથી.

એકવાર ગાંધીજી સામે તેમના અંગત જીવન ઉપર બહુ ટીકાઓ થયેલી. અમુક લાઇએએ ક્રિશ્નારક્ષાભાઈને કહ્યું કે:—આ ટીકાકારોને જવાબ આપો. ક્રિશ્નારક્ષાભાઈએ કહ્યું કે:—તમે એવું નિંદક સાહિત્ય વાંચો છો ત્યાંસુધી ટીકાકારોને ટેકા મળે છે. માટે સૌથી પ્રથમ એવું સાહિત્ય જ વાંચવું બંધ કરો.

કેવું સુંદર સચન ! નિંદા સામે આપણા કાન બંધ કરો. રાત્રીઓ આ નિંદાને પોતાનો દોષ જોવાના ધંધરૂપે ઉપયોગ કરી લે છે.

“ વિચાર અને વિવેક ”ના નયનોપડે નિંદાસ્તુતિ પરિહાર તરફ જાગૃતિ કેળવતા રહો.

ॐ સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો.

વિશ્વવાસદય ચિંતકવર્ગ

સોમવારનો કાર્યક્રમ

તા. ૨૨—૫—૪૫

[૧]	પ્રાતઃકાવ ૬ થી ૬૫	પ્રાર્થના
[૨]	„ ૬૫ થી ૬૫૫	પ્રાસંગિક
[૩]	„ ૬ થી ૬૫	શ્રી નંદલાલભાઈ (ભગનો)
[૪]	„ ૬૫ થી ૬૫	શ્રી નાનરવિભાઈ (ભગનો)

આ વિષય પરત્વે જ્યારે જ્યારે મારે કહેવાનું આવે છે. ત્યારે મને મારી આ યાજ્ઞત થયેલી ત્રુટીઓ અને ખામીઓ મને ક'એ છે, અને હજુ હું સત્ય વિષે કહેતાં ન સંકેત્યાઈ તેટલો આ વિષે સંકેત્યાઈ છું. છતાં આપણે મને તેવા ભૂલ ભરેલા હોઈએ, તો પણ એની સાધના તમર સત્યની સાધના અશક્ય છે. માટે એનો વિચાર તમ્રલાવે પણ કરવો પ્રાપ્ત થાય છે.

બ્રહ્મચર્યની સ્વાભાવિકતા

બ્રહ્મચર્ય સ્વાભાવિક છે કે અસ્વાભાવિક ? નિસર્ગની સૃષ્ટિમાં જ્યાં આપણે જોઈએ છીએ, એટલે પશુ, પંખી; માનવ, દરેકમાં સ્ત્રી અને પુરુષની જોડી દેખાય છે. અને દરેકમાં મૈથુનરૂતિ તમ્રરે પડે છે. આ ઉપરથી બ્રહ્મચર્ય સ્વાભાવિક છે કે અસ્વાભાવિક. જો સદગ જ સ્વાભાવિક હોય તો જોડી કેમ હશે. એ પ્રશ્ન થાય છે.

જનસંજોમાં એવા પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે, કે ઉચ્ચ કેટલીની દેવગતિના, દેવીના શારીરિક યોગ વિના માત્ર ૩૫ જોડને, કયાંય જગદ સૂણીને, એમ વિકાર તૃપ્તિ થઈ જાય છે. કયાંક વળી માનસિક વિકલ્પ ચિંતનાથી પણ વિકાર તૃપ્તિ થઈ જાય છે. પાંચમા દેવલોક ઉપરાંતમાં ઉચ્ચ દેવોમાં દેવીનો યોગ હોતો જ નથી. અને દેવીનાં દર્શન પણ થતાં નથી. છતાંય વિકાર જાય, તોય સમાઈ જાય છે. દેવગતિ વિષે અહીં ચર્ચા નહીં કરીએ. પણ આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે, કે અબ્રહ્મચર્ય-મૈથુનની ભાવના સતપ્રાકૃતિક નથી. સાચા અર્થમાં કે ઉચ્ચ અર્થમાં સ્વાભાવિક નથી. ખેરાકની જેમ સામાન્ય પ્રકૃતિપણ નથી. કારણકે એ દેવોને પણ પોતાની શરીર રચનાને યોગ ખેરાક તો હોય છે, એમ સત્રો કહે છે. પણ મૈથુન હોતું નથી. પ્રકૃતિ મૂળે જો પ્રકારની હોય છે. એક તો આદમાના મૂળસ્વરૂપ તરફ લઈ જનારી પ્રકૃતિ-અને બીજી સંસારના વિષયો તરફ લઈ જનારી પ્રકૃતિ. ઉચ્ચના તરફ, ઉર્ધ્વગામી તત્ત્વ તરફ, ખેચનારી પ્રકૃતિમાં બ્રહ્મચર્ય સ્વાભાવિક છે. બીજામાં અસ્વાભાવિક છે. વચ્ચનિકાનું માનવું છે કે અમુક પુરુષો માટે બ્રહ્મચર્ય સ્વાભાવિક હોઈ શકે. બાકી સામાન્ય જનસમાજ માટે એ અસ્વાભાવિક છે, આદાર વિહારની ક્રિયા જેમ સ્વાભાવિક છે. તેમ વીર્યનું જરૂર, એટલે કે અબ્રહ્મચર્ય એ સામાન્ય જનસમાજ માટે સ્વાભાવિક જ છે, જાતિય વિતાનના સુખસિદ્ધ પુરુષ ક્રોધકે હું ન જૂજતો હોઈ તો ખેરાકની હાજત કે નિહારની હાજતની જેમ વીર્યસરજની ક્રિયાને, સ્વાભાવિક માની લીધી છે. પણ મારું મંતવ્ય એથી વિરુદ્ધ પડે છે. પ્રાચીન ઋષિમુનિઓની માન્યતાનું પણ મને સમર્થન છે. પણ આ તેઓએ બ્રહ્મચર્યશ્રમને પ્રથમ મૂકીને તથા સંન્યાસને અંતિમ મૂકીને, તથા કામવિતાન કરતાં બ્રહ્મચર્ય વિષયક ગ્રાંથ વધુ આપીને, એ જ સિદ્ધ કર્યું છે.

બ્રહ્મચર્યમાં અખૂટ બળ છે. અપૂર્વ ચૈતન્ય શક્તિ છે. આપણે જોઈએ છીએ, કે અબ્રહ્મચર્યના મેવનથી આપણામાં જે જેમ-જે ઉત્સાહ-જે ચળવળ-જે ચૈતન્ય રૂપિં હતાં, તે બધું એાસરતું જલારી. આનું કારણ શું છે ? જો આ ક્રિયા એ ખેરાક જેટલીજ સદગ સ્વાભાવિક હોત તો, ખેરાક લીધા બાદ

થયો હોય, એટલે એકબીજા લગ્ન સબધથી માથાપની અનુમતિથી જોડાય છે આમાં તુટીએ રહી નાથ છે ઉપરાત કેટલીકવાર લગ્ન સબધ થયા પહેલા પણ, નિરૂત શરીર સબધનુ જોખમ છે આ દષ્ટિએ વડીલો અને માથાપો કન્યાની કે વરની પસંદગી કરે છે—અને લગ્નથી જોડી દેવામાં આવે છે તે પ્રથા પણ ઠીક છે એમ લાગે છે જો કે આજ તો સગાઈથી માડીને વગ સુધીની ક્રિયાઓમાં, દષ્ટિ-પરિવર્તન અને શુદ્ધિની જરૂર છેજ પસંદગી કેમ અને કેવી રીતે કરવી ? એ આજે અતિ મહત્વનો પ્રશ્ન છે.

આજે તો ખાસ કરીને કન્યાપક્ષવાળા જુએ છે કે વરપક્ષવાળા પૈસાદાર છે કે નહિ ? વર ભણેલો છે કે નહિ ? અને વર પક્ષવાળા જુએ છે કે કન્યા કેટલું ભણેલી છે ? તેને સંગીત, શીવણ, શુશ્રુષુ વગેરે આવડે છે કે નહિ ? આ પ્રકારે ઉપરજીવ સાધારણ પરસ્પર જ્ઞાન મેળવી લેવાય છે અને વરકન્યા પરસ્પર એકબીજાને જોઈ લે છે આથી વડું કંચુ થતું નથી વાસ્તવિક રીતે એવું હોય જોઈએ કે ‘કન્યા’ ધનને શોભે એવી છે કે કેમ ? કુળને સાચવશે કે કેમ ? એ તો ધરતી શોભા છે અને સંગીત, શીવણ શુશ્રુષુ, નહિ આવડતું હોય તો આનંદ, પરંતુ એને સાચુ જીવન જીવવાની કળા આવડતી નહિ હોય તો નહિ ચાલે અને પ્રાશ્નશાસ્ત્ર સંપૂર્ણજ્ઞાન હોય જોઈએ એવું અતિથિ સત્કારનું શાસ્ત્ર જાણુ હશે એને બાળ ઉછેરના સામાન્ય જ્ઞાનનો અભ્યાસ હશે, અને કૌટુંબિક જ્ઞાનનાને ખૂબ પ્રેમપૂર્વક પીધી હશે સહનશીલતા, ધીરજ અને સૌમ્યતાના ગુણોને ખીનબ્યા હશે

કન્યાપક્ષવાળાએ વરપક્ષ તરફ એવી રીતે જોયું જોઈએ કે, એ પુરુષ પોતાના નીચમિત અને જનકત્યાજીકારી વ્યવસાયદારા, આજીવિમ પેદા કરી શકે એવો છે કે નહિ ? પૈસાદાર હશે પરંતુ જો આનંદત વિનાનો હશે કે અપ્રમાણિક ધંધાદારી હશે તો એ પૈસો શુ કામનો ? એ તો પાપ લક્ષ્મી રિક્ષાસને-પતનને-પથે લઈ જશે એવોના કરતાં ગણેના છે કે નહિ એ જોયું જોઈએ જીવનનું ધ્યેય કેડું કરેલું છે એ તપાસતું જોઈએ શારીરિક શક્તિ લગ્નજીવનનો અનુરૂપ બોલે વહન કરી શકે એવી છે કે નહિ ? એનો સ્વભાવ સરળ, હામાશીન, અને બીજાની ભૂલોને ગળી જવાની ગતિવાળો હશે

આ પ્રકારના બી પુરુષ-વરકન્યા-લગ્નપ્રત્યેકી જોડાય તો એ એનો ગૃહધાત્રમ સુખમય ગાળી શકે છે. “ લગ્ન એટલે જોડાવું ” દેહથી જોડાવું એટલો જ આનો અર્થ નથી પરંતુ આત્માનું જોડાવું એ અર્થ છે આના આત્માના જોડાણ પાછળ પ્રત્યેકની લેજેશન જાનના જળદળતી હશે

આજે આપણે પ્રત્યેકની લગ્ન પાછળની મૂળભૂત લાવનાને વિસરી ગયા છીએ પ્રમ્ન ઉત્પન્ન કરવી એટલે ધર્મપ્રમ્ન ઉત્પન્ન કરવી વેધી જ તો કંચુ છે કે —

‘ જનની જન્મવો ભક્તજન, કાં દાતા મ શર
નહિતો રહેજો વાઝણી, માત સુમારીત દર ’

પ્રમ્ન તો એવી હોય જોઈએ કે કાલો ભક્ત હોય, કાલો દાતા હોય, અને કાલો વીર હોય આવી પ્રમ્ન (ઉત્પન્ન કરી) આપનાની શક્તિ ન હોય તો એજે ૧૫૫૪ જેટલું એ ઉત્તમ છે આજનું લગ્ન-

બ્રહ્મચર્ય એ બધાં વ્રતોનો મુગટગણિ છે. જોડેલે અંશે આ વ્રતનું પાલન વિશેષ હશે; એટલેજ અંશે જીવનની ઉત્કલ્પતા વિશેષ જણાશે. અને બીજા વ્રતોની સરળતા સહેજે આવી જશે.

(ૐ) સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે.

ૐ મૈયા

વિભૂષાત્યાગ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) વિકૃતભૂષાનું મૂળ
- (૨) વિકૃતભૂષાનો આકાર
- (૩) વિકૃતભૂષાના ગેરફાયદા—આત્મિક, માનસિક, સામાજિક, આર્થિક, વગેરે.
- (૪) વિભૂષાત્યાગનું ફળ .
- (૫) વિભૂષાત્યાગની રીતઓ.

વિભૂષાત્યાગ

(અગિયારમું પ્રવચન)

ૐ યત સ્વરૂપમવિજ્ઞાય, પ્રાપ્તં દુઃખ મનતકં

દ્વાપિતં તતપદં વેદ, તસ્મૈશ્ચી શુદ્ધે નમઃ ॥

અર્થ :—“જો સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;

સમજાવ્યું તે પદ નશું, શીસદ્ગુરુ ભગવંત.”

વિશ્વવાસક્ય ચિંતકવર્ગનાં માતાઓ તથા બાપઓ !

આપણાં છેલ્લાં પ્રવચનોમાં વ્રતોની સાંકળ ચાલી આવે છે. બ્રહ્મચર્યવ્રતની પુષ્ટિમાં જો આવે છે તેમાં વિભૂષાનો ત્યાગ અગત્યનો છે.

વિભૂષાનો અર્થ :—વિ એટલે વિકૃત અને ભૂષા એટલે શોભા. વિકૃત શોભાનું નામ વિભૂષા.

વિભૂષાનું મૂળ શું ?

વિભૂષાનું મૂળ શું છે ? એને આવરવાનું કેમ મન થાય છે ? આ વિચારી લઈએ. આત્માનું સદૃશ સ્વરૂપ સત્ય શિવ મુદરમ છે. સત્ય એટલે સત્યમય, શિવ એટલે કલ્યાણમય, અને મુદરમ એટલે મુંદરતામય. આ આત્માનું સદૃશ સ્વરૂપ છે. આ દષ્ટિએ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ દરેકને એમ થાય છે કે હું મુંદર હોઉં ! પણ જ્યારે એ હોવાને માટે પ્રયત્ન ન કરતાં મુંદર દેખાવાના પ્રયત્નમાં પડે છે, એટલે તેમાંથી વિભૂષાનો જન્મ થાય છે. સાડું હોતું એ કુદરતી છે. સાડું હોવા માટે પ્રયત્ન કરવો એમાં પુરુષાર્થ છે. પણ જ્યારે સાડું દેખાવું એવી રીત થાય છે, ત્યારે કૃત્રિમતા ઉભી થાય છે અને આડું દેખાવા માટે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે પ્રાપ્તિ પુરુષાનર્થ હોય છે. માટે એ તજવા યોગ્ય છે.

બધા આત્મપણીની કૃત્રી કિંમત નથી લાઇ ' આ દેખાય છે તે સૌન્દર્ય નથી, પણ સૌન્દર્યની છાયા છે આ યુવકનું અભિમાન યોગ્યથી ગયું અને તેને સાચી નસ્ટ સમગ્રર્થ કૃતનું સૌન્દર્ય ઊઠના અનુસંધાનમાજ છે જેવું એને ચેતનરૂપી ઊઠથી દૂર કગવામા આવે છે કે એ કરમાઈ જાય છે સૌન્દર્ય કયા ગયું ?

તેવી જ રીતે શ્રી અને પુરુષ વચ્ચેનું આકર્ષણ રહે છે આકર્ષણ દૂર રહ્યા રહ્યા પણ વિભક્ત તરફ એ સ્ત્રી જાય છે જ્યારે કોઈ પાર્થ તરફ એ ચાઈએ ત્યારે બાહ્ય આખર ન જોતા એના મૂળ તરફ જોતું વસ્તુના વસ્તુત્વને ઓગળતું-આકાશ તરફ નહિ સારા લાગીએ તેથી સૌન્દર્યને સ્પર્શી પણ શક્તા નથી સાચા સૌન્દર્યને માટે સારા બનતું પડે છે

વિકૃતભૂષાના ગેરફાયદાઓ અને વિકૃતભૂષા ત્યાગનું ફળ

એક સ્ત્રીએ વીંટી જોયા પછી એણે પોતાને માટે લીધી હાથમા પહેરી નેઈ ખૂન સુદર લાગે છે પણ મારી આ સુદરતા તો મારે સમાજમા જતાવની છે મહાવેના 'ત ત પણ અરીસામા જોયા તો ખૂબ સુદર લાગ્યા હવે આ નધુ સમાજમાં જતાવવા માટે મારે શું કરવું ? એણે પ્રિયાપુ' કે હું જાને જમવાનું નોતડું આપું નોતડું આપના માટે પોતે જ ગઈ અને એ મુજબની રીતિ કરતી ગઈ કે એણે પહેરેલી વીંટી બધાને દેખાય સમયસર બધા જમના માટે આવી ગયા રાસણો ગોઠી અને પગલ લાગી ગઈ બધાને ઘણું કે હમણા જમવાનું આવશે, પણ ત્યા તો કંથુ જ રાખ્યું ન હોતુ એટલે જ્યારે એણે જોયું કે બધા ખેંચી ગયા છે, ત્યારે એણે બની વાત કહી દીધી અને ખડખડા હસી પડી એથી એના દાત દખાયા એના દાત અને હાથ દેખાડવાનું કામ તો સધું પણ તરત જમે સૌને વિદાય મરના પયા તેને પ્રત્યાધાન કેવો પડ્યો ? આમ કગના કરતા એટલે કે બીજાને સારા દેખાડના માટે કૃત્રિમ વખાવો કરના એણે સારી ભૂમિતિ માટે જ મયત્ન કર્યો હોત તો 'તુ સાડુ ? તો તે મહાપુરુષ-મહાસતી બની સમત મનમા એક વચનમા એક, અને કર્તવ્યમા એક એનું નામ તે મહાપુરુષ મન રચન અને કર્મમા જુદું જુદું હોય છે ત્યારે કૃત્રિમ વિશૂધા ફૂને ફાલે છે સાચા સોના કરના કૃત્રિમ વધુ સુદર અને સાડુ દેખાય છે સાચા હીરા કરતા કૃત્રી હીરા વધુ ચક્રમટ મારે છે, અને સારા લાગે છે કૃત્રિમ વિશૂધાને જાગે એક દલને દખાવના માટે અનેક દલો મરના પડે છે આધ્યાત્મિક સાગ્ર થયને બંને દેખાડના પ્રયત્નથી જ દલ પોપાય છે આપણે સાં 'તઈ મહેમા આવે ત્યારે આપણે અતરથી છંડના હોઈએ કે આ મારે ત્યારથી જાય તો સાડુ જતા ખોટા સિદ્ધાત્તાર ખાતર એમ શ્લોકે છીએ કે આવો આવો ! તમારે તો અહીં જ રોમાનું પડશે મારે ત્યાજ રોમજો અહીં જ જમજો રિંગેરે વિગેરે મતનન કે અતરમા એને માટે દગાદગ્ર એર ભરેલું છે બહારથી એના માટેની લાગણી પ્રતિગિત મરીએ છીએ આ વાણીની અને મનની કૃત્રિમતા છે આવી કૃત્રિમતાથી આપણે દૂર રહેવું જોઈએ

એક ચક્રવર્તી - એક ચક્રવર્તીના કપથી દેવો પણ આત્મીયા અને એને જોના માટે પધાર્યા જ્યા મહાવનિ લાં જાય છે ત્યા તેઓ નકાના રોમ છે જોયા-અને શ્લોકે કે તમારું રૂપ અદ્ભૂત છે

જેટલો કૃત્રિમતાની પાછળ ખર્ચ થાય છે. અને સમયની બરબાદી થાય છે. એટલો સમય જો આત્માની સંભાળમાં ખર્ચાએ અર્થાત્-પ્રકાશની સાધનામાં ગળીએ તો કેવું સુંદર ? ખર્ચ વધવાથી અનીનિ વધે છે અને સામાજિક નુકશાન પણ થાય છે. એક સ્ત્રી સારી સાડી અને સારી વીંદી ધાવી હોય તો બીજાને એ વિચાર થશે જ. જ્યારે જ્યારે સ્ત્રીઓના સમુદાય ભેગો થાય છે ત્યારે વિશ્વાસ અને વિકૃત-વિભૂષા વધારવાની જ વાતો થતી હોય છે. તેથી સામાજિક એકાધ્યક્ષોએ ખ્યાલ આવશે. પુરુષોમાં પણ મોટે ભાગે પોતાના સમય અને પૈસાની બરબાદી આવા વિકૃત સાધનો પાછળ જ ખર્ચાય છે. આવી રીતે જો આત્માને સારો દેખાડવા કરતાં સારો બનાવવા પાછળ ધ્યાન કેન્દ્રિત થાય તો સાચી જીવનકળા સાધ્ય થઈ જાય. એક ભક્ત પુરુષ ખડું જ કહે છે કે :—

“લોકડીઆની લાગે રે, બાઈ મેં તાણ્યો ધૂંધે રે;

તેણે કરી ને મેં જોવા નહિ જગનાથ.”

દુનિયાના દેખાવ માટે મેં બધું ક્યું પણ હે નાથ ! તારા માટે કશું જ ન ક્યું. તેથી તો જગનાથ તું દૂર જ રહો ! અનીનિ, દંભ, પ્રત્યંચ, છળ, કપટ, ઈર્ષ્યા, દેવ, આ બધું ક્યું, એ કરવા પાછળ સમય અને પૈસા બગાડ્યો, પરંતુ આત્મસાધના માટે એટલે કે વિશ્વવાસક્ય માટે કંઈ ક્યું નહિ.

નિશ્ચય કરો :—આપણે જગત ભલે કાળાં બગર, અતીતિ-સાંચરવત-કરે પણ હું તો નહિ જ કડું એવો નિશ્ચય કરો.

ઈંસનો પડેરા ચીરો ! એક પિતાજી હતા. હંમેશા કથા સાંભળવા જતા. કથા સાંભળી સાંભળીને એ દેવાઈ ગયા હતા. એને કંઈ આચરણમાં ચૂકવાનું હોય ખડું ? એક દિવસ છોકરો એ વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવવા માટે ઈચ્છા કરી. બાપે વિચાર્યું કે છોકરો કેરા કાચળ જેવો છે, એનું કામ નહિ. એ છળ, કપટ, દંભ, વગેરે બાબતોથી બરોબર દેવાઈ જાય પછી વાધો નહિ. એક દિવસ એનું બન્ધુ કે બાપા કથા સાંભળવા ગયેલા અને છોકરો દુકાને બેઠો હતો એક ધરાક આચ્છ અને કહ્યું કે—“ભરે તો તમારા બાપાનું જ કામ છે” છોકરો તો ધર્મરથને બોલાવા ગયો. બાપા સૌથી આચળ બેસે. કથા સાંભળી સાંભળી વદ્ધ થયેલા, એટલે એતો વાંચનારની પણ જૂન કાંઠે ત્યાંસુધીની રીઝ થઈ ગયેલા. છોકરાએ પ્રશ્ન કરી બોલાવ્યા. જે થોડો સમય પણ છોકરાને ત્યાંસુધી રોકાવું પડ્યું, તે દરમ્યાન “આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ” જે આપણને ન ગમે તે બીજો ન આવરણ આવા શબ્દો-વચનોને પકડી લીધાં. ગ્રાહક તો મેકું ચકચરી ચ લ્યો ગયો. નેજેટીય અને પેઝેટીય મળવાથી જેમ વીજળી પ્રગટ થાય, તેમ આના અંતરમાં અંતરનો પ્રકાશ પ્રગટ થયો. એ વિચારમાં પડી ગયો. થોડા સમયમાં એક ગાય આવી અને એના ઘણા બાવા લાગી. છોકરાએ વિચાર્યું કે આપણે પણ ધણાનું ખાંધએ જ છીએ ! ચિત્તરી જૂળી છે, તો જાણે ખાવ !

હાં તો બાપા આવે છે. દુરથીજ આપણે ગાયને દીડી અને કહ્યું કે—એવ અંધળા ! અને તે ઉપરાંત થોડી ગાળોં પણ દીધી. આવીને તુરતજ લાકડી લીધી અને ગાયને લગાવી ચિત્તરી ગાય બેવડ વળી ગઈ. છોકરાને પણ કાન પકડીને લાકે ખાઈ. છોકરાએ ધીમે રહીને કહ્યું બાપા ! મદારાજ શું કહેતા હતા !

ઉદાહરણ:—એકવાર એક છોકરો તળાવે ગયો. છોકરોએ દેડકાને પત્થરો મારતા હતા. તેમ એ પણ મારતા જાય છે, સાં તેણે કંઈક સાંભળ્યું મારીશ નહિ...અને એણે તરત પત્થર મૂકી દીધો ને ‘બા’ ની પાસે આવી ને પૂછ્યું કે ‘બા’ આ શું હતું? માએ કહ્યું બેટા! દયાસયક જ્વનિ પ્રશ્નોનાજ હોય ! હવે જોજો જ્યારે જ્યારે તને એવો અવાજ સંભળાય, ત્યારે તું એને અનુસરજો. એ અવાજને પ્રથમજ ન સાંભલ્યો હોત તો! તેમ વિશ્વમાં દરેક કામો કરનાં પદ્ધતિ—આરંભમાંજ—આપણને સાચું માર્ગદર્શન આપણા આત્મામાંથી—અંતરના અવાજ દ્વારા મળીજ રહે છે. પરંતુ એ અવાજને આપણે ધ્યાનમાં જ લેતા નથી. આ પ્રમાણે આપણા અંતરના જ્વનિને સાંભળના થઈએ અને સાચા માર્ગને અનુસરીએ.

ધાર્મિક વિશ્વાસનાની રીતિમાં પોશાકની સાદાઈની જરૂર છે, અને આ સાદા પોશાકમાં ખાદીને મૂકી શકાય. જોકે ખાદીમાં પણ વિવિધરંગી કુમાચદાર અને એવીજ જોડણીઓ તે એમાં પણ વિકૃતમૂલનો ભય છેજ. પ્રામોહ્ય, દેશોલ્લેખ, કે ગ્રહોલ્લેખ વસ્તુઓમાં પણ વિશ્વાસ દષ્ટિ નહિ પણ ઉપયોગિતા—જરૂરિયાત—(અને તે પણ સંપત્તી દષ્ટિ મુખ્યત્વે રાખીને જરૂરિયાત) નો ભગ્વન ખ્યાલ રાખીએ તો, વિકૃતમૂલને ભગતી આપણા ટાળી, આપણે ખરેખર સારા—આત્મા—મન, શરીર વગેરેથી બનીશું.

(૭) સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો.

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

મંગળવારનો કાર્યક્રમ

તા. ૨૨-૫-૪૫

(૧) પ્રાતઃકાલ	૬ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૨) "	૬૫ થી ૬૫૫	પ્રાસંગિક
(૩) "	૯ થી ૯૫	બેન સચરતબેન (ગીતો)
(૪) "	૯૫ થી ૯૫૫	શ્રી ભાઈલાલભાઈ (ભાજનો)
(૫) "	૯૫૫ થી ૯૫૫૫	કુરોને શરદિની આમાત વગેરે (દમોદરભાઈ)
(૬) "	૯૫૫૫ થી ૧૧	" જાનપાન સપન ત્રિવેક "
(૭) બપોરના	૪ થી ૪૫૫	(જારમું પ્રવચન) અ ત્યાક્ષરી
(૮) "	૫૫૫ થી ૬	વ્યસનત્યાગ (તેરમું પ્રવચન)
(૯) રાત્રિના	૮૫૫ થી ૯૫	પ્રાર્થના
(૧૦) "	૯૫ થી ૧૦	આખ્યાન

લાગ કરી મધ્યમ રસ્તો ઉચિત ને લાગણી બને છે. હવે આપણે ખોરાક કેવો લેવો જોઈએ તે ઉપર વિચાર કરીએ. શ્રદ્ધાચર્યાના સાધકે હમેશાં જમનાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ કે, હું ખોરાક લઈ રહ્યો છું તે ખોરાક નીતિના તત્વોનો છે કે અનીતિના તત્વોનો ? હજીનો છે કે અજીહમથી લાવેલો ખોરાક છે ? હવે લેતાં પહેલાં પણ વિચાર કરવો જોઈએ કે વાછરડાના હાથનું તો નથી લેતોને ? આને અનો વિચાર ક્યો સાધક કરે છે ? ને આચરણમાં શ્રેષ્ઠ છે ?

માનીત દિંદમાં એવી પરિસ્થિતિ હતી અને તેથી સમાજ નીતિના તત્વ ઉપરના ચર્ચાએ હોવાનો. તે વખતે નીતિની તાલીમ આપવાની જરૂર નહોતી. પરંતુ આપમેળેજ તે મળી જતી. આજે તો નીતિનો ખોરાક કયો કહેવો એ ગંભીર પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. એટલેજ સૌથી વધુ ઊંચાણથી વિચારવાની અને ધંધામાં, નોકરીમાં, કે ખેતીમાંથી કમાયેલું ધન, અનીતિ, અપ્રમાણિકતા, કે અણહિતનું તો નથીને, ! એમ સાધકને માથે કપરી અને અનિવાર્ય ફરજ આવી પડી છે.

આજની પરિસ્થિતિ જ—વાતાવરણ જ એટું બની ગયું છે કે કાળાં બગર કરવામાં અધર્મ કે અનીતિ ગણાતી નથી. એમ મોટા ભાગના માનતા યર્ષિ ગયા છે. ઉધાડેડાગ એક માણસ કાળાં બગર કરે છે, ને તેમાં માન લેવો હોય તેમ સમજે છે ! દુઃખની વાત તો એ છે કે સમાજ પણ તેને આવકારે છે, પાટીઓ આપે છે, અને તેનું સન્માન પણ કરે છે. અહા ! આ કમલુચ નદિ તો ખીણું શું છે ! પોતાનાજ દેશબંધિની લાચાર સ્થિતિનો લાભ લઈ ને કાળાં બગર કરવામાં પણ જે અચકતો નથી, શરમાતો નથી, તેને માટે શું કહેવું ? અને તેના માન આપનારને વળી શું જ કહેવું ? આ ગંભીર પ્રશ્નનો ઉકેલ કક્ક રીતે નદિ લેવાય તો જે સંસ્કૃતિ દૃષ્ટ્ય કાંઈક અસંખ્યાસ કરીને ગાયકમાં સચવાઈ રહેલી સંસ્કૃતિ છે, તેનો સમૂળો વિનાશ થશે ! જેને પોતાનાજ દેશબંધિની દરકાર નથી. અને માનવતા થી ચીજ છે ! તેને નથી ખીજાનો તેને મનુષ્ય કહેવાય જ કેમ ? એટલે ઘણીવાર પશુથી પણ નીચ છે.—ઉત્તરતી કાટીનો છે. ભલે તે મનુષ્યનાં જેવો દેહધારી હોય !

એક લોકત કહે છે:—“સાધુ વૈ નર હમઝા ભાવે, પરનારી પરધનકો ભાગે;
સત્પત્રી રોજી ખાવેં સાધુ વૈ નર હમઝા ભાવે.”

હે સાધુ ! મને તે મનુષ્ય ગમે છે. જે હજીની રોજીથી મેળવેલું ખાણ છે. પારકા ધન ઉપર સ્વાર્થની ને પારકા આ ઉપર વિકારી દૃષ્ટિ નાખતો નથી. આ બધું સાંભળ્યા પછી તમેને કલ્પ એ પ્રશ્ન થાય કે સારે અમારે હજીની રોજી કાને કહેવી ? આ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે તેમ છે. તેના જવાબમાં કહું તો—આને માટે આપણા પૂર્વજોએ, ઋષિમુનિઓએ, જૂન જીવનવૃત્તી વિચારું છું, અને સમાજમાં નીતિનું ધોરણ કક્ક જળવાવું. જેનસાધુઓ જ્યારે શિક્ષા લેતા જાય છે સારે પ્રથમ પૂછે છે કે—આ સજનો આશર છે કે અસજનો ? સારે આજે તો અમારા કેટલાક જનશાસ્ત્રી—જદેનો એમ માને છે કે સજનો એટલે અગ્નિ કે કાચું પાણી ને વનસ્પતિ ન એડેલો ખોરાક તે. પણ તે માન્યતા ખૂલી નથીજ. સંસ્કૃતમાં શુદ્ધ શબ્દ છે. અને પ્રાકૃતમાં એ

ક્રોતાન્તો ! જ્યારે અતીતનું ધન આવે છે ત્યારે જીતિમાં ખોટી વસ્તુઓ પેસતી જાય છે. જેમકે અશીર્વાદો થોડે થોડેથી દેવાઈને પછી તેનો વ્યસની બની જાય છે. તમાકુ પ્રથમ લેનારને માધામાં ચક્કર આવે છે. પરંતુ દરરોજની દેવળી દેવાઈ જાય છે ને તેની અસર તેને લાગતી નથી. તેમ અતીતનું ધન પ્રથમ ડાંખે છે. પણ પાછળથી દેવાઈ જવાથી તેને અસર થતી નથી. સર્પ એવા જંતુઓ ખાય છે કે તે એર ઉત્પન્ન કરે છે. તેવી રીતે અપ્રમાણિકતાનો ખોરાક આપણા આધ્યાત્મિક જીવન પર એરી અસર કરે છે.

આપણા પૂર્વજોએ સમાજવાદની જ રચના કરી હતી. આજે એજ વિદ્વંસિત તરફ આકર્ષણ છે, એજ મને નવાઈ લાગે છે. વિદ્વંસ તો વિશ્વનો શુરુ છે. આપણા પૂર્વજોએ તો એટલા ક્ષુદ્રી સમાજરચના કરેલ કે તાડું ગામ મૂળીને બીજાગામ કમાવા પણ ન જઈશ, બીજામાંથી લાજ પદ્મવવા પણ ન જઈશ, પરંતુ તારા ગામમાં રહીને જમથી નીનિપૂર્વકનું જીવન જીવે. બાકીનો સમય પ્રભુ ભગવાન કે પરાંપકાર અર્થે આપજો. આજનું જીવન કેડું બની ગયું છે ; તદ્દન ધમાતિયું. ન મળે જીવનની શાંતિ. છોકરાંની પણ સંભાળ નથી રખાતી અને કમાવું, કમાવું એજ ચિંતનમાં આણું જીવન પસાર કરી નાંખે છે ! આ બધું જોતાં ચિંતાર આવે છે કે જીવન એ સાદા રોટલાનું હોયું જોઈએ અને તોજ આત્મનો વિકાસ સાધી શકશે. આનું જ નામ પરસેવાનો રોટલો. જાલજીવનના સાધકે આ ઉપર ખૂબ ચિંતન કરવું જોઈએ. અનાજ ભગવાનના પ્રસાદ રૂપે જ ખાઈએ. તેમણે દીધેલું આપણે ખાવાનું છે. જ્યારે આજે જોઈએ તો માસમ પડે છે કે ભગવાનને પ્રથમ ધરાવે છે ! તેને ખાતી છે કે ભગવાન ખાવાના નથી ને પાછું મળવાનું છે ! આતો બધું ફારસરૂપ થાય છે. જો નીનિનો રોટલો ખાવો હોય તો સાદાઈને પ્રદક્ષ કર્યા સિવાય છૂટકાજ નથી. આપણા ખાનપાનને ઈશ્વરના પ્રસાદરૂપ ગણવું જોઈએ. હે વિશ્વંકર ! તાડું દીધેલું અમે ખાઈએ છીએ. અને જો હું તેના બદલામાં ન આપું તો ચોર કહેવાઉં. હવે નીતિથી રહેનાર માણસ કેટલો સંતોષી, નિર્લય ને આત્મમસ્તીમાં મગત રહે છે. તેનું ઉદાહરણ આપું—

રાજગૃહી નગરમાં ક્રિષ્ટિક નામે રાજ્ય રાજ્ય કરે છે. તેના ગામમાં એક જૈનશ્રવક કે જેનું નામ પૂણે હોયું. તે પોતે શ્રમ કરીને પાંચ સાત ટાકડા મેળવીને દરેકની જીવન સુવરિને જીવતાં હતો. એક વખત ભગવાન મહાવીર તે ગામની બહાર આવેલા ઉદ્યાનમાં પધારે છે, તે વખતે ક્રિષ્ટિક મહારાજા નગરજનો અને સૈન્ય સાથે દર્શન કરવા જાય છે. મહાવીર પ્રભુના ઉપદેશથી તેનું મન રંગાર્થ જાય છે. હેવટે તે પૂછે છે કે મને શાંતિ કેવી રીતે મળે ? મહાવીર પ્રભુ તેના જવાબમાં કહે છે કે, જો તું તારા નગરમાં રહેતા પુણિયા શ્રાવકની એકજ સામાયિકનું ક્ષણ મેળવે તો તારો ખેડો પાર થઈ જાય. આથી પુણિયાના ઘેર મહારાજા આવતા જાય છે. પુણિયા સ્વાગત કરે છે. ક્ષણભેટથી જમાડે છે. પરંતુ સામાયિકનો વખત થતાં અડોલ આસને તે ક્રિયા કરવા બેસી જાય છે. આ જોઈને ક્રિષ્ટિક તો ચંભીજ જાય છે. તેને જવાબ મળી રહે છે, પુણિયાની સૌમ્યચૂર્તિ, ચંબીરતા, મુખ્ય યસનના, જોઈને ક્રિષ્ટિકને થાય છે કે જ્યંતુથી હું આવી રીતે ક્રિયા ન કરું ત્યાંસુધી. મને આત્મિકરસ પ્રાપ્ત ન થાય. જવાબ આપમેળેજ ક્રિષ્ટિક શોધી લે છે. ત્યાંથી વિદાય થાય છે. સારાંશ એ છે કે પુણિયા નીતિનું અનાજ ખાતો હતો. તે અનાજના આદોહનથી તેનું

બહુ જ સરસ. પરંતુ સહેજ જ જતાં એક નાગરને એ તો વાતો કરતો સાંજાઓ કે મેં મારા ઘરની સુંદર રસોઇ ગુમાવી છે. આજનો દિવસ નકામો ગયો. દીવાન આ સાંજીનો ચમકી જાયો જોડો. મારી આ રસોઈ કરતાં તારા ઘરની રસોઇ વળી કેવી થાય છે ! આ વાત દાર્દમાં વાળી એક દિવસ ઓંચિતો તેના ઘર પાસે આવીને ઘોડો ઉઠ્યો રાખ્યો. પેલો નાગરતો દીવાનને પોતાના ઘેર આવેલા જોઇ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. તેમનું બાવળીનું સ્વાગત કયું. દીવાને તરત જ તે નાગરને કહ્યું કે— “ હું તારા ઘેર જમવા આવ્યો છું ” અને કમુદ્ય નવું નથી કરવાનું ‘ જે હોય તે જ ચીજ જમવી છે. ” નાગરતો જમવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એ દરમ્યાન દીવાન તેના ઘરની જોડવણી—સુવડના-જોડને દિગ્ધ થઈ ગયો. તેના મન પર તરતજ સારી છાપ પડી. આસનો સાદાં પણ કળાત્મક અને ધાળીઓ ચકચકીત. જોડને તેને ખૂબ નવાઈ લાગી. ગરીબ પણ કેટલો સુખી ! કેવું સાંતિમય જીવન ! જમવા માટે પાટલા નંખાયા, આસનો પથરાયા, દીવાનને રસોઇ પીરસવામાં આવી. ને તે પણ સાથે જ જમવા બેસી ગયો. શું સુંદર રસોઈ ! આવી તો દીવાને કેઇ દિવસ પણ ખાધેથી નહિ. તેને થયું કે સ.વ પડવાનરાત્ર જાણી લઈને મારા રસોઇયાને આવું બનાવવાનું કહું. દીવાને ખૂબું આ સેની રસોઇ બનાવી છે ! તે ગરીબ નાગરે કહ્યું આ તો જીવારની બનાવેલી છે. દીવાન ખત-ખતાં તે નાગરની સમજે જોડા કરે ! તે નાગરે એક વાટકીમાં ગરમપાણી રાખેલું. તેમાં આંગળી વારંવાર બેળાને આપ. જેવી આંગળી ઝરાલીથી બમડે કે તરતજ આંગળી પેલી વાટકીમાં બોલે. ત્રણથી પાત્રું હોય તો એ થી આંગળી પણ ન વાપરે. આ બધું જોડને દીવાનતો ખૂબ આમશ પડ્યો. જમો રસ.બ દીવાને ખૂબું કે તમે વારંવાર આંગળી કેમ બેળાતા હતા ! તેના જવાબમાં નાગર કહે છે કે “ મારા ધર્મપત્ની પાકલાઅનાં જાણકાર છે. દરેક વસ્તુનો તે ઉપયોગ જાણે છે. ફોતરાં પણ નકામાં ન જવા દેતાં તેનો ઉપયોગ કરે છે. અમારે રૂ. ૧૫ ના પમારમાંથી આ બધું કરવાનું હોય છે. આંગળી બેળવાનું કારણ એ છે કે એક વસ્તુને અડધા પછી, બીજી વસ્તુને મૂળસ્વદ આપી શકાતો નથી. એટલે એક ચીજને અડધા પછી તરતજ અ.ગળી બેળું છું, જેથી મને દરેક ખવાની વસ્તુનો મૂળસ્વાદ આપવા મળી શકે છે.

લીંમડો આપણને ઠંડકે લાગે છે. પરંતુ હાથ ખાઈ કાઢે છે. તેનું કારણ તેની ઇન્દ્રિયો તેના સ્વાદને પ્રદણ કરી શકે છે. આપણે તે જાણુ ઇન્દ્રિયો કેળવી નથી શક્યા, તેથી આપણને લીંમડો કડવો લાગે છે. બહુશાળીએ લીંમડાનો ને બાજરાના લોટનો પ્રયોગ કરેલો, તેમાં તેમને સકળતા પણ મળેલી.

ખોરાકની અસર મન ને શરીર પર થાય છે. નીતિના રાહલાથી મન પવિત્ર સ્વરૂપિદાયક અને છે. મનને તાઝગી આપે છે. ખોરાકના મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકાર છે સાર્વત્રિક, રાજસિક, અને તામસિક. સાત્વિક ખોરાકમાં—શાકભાજી, ફળો, પત્તી જાય અને રાત્રે હોજરી પર બાર ન રહે તેવો આહાર, દૂધ વગેરે ક્ષત્રચરની સાધનામાં ઉપયોગી છે. રાજસિક ખોરાકમાં અતિ મિષ્ટાન, ફરસાણો તળેલી વસ્તુઓ વગેરે. તામસિક ખોરાકમાં—કુંગળી, લસણ, અતિ મરચાં, વગેરે તથા અતિ તામસિકમાં—દારુ, માંસ

શુદ્ધ બચવાને વનમાં જઈને પોતાની દષ્ટિએને જતાવા માટે ૭-૭ વરસનાં કાપિક તપ કરી પોતાના શરીરને એવું તો શુદ્ધ બનાવી દીધું કે શરીરમાં ખીટકુલ તાકત જેવું રહ્યું નહિ. છેવટે મૂર્છા આવે છે. પડી ભય છે. તે વખતે કેટલીક નૃતિકઓ વાગિત્ર લઈને નીકળતા પોતાના સાથીએને કહે છે. " તારે અનિ દીક્રા કે અનિ તથુલેલા ન રાખશે. " " અધ્યમ રાખજો " તોજ ગીતનૃલ સંવાદનાં જળવાશે. છુદ્ધરે આમાંથી સાર લીધો અને અધ્યમ આર્મ રવીકર્મો,—ગીતામાં કહ્યું છે. :-

" યુક્તાહાર વિહારસ્ય, યુક્ત ચેષ્ટસ્ય કર્મસુ;

યુક્તસ્વપ્નાવ બોધસ્ય, યોગો ભવતિ દુઃખહા. "

આહારમાં વિહારમાં યુક્તપણું શું ખાવું ને શું ન ખાવું ? તેમાં પણ વિવેક રાખવો જોઈએ. બ્રહ્મચર્યના સાધકે દરરોજ ખાવામાં ખૂબજ કડક નિયમ પાળના રહેવું જોઈએ. આજે તો હું ચાર વરત ખાઈશ, આજે તો હું ઉપવાસ કરીશ, આજે તો હું મૌન પાળીશ, આજે તો હું સેવા કરીશ, એવા એવા બની શકતા સંકલ્પો કરીને પૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. હોજરી પચાવી દે અને રાત્રે જાર ન રહે તેવા ને તેટલોજ ખોરાક લેવો જોઈએ.

યુક્ત ઉપચોદિયું મૌન, વિવેક, પ્રાયશ્ચિત, ઉપવાસ એજ તપ નથી, પરંતુ જે આત્માને અપીલ કરે છે તેજ તપ કહેવાય છે. સાધકે પ્રાણાયામના ચમત્કારથી ચેતનુ જાગ્યે, નહિ તો આત્માને બાધક નિરતે છે. પ્રાણનો ખોરાક પ્રાણાયામ—આયામ એટલે પ્રાણને કસરત કરાવીએ પરંતુ ખૂબજ સાવધ રહેવું જોઈએ. જે તે ન બની શકે તો મનબ્યાયમ, જપબ્યાયમ, સામાયિક—પ્રતિક્રમણ—હારા કરવો જોઈએ. જી નું અનુસંધાન ઈષ્ટ છે. ધણીવાર ચત્સોજ્જ્વાલની કિંવા મન પર ખૂબ અસર કરે છે. ત્રણ નાડીઓ ઈલા પીગલા ને સુષુમ્ણાનો ઉપયોગ બરાબર કરવો જોઈએ. પ્રાણનો ખોરાક માનસિક વિચાર છે. એ જપ-હારા શુદ્ધ કરીએ તો બ્રહ્મચર્યને ચઢ્ઢ રૂપ બને છે ને આત્માને તાજગી મળે છે. સાધના થાય છે ને જી એવા ખીળ મંત્રોદારા વિકાર દૂર થાય છે.

શયન કેવું હોવું જોઈએ ? તેના પર હવે આપણે વિચાર કરીયું. સાધકે આ માટે ખૂબજ કડક નિયમે કરી રાખવા જોઈએ. ને તેને સુધારી તે પાળવા કડીબદ્ધ રહેવું જોઈએ. બને તો ૭ કલાક અમર વધુમાંવધુ આ! કલાકથી ઉંચ વધુ લેવી ન જોઈએ. રાત્રે વચમાં ઉડી જઈએ તો સારથી ખાત્રીના સમય સુધી પ્રભુ પ્રાર્થના—ચિંતન—કરવું જોઈએ.

" રાત રહે જ્યાદરે, પાછલી ખટ ધડી, સાધુ પ્રુપને સર્ધ ન રહેવું.

નિદ્રાને પરહરી સમરવા શ્રીહરિ, એકર્તુ એકરુ એમ કહેવું "

આજસ અને પ્રમાદને પોષવા કદી ઉંચ ન લેવી. સંતાં પહેલાં અને ઉડીને તરતજ પ્રભુ પ્રાર્થના જપ આદિને નિયમિત અભ્યાસ જરૂરી છે. સો પ્રુપે એકજ રાખ્યામાં સર્ધ ન રહેવું જોઈએ. રથાન એવું હેવું જોઈએ કે જેથી વિચારને ફરકેરાવનું કારણ ન મળે. પરંતુ બ્રહ્મચર્યને વેગમળે એવું રથાન

વ્યસન એટલે શું ? અને તેના પ્રકારો

વ્યસન એટલે ટેવ, એક પ્રકારની આદત. વ્યસનો બે પ્રકારનાં હોય છે. [૧] કુવ્યસન, [૨] સુવ્યસન. જે મનને નીચે લઈ જાય છે એટલેકે નીચે ફેંકે છે તે કુવ્યસન છે અને જે મનને ઉચી ગતીએ લઈ જાય છે તે સુવ્યસન છે. દરેક માણસને સુવ્યસન એટલેકે ભજન, સેવા, સત્સંગ વગેરેની જરૂર હોય. પણ કુવ્યસનની જરૂર નથી.

વ્યસન આવે છે ક્યાંથી ?

જ્યારે મન કંટાળે છે ત્યારે આરામ અને આનંદ માટે કંઈક વસ્તુ શોધે છે તે શોધતાં શોધતાં જે જટ હાથ લાગે છે તે સ્વીકારે છે. પછી ધીમે ધીમે એની લાત પડી જાય છે. અને છેવટે એ વ્યસનના રૂપે પરિણમે છે.

કુવ્યસનનું મૂળ કારણ શું ?

આપણે ત્યાં ખેડૂતભાઈઓ બીડી કે કુડકા પીએ છે, ત્યારે તેઓને પૂછવામાં આવે કે આમ શા માટે કરો છો ? તો જવાબ મળે છે કે આ બહાને આરામ મળે છે, અને બળદને પણ વ્યક્તિ કલાક વિસામો મળે. દુકાનમાં કામ કરતા મહેનાણને પૂછીશું કે આ કેમ પીધો ? તો કહેશે કે આરામ માટે. કારીગર માત્રને પૂછીશું કે આ બીડી શું કામ પીએ છો ? તો કહેશે કે આરામ માટે.

આ મુજબ આરામ-આનંદ-માટે આવા વ્યસનો ધર કરી મેળાં છે. મિત્રમજૂરોને પણ જોઈશું તો, દારુ, સીનેમા વિગેરે તરફ ખૂબ વળેલા જોઈ શકીશું. આ બધું આરામ અને આનંદ મટે કરે છે. જો કે સાચો આનંદ તો નથી છતાં કંઈક ક્ષણભંગી આનંદ અનુભવે છે. એથી આવા વ્યસનો હેઠાતાં નથી. આવા વ્યસનોની ઉત્પત્તિનું મૂળ કારણ જ આ છે.

મોટાં નાનાં વ્યસનોની વિગત અને તેનાથી થતી હાનિઓ

મહાપુરુષોએ સાત મોટા વ્યસનોને એક શ્લોકમાં આ રીતે વર્ણવ્યાં છે:—

“ દૂનંત્ય માસત્ય સુરા ચ વેશ્યા, પાપલિં ચોરી પરશ્વર સેતા;

એતાની સપ્ત વ્યસનાની લોકે, યોરાતિથેરં નરકં નયન્તિ. ”

જુગાર, માસકદાર, દારુ, વેશ્યાગમન, પાપની લક્ષ્મી અથવા સિકાર, ચોરી અને પરશ્વરી સેવન, આ સાત મોટાં વ્યસનો છે અને તે નરકમાં લઈ જાય છે. આજે તો નરકનો ભય પણ ઉડી ગયો છે. કોઈ કહે છે સાતમી નરકથી વધારે તો બીજી અધમ નરકગતિ નથી ને ? કહો. આવાઓને શું કહેવું ? અમુક સમય પહેલાંની કચ્છની વાત છે. ત્યાંના માણસો પાસે નરકગતિનું વર્ણન કરવામાં જ માત્ર આવડતું કે તેઓ તે ત્રાસ પરમવે ન વેઠે. પડે તેના ઉપાયો શોધતા હતા. તેમને વૈરાગ્ય ઉપજતો હતો. કારણકે હલો નિર્દોષ બાવે ભરપૂર હતાં. અવજન હલની નિર્દોષતા ઉપરાંત સાચા જાનની પણ જરૂર તો છે જ. નહિ તો ભય ઉગે રહેલો છે. અહીં જુગારનું નામ પ્રથમ મૂક્યું છે. કોઈ કહેશે કે જુગારમાં દારુ

પરેશ્વરીને એ હિંસાનાં મોટાં સાધનો છે. અન્યના એટલે ધર્મના ભોગે એક જ ઠેકાણે જેમ ભોગે યાજ અને તે પણ સાચા શ્રમ વિના આ શું છે ? અને આવા હરામના નાણાં જ્યાં જાય ત્યાં તે કેંકર્ના આંસુ ભોહી સાથે લટકે જાય છે અને હરામનું ધન કુસંપ કુસાર વગેરે અનેક દોષો જન્માવ્યા વગર રહેતું જ નથી. માટે જ આ વ્યસન મહા બર્ષકર છે. એ એવું ક્રીડું પણ વ્યાપક ગ્રેર છે, કે જેથી સરવળે આર્થિક સામાજિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક પતન થાય છે. તથા આજ્ઞાસ, પ્રમાદ, વહેમ, લાલચ, પામરતા, આદિ કુશળિને જન્માવે છે.

મનુષ્ય માટે માંસાહાર પણ મહા વ્યસન છે. કુદરતી રીતે જોઈએ તો મનુષ્યની દેહરચના માંસ-હારને યોગ્ય છે જ નહિ. દાઠ ત્વ જુઓ જે પ્રાણીઓ માંસાહારી છે, એને કુદરતી રીતે જ એ પ્રકારના નોકર કાઠો વિગેરે સહેજે પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ માણસને નખ દાંત વિગેરે જે સાધનો ઉપક્રમ્ય થયાં છે તે માંસાહારને અયોગ્ય અને ધર્માપાર, વનસ્પત્યાહાર, તથા અજાહારાદિને અનુકૂળ છે. એ પણ માંસાહારની બહીષી હુકમ મારેતું અનુષ્ઠાન સચન કરી રહેલ છે, અને તેમાં પણ માણસને જુદિતું જે મહાતત્ત્વ મળ્યું છે, તે આ તત્ત્વદારા સારૂચારનો વિચાર કરી અસારને છોડી દેતું જોઈએ અને સારને ગ્રહણ કરતું જોઈએ.

વાંદગ્યો જુઓ-તે પ્રાયઃ ફળાહારી પર્ણાહારી જ જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય પણ પ્રથમ તે રીતે જીવે. સામાજિક જીવન પછીથી તે ખેતીદારા અતજ વગેરે તરફ વળે છે. કોઈ કહેશે કે તો પછી આજે તો જગતનો મોટો મનુષ્યવર્ગ માંસાહારી છે તેવું કેમ ? હું કહું છું કે સોમાં નવાણું જૂઠું ખોલે તેથી શું જૂઠું એ આવરણીય બની શકે છે ? ના. નહિ જ. તો પછી બળ લે કે માંસ લે છે તેથી શું તે વિધિય બની શકે છે ? ના. માંસાહારી પ્રવક્ષ તે સિદ્ધર કાતો કરે છે કાતિ. પરેશ્વરીને ચિકારને ટેકા આવે છે. કતલખાનાના-માંસાહારીઓ શૌર હોદ્દાશે છે. માંસાહારથી તાકાત આવે છે, તેમ માનનાર બ્રમિત છે. માંસાહાર તાકાત નહિ પણ તામસ વધારે છે. નિર્માંસાહારી કરતાં માંસાહારીના રોગો સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એટલે આરોગ્ય તાકાત કે અનસિક સ્વાસ્થ્ય ધ્વજધારે તથા આધ્યાત્મિક પ્રગતિ વાંધુકે માંસાહારનો સર્વથા વર્જ્ય કરવો જ રહ્યો. !

હેર હાટલર અને હીરાનુમા જેવા લોકો જમારે નિર્માંસાહારી બને છે, ત્યારે હિંદ કે જ્યાં બધા ઉત્તમ ખાનપાન નિર્માંસાહારી પૂરેપૂરાં મળે છે, ત્યાં માંસાહારનો સ્વીકાર એ સ્વાદ કે વંશાનુગ કુસંસ્કારને ધોરે જ છે એમ મનવું પડે છે. અને એમ જ હોય તો ને જાજે જ નહિ. માંસાહારનો વિરોધ એ જ ધર્મ છે. માંસાહારનો વિરોધ ન કરવો એ નજબાઈ છે.

દાડુથી બેન બેટીનું જ્ઞાન ન રહે મનના હિસ્સાતને વધારે, રિવેક જુદેનું તત્ત્વ ચાલ્યું જાય, માણસ માણસ મરી પણ કે સેવાન બને એ દેખીતી જ વાત છે. મોસળી, દ્રાક્ષ, ખજૂર, જેવી અમૃત સમી, બીજોને (સડી જાય તેવી સ્થિતિમાં રાખી) સોડની નાંખવાથી દાડુ બને છે. તેમાં કેટલી જીવ હિંસા ધ્યાન-વિચાર કરે !

હજીવા બાણ કેંકયુ. તેનું કેટલું દુ ખાં પરિણામ આવ્યું ? રામ બનાવટી મૃગને હજીવા ગયા તેનું પરિણામ કેવું બચકર આવ્યું ? સીતાનું રાવણ દ્વારા હરણ થયું. આ અશ્વં બતાવીને રામાયણ એજ કહે છે કે, શિકાર ન ખેલો. શિકાર કરનાર બીજાને હજીવા પહેલાં પેતેજ હજીવા છે. જેમ પોતાના પગે કુદાડો મરનાર પોતેજ તરફળ રુચે છે. તેજ દયા વિંસક શિકારી કે મંસાહારીની છે.

માટેજ વિશ્વવસલ સંધના આતાઓ કે માઠ્યો, શિકાર કે મસાહાર કરી તો નાજ, શક, પશુ પ્રયક્ષ કે પરોક્ષ તેને ટેકા પશુ ન આપી શકે તે તો કરનારને સુસમજ આપી ત્યાંથી વારવા માટેજ પ્રવર્ત કરે. વિશ્વવસલ-સંધ પ્રવચન લેખમાં જે ઉલ્લેખાયેલું છે તેની પુનરુક્તિ કરીને અહીં કહ્યું :—

‘આપણી અધિનિયમિતિએ તો મનુષ્યોતેજ નિહિ બરો કુતરા’ જેવાં વિંસક પ્રાણીને પશુ શટલો ખાતાં કરી નાખવની એક સુચોજના આપણી સામે મૂકી છે. મામડામાં રાંધવા પહેલાં એક ચાતડી કુતરની કરવાની પ્રથા દબૂ આજુજ છે. જે ગમના કુતરાઓ પસેથી સુચોગ્ય કામ લેવામાં આવે તથા તેમને પાળવ માં આવે તો ગામને એક સુસેવક દસ બળી રહે અને જ્યાં ત્યાં રખડતી તથા અશીશ કાયો કરતી એ કામતો સુચોગ્ય ઉદય આવે.

જેગેશરીમાં તો શટલોને દૂધ ખાનાં સિફતે પશુ જોયો છે. આમ જે સકળ પ્રાણી સુઠિ નિર્માસાહારી બને તો ? તો માનવીની આદર્મત્ત સવલૂનેપુતી લાવનાં કલ્પનદંતમાં જ નહિ પશુ કર્તવ્યક્ષેત્રમાં તાદ્રસ્ય ઉતરે.

ખીડી તમ કુર્મા નેકડીન-એર છે. આથી માથામાં ચક્કર આવે છે. જાતીયનાં દરો ઉત્પન્ન થાય છે. દમ થાય છે. કાપના દરો પશુ મેટે ભજે થયમાં ‘આ’ ‘ખીડી’ દિસ્યો લજવી જાય છે અમારા યુરુદેવતો કહે છે કે-પુરુષોની અકલ્પને કાગડાએએ ફાંપી ખાધી છે. નહિ તો સારુજ કાં ન લે ખોટું કેમ લે ?

જુઓ તો ખરા ! ચક્કર, નેકડાઈ, કાવર, મેળ, છુટ, હેટ આ બધું શું છે ? પાણી પહેરવાનો શો હેતુ હતો ? તેમાં અનાજની કાંટ લઈ શકાય કુવામાંથી પાણી ખેંચવું હોય નો ખેંચી શકાય, એકાદ ‘ધા’ માથા ઉાર આવી પડે તો રક્ષય થાય, ને ત પછી બચી શકાય પરતુ આપણે તો બંધા પશ્ચિમાત્મ પ્રદેશીના ‘યદુદેવેશ્વર’ અનુકરણ કરી લઘ્યે છીએ. બાઈ ! લાંબી આબેલવા જુદી મેટે જુગ પેલા બલે હોય પશુ અહીં શા માટે ? મતલબકે જે વસ્તુની નકલ કરવાની છે તેજ કરી, બાકી છોડી દેવા જેવું છે. એ લોકોની નિવસિતવાની નકલ કરવા જેવી છે.

સીનેમાએ અને નાટ્યોએ આંખો બચાડી ઉભયરા આપ્યા, અને ચારિત્ર્ય વિષે તો જ્ઞેનારજ જલ્લે સીનેમાની ચારિત્ર્ય ઉપર ખૂબ ખરાબ અસર થાય છે. આ અનેકને અનુલવ-નિયો-એ આનું મૂળ કારણ એ છે કે એ અલચેત્ર આપનાર મૂળમૂત લાઠ્યો તથા જોનાનાં આગંધાર સંચાંસેનું ઉકું સ્વપ્ન ભાગ્યેજ હોય છે. સત્વચાદી હરિશ્ચંદ્રનો પાંદ લજનાર જીવનમાં જુદુંજ જોલોતો હોય. એટલે આવા વિપરીત જીવેતી જે અવિચિત્ર દ્વારા જોવામાં દેવાનો અપલ સ્વપ્ન છે તેનું પરિણામ ઉદ્ભવ આવે છે.

કરતા કરતા ગમતા ગયા. ગમે તો આ બન્નેને હવે સાચાજ ભગત ધારીને સામેમાં કપાં ને બહુ માનથી બન્નેને સૌ લઈ ગયા. ભાગ્યે થયાં પણ ભગનમાં તો:—

“ લીંટે લીંટે ચાલો રે, ઓઝા ખાડામાં છે ખડખડિયાં હોણ ”

એમ એ બન્ને બોલે અને પોતાના ખાળકોને લીંટોને ધસારે સમગ્રવે. જોકે આ દંબો બેદલાં બેડેલાં એક ચક્રાક વાણિયે તડાક દધી ખુદતો પાડી દીધો, અને ખાડાના બદખડિયાં ન લેવા દીધાં. પણ બન્નેનું મન તો ચિત્ત જ થયું. એટલે પ્રતિજ્ઞા લેતાં પહેલાં પૂરા વિચાર કરવો અને પછી લેવી અને મરણતિ નિભાવવી. આમ સંઘર્ષમળ વધારતાં માણસ એટલો બધો દદ બને છે કે:—

રેડુ ડગે પણ એનાં મનડાં ડગે નહિ; ડાંગે બાંગી પડે બરમાંડરે.

એ ઉક્તિ એને લાગુ પડી જાય છે. આમ હાડો અપલ અને સતોની દયા બુન્નેના સદકારે બપસન મિત્ર અને તેનું અદ્ભૂત ફળ મેળવાય છે.

(૩૭) સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે

વિધવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

બુધવારનો કાર્યક્રમ

તા. ૨૩—૫—૪૫

(૧) પ્રાતઃક્રમ	૬ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૨) "	૬૫ થી ૬૫	પ્રાર્થના
(૩) "	૬ થી ૬૫	દરબાર રવુલા (રામાયણ પરચે)
(૪) "	૬૫ થી ૧૧	માલિકી હક્ક મર્યાદા મત (ચોદધું પ્રવચન)
(૫) અપોરના	૪ થી ૪૫	પ્રતોતરી
(૬) "	૪૫ થી ૬	માલિકી હક્ક મર્યાદા મત (પંદરધું પ્રવચન)
(૭) રાત્રિના	૮૫ થી ૮૫	પ્રાર્થના
(૮) "	૮૫—૫૭	બેનોના મરણ

માલિકી હક્ક મર્યાદા (પ્રવચન ચોદધું)

— [મુખ્ય મુદ્દાઓ]

(૧) અપરિગ્રહને સ્થાને માલિકી હક્ક મર્યાદા શા માટે ?

(૨) મૂળ હિંદના સમાજસંસ્કૃતિમાં જરૂર, જમીન, અને જોડાણ સ્થાન.

અપરિગ્રહનો અર્થ છે. પરંતુ શરીર સુદાં પરિગ્રહ છે અને તેનાથી તો કામ લેવાનું છે. એટલે તેને સંપૂર્ણ ત્યાગ તો કોઈ સાધકે ક્યો જ નથી. યદ્ય ચક્રે તેમ પણ નથી. ઉલ્ટી આપઘાતની ચરના તો અધર્મમાં યદ્ય છે. સિદ્ધાંત ખાતર સ્વીકારેલા મૃત્યુમાં પણ સુદૃઢ શરીર તો રહેજ છે. અને એ તો સંપૂર્ણ મૃદ ગયા પછી જ આપ મળે ખરી પડે છે. એટલે સંપૂર્ણ શરીર ત્યાગની ક્રિયા કરવી પડતી નથી. એટલે અપરિગ્રહનો રહસ્યાર્થ અમૂર્ણ લેવો પડ્યો છે. જેનમ્વેતામ્પર આચાર્યએ—સાધુઓને વસ્ત્રાદિ સુદાં રાખવા છતાં અપરિગ્રહી માન્યા છે. આ દ્રષ્ટિએ જોતાં અપરિગ્રહ એ માત્ર આદર્શ કલ્પે હોય અને રહેવો જ જોઈએ. પરંતુ વ્યવહારમાં પરિગ્રહ રહ્યો જ છે. એટલે અહીં અપરિગ્રહનો નિર્ધારમક બાવ ન લેતાં વિધેયારમક લેવાને કારણે “માસિકી હઠ્ઠ મર્વાદા” શબ્દ પસંદ કર્યો છે.

બીજાં પણ આ કાળે “માસિકી હઠ્ઠ મર્વાદા” શબ્દ પસંદગીનાં બે કારણો છે (૧) એકે તો આજે દેશ દેશ વચ્ચેના સંબંધો વધ્યા છે. મૂડીની એક સુધે, મોંઠા પ્રમાણમાં જરૂર પડે તેવી યંત્ર આદિને (એકે આપણે તો યંત્રનિર્માણના વિગ્રાહી છીએજ છતાં મર્યાદિત યંત્રો રહેશે એમ કદાચ એ તે) કારણે પરિસ્થિતિ છે. (૨) બીજું એક બાણ્ય વ્યક્તિગત મૂડીવાદ ન જોઈએ અને બીજી બાણ્ય મૂડી એ નસીબ કે પ્રુપ્યનું ફળ છે, માટે વ્યક્તિગત મૂડીવાદ હોવો જ જોઈએ, તેમ બે પ્રકારની માન્યતાનો આજે અપકો છે. “માસિકી હઠ્ઠ મર્વાદામાં” વ્યક્તિગત મૂડી રહેવા છતાં, મૂડીવાદના અનિષ્ટોને અવકાશ નથી. એટલે બન્ને માન્યતાઓનો સમન્વય છે.

હવે જગતની મૂડીશી ગણાતા જરૂર, જમીન અને જોરનું અગાઉના હિંદમાં શું સ્થાન હતું તે જોઈએ. જે કાળની હિંદની સ્થિતિ આપણે વિચારીએ છીએ ત્યારે હિંદ સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ સ્થિતિમાં હતું એટલેકે આધ્યાત્મિક લક્ષ રહેવા છતાં સાધન સંપત્તિવાણું હતું માટે તે પર દ્રષ્ટિપાત કરવો ખાસ જરૂરી છે.

મૂળ હિન્દના સમાજ શાસ્ત્રમાં જરૂર, જમીન, અને જોરનું સ્થાન

જર એટલે પૈસો. જમીન એટલે ખેતી ગોમ્મ અને પણ મનુષ્ય વગેરેના રહેણાંચ યોગ્ય જમીનો અને જોરુ એટલે સ્ત્રી. અહીં સ્ત્રી શબ્દ છે. પણ ત્યાં પ્રુપ્ય અને સ્ત્રી બન્ને લેવાનાં છે. તે બન્ને વિચ્છીન મહાન મૂડી છે કારણ કે તે કારા અમૂલ્ય સંતતિ કિંવા વિચ્છનું સદ્બાવ સંરક્ષણ તથા સદ્બાવ વર્ધન કાર્ય યદ્ય ચક્રે તેમ હતું. આ કાળે ગાય અને અનાજ એ પ્રુપ્ય ધન હતું. પછીજ ચાંદી સોનું અને નાણાનો નંબર હતો. “ગોધાણ” શબ્દ હજૂ વપરાય છે. ને ગામને ગોંદરે ગાયો સાટે પ્રાણ્ય રેડાયાના પ્રતિકો હોય છે. ચોથું પ્રુપ્ય કોઠીએ જાર છે. “તિજોરીમાં નોટો” એ વાક્ય નથી આ વખતે વિનિમય એટલે વસ્તુની લેવડદેવડ ઉપર વ્યવહાર વિશેષ ચાલતો. ઘડ આપી બાજરો લે. બાજરો આપી સુતર લે. ક્ષત્રિયોને સરક્ષણના બદલામાં ધાન્ય, વસવાયાને પણ ધાન્ય, એમ વ્યવહાર ચાલતો. દેશને જે સીંગ વધારાની હોય તે પ્રિદેશમાં વહાણવાટે લઈ જવાય અને અહીંની જરૂરિયાતની સીંગ ત્યાંથી લઈ આવાય. આમ હોઈ નીતિનું ધન મળતું. માટે તે પ્રુપ્ય ફળ મળતું એ સ્વાભાવિક છે.

મંજૂર રાખી પરિવર્તનો કર્યાજ છે. પણ તે અગાઉથી ક્ષત્રિઓ જમીન માલિક બન્યા અને સમાજની દૃષ્ટિને બે લે વ્યક્તિગત મૂંડી અને જમીનનો વાદ હસ્તીમાં આવ્યો. પણ આજે જે લખકર દશમાં એ વાદ છે, તેવા તે લખકર નફેતો. જેનાં પ્રમાણો આપણે કમેકમે જોઈશું. મહાવીર વખતની રાજ્યોની ગણસત્તાક પદ્ધતિનું ઐતિહાસિક પ્રમાણ રાજ્યમાં પ્રતિવાદની પ્રતિત્તિ રૂપ છે.

સંચય પુણ્ય ક્યારે? સંચય પાપ ક્યારે?

જ્ઞાતા જ્ઞેતા! જે વખતે સમાજ દૃષ્ટિ હતી ત્યારે ધનસચય એ પુણ્ય મનાતું અને એ બરાબર હતું. પણ વ્યક્તિગત મૂંડી દ એવો પાપજ છે. છતાં કુશલિયતાત ધનિક એટલે ગરાપુણ્યશાળી જીવ! એમ આજે પણ મનાય છે. માટે તે ભ્રમજનક માન્યતા પડતીજ જોઈએ જ્યારે સમાજ માટે ધન એટલું કરતા ત્યારે તે પુણ્યશાળી હતા. પણ અંગતજ માનિકી પ્રધાનપણે યર્ષ એટલે નીનિની કાઈ બ્યાખ્યા પણ ન રહે તે દેખોતુંજ છે અને નીનિ ન હોય ત્યાં પાપજ હોય, પુણ્ય હોઈ શકે નહિ. સંચય એ પાપ નથી કાગણે જ્યારથી લોકો સામાજિક જીવન જીવતા થયા ત્યારથી સંચયની જરૂરિયાત હોતી યર્ષ અને સચય એ એક ઉત્તમ કળાજ છે. તેવા કળાકાર પુણ્યશાળી કેમ નહિ? શ્રીમાન ધીમાન એ બધા પુણ્યશાળી જ છે પણ ક્યારે? માનવતાનો એકદો હોય ત્યારે! એ ગયો એટલે “જર, જમીન અને જોર” ત્રણે કડધાનાં છેડું થતાં” નિકાનને માટે યુદ્ધ થતાં તેને બદલે ઉપવા નથુ મટે થવા લાગ્યાં એટલે ધર્મયુદ્ધ ગયાં અને કાવાલાવા આવ્યા. ત્રિદેશી સત્તાઓ આવી. આ પતનના ઇતિહાસનુ મૂળ અંગન મૂડીવાદ છે. શુદ્ધ કાયા વક્તૃત્વ કે ધન જો નીતિપૂર્વક મેળવે, નીતિશૂનિક સમર્પે, તો તેપાને કોણ પુણ્યશાળી ન ગણે? પણ અનીતિયી રળી પછી થોડા ટકા ફેડી ધણુમધુ” ભોખરિલાસ માટે હોખ્યા કરી પુણ્યશાળી કહેવડાવવુ છે. તે કેમ અને? એટલેજ આજનો સંચય એ પાપ છે. અને આવીજ સ્થિતિ રહેતો પુણ્યનું લેખન બાફી ધનિક આગળ દવે પાપનુ લેખન લાગડવુ જોઈએ ધર્મશસ્ત્રો આજ વાત કહે છે જગી જોનર ધર્મ-શુભો આટલું સહેજે સમજશે આજે શુદ્ધ કાયા, વક્તૃત્વ, અરે ધર્મરચયો સુઠાં ધનજીવી બન્યા છે. માટે તે પરાવે કહેવાય છે.

ઉદાહરણો:—લીમ, પુણ્યો, લક્ષ્ય, એણિકે વિગેરે

અગાઉના સમાજલક્ષી ધનિકો દેવા હતા! શુભો! હાજીનો પતની ખીમો હાજીઓ. તેણે કેટલક વૈરપ્રાપ્તઓ માદયા જતા હતા, તે જોયા અને જોદ્યો મારું આગણું પાવન કરે! અમદયા વેરપોને આમ કહેનાર એ કોણ હતા? વૈ યજ્ઞીનો એક સમય વાત એમ હતી કે શુજાતના મુગાને તે વખતે દાસએ લરમાળો કે બાદશાહ! આ બધા શરો પોતાના નામ આગળ શાહ લખાવે છે અને આપના નામ પાછળ શાહ આવે છે તેવું શું કારણ? બાદશાહે હુકમ કર્યો કે બોધાવો વાલિયને! કેમ તમારા નામ આગળ શાહ લખાવે છે? જો તે પ્રમાણે લખાવવું હોય તો તે નામને સાર્યક કરે. ચૂરતતમાં હુકાળ પડ્યો છે. તમે શરો એક વર્ષ સુધી તેને પેલો અને તેમ ન કરી શકો તો શાહ નામ કાઢી નાખો. “વાલિયા

ત્યાં જન્મ થતાંની સાથેજ પુણ્યકાળીનો કંઠો વાગી જાય છે. પણ એ ધન નીતિનું છે કે અનીતિનું તે જોવાનું નથી. આજ મૌનિક જૂત છે. આ જૂનનું મૂળ ક્યાં લગી ગયું છે ? અને તેણે ખીજ કોનો પર શી અસર કરી છે ? તે પરત્વે તમારું 'ધન દોરું' છું.

પતિ પોતાની પત્નીને સતી તરીકે જોવા ઈચ્છે છે. પણ અતિ પોતાનો પતિ સતો છે કે નહિ તે જોવાનો અધિકાર છે. એ વાત ભાગ્યેજ કહેવાય છે. આમ જો ઉલ્લેખ પહે જોવાયતો સુખેજ મળી રહે છે કારણ કે રથનાં બે પૈડાં છે. એક પૈડે રથ ન ચાલે. સતિને પતિ પ્રત્યેના ધર્મો છે, 'કર્તવ્યો' છે, તેમ પતિને પણ સતી પ્રત્યેના કર્તવ્યો છે. પણ એક બાજુ પર ખૂબ કહેવાય છે. દા.ત. આજે રામાયણના પ્રમગ પરત્વે વનુભાભાઈ બોલ્યા. પણ પતિના કર્તવ્યો વિષે માગેજ કહેવાય છે. એટલે સમાજ પક્ષાત અનુભવી રહ્યો છે. વિધવા પુનર્લગ્ન કરેતા પાપ છે. પણ વિધુરને નહિ ! એવો કહેશેકે મારાં હાકરાંની રક્ષણદાર ગઈ ! હવે નાનાં બચ્ચાં છે તેમની ખાવા પીવાની સંભળ કાણ લેશે ? મારે ખીજ કી લાવવી પડશે. એને એમ નહિ લાગે કે મારું અધુરું અંગ આવ્યું ગયું. જીવન સદચરી ચાલી ગઈ. હવે મારાથી આ જન્મમાં ખીજ કી લાવજ શી રીતે ? જાળકાની "મઝા" 'નુ' રચાવ મારે પૂરુંજ જોઈએ. આ વાતજ બુધાર્થ ગઈ છે. બંગાળમાં તો ગર્ભમાં રહેલી કન્યા બહાર આવતાંજ વિધવા અને તો જિંદગીભર વૈધવ્ય પળાવવા આગ્રહ સેવાય છે. પણ પુરુષને બધી છૂટ ! એક અંગ વિદ્યારી હોય ત્યાં ખીજ અંગને પરાણે સંવચ પળાવ્યા તેનું પરિણામ શું આવે ? બંગાળનાં વેત્યાગારો શાથી ઉભરાય છે ? તે ઉભરાવામાં જેટલે અચો ઉપલી કુદિનો હિરસો હોય, તેટલે અચો તેમાં સમાજનાં પાપ કે કન્યાઓનાં ? કહેવું પડશે કે સમાજ જ આમાં મુખ્ય જવાબદાર છે.

"જુલીતો ગયા, જુલીતો ગયા, સતના મારગડાને જુલીતો ગયા."

વિચારો તો ખરા ! કેટલા પરિણેએ જોને માટે બાલધન આપ્યાં છે ? કેટલા વિધુરોએ ખીજ કીનું ચિંતન નથી કર્યું ? અને બાળકોની સંભાળ લીધી છે ? આ ઉપરથી હું કહેવા એ મારું છું કે આજનો સંવચ એ મોટે ભાગે પુણ્ય નહિ પણ પાપ છે. જે પુણ્ય ઓળવી પર જુદામ ગુમારે છે તે પુણ્યકાળી નહિ પણ પાપી છે.

ધ.રો કે કોઈ એક પ્રકારનો કાપરો નીકળે. કે જેટલા પૈસાદાર હોય તેને જેસમાં પૂરો. તો પૈસાદાર એ પુણ્યકાળી કહેવાયો કે દુશંગી ! તેવી જ રીતે પૈસાને અભારે સમાજમાં જે પ્રતિષ્ઠા મળી બદ્ધ છે, તેને જે પવટારી નાખવામાં આવે, તો જ વ્યકિતત મૂલીવાદનો મોહ જોડો થાય. રપાટાનું કેદીએને સોનાની બેડીવાળું ઉદાહરણ અહીં વિચારવા જેવું છે. ગરીબને ત્યાં જન્મેલું બાળક સંસ્કારી રદ્દાણી અને સાદાધવાળું બને અને એક શ્રીમંતને ત્યાં જન્મેલું વેશવી, વિદ્યારી, કુસંસ્કારી અને દુર્ગંધી બને તો કોને પુણ્યકાળી કહેશે ? અને કોને દુશંગી કહેશે ? સાચે જ કહ્યું છે કે—

"મઝ વધે રિક્કરો વધે, થટે મુચને યાન; તે ધન પુણ્યવર્ણુ કહો અને કેમ પરિણામ !"

આ પરત્વે નીચેનું ઉદાહરણ જોઈએ—

આગળ જતાં કહિયારા મટે અગાધિથી લાડાં કાપીને ધર્મ. પણ તે બન્ને ધણી-ધણિઆણીએ વિચાર્યું. “બીજાની મહેનતનો ભોગ આપણાથી કેમ લેવાય? અને ફરીને લાડાં ભેળાં કરતાં ઉઘટી તેને વધુ મહેનત પડી. ત્યારે શ્રી વિષ્ણુએ ત્રણ નારદને કહ્યું. “જો આમ છે ” બન્ને લોકોને કહ્યું “માગો શું બોધ્યો ? ” જવાબ મળ્યો. “ અવિચળ નીતિ, અવિચળ ભક્તિ ” આતું નામ તે નીતિની કમઘ. જૈનપાત્ર પુણ્યો આતું જ પાત્ર હતું. પરથીનાનો રાટલો મેળવી ધર્મ ખ્યાન કરતો. દરામતું અનાજ દરામ લોહી કરે, પડી ધર્મ ખ્યાન ચાલતી શી રીતે? એટલે જ મહારીરે પુણ્યની સામાજિક વખાણી હતી અને ક્રોધિક જેમ ધન, અવિચાર અને વેલવથી ઉભરાતા રાજવીને નિષ્વન પુણ્ય આગળ નમાવ્યો હતો. મતલબકે નીતિમાન ધર્મપ્રિય રાજવી કરતાં પરસેવાનો રાટલો રણનાર ધર્મિષ્ઠ પુણ્યો ઉચો હતો. આ વિશે વિશેષ અન્ય કહેવાયું છે તે વિચારજો.

હવે નીતિની કમાણીમાંથી દાતા બનનારતું ચિત્ર બોધ્યો ! ઉદયન મંત્રીના દીકરા બહાડ મંત્રીએ રોતુંબ પરાંત ઉપર મહિના છૂણોદાર માટે કામ શરૂ કર્યું. મંત્રીની સંપત્તિ અને સત્તા મહાન વિપુલ હતી. પણ સ્વધર્મીઓએ કહ્યું અમારો દરસો લેવોજ પડશે. આમ દાતાઓ પાત્રને શોધવા નીકળના તે પરાંતે આપવા મથના. જેમ જાપાનમાં રૂબૂ ખાતર પ્રાણ આપનારની દરિદ્રાઈ હતી તેમ આમાં દરિદ્રાઈ હતી. બહાડને પણ મદ નહતો. એમણે સોને દરસો રવેચ્છએ સ્વીકારવા માડ્યો. કાઠએ પોતાની મૂડીને દશમો, કાપએ વીસમો, તો કાપએ ત્રીસમો. એમ દરેક પોતપોતાની રીતે ફાળો નોંધ્યો. બીમા નામના વાણિયાને આ વાતની ખબર પડી. તેને પણ કાઠક આપવાની હેતુ ધર્ષ આવી. ધરમાં જઈને પોતાની પત્નીને પૂછ્યું, કે આપણી પાસે કેટલું ધન છે ? “ આપણે સમગ્ર કપા કરીએ છીએ ! ” પત્નીએ જવાબ આપ્યા. છતા બન્નેએ ધૂણે ખાચરે ધરમાં તપાસ કરી તો સાત દમડી માડ મડ નં કળી આવી. સાત દમડી લઈને દોહળો દોહળો બહાડ મંત્રી પાસે તે દોડી આવ્યો, તેને જોઈ ત્યાં મેલેલઓએ વિચાર કર્યો કે આ ચિત્રદાસ વણિક કંઈક સારી જેવી મિશ્કત લાગ્યો લાગે છે. નરિતો આટલો ઉદાસથી દોડ્યો આવેજ નહિ. પણ જ્યારે તેમણે જોયું કે “ ફક્ત સાત દમડી જ લાગ્યો છે, ” ત્યારે હાસીની રીતે મેલવા લાગ્યા કે, આ સાત દમડી કદાચ ન આવી હોત તો કામ અધૂરું રહેત ખરું ? બહાડ મંત્રી એ હાસીમાં ન લાગ્યા. ઉચ્છ્વ મંત્રીએતો તેને દેતથી છાતી સાથે ચાંપી ખૂબ પ્રેમથી દેતી આ દમડીને સ્વીકાર કર્યો અને બહાડ કરતાં લીંટમાં તેનું નામ પહેલું મૂક્યું. આ બોધ દરસી કરનારાના મોં વાઢાં ધર્ષ વ્યાં ત્યારે મંત્રીએ પ્રશ્નસો કર્યો કે તમે સમજાવજ નથી. તમેએ જેટલું આપ્યું છે તેના કરતાં અનેકમણું આ બીમ એ આપ્યું છે. તમે તો અમુક ભાગ આપ્યો છે. જ્યારે આ બીમાએ તો પોતાની જેટલી મૂડી હતી તે બધુંએ આપી દીધી છે. મટેજ તે પ્રથમ નંબરને પાત્ર છે. બધા લોકો હવે ખરી વસ્તુધર્મને સમજી ગયા. આ બીમાનેજ જગદ સોનામહેર ધરમથી ખાડો ખોતાં મણી આવેતી તે પણ પોતે ન લેતા આગ્રહ રાખ્યો. તો પડી રારસાની મિશ્કતની તો વાનગી શી ? અને વળી તે મિશ્કત પામનાર પોતાને પુણ્યદાતા માને એ

પુણ્ય અને ધનનો સંબંધ ખરો ?

પૈસાદારને ત્યાં જન્મેલો છત્ર નો પુણ્યશી હશે અને તે ધન અનીનિથી મેળવેલું હશે એવું તે ઊકારને જણાશે તો ધનનો તે ઉપભોગ નહિ કરતાં પાપનું પ્રાપ્તિ કરી જેનું હશે તેનું પાછું આપી દેશે. અથવા તેનું તે પાત્ર નહિ મળે તો સારે રસ્તે પ્રાપ્તિ રૂપે વાપરી દેશે.

હરિજન બંધુ વાચતાં એક જાણને પોતાની કમાણી પાપની લાગી. એટલે તેણે પોતાના પાપના પ્રાપ્તિ તરીકે બેથી ત્રણ લાખ રૂપિયા જેના જેના લીધા હતા તે દરેકને પાછા આપી દીધા હતા, અને સતીષ મેળવ્યો હતો. એટલે પુણ્ય અને નીતિ વચ્ચે સંબંધ છે. નહિ કે પુણ્ય અને ધન વચ્ચે ! જુઓ રામ અને રાવણ ! અયોધ્યા અને લંકાની લક્ષ્મીમાં કેણુ ચઢે તેમ હતું ? પૈસાની દષ્ટિએ તો લંકાજ ચઢે. જો ધનને પુણ્ય મનાયું હોત તો લંકાને અને રાવણને લોકો પૂજતા હોત. પણ રાવણની લક્ષ્મી પાછળ અનીનિતું તત્ત્વ હતું. પરિણામે દુરાચાર દાડુ અને બીજાં દુર્વ્યસનોજ અને સૂત્રતાં હતાં. જ્યારે અયોધ્યામાં રહેલ અને નીતિનું વાતાવરણ હતું. રામની પાછળ પ્રજા તેના ત્યાગને લીધે મુગ્ધ હતી.

જ્યાં તેનીતિ છે. ત્યાં પુણ્ય છે-અને અનીતિ છે ત્યાં પાપ છે. પરીક્ષિને ક્ષિને ચર સ્થાન આપ્યાં (૧) પતંગનો પાયો એટલે કે વિશાસ છે ત્યાં કલજુગ છે. (૨) દારુનું પીકું. જ્યાં દારુ છે ત્યાં કલજુગ છે, કારણકે મદાકુલ્મસન છે. (૩) જ્યાં વેત્તાગાર છે ત્યાં કળજુગ છે, કારણકે એ દુરાચારનું ધામ છે. (૪) જ્યાં જુગાર છે ત્યાં કળજુગ છે કારણકે ત્યાં નવસર્જન કે સત્પુણ્યર્થને અવકાશ નથી. એટલે દુગુણોનું ધામ છે. પણ જ્યારે ક્ષિ કહે છે. કે એક જ સ્થળ આપો. ત્યારે તે સોનાનો ગોળો બતાવે છે કહે છે કે ત્યાં ઉપક્રી ચાર વસ્તુઓ ઉપરાંત કશીયો એક વધારતું તત્ત્વ હશે ! આનો સાર એ છે કે દરામનું ધન એ પુણ્ય નહિ પણ પાપજ છે.

(૩) સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે.

માધિષ્ટી હજી મર્યાદા [૨] પ્રવચન ૧૫ અં

ધનાર્જન માટે કરેલા પાપોનું પ્રાપ્તિ

“માધિષ્ટી હજી મર્યાદા” મતમાં ધન હોવા છતાં ધનની મમતા-મૂર્છા-ત્યાગવાની વાત છે. અથવા અજિગત ઉપભોગને બદલે સમાજલક્ષી ઉપયોગ કરવાની વાત છે. હવે પોતાના ઉપભોગમાં સંયમ મૂકવાનો તો હોયજ છે. આપો માણસ અનીતિનું તો કેમજ રળી શકે. તે પણ રચો હોય તો ! તો તે પાપનું પ્રાપ્તિ કરે. આ માટે “હરિજનબંધુ” વાળું દષ્ટાંત જોઈ મળે. ઉપરાંત આ દિશાનું અસરકારક ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે.

એક શ્રીમંત કમાણી ખૂબ લાવેલા. પણ તે કેવી રીતે ! અપ્રમાણિકતાથી, સદો ખેલીને, પાછી

તે ભાષ્યે કહ્યું કે મહારાજ દુધની ચોરી આપ કોને કહે છે ? મેળીને ત્યથી મુકો રાટલો મંગાવી મહારાજે તેમાંથી દુધની-ધારા જતાવી ખાત્રી કરાવી આપી. દુધ એટલે નીતિ. આ દ્રષ્ટિએજ દુધનો ખોરાક અલગતો નથી, એ માન્યતા દર ચર્ચ ગર્ભ છે. દુધ એટલે નીતિ. નીતિને અલગાવવાનું હોયજ નરિ. લોકો રચના દુધને જુએ છે. ખરીરીતે નીતિરૂપી દુધજ જોતું જોઈએ. જૈનસાધુઓ માટે પણ ‘સુગ્રહ’ એ શબ્દ એ સૂચવે છે. આ મિમંસા ખાનપાન શયન વિવેકમાં ચર્ચજ ચૂકી છે. શેઠનું મોં હવે વીધું પડી ગયું. તેનું હૈયું પીગળ્યું. સારે સમય જોઈ સાધુપુરુષે કહ્યું ભાઈ ! દુનિયા તો બે દિવસ વાહવાહ બોલશે. પણ તારું મેળવેલું ધન હરામનું છે. તેનો જવાબ શ્રુત્યુઆદ પણ આપવો પડશે. કર્મ-કાન્નમાં પોપાખાદનું રાત્ર્ય નથી. સાચું બોલ કેટલાં પાપથી મેળવ્યું છે ? શેઠે એકરાર કર્યો ને રસ્તો માગ્યો. સારે કહ્યું જે વિધવા બેતોનું લીધું હોય તે હાજર હોય તો તેને પાપ પોઠારીને પાછું આપ. હાજર ન હોય તો પાપના પ્રાય ક્ષિત રૂપે થોડા ક્ષેત્રમાં વાપરી નાખ. પાપના પ્રાયક્ષિતનો ખ્યાલ રાખજે. તે થયા પછીજ પુણ્યનો નિચાર કરજે. અને શેઠે ખરેજ તેમ કયું. આ વાત આપણે પણ આ ગરબે માપવાની છે. હરિજનના વાયકે અને આ શેઠે કયું તેમ આપણે કરવાનું છે.

નીતિમય આશ્ચર્યકાદારા સાધનાર્જન

પછીજ ધધમાં નીનીની આશ્ચર્યકાદારા ધનનો સંચય કરવાની વાત આવે છે. પાપના ધનનું જ્ઞાન શી રીતે થાય ! તે જ્ઞાન લેનાર સંસ્થા કે પાત્ર પણ જગડે. જેમ એક નદી છે કે તળાવ છે. તેનું પાણી જગડેલું કે ખિમરી જનક છે, તે આપણે લઈ શકતા નથી. તેવી રીતે વૈસા જે ખરેખર અનીતિને હોય, માલ મિલકત અને સાધનો અનીતિથીજ મેળવાયેલાં હોય તો જેમ જને તેમ તેને કાઢી નાખવાં જોઈએ. રાધેશો ખોરાક પણ ખાવા લાયક ન રહે ત્યારે કાઢી નાખીએ છીએ. મળ ઉપરતો—હવે પછી એ દુધપાક પૂરી જગ્યા પછીનો હોય—તો પણ તે ઉપર દ્રષ્ટિ મુદ્દાં દરતી નથી. ઉલ્ટું તેને ઝટ દૂર કરવા મથીએ છીએ. તેમ પાપના ધનને તો ઝટ ખખેરી નાખવું જોઈએ. આજે મોટે ભાગે આવું જ ધન છે. તેમાં ડાચ ના કહેશે. તેમાં પણ આ લગાઈકાગે લાંચ અને કાળાજાનજર ! વિચાર તો કરો. આજ લાગી હોય તે વખતે પાણીની ટુંભારી કરવાની હોય. આજ દરવાની હોય કે ચોરી કરવાની હોય. આવી કારમી વિપદવેળાએ ડાહ ચોરી કરીને માલ એકઠો કરતો હોય તેને આપણે છ-સાન માનીશું કે સેતાન ? મિત્ર ગણીશું કે વેરી ? તેવીજ રીતે વિશ્વમાં લાય લાગી છે. દુનિયા પરિગ્રહવાદના રાગમાં સપડાઈ રહી છે. તે વખતે આપણે વિશ્વસાંતિના ઈષ્ટુકા શું કરી શકીએ ? આજે તો ખાલી કરવાની વાત હોય કે ભરવાની. આજે તો એવી માતા જનવાનું છે કે, જેમ સંચયને આ બાળકો ખાતર અર્પે છે તેમ અર્પી દેવું જોઈએ. તેને બદલે જ્યારે શોષણજ ચાલ્યું છે ત્યારે દુધા ભગત કહે છે તે સત્યજ દરે છે.

“ સ્કુ રંકતર્ણ એ રુધિર પીતાં, એ શ્રીમતેને કાર્ધનો ત્રાસ નથી;

એના રાવણ રાજપના ચહેલો નિષે, મારો દીન દશગુનો વાસ નથી. ”

આખા વિશ્વમાં ઉંચામાં ઉંચું ભક્તપાત્રને ઠાઈ હોય તો તે ભરતનું પાત્ર ઉચ્ચ ગણ્યું છે. રામે ચૌદ વર્ષ વનમાં ગાત્યાં, ત્યારે લક્ષ્મણે ખડે પગે તે વર્ષોમાં યોજી કર્યા કરી. હોરતણ સમપ્રયાણુ વેળાએ મોસાળ હતો. જ્યારે આવ્યા અને ખબર પડી ત્યારે તેને સમગ્રી રટણા લાગી. ચિત્કૂટ મુઠી પાછળ ગયા. શા માટે ? રામને પાછા લાવવા ! ખૂબ આજીજી કરી પણ ઉઘડું તેમને આત્મા મળી તારે જતું પડશે. હવે આત્મા ને પાળે તો સેવકનો ધર્મ લાગે અને પાળે તો વિખુટા પડ્યું પડે ! છેવટે કર્તવ્ય ખાતર ચૌદ વરસ અશ્વગ રહેતું એજ એનો ધર્મ એને લાગ્યો. અતિ એક માગણી કરી. ભાઈ ! ચૌદ વરસનો સમય પસાર થાય તેનું કાંઈક પ્રતિક આવે. રામે ચૈતાની આખડી આપી. આખડી માથે ચઢવી તે અવલંબનદ્વારા ચૌદ વર્ષ ગાત્યાં પણ ક્યાં ?

“ નંદિગ્રામ કરી પશુકુટીરા, કિન્હ નિવાસ ધર્મ દુર ધીરા. ”

નંદિગ્રામે જેમ તપસ્વી રહે તેમ પશુકુટી કરીને રહ્યા અને રાત્રીમાંથી ચઢાવી. નંદિ કે અયોધ્યાના મહેલમાં વસ્યા. આનુંજ નામ તે સચો ટૂંટી ! ખોરાક લેતાં પહેલાં આપણે ભગવાનને પ્રસાદી આપીએ છીએ. તે એ ભાવનાથી કે હે પ્રભુ ! હું આપનો ચરણરજ છું. આપની કૃપાથી હું પ્રસાદ મેળવી શક્યો છું. તે આપનો જ છે. આપ ભક્ષિત છો. હું આપનો ચાકર છું. પણ પ્રભુના બનવું કે સહેલું નથી. મોરાં કહે છે, “ અને ચાકર રાખોજી ” પણ ટૂંટી આમ કહી શકે. ભક્ષિત તો કહેશે કે આતો મેં મેળવ્યું છે. આ મારું છે. બીજાને લાગ પડાવવાનો એમાં શા અધિકાર છે. આમ એકાંગી અંગત ભક્ષિતી આવી લાં પાપ પેહું. બાકી સમય એતો પાપ જ છે. એમ કેમ કહેવાય ! અમુક જ સાચવી રાકે છે.

શરીર, દિન્દિયો, છુદ્ધિ, સાચવવી એ કળા છે. જતન રાખવું, ઉપયોગમાં લેવું, એજ ક્ષેત્ર ગણાય પણ આજે તો ક્ષેત્રમાંથી શેક થઈ ગયા, ગોળના માટલામાંથી ગોળ મકોડા ખાઈ ગયા. પણ અંકિ રહ્યા છે. ઠાઈ કહે “ અમેતો બહું ઊંચ ” પણ કામ કેવાં કરો છો ? જે ઉંચો હોય તે ઉંચા કામ કરે. ભક્ષિત અને ટૂંટીની વચ્ચે આ ફેર.

શિવાજીનું પાત્રતો તાજા ધતિલાસનું છે. એક વખત રામદાસ સ્વામીએ પૂજે ગોળાં વગેરે બાધ્યુ ઉપલક નેનારને ગુમકુંજ લાગે. શિષ્યોની કુમોટી ફરવાનો વિચાર આવતાં તેમણે શિષ્યોને બોલાવ્યા અને કહ્યું. આ ઠાઈ ચૂસરી ? ઠાઈ તૈયાર ન થયું પણ શિવાજી તૈયાર થઈ ગયા. ગુમકુંજ ન હતું પણ એતો ગોળ હતો. પણ અર્પણગાની આ કસોટી હતી. એજ શિવાજીએ એક દિવસ ગુરુને રાત્રીમાં ગાદી સોંપી દીધી. ગુરુએ બ્રાહ્મી કરી કે મારે શું કરવું ? તું રાત્રીમાં વહીવટ કર ! પ્રજાનો સેવક થઈને રહે અને અને તેનું રક્ષણ કર ! આગથી તે સાચા ટૂંટી રૂપ બની રહ્યા. આ લાગ જીતિને લીધે જ આટલી રાત્રિ અને ખ્યાતિ મેળવી શક્યા. તેઓ ખરેખર આદર્શ થઈ ગયા.

રાત મોકલ્યા કરે છે. હંતો માત્ર નિમિત્ત છું છતાં લોકો મારું નામ (દાના તરીકે) સંબોધે છે. તેથી મારી ઓખો નીચી રહે છે અર્થાત્ તેથી હું ધન્ય છું. કેવી દ્રુતીશીલ ! આમાં મનનો છાટો કેમ ટટે ! આઈ-બેંકમાં પરમેશ્વરી રાહલી મેળવે ! એમ કહેતામાં આવ્યું છે. એમ કુસનમાં પરમેશ્વરીના દાનને ખૂબ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. કાંતવું મજૂરી કરવી, તે પરમેશ્વરના દાન મહત્વનું છે. મનદાન કે ધનાર્જન પહેલાં હકની રાહનો વિચાર કરવો જોઈએ. દ્રુતીપણની દૃષ્ટિવાળો આ બધો વિચાર કરે છે. માવિદીપણની દૃષ્ટિવાળો નથી હોતો. આને લીધે માવિદ અને દ્રુતી વચ્ચે મહાન ફેર પડી જાય છે. માટે માવિદી હક સંપૂર્ણ તંત્રવાની દૃષ્ટિ-રાખીને એટલે કે દ્રુતીપણની પૂર્ણ દૃષ્ટિથી કમેકમે પગથીયાં ચડતા માટે આ વ્રતનું નામ માવિદી હક મર્યાદા રાખીને એના પૂર્વની ભૂમિકાઓ બનાવી છે જે આપણે અગાઉ જોઈ ગયા હતાં.

માવિદી હક મર્યાદા અને રશિયાના સમાજવાદ વચ્ચે શો સેદ ?

મને સોવિયેટ રશિયાનો પ્રલક્ષ અનુભવ નથી. સાહિત્ય પણ ઉપર ચોરીયું જોયું છે. છતાં એનાં સારાં અંગો વિશે આદર છે. રશિયામાં ઉત્પાદન, વહેંચણી અને બચત એ ત્રણેની ગ્રાંથવધીમાં પેટ, પહેરણ અને પથારી ઉપરાંત શિક્ષણ અને સગવડોની દૃષ્ટિએ રશિયા પૂરતી રશિયાને સફળતા મળી છે. એ વાત સ્વીકારી લેવી જોઈએ. આપણે ત્યાં કિસાન તથા મજૂરોને ખૂબ મહેનત તથા જમીનદારો કે મિલકતોદારોને ખૂબ મહેનત અને છતાં મળતરતું અંતર ધણું જ છે. આને પરિણામે એક ઠેકાણે અતિશ્રમનો બોલો અને ગરીબાઈ. ત્યારે બીજે ઠેકાણે શારીરિકશ્રમનો અભાવ અને વિલાસ. આમાં નથી પહેલાને સુખ કે નથી બીજાને સુખ ! આ મોટો ફેરફાર કમંડાનુનથી વિરુદ્ધ છે. હિંદમાં યંત્રવાદે આ દશામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો છે. જમીનદારોને મુખ્ય રાજ્યસત્તાએ આ દશામાં નગવા દીધા છે. એટલેજ આજના યંત્રવાદમાં મર્યાદા આવવી જોઈએ, અને રાજ્યસત્તા, ધર્મસત્તા તથા આવવી જોઈએ. આ કાર્ય ધર્મદષ્ટિવાળી વ્યક્તિ કે સમાજ જ કરી શકશે. રશિયામાં જે થયું છે તે સત્તાથી થયું છે. સત્તાના કાયદાથી ટક્યું છે. એટલેજ તે નક્કર અમારા મત મુજબ નથી. જ્યારે આમાં નક્કરતા છે. હિંદમાં આ રીતેજ ગામનું કુટુંબનું સમાજનું અને દેશનું કિત થયું કે જ્યારે વ્યક્તિગત દ્રુતીપણ હતું. પણ મિલકત તો સમાજની કુદરતી રીતેજ હતી ગામ આજેવાનની મિલકત, ધર, ગાલ્લાં, ગોદાં, જ્યારે ગામને જરૂર પડે ત્યારે એમનાંજ હતાં. ગામ આખું કુટુંબ નાતે વર્તતું. ગામની વ્યક્તિની આફત એ ગામની આફત ગણાતી. આમ સહજ રીતે સમાજવાદ અહીં હતો. આજે તેમાથી સાચી ધર્મદષ્ટિનો એકડો ઉડી જવાથી હવે તે પૂરવાનો છે. માવિદી હક મર્યાદામાં એ આવી જાય છે.

માવિદી હક મર્યાદાના આર્થિક વિરોધતાઓ:—

રશિયામાં યંત્રો અને ઉલ્લેખો વગેરે રાજ્યની માવિદીનાં ગણાય છે. અને રાજ્ય વહીવટ પ્રાપ્તો એટલે દેશનો છે. આજના હિંદમાં વ્યક્તિગત માવિદીનાં છે. જ્યારે માવિદી હક મર્યાદામાં વ્યક્તિગત દ્રુતીપણ છે, અને માવિદી અજુતી છે. આદર્શ દ્રુતી માવિદ કરતાં પણ વહીવટ સુધર રીતે કરી શકે છે.

કરવાથી બૂખ ભાગે છે તેથી અહીં પણ રસ આવશે.

પરિમલ સામે સાક્ષીભક્તી

આપણા વંશવાચ્યોએ પરિમલ સામે સાક્ષીભક્તી ધરી હતી. પરિમલ એ શાપ છે કે આ માનુષ્ય, હું આનો માલિક છું ! આ સાવનાને જોડવાનાં સૂત્રો આપ્યાં હતાં. જૈનશત્રોમાં મહા પરિમલને નરકદાર કહ્યું છે. પુણ્યશાળી તેને કહેવાયો છે કે જેની પાશળ નીનિયું તત્ત્વ છે. આ દશા અહીં ફરી સ્થાપિત થશે તો રક્ષિયા પણ દિનદિને આદર્શ લેશે. આવા ધર્મદૃષ્ટિવાળા સમાજમાં સાક્ષી, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર કોણ કયા અને તેમનું સ્થાન શું ? તેમજ સૌ પુરુષનું સ્થાન શું ? રાજમંજના દરજ્જા શા ? વગેરે વાતો પ્રસંગોપાત કહેવાઈ જાય છે.

સર્વત્ર શાંતિ વિન્નતરે

વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગ

ગુરુવારનો કાર્યક્રમ

તા ૨૪-૫-૪૫

(૧) આત્મકામ	૬ થી ૬૥	આર્યના
(૨) "	૬૥ થી ૬૯	આસન્નિક
(૩) "	૬ થી ૬૯	જોડુભાઈના સામાજિક અનુભવો
(૪) "	૬૯ થી ૭૭	વ્યવસાય મર્યાદા તથા વ્યાજસાગ [સોજમુ પ્રવચન]
(૫) બપોરના	૪ થી ૪૧	ધૂન (ગીરાબેન)
(૬) "	૪૧ થી ૫૧	વિશ્વવાત્સલ્ય ચિંતકવર્ગના ભાષ્યો- તથા બહેનોની પ્રતિજ્ઞા વિધિ
(૭) "	૫૧ થી ૬	રાત્રિભોજન ત્યાગ [સત્તરમુ પ્રવચન]
(૮) રાત્રિના	૮૧ થી ૮૧	આર્યના
(૯) "	૮૧ થી ૧૦	પ્રવચન

વ્યવસાય મર્યાદા

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

(૧) વ્યવસાયનો અર્થ

(૨) જમની જરૂરિયાત

વ્યવસ્થા ભાગી પડી છે. આથી કુદિ પસંદ પડી છે. એટલે જ પરિવર્તન જરૂરી છે. જેઓ જે વિષયના પારંગત હોય તેઓ જ તે વ્યવસાય કરે. ઇ. ૧૦ જેતીમાં જે પારંગત હોય તે ખેતી કરે. વેપારમાં પારંગત હોય તે વેપાર કરે. વગેરે આજે તો ખેતીનો નિષ્ણાન શિક્ષાની નોકરી કરે છે અને સમાજ સેવામાં નિષ્ણાત વળી બીજાને જ કાંઈ ધધો કરે છે. આજુ કંઈક આજનો સમાજ આજની રાજસત્તા વગેરે છે. પશુ મળ તો પરિવર્તવાદની સેડમાં ધર્મવાદ તથાધ આપ્યો છે. તે જ છે.

શ્રમ એ કુદરતી બક્ષીસ છે

બાળકના જન્મ પછી માતાના સ્તનમાંથી વાતસલ્યભાવે કુદરતી દૂધ આવે છે. પરંતુ બાળક થોડો પશુ શ્રમ ન કરે અર્થાત રનનને મોઢામાં ન લે તો દૂધ ક્યાંથી મળે ? મતવબક તેને પશુ શ્રમ કરવો પડે છે. આથી શ્રમ એ કુદરતી બક્ષીસ જ છે. બાળક આલી નથી સહનું તો દૂધ કેમ પમે ? ' મા ' એ બાળકનું કાચરકાકારા કરી દેવાવે છે. ' મા ' ગોદમાં રૂઢાવે, ખીવાવે કે હીચોલે તો બાળક મોળમાં આવે છે. કારણકે શ્રમજન્ય આનંદ મેળવવાનાં આ બધાં જોનાં સાધન છે. જન્મથી મૃત્યુ પર્યંત લુઓ:-

શ્રમ એ કુદરતી રીતે જ આપણા ખોરાક છે.

જ્યારે જૂન લાગે ત્યારે ખોરાક ખાવાની મગા આવે છે. તેમ શ્રમ — વ્યવસાય — ધધો એ આપણી જૂન છે. કશા પશુ ધધો વગર તેજસ્વી મનુષ્યને ચેનજ નહિ પડે. કશો વ્યવસાય આપ્યા સિવાય મનુષ્યને માટે તેનાં સુખ સમવડનાં સાધનો આપે—તેને એ જોડ રૂપજ થશે. આથીજ ગીતા કહે છે. " ક્રિયતેજા ઘરા : કર્મ " માણસ કર્મ કર્યા વિના રહી સકતોજ નથી. જનધર્મમાં મોક્ષ કઈ જૂમિકામાં ક્યો છે ? જોણે છે ? કર્મ જૂમિકા, અકર્મજૂમિકાં નહિ. અકર્મજૂમિકાં શા માટે નહિ ? અકર્મજૂમિકાં કામ કરવાનું કંઈ જ નહિ. બસ કંપચક્ષ તમે બર્ધ હજો, તે મોળમાં આવી જાય. જેની જરૂર હોય તે બધું જ હાજર થાય. આવા ક્ષેત્રમાં મોક્ષ નહિ પણ કર્મજૂમિકાં ચોલ ખરો કર્મજૂમિકાં એટલે અસિ, મસિ અને કૃષિ. એટલે અનુક્રમે સરક્ષક કામ, યૌદ્ધિક કામ, અને ખેતી કામ, જ્યાં છ તે ક્ષેત્રમાં મોક્ષ છે. સારારા કે માણસ જ્યાંસુધી વ્યવસાયી જીવનનો અનુભવ ન કરે ત્યાં સગી તેના વિકાસમાં ઉણપજ રહી જાય. જેઓ કર્મ ધધો કે શ્રમથીજ કર્મ બધન થશે તેમ માની દૂર રહે છે. તેઓ જોત જુઠ છે. ખરી રીતે કર્મધો, ધધોધો, કે શ્રમથીજ કર્મ જધન થવું નથી. આસક્તિથીજ થાય છે. જેમ સર્વની દાનું એર દાની લાઇએ તો એરી સર્વના કાખથી પશુ જોખમ નથી. તેમ આસક્તિ રૂપી એગેના કાખ નીકળી ગયા પછી કશોજ લાભ નથી. આસક્તિથી બીવાનું છે. શ્રમથી નહિ. આસક્તિથી દૂર રહી શ્રમ કરવાથી આનંદ જરૂર મળશે બાળક અને પ્રમાદથી નહિ મળે. શ્રમ વિના સાચો આનંદ નથી મળતો. (સ્વે દ્યે કર્મણ્યમિત્તઃ સંસિદ્ધિં લભતેનરઃ) માણસ પોતપોતાનાં કર્મમાં જોડાયો શકે સિદ્ધિને મેળવી શકે-છે. બાળ એ સુકર્મ (સુવ્યવસાય) ન કરે તો ઉલટો કુકર્મમાં પડી વ્યવાનો કે વિકલ્પ જન્ય પતન વહોરવાનો સંભવ રહે છે બાકી ખરું પૂજોતો શેલુવાર પશુ કર્મ વગર રહી શકાતુ

આ ઉપરથી મનદારા પણ કેટકેટલાં કર્મ બંધન થાય છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે. એટલે કાયિક કે વાયિક કર્મથી ડરવાનું નથી. પણ આસક્તિથીજ ડરવાનું છે. કેટલાક મુસ્ત અહિંસાપ્રેમી ગણાતા માણસો પણ આ વિવેક સમજતા નથી ત્યારે અનર્થ કરે છે. મોટીકામાં એક જૈન ગણાતાં બેન ખેતીમાં રસ લેતાં તેથી કુરુદિનશ લોકો એના એ કાર્વ માટે વિરોધ કરતા. પણ ખેતરાક ખાવામાં કાષ્ટ પણ વિરોધ નહોતો. ખેતીમાં પાપ, ખેતીજન્ય અનાજ ખાવામાં નહિ ! આતે કયો ધર્મ ? આવો ધર્મ કેણે શખ્યો છે ? જૈનધર્મ તો મહાન ઉદ્ધત છે. ખીજના અમનો ઉપયોગ આસક્તિ પૂર્વક લેવો અને તેનું પાપ અમજવી ઉપર ! આતો નર્થો અધર્મ છે. જૈનસૂત્રોએ સ્પષ્ટ કયું છે. ઉચે નીચે સર્વત્ર પાપ છે. પણ આસક્તિ હશે તો, નહિં તો કયાંયે નથી. રાજાએ લાખો માનવીના સંહારની શક્યતાવાળા યુદ્ધમાં સૈદ્ધાંતિક મુદ્દા ખાતર ભજતા. છતાં ધર્મે તેમાં બાધ નથી લીધો. ઉચ્ચ કર્તવ્ય સૂચન કર્યું છે. ગીતામાં વાસુદેવ જૈવોજ જૈનસૂત્રોમાં ચેટક રાજાનો હિસ્સો છે. ગીતાના વાસુદેવ તો ખાસ શત્રુ નથી લેતા, જ્યારે આતો શત્રુ પણ લે છે જે કે જૈનસૂત્રોમાં મુદ્ધમહિંસાની પણ મના જ છે પરંતુ કર્તવ્ય ખાતર થાય લાંક્ષ્યતા છે જ.

ચોરંદાના એક વીર બેન કહેતાં હતાં કે—“બળદ્યાણીમાં બળદનું દુઃખ નથી જોવાનું” પણ ધાણના યંત્રથી ઉપજતું બળદ ખૂણ અને જનમેકારીનું દુઃખ એ એમણે પ્રથમ સમજતું જોઈએ. એવી જ રીતે ધોણગાડી અને મોટરનું પણ વિચારી શકાય. ધોણને દુઃખ થાય એટલે માડીમાં ન બેસતાં મોટરમાં બેસતું જોઈએ આમ ધણા માને છે. પણ દીર્ઘ દૃષ્ટિએ વિચારતાં યંત્રથી મનુષ્ય અને જાનવરને કેટલો ફટકો પડે છે તે સહેજે સમજી શકાય તેવું છે. જાનવરોને ત્રામ ન પડે તે જોતું જ જોઈએ. ત્યુ તે ત્રાસથી ડરીને યંત્રના આશ્રય તો લેવાવો નજ જોઈએ. નહિ તો ઉલટો વધુ અનર્થ થાય. બળદ અને માણસ બન્ને પર યંત્રને લીધે પૂરો ફટકોજ પડે. ખાંડાની ધારપર ચાલતુ મુન્કેષ છે, તેમ કમ ક્ષેત્રના રસ્તા ઉપર ચાલતું પણ તેવું જ છે. પરંતુ જ્યારે એમ માની લેવાય કે “ખાવામાં પાપ, પાણી પીવામાં પાપ, ચાલવામાં પાપ, ખેતી કરવામાં પાપ, બધેજ પાપ છે;” તો પછી કરતુ શું ? આનો રસ્તો આપો છે કે જે વસ્તુથી નજ ચાલી શકે તેમ હોય લાં વિવેકશુદ્ધિ વાપરવી અને પછી ઉપયોગ કરવો એટલે પાપ બંધન ન થાય. બાકી કોઈ એમ કહે કે બાજમાં શું પાપ ? સદામાં શું પાપ ? શત્રુમાં ક્યાં તેની બંધી છે ? પણ તે કહેનાર બૂલે છે. જે શત્રુ પરિગ્રહનોજ લાભ કરમાવે છે, જ્યાં જીવારતી મના કરમાવે છે, લાં બાજ અને સદાની છૂટ હોયજ કેમ ? પૂર્વે કૃષિ, વાણિજ્ય, અને ગેસેલા મુખ્ય ધધાઓ હતા. અને તે પ્રાવઃ વિવેકના દાયમા હતા. આજે શ્રમ અને જ્ઞાન વચ્ચે દિવાલ ઉભી થઈ છે. જે તે બન્ને સધાય તો બેડો પાર થાય. શુદ્ધિ અને જ્ઞાન બેય જુદી વસ્તુ છે. રાધેલું ખાઈએ તો પાપ નહિ પણ રાધે તેને પાપ લાગે આ અજ્ઞાનમય શુદ્ધિ છે. પોતપોતાનો ધર્મ જીવસાય ચૂક એટલે તે ખીજને બોળ રૂપ રહ્યું પડે. એલું જ નરિ બટકે “ નારો નબોદ વાજે ”એ રૂઝ પ્રમાણે શરીર જાન અને આત્માને બચાડે છે. સમાજને અને દેશને પણ નુકલાન કરે છે. એનાં બળકો પંજુ એટી અનેક દોષતાળાં બને છે. આત્માને

લેવાની ટેક છે, હું “૧૩” ઉપરાંત ન લઉં” હાથ કહે તો તો લાવ પાડે જમડે !” તે ગમે તે યાઓ, પણ મારાથી વધુ નફો લેવાયજ નહિ. આ આદર્શ હિંદુઓ છે. આજ બાતનું કિંદાકરણ ચોરદાવાસી વીર અંબાલાલ માંધીનું ચર્ચા મૂકતાં અને સતોષ થાય છે. તેઓ બેથી ત્રણ હજાર લઘુભગની વસ્તીવાળા ગામમાં એક આનાના નફાથી પૂરતું પોષણ મેળવી શકે છે. રૂપિયા પોણા આનાથી એક આનો એ સામાન્ય રીતે બ્યાજબી નફો ગણાય. પરંતુ જ્યાંયે વેપારમાં તો શ્રમ થોડોજ હોવાથી લાંબાં એ નફો ધણો વધુ ગણાય. અને એક ગામડું કે જ્યાં વેપારી માટે હિંદુ નફો પણ આણે ગણાય. એટલે નાનું ગામડું કે મોટું શહેર એ બન્નેની વચ્ચેના ગામ માટે કે જ્યાં બેથી પાંચ હજારની વસ્તી હોય લાંબાં ઉપતો નફો થોડા ગણાય. બીજી રીતે જોતાં નિલ વપરાતા ખાદ્ય પદાર્થોમાં ઉપલો નફો થોડા ગણાય. વપરાતા પદાર્થોમાં તેથી પણ આણે ચાકી શકે. ખાદ્ય પદાર્થોમાં-જમડે તેવા પદાર્થોમાં ઘટ પૂરતો નફો વધારે લેવાય. શાક-ભાજીમાં મામડેથી લાવનાર વધુમાં વધુ એકના ઉપલ લઈ શકે. ઔષધિ તથા એવી દરિયાણી અમુક ચીજો બદલે અને થોડા પ્રમાણમાં ખપતી હોઈને તેમાં વધુમાં વધુ એકના ઉપલ લઈ શકાય. આજની દુનિયાના ભાવની જગત્તર વધવડતું કારણ સદો અને દરિયાઈ વચ્ચે તરવો છે. જે માણસ વેપારમાં નફાની પાછળ પૈસાનીજ દૃષ્ટિ નહિ પણ રનેહ અને સહકારની દૃષ્ટિ સાથે સખે તો ઉપલાં અનિષ્ટો દૂર થાય, અને ધંધાઓ આપોઆપ બંધ થાય. છતાં અકસ્માત બને તો ખેડૂત પણ જેમ આકાશી વૃત્તિપર જીવી કુશળ સહી લે છે તેમ તે પણ તેટલું સહી લે. વીમા કંપનીને લીધે વેપારી બેઠકદાર બને છે અને તે કંપનીઓ ધરતું કશુંજ આપી દેતી નથી (વતું) પ્રિમિયમ લઈ તેમાંથી પોતાનું ખર્ચ કાઢી લઈ અને આપે છે) એટલે તેમની જરૂર નથી. સમાજ પોતેજ પોતાના લાંકુ વધુ મુશ્કેલીમાં મૂકાયાં હોય તો તેવે વખતે મદદ કરે. આગળ આણું હતું જ.

(૧) સક્તિ કરતાં વધુ ખર્ચ કરનાર ઉદાહરણોને ઉધરે ચીજ આપવાનો ધંધો ન કરે.

આ પરથી મહાબળ, સદો, મહાવંત્ર, મહાનકાષોરી, એ જે આજના વ્યાપાર જગતનાં મહાન હાથો છે તે આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે. ખેડૂતની ખેતીની જમીન મંડાવવી કે તેમના કૃષિકાલન લેણામાં લેતાં તે લેવી પણ આદર્શ વ્યાપારીએ કરાય ગણવો જોઈએ. આમ થવાથી આજનો આર્થિક મૂંચડો મોટે ભાગે દૂર થશે. “તું સમાજના માટે વ્યવસાયક” જે સ્વાર્થને બદલે નિરવાહતા લાવી સ્વાર્થનો પરમાર્થ યસો તો ખોટી ભાવના આપોઆપ નૂટી પડશે. આ રીતે જોતાં અમના ત્રણ પ્રકાર કરી શકાય. (૧) હિંદુઓ (૨) કૃષિકા (૩) બૌદ્ધિકા. ગીતામાં તેને લક્ષ્યપોષ, કર્મયોગ, અને જ્ઞાનયોગ કહેવાય છે. આ ત્રણેનો સમન્વય સાધવો એ આજની મુખ્ય જરૂરિયાત છે.

જુદા જુદા ધંધાઓનો ખ્યાલ

“મુદિણી મુદ્ધમુચ્ચતે” —ધર કેતું ! સીનું. મતવજકે ધરના સંબંધમાં વધુ કાંઈ એ કરી શકે છે. માટે તે કાર્યમાં તેને સ્વતંત્રતા મળવી જોઈએ. તેમ મેવાના ક્ષેત્ર માટે અને સંબંધ માટે પણ સ્વતંત્રતા

પ્રથમ તે મહાન વૈજ્ઞાનિક ! જેણે તદ્દન વલુમૂલી ગણાતી છતાં આપણને માતાના ધાવણ જેવી માટીમાંથી શુદ્ધઆતમાંજ કેવી અદ્ભુત તાનકી, ઘડો, નળિયાં, ઇંટિ, વગેરે આપી. સુતારે વનનાં કાષ્ઠમાંથી સુંદર ઝોળાર આપ્યાં નહિ તો ખેતી કેમ ચાત ? ઘર કેમ બનત ? એ સુતારને વિશ્વકર્મા કહેવાતો. ખેડૂતે ખાવાનું આપ્યું એટલે તે જગતપાલક. મનુષ્યોનું રક્ષણ કરનાર રાજા તો નરપાલ પણ આતો જગતપાલ, વલુકર અને ચંપારે કપડાં-જોડા આપ્યાં માટે મહત્તર. આ બધાં વસવાયાં આપણને વસાવનાર. આમ આપણા એકેએક ધંધામાં ધર્મદષ્ટિ સમાયેલી હતી. આ વસવાયાને પૈસાની પડીગ નહોતી. પણ તેમનું માન હારના સમાજમાં ખૂબ હતું. છુએને લક્ષમડપમાં ચેરી પ્રથમ. એટલે પ્રજાપતિ પહેલા, અને તેથીય પહેલા ચાક વધાવા જવાની ક્રિયા. એકેએક સાધનમાં તેની યાદી. એ વસવાયાને ખૂબજ રાજી કરવાની દષ્ટિ હતી. આજે પણ ગામડામાં આ દષ્ટિ રહીખડી પણ રહી ગઈ છે. વસવાયાને તેઓ રીઝવવા બનતું કરે છે. જોકે વસવાયામાં પણ ધનલક્ષી પાળુજ આવી ગયું છે. વાળંદને દિક્ષા વખતે લાખો સૌનેયા કર્તવ્ય પરાયણતાની કદર તરીકે વ્યપાતા. એ ઉલ્લેખ જૈનશાસ્ત્રોમાં આવે છે.

સૌ પોતાપોતાનાં કર્તવ્યો બજાવતાં અને એ કર્તવ્યની તન, મન, અને સાધનથી માનભેર કદર પણ થતી. વહેંચણી અને બચતની ગોઠવણી કુદરતીજ થતી. એક બીજના ધંધા ઉપર એક બીજ તરાપ મારતા નહિ.

મહાયંત્રોનો વિરોધ.

ધંધાદારીઓ જતનનું :— જૈનશ્રેતાનાં પ્રમાણોદ્ધાર.

જૈનશ્રેતામાં સાતમા વ્રતમાં પંદર કર્માદાન બતાવ્યાં છે. તેમાં લુહારકર્મ, સુતારકર્મ, આદિનો નિષેધ છે. તેમાંથી હું એ અર્થ કહું છું કે સુતાર-લુહાર વગેરે વસવાયાંના ધંધાપર કોઈ તરાપ ન મારે ! અલક્ષત્રણ લાખ, દાંત, કેશ વગેરેના વેપારનો નિષેધ બતાવવામાં બીજા જીવોની દયા વગેરેની દષ્ટિ છે જ. પણ અનાજ દૂધ વગેરેનો નિષેધ નથી. કારણ કે તે અનિવાર્ય ધંધા છે. હુંતો આજે એમ માનું છું કે વિવેકી—પછી તે જૈન હોઈ ઈતર ધર્મી હો—તેનું કૃષિકાર્ય જો તે કેવળ સ્વાર્થદષ્ટિ ન રાખતાં કરે તો ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેથી જીવદયાની દષ્ટિએ પણ કાવઠો થાય. અને કૃષિકારને મૂડી તથા છુદ્દિની ઉણપ પડે છે તે પણ પૂરાય છે. કૃષિકાર ઉપર તરાપ નાખવા નહિ પણ ટેકો આપવા આ કાર્ય વિવેકી શુદ્ધચે પણ કરવુંજ ઘટે. બાળી કૃષિમાં પાપ ને વંત્રમાં—મહાવંત્રમાં—નહિ એતો મહાન અનર્થ છે જ. પાણીના ડીપામાં કાળજી રાખનાર એક જૈન મિલોના વંત્રમાં—મહાવંત્રમાં ટેકો આપે, મોરોસ્ટો કરે, મહાલ્વાજ લે, મોટી નધાખેરી કરે, આ બધું કેવળ માનસિક મહાન આસક્તિજ સ્વયં છે. અને તે મહારાજ એટલે મહાન દિંસાનું કારણ છે. પછી ભલે તે ધર્મની શક્તિ સુસ્ત પડે માનતો હોય. બે હજાર માણસ વંત્રદારા એક લાખ માણસનું કામ કરે છે. આથી ૯૮ હજારનો બોળે બોલો

સામે પૈસા-પણ બચે. દક્ષિણમાં ધંટીનો અને મશીનનો લોટ બે (જુદાં) લાવે વેચાય છે. આમ મૃદાલોગ, કાંતવું, વણવું વગેરે, ગ્રામલોગ અને કામળ સામકું વગેરે રાષ્ટ્રલોગ વિકસે તો સર્વદૃષ્ટિએ લાભજ થાય. મેં અમદાવાદમાં જવાહરનગરમાં એક કુટુંબ જોયું. સીપુરુષ, સસરો સાસુ, બેનભાઈ, સૌએ કામો-વહેચી લીધેલાં. સમયપર ધોતું, બાળાવત કરવી, કાંતવું, પાણી ભરવું, સ્વચ્છતા રાખવી, રાંધવું વગેરે સૌ સૌના વારા. પ્રાર્થનામાં નિયમિતતા સારી રહેણી. કરણી. બધું નાનો સરખો ધર્મદૃષ્ટિવાળો સમાજવાદ ! સરખાવો ! મોટર અને ગાડની મુસાફરી કરી આવેલાની સરખામણી કરો અને તમને માણુમ પડશે કે મોટરની-મુસાફરી કરી આવેલાના મોઢા ઉપર રથવાટ, ચિંતા, ઉતાવળ વગેરે કેટલાં છે ? જ્યારે ગાડની મુસાફરીવાળો નિરતિ આનંદથી દુહા લપકારતો આગ્યો હશે, એટલે ખુશમિજાજ હશે. આમ મહાપત્ર અને (ગાડને સામાન્યપત્ર ગણીએ તો) સામાન્યપત્ર વચ્ચે આટલું અંતર છે. અને પગપાળા પ્રવાસીની તો મોજ કાઢી જોરજ છે ! ધણું બસનેલું નિમિત્ત પણ યંત્રોજ બન્યાં છે. સહેરની મિલેના યંત્રપરના શ્રમજીવીઓ કમાવા છતાં એમનો મોજ બની બ્યાજખોર લોકોના કેટલા ત્રાસ વેડે છે !

મૂડી-શુદ્ધિ અને અમનાં મૂલ્ય

શ્રમ, શુદ્ધિ અને મૂડી એ ત્રણ વિના કાંઈ કાર્ય નાહી શકે નહિ. મનુષ્ય માત્રમાં આ છે. હોવાં જોઈએ. લાલે કાર્ધમાં એ વિશિષ્ટ તત્ત્વ હોય. પણ મજૂરીની કિંમત કે જે પહેલે નંબરે આવવી જોઈએ તેને બદલે તે છેલ્લે નંબરે મધ, અને મૂડી કે જે છેલ્લે નંબરે જવી જોઈએ તે પહેલે નંબરે મધ. આ બૂલ તવીજ જોઈએ.

અમજીવીની રીસતો જીવોઃ—

એક હાતજીવાળીનાં હાતજી ભેરાં હોય તો તેનાં પણ કસવાની ટેવ. સાક લેવા જતાં ત્યાંથી પણ સહેજ વધારે એજેનો રાજી ચવાની ટેવ. પણ બધાં મુગધમાં “ વહાઈડ વે લેવો ” જેવી ભમકાદાર કુબને બધ ત્યાં ગમે તેટલી વધારે કિંમત લખી હોય પણ આપી જ દેવાય. મૂડીવરને કસાય નહિ. એની નુદીઓ સામે આંખ મિચાય. એટલુંજ નહિ પણ ધર્મસ્તંભ ગણાતી સંસ્થા પણ મૂડીદાર ઉપર ઉદાર બને. તેની પીઠ આખે શુદ્ધ અને શ્રમજીવી વૈરને રૂપી થોડા પર આજુક મરણ તે પણ ધર્મ માની લે. ઉપરાંત ગિરનારના કુચર ઉપર માથે પોટલું લઈ મઝા મહેનતે આનાજ પૂડું પાડે તે શ્રમજીવી હલકા અને ડોળામાં ચાસખજીની કાપા મૂડીદાર ઉચો ! ગાદી ઉપર બેસી દુકમ કરનાર જો પછે પાંત્રલો તે ઉચો. અને પરમેવો વાળનાર હલકો. આવાં ઉગટાં મૂલ્યાંકન સુધારવાંજ નોઈએ ના ? શુદ્ધિજીવીએ પણ ધનદાસત્વ તગવું જોઈશે. આ બધું સાચો ધર્મજ કરશે.

જીવો ! શુદ્ધે રામચંદ્રને નાવડીમાં બેસાડી પાર ઉતાપ્યાં. આ કર્તવ્ય પરમણુતા અને શુદ્ધ પ્રેમ જોઈ રામ તેને બેડી પડ્યા. શુદ્ધ તો ચાંડાળ હતો રામ બધું આને શુંય આપી દઈ ! કેવી કૃતજ્ઞતા-કેટલે પ્રેમ બાવ ! આ રામાયણ પ્રગય વાચનાર-જઙ્ગમરી સ્વચ્છ શેરી રાખનારને કેમ બેડી ન શકે ! સહેરના

કરજ છે. તો પછી અમુક કાળ માટે આપવી ને પાછી લેવાની શરતે આપવી એમાં પાડ શાનો ? અને પાછું સાળિદક પાછા નહિ પણ ધનનું વ્યાજ લેવું એ તે ક્યાંની માનવતા ? માટે પ્રત્યક્ષ કક્ષાના સાધકોને સંગ્રહની જે છૂટ છે તે સંગ્રહ વધારવાની દષ્ટિથી નહિ પણ સાધનની-જરૂરિયાતનાં સાધનની-અપેક્ષા-એ જ છે. તેનું દાન પણ પોતાના જરૂરિયાતના સંબંધી દષ્ટિએ છે. માટે જ તેદાન ઉત્તમ છે. માટે તેણે પણ વ્યાજભાગ કરવોજ રહ્યો છે.

વ્યાજનાં અનિષ્ટ પરિણામો

(૧) આમ વ્યાજની પ્રથાથી સંગ્રહજનિત વેગ મળે છે. એ એકજ નહિ પણ બીજાં અનિષ્ટો આ પ્રમાણે છે :-

(૨) કશા પણ પરિશ્રમ વિના હસમનું અનાજ પેટમાં જવાથી દુર્લ્ભસનો અને દુષણો વધે છે.

(૩) માનવ જાતપર નાહકનો બોળે વધે છે. એક રૂપિયાનું ચક્રદિ વ્યાજ ગણીએ તો એક રૂપિયાના સો વર્ષે લાખ રૂપિયા થાય છે. એટલે કે તેણે આ નવાણું હજાર નવસો નવાણું નો બોળે માનવ જાતપર પાડ્યો અને આ બોળે પ્રાય : શ્રમજીવીપર જ પડે છે. એટલે શ્રમજીવી જાત ચગદાર્થ જાય છે. આ ચગદાર્થને ક્ષધિ તેને પોતાનો સામાજિક દરજ્જો જળવવા માટે અને પોતાના ગણતાનું પાલન પોષણ કરતાં શરીરશ્રમ ઉપરાંત મન, જીદિ અને આત્માને પણ એટલાં તો રાષ્ટ્રી રાખવા પડે કે તે આ ત્રણ ચૂકવવામાંથી જ હચો નથી આવતો. તો પછી તેના ઉપરનું તે વિશ્વત્રણ (વિશ્વમાં માનવ તરીકે જન્મ્યો માટે પરીપક્ષ દ્વારા વિશ્વત્રણ ચૂકવવું જોઈએ) અને કર્મત્રણ તો ક્યાંથી ચૂકવી શકે ?

(૪) સત્વેતન પદાર્થમાંથી જ જીદિ થાય એ કુદરતનું મહાસત્ર છે. જૈનસત્રમાં સજીવનું વર્ધન એ પણ એક લક્ષણ બતાવ્યું છે. આપે નાણુ જડ છે. તે પણ વર્ધન પામે એટલે કુદરતની વિશદતા થાય છે. માનવજાત વચ્ચે પરસ્પર સહકારનો સદ્મુલ્ય લોપાર્થ માનવી એકલપેટા ને અધીરો બને છે.

(૫) માનવીની કુદરતી શ્રમશક્તિ જીદિ થાય છે અને “ કર્માનુસારીણિ. ” જીદિ ન રહેવાથી તે જીદિ પણ વિકાસને બદલે પતનનો થંધ પકડે છે. આલો જીદિમાન પતિત પોતે પડે છે અને સમાજ તથા ધર્મસંસ્થાને પણ હાનિ પહોંચાડે છે. આ પાંચમાં બીજાં અનેક અનિષ્ટો કદાચી શકાશે.

વ્યાજભાગના લાભો

એક ઇમારતી લાકડાવાળા શેઠ યુવામહુસેન અબદુલકાદર સુસ્ત ઇસ્લામી હતા. સુસ્ત ઇસ્લામી એટલે માત્ર નિમાજ પઠનાર જ નહિ પણ નિમાજ પઢવા કરતાં વિરોધે એનો અમલ કરનાર જ હતા માટે જ હું સાચા અર્થમાં એમને સુસ્ત ઇસ્લામી કહ્યું. તેઓ વ્યાજ ન લેતા. વ્યાજને બદલે કોઈ સુખડી લે છે તે પણ તેઓ ન લેતા.

‘ અને તો આનું એક સુંદર પરિણામ એ લાગ્યું કે તેઓ સતત શ્રમજીવી રહ્યા. એમનાં બાળકો પણ બે તેઓ શ્રમજીવી ન હોત અને વ્યાજથી રકમ મળતી હોત તો વધુ ને વધુ વિવાસ તરફ જ દળન.

ૐ મૈયા

રાત્રિભોજન ત્યાગ

(મુખ્ય મુદ્દાઓ)

- (૧) દિન અને રાત્રિ વચ્ચેનું અંતર
- (૨) પખી અને રાત્રિ.
- (૩) રાત્રિભોજન ત્યાગ જીવ જંતુની દૃષ્ટિએ.
- (૪) રાત્રિભોજન ત્યાગ આશયની દૃષ્ટિએ.
- (૫) રાત્રિભોજન ત્યાગ વૈવિધ્ય દૃષ્ટિએ.
- (૬) રાત્રિભોજન ત્યાગ ધર્માધારની દૃષ્ટિએ.
- (૭) રાત્રિભોજન ત્યાગ આધ્યાત્મિક ખોરાકની દૃષ્ટિએ.
- (૮) ખેડૂત, વિદેશી ભોગાલિક રિથિન વગેરે દૃષ્ટિએ આ વ્રતની મર્યાદા.

રાત્રિભોજન ત્યાગ [સત્તરમું પ્રવચન]

વિશ્વવ્રતસ્ય ચિંતકવર્તનાં માતાઓ અને ભાષણો !

આજે વર્ગનું આ ઉદ્દેશ્ય પ્રવચન છે. આવતી કાલે ઉપસંહાર રૂપે બધા બાપ્પાનેનો સાર કહેવાશે. તમે જાણો છો કે વિશ્વવ્રતસ્ય એ સાધ્ય છે. સત્ય એ સાધ્ય છે. બ્રહ્મચર્ય એ એ કહેવાયું તે સાધકની પાત્રતા અંગે છે. સાધક એટલે સાધ્ય મેળવવા ઇચ્છે છે તેવી ભૂમિભ્રમણ. આવા સાધકને સાધ્ય પ્રતિ જવા માટે સાધન તો જોઈએ. તે સાધન માટે આવશ્યક મર્યાદા. વ્યવસાય-મર્યાદા બાજુ ત્યાગ વગેરે કહેવાયું છે.

આ રાત્રિભોજન ત્યાગ એ વ્રત બ્રહ્મચર્ય અને રાત્રિજીવન મર્યાદા એ બન્ને મુખ્ય વ્રતને ગદ્ય કર્તા છે. મારી, દબે ટાલરોટાળનાં વચ્ચે કહ્યું તો બીજાની સેવા કરવા નીકળે તે પહેલાં જેની ઉપર વ્રં બેઠો છું તેના ઉપરથી ઉતરી જ નહિ તો સેવા કરવાને બદલે ભોગારૂપ થઈ પડીશ. કુમેલા કરીશ. આ ઉપરથી સાધક અને સાધન બન્નેની વિચારણા પ્રથમ કરવી જરૂરી છે. એક માણસ ઘોડા પર બેસીને જતો હોય અને પછી બીજાને ભોળે લઈને જાય તો પાતાના માથા ઉપર મૂકે, તો પણ તે વજનતો ઘોડાને માથે જ પડવાનું છે. બીજાને ભોળે લેવા દેખાવારે પ્રથમ તો જે ઘોડા ઉપર તે બેઠો છે ત્યાંથી ઉતરી જવું જોઈએ. પછી એ બીજાને ભોળે પોતે નહિ લેતો ઘોડા ઉપર મૂકે તો પણ ઘોડાને વધુ ભાર નહિ ધારે અને જે પોતે જ તેટલો ભોળો નીચે ચાલીને લઈ લેશે તો ઘોડાને પણ ખૂબ ગડત મળશે. પ્રથમ તો દરેક સેવકે બંધુથી લેવું જોઈએ કે બીજાને ઉપયોગી થાય એ બીજી વાત છે, પરંતુ પોતે તો કાંઈને ભોગારૂપ નર્યાને આજ નિયમે ઘ. ત. એક માણસને એવી ઈચ્છા થઈ કે, હું સંસ્થા ચલાવવા માટે ઘન કરું. સેવા કરું. પરંતુ જે તે બીજેથી અનીનિતું લેતો હશે તો તેને ઘન નહિ કરી શકાય. એનો બીજેથી પાણીને વાપરે છે. ૫૦ શ. લાવીને ૫-૧૦ શ. આપે તેને ઘન કેવી રીતે કરી શકાય ? ૨૦ ગા. આપીને

જોવા રસ ટપકતો નથી આથી તે માતા તરતજ તેની પાસે આવીને નિરાશ હૃદયે આમ બોલતી બોલતી રડી પડે છે:—

“ રસહીન ધારા યદ્ કાં દવાહીન ચયો દૃષ્ઠઃ
નહિ તો ના બને આલું કહી માતા રડી પડી. ”

રાજા આ સાંભળી ચમકે છે. કૃષિકાર માતાના હૃદયની સરળતા અને સત્ય તેને પણ રડાવે છે, અને તે પોતાની ખૂશ કબૂલ કરીને સુધારે છે. વીધોટી વધારવાનો વિચાર માંડી વાળે છે અને કહે છે કે “ સુખી થાજો. ” માતા ફરી રસનો ખાલો ભરવા બળ્ય છે ને તરતજ પહેલાંની માફક શેરડીમાંથી સેર ફૂટે છે. ખાલો ભરાઈ બળ્ય છે. બરકત-તે આનું નામ. બરકતની પાછળ, સરળતા સત્ય, અને નીતિ વગેરેનો બળ્ય બાવ ભરેલો છે. આ બરકત ખોવાઈ છે. માટે જૈન પ્રતિક્રમણ વિધિમાં કહેવાય છે તેમ ગયા કાળનું પ્રતિક્રમણ, વર્તમાન કાળનો સંપર અને જીવિષ્ય કાળનાં પચ્ચખાણું કરવાં જોઈએ એટલે કે આજ સુધીની અનીતિની કમાણીને જ્યાંથી તે પાપ કરી મેળવ્યું હોય, ત્યાં પાછી વ્યાપવી જોઈએ. હવેથી પાપ કમાઈ ન લેવી જોઈએ અને વર્તમાન કાળે કરાના બવસાયમાં નીતિ છે કે કેમ ? તે વિચારવું જોઈએ. હવે રાત્રિભોજન વ્રત વિષય પર આવું.—

રાત્રિ અને દિવસ વચ્ચેનું અંતર

સૂર્યનાં પ્રકાશનાં કિરણોથીજ માનવજાત અને સર્પી જીવંત રહી શકે છે. સૂર્યના પ્રકાશ વગર જીવંત અશક્ય યદ્ પડે છે. અકાળે વાદળથી સૂર્યના કિરણો રોકાવાથી પણ ચિત્ત ઉપર જાણી અસર પડે છે. હિંદ સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે. એટલે દિવસ રાત્રિના સમયમાં લખિા ફેરફાર થતો નથી.

દિવસના ભાગમાં મુખ્યત્વે વેપાર, ખેતી, વગેરે અનેક પ્રકારના બવસાયો કરવાના હોય છે. અને એ બવસાયોમાંથી રાત્રિએ નિજત થવાનું હોય છે. મતલબકે દિવસ કામને માટે છે. રાત્રિ આરામને માટે છે. એટલા માટેજ કહ્યું છે કે :—

“ રાત્રે નિદ્રા છઠાડે કામ, ક્યારે બજથું સીતારામ. ”

પ્રજ્ઞિ અને નિજ્ઞિ જીવનમાં જોતજોત કચેલીજ છે. મતલબકે પ્રજ્ઞિ અને નિજ્ઞિ વિશ્વક્રિયામાં તાણાવાણાની જોમ છે. આકાશમાં રાત્રિએ ચંદ્ર તારા વગેરેનું સામ્રાજ્ય હોય છે. દિવસે સૂર્યમાં એ તારા ચંદ્ર વગેરે રૂપી ગયા હોય એમ લાગે છે.

પંખી અને રાત્રિ

રાત્રિએ શીતળતાનો ચંદ્રમંદ વાયુ લહરી રહ્યો હોય છે. પંખીઓ પોતપોતાના માળામાં આવી રહ્યાં હોય છે. જોકે વાગેળ આમચીડિયું અને ઘુલગો અપવાદ છે. તે રાત્રે પર્વટને નીકળે છે ને સર્પોદય પહેલાં પોતાના માળામાં આવીને જાળી બળ્ય છે. પણ સામાન્ય રીતે પંખીઓ દિવસના ભાગમાંજ પોતાની પ્રજ્ઞિઓ આટોપી લે છે. અને રાત્રિ પહેલાં કુદરતી રીતિજ માળામાં આવી ભરાઈ બળ્ય છે. પક્ષીઓની આ નૈસર્ગિક આદત પણ આપણે માટે રાત્રિભોજન નિષેધની સચક છે.

નરિ. જ્યારે વહેવા જમવાથી સાંજના હરવા કરવાનું મળે છે. આરોગ્ય સાધું રહે છે. સમય ખચે છે અને ખીજું દિવસે નિયમિત પોતાનું કામ ચાલુ કરી શકાય છે. આમ અનેકવિધ ફાયદાઓ રાત્રિ મહેલાં જમી લેવાથી થાય છે.

તેમને હું મારોજ અનુભવ કહું — જ્યારે હું મુખ્યમાં દાદરમાં રહેતો ને લાપખલા કામ કરવા જતો. દિવસે વહેલો જમતો તેથી કામ આટોપીને તરતજ જવો અને મને ઠીકઠીક સમય અને આરામ મળતો.

રાત્રિભોજન ત્યાગ ક્ષધાની દષ્ટિએ

આવીજ રીતે જો દુકાનનો મુખ્ય આણસ વહેલો જમતો હશે તો તેના પરિણામે દુકાન વહેલી બંધ કરી દેવામાં આવે તો સાથી ગુમાસ્તાઓને ઠીકઠીક રોકત મળે. માન દૈનિકજ કામ કરવાનું હોય તો અચૂક કલાક મર્યાદિત કુન્દરીજ થઈ જાય. એટલે કામ ઘણું થાય અને ગોંધાઈ જોણું રહેવું પડે. ગુમાસ્તા કામ દાની જરૂર ન પડે. રાત્રે કામ કરવા આગનારનું અને ઉત્સાહ જનક કાર્ય જાગેજ આપે છે તેથી કામમા મજા એવોજ સહીવાર આવે છે. દુકાન-મોડીરાતમુધી ઉઘાડી રાખવામાં આવે તો નીચેના કામ કરનારા માણસો લેાથપેાથ થઈ જાય છે. જોછએ તેવો આરામ મળતો નથી, અને સવારમાં પણ ગઇ રાતના થાકથી સ્ફૂર્તિ તાકાત ધરાવજ ન રહેવાથી એકંદરે તો એ દુકાન-પેઢીનેજ નુકસાન થાય છે. કિતાને વીજળી આપી તો એનો દુરુપયોગ થવા માંડયો એ કિશા દરેક શહેરો પ્રૂખ નહ્યાં છે. આખી રાતને દિવસ અવૃત્તિજ જોવા મળે છે. પછી મોડી રાતે તજાણમાં આમથી તેમ આજોટો તો પણ તેને ઉઘ નથી આવતી. ધમાધિયુ જીવન થઇ ગયું છે. ડોહટરોના ડોહ એતો સામાન્ય થઇ પડ્યા છે જ્યારે રાત્રિભોજન ત્યાગ પછી આરામ સહેજે મળે છે. નવરાશ મળે છે. પોતાના સાથીદારો કે નીચેના આણસને જૂટ મળે છે જ્યારે ધમાધિયા શહેરમા આરામ મળતો નથી સ્થાસ્ત થવા પછી શેડે પોતાના ગુમાસ્તાઓને જૂટા કરીજ દેવા જોછએ. જેથી પછીના સમયમા વળતા દિવસની સ્ફૂર્તિ અને તાકાત તેઓ મેળવી લે.

કૌટુંબિક ર્નેહ માટેનો સમય અને રાત્રિભોજન ત્યાગ

આપણ જીવન આજે જીવજ મારે વળી રહ્યું છે. કુટુંબ સાથેના પ્રેમ કેળવતો નવી દુરસદ મળે તોને ? આજે તો ધન એજ કૌટુંબિક પ્રેમ અને દના એજ તબીયત આમ બની ગયું છે પૂર્વે જ્યારે સાંજે વહેલું ભોજન કરીને હરતા હરતા, કુટુંબ સાથેના માણસો સાથે મળવાનો-વાતચીતનો સમય મળતો ડોસીઓ બાજકેને વાર્તાદારા સંસ્કાર પાતા. કુટુંબના ફેસવાઓ પતાવનાં મનજમા બોળે હજોતો રહેતો કેવો એ રસ ભર્યો કૌટુંબિક ર્નેહ !

રાત્રિભોજન ત્યાગ આધ્યાત્મિક ખોરાકની દષ્ટિએ

જ્યારે આપણે શારીરિક દાર્શિક ને બૌદ્ધિક ત્રણે પ્રકારના ખોરાક મેળવીને આધ્યાત્મિક યોગ મેળવવા રાત્રિભોજન ત્યાગીને સ્થાસ્ત પછી તુરત ને પ્રભાતે અનુ પ્રાર્થના કરીએ, ને પછી જ્ઞાન ચર્ચા રનાધ્યાય કરીએ તો તે ગાહેનો સમય રહે છે ગત્રે પહેલુ જાદ પ્રા. ગૌન સેરુ વાળીનો સત્રક કરવો જેથી વળતે દિવસે

ખતી ન કરે તે રાત્રે બોજન તો કેમ કરે ! પરંતુ- આજે તો ખાસ કરીને વીજળીખતીવાળા મકાનમાં રહેતા નાના બાળકોને આટલી નાની ઉંમરે પણ ચમ્પા ! નવાઈ લાગે છે. પૂર્વના વડવાઓ તો રાત્રે દીવો જુરૂર પૂરતોજ વાપરતા. જ્યારે આજે તો ફ્લૂ ઇલેક્ટ્રિક આંપ દબાવી કે બતી ! રાત્રે ખાવાનું, વાંચવાનું, શ્રવણનું, ગમ્મતો કરવાની ! કહો બાકી શું રહ્યું !

મીઠો આજે કુસ્તી જીતી જીવી રહ્યા છે અને તેથીજ તેઓમાં આંખનું તેજ વધારે રહેલું છે. આપણે પણ જ્ઞાનમય જીવન જીવીએ-કુદરતમય જીવન જીવીએ, તો આપણી મન-તનની તંદુરસ્તી તેનાથી કદાચ વધુ સુંદર બનશે.

જે કે આજે તો પેટ્રોલ અને વીજળીના દીવાઓ ઉપર કામ સંભોગોએજ મૂકીને ચેતવણી આપી છે. તેનો ઉપયોગ કરતાં શીખી લેજો વિજ્ઞાન ઉપયોગ અર્થે અને તો ધર્મ્ય છે. ઉપયોગાર્થે અને તો ધર્મ્ય મટી જાય છે. તે ઉપર કહેવાઈજ ગયું છે. જ્યાં પુનરુદ્ધિથી કહું કે-એકૂન અને વિદેશીઓ માટે કદાચ પરિસ્થિતિને કીધી આ વત અશક્ય થઈ પડે તો તેમાં મર્યાદિત દૂરને અવકાશ છેજ.

આમ રાત્રિભોજન લાગના કામદાઓ ધણા છે. આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ, ધાર્મિક દષ્ટિએ, વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ, શારીરિક દષ્ટિએ, જોમ અનેક રીતે છે. માટે જેમ બને તેમ તે સકય બનાવવા પ્રયત્ન કરશો તો. ‘બ્રહ્મચર્ય’ વ્રતને વેગ મળશે તથા માલિકીહુકમ મર્યાદિત વ્રતમાં પણ મદદ મળશે.

॥ ॐ સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે ॥

“ સંત બાલ ”

પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭	૫	જવાબદારી	જવાબદારીનું	૨૩	૧૫	—	પાટુતિક
૧૭	૯	ઉગવતો	ઉગવાતો	૨૩	૧૯	હયુ	હયું
૧૭	૧૨	આશ્રમવસી	આશ્રમવસી	૨૩	૨૧	—	કરીને
		ઓને	ઓને	૨૫	૫	ચોવિંથી	ચોવીસી
૧૭	૧૩	જયંતનો	જયંતનો	૨૪	૬	સનાતનની	સનાતની
૧૭	૧૪	સેવાક્ષેત્રથી	સેવાક્ષેત્રનું	૨૪	૧૦	સેક્ટેન્ડ	સેક્ટકેન્ડ
૧૭	૧૬	સેવક્ષેત્રની	સેનાક્ષેત્રની	૨૪	૧૨	નિલુપ	નિલુપ
૧૭	૧૭	ચોડાજ	ચોડાજ	૨૪	૨૦	ધટત	ધટિત
૧૭	૧૭	તેમનાં	તેમના	૨૫	૫	શેધતું	શેધવુ
૧૭	૧૮	માતા	મામા	૨૫	૧૪	અનુકુળ	અનુકુળ
૧૭	૧૮	એમનામાં	એમનામાં	૨૫	૧૭	ખાસિયતોનો	ખાસિયતોનો
૧૭	૧૮	એછી	એછી	૨૫	૨૦	જૂનીનો	જૂનીનો
૧૭	૧૯	બેલો	બોલો	૨૫	૨૫	માન્યતાએની	માન્યતાએની
૧૭	૨૦	આમોભતિમાં	આમોભતિમાં	૨૫	ઉદ્દેશી બીજી	અન	અને
૧૭	૨૬	બાળકવત	બાળકવત	૨૬	૧	વરસાદ	વરસાદ
૧૯	૨	મત	મત	૨૬	૨	—	એવીજ
૧૯	૧૦	એકંદરે	એકંદરે	૨૬	૫	જીવનમાં	જીવનમાં
૧૯	૧૮	કાપને	કાપને	૨૬	૬	જૂનને	જૂનને
૨૦	૧૨	વગની	વર્ગની	૨૬	૮	વિશ્વાસની	વિશ્વાસની
૨૦	૧૪	પોતાને	પોતાને	૨૬	૯	સંપૂર્ણ	સંપૂર્ણ
૨૦	૧૭	હાદ	હાદ	૨૬	૧૨	ગજઅદ્રે	ગજઅદ્રે
૨૦	૧૭	અયુભક્ષમાંતો	અયુભાઈમાંતો	૨૬	૨૦	ક્ષેત્રવશુદ્ધિ	ક્ષેત્રવિશુદ્ધિ
૨૦	૧૯	સોથી	સોથી	૨૬	૨૩	—	બેમે
૨૦	૨૪	લીધુ	લીધુ	૨૭	૧	મટે	મટે
૨૦	૨૭	અંગે	અંગે	૨૭	૪	અવિનાશી	અવિનાશી
૨૦	૨૮	વર્ગ	વર્ગની	૨૭	૫	તરવોને	તરવોને
૨૧	ઉદ્દેશી બીજી	વખાગેદી	લખાગેદી	૨૭	૧૭	પાણે છે	પગાય છે
૨૨	૨	ભવના	ભાવના	૨૭	૮	જાપની	જાપાની
૨૨	૧૩	પ્રચન	પ્રચન	૨૭	૧૪	મિત્રમલેકાને	મિત્રમાલિકાને
૨૨	૧૫	શાંતિગળવે ?	શાંતિગળવે ?	૨૭	૧૯	—	ઉમેડવો
૨૨	૨૦	આપણેમાં	આપણામાં	૨૭	૧૯	ફેટી	ફેટી
૨૩	૨	અસ્થાની	અસ્થાની	૨૮	૧૫	અહિસા	અહિસા
૨૩	૫૮	હર	હર	૨૮	૧૭	પરિવર્તન	પરિવર્તન
૨૩	૧૯	સ્થિતિ	સ્થિતિ	૨૮	૨૦	અનુસરીને	અનુસરીને

૫૯	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	૫૯	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩	૨૯	દીલ	દિલ	૫૨	૧૭	કુતરાને	કુતરાને
૪૪	૧	મુખ્યા	સુખ્યા	૫૩	૨૨	પિપળા	પીપળા
"	૨	ઉડું	ઉડું	૫૩	૨૯	કલપ્યા	કલપ્યા
"	૯	શિયોને	શિયોએ	૫૪	૧૮	નકો	નકો
"	૧૧	મુખ્યા	મુખ્યા	૫૫	૨	વીના	વિના
"	૨૧	સો	સો	૫૭	૯	એમથી	એમથી
"	૨૭	એતત	એતત	૫૭	૧૨	સવચ્છને	સર્વચ્છને
૪૫	૧૩	ભતિય	ભતિય	૫૭	૧૫	કક્ષના	કક્ષના
"	૧૬	સીકિશર	સીકિશર	૫૭	૧૬	ઉડું	ઉમડું
"	૨૪	આંતરીક	આંતરિક	૫૭	૨૩	સંશોધન	સંશોધન
"	૨૪	મયીની	મયિની	૫૮	૧૫	ઉમાડી	ઉમાડી
"	૨૫	અગ્રક	અગ્રક	૫૮	૧૯	અવિત્ર	પવિત્ર
"	૨૬	વિધ	વીધ	૫૮	૨૪	વાતસલ્ય	વાતસલ્ય
૪૬	૧	આપણે	આપણે	૫૮	૨૫	ભતાને	ભત્તાને
"	૧૪	સીનોમ	(સી નોમ)	૫૯	૧	અર્થના	આર્થના
"	૧૬	માથુ	માથુ	૬૦	૨	ન્યાસુધી	ન્યાસુધી
"	૨૬	માનસાભાતા, સ્તેષા	માનસા ભાતા સ્તેષા	૬૦	૨	લાસુધી	લાસુધી
"	૨૬	ધમિ	ધમિ	૬૦	૦	—	વિમસ
૪૭	૨૮	કેકો	કેકો	૬૦	૮	લાસુધી	લાસુધી
"	૨૮	ધાય	ધાય	૬૦	૧૨	સંસ્કરો	સંસ્કરો
૪૮	૧	ભયું	ભયું	૬૦	૧૫	આદર્શ	આદર્શ
૪૯	૧૪	કેમ નિચ્છો	કેમનિચ્છો	૬૦	૧૬	બધા	બધા
"	૧૫	બાળને	બાળને	૬૦	૧૭	સુદ	સુદ
"	૧૬	પારકાનુ	પારકાનુ	૬૦	૨૧	દુષ્ટન	દુષ્ટન
"	૨૧	દોષપતિ	દોષપતિ	૬૦	૨૮	ક્ષત્રિયોને	ક્ષત્રિયોને
૫૦	૧૭	કુદર્ત	કુદર્ત	૬૧	૪	મથુવનુ	મથુવાનુ
"	૧૯	તારોએ	તારો એ	૬૧	૮	ત્રિશાના	ત્રિશના
"	૨૧	નીરસનાનો	નીરસનાનો	૬૧	૧૮	અભેત્પતિ	અભેત્પતિ
૫૧	૭	મોહાદિનો	મોહાદિનો	૬૧	૨૩	બાપારીને	બાપારી ને
૫૧	૨૧	અગ્રે	અગ્રે	૬૨	૯	દમ	દમ
૫૧	૧૮	કર્મકૌશલ	કર્મકૌશલ	૬૨	૬	તપ યૌચ	તપ યૌચ
૫૨	૮	બેગક	બેગક	૬૨	૧૫	આપતા	આપતાં
૫૨	૯	મરી	મરી	૬૨	૧૫	નદી	નદી
૫૨	૧૬	કેદુ	કેદુ	૬૨	૧૫	મળનુ	મળનુ

ક્રમ	અર્થ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	ક્રમ	અર્થ	શુદ્ધ
૧૦	ખિમારી	ખીમારી	૯૩	૧૮	સ્વદેશીનૃત	સ્વદેશીનૃત
૧૮	—	શિયાળનું	"	૧૯	ગાંધીજી એ	ગાંધીજીએ
૨૯	નિંદ્રાવત	નિદ્રાવત	૯૪	૩	પૂણ્ય	પૂર્ણ
૧	ઉડા	ઉડા	"	૮	લોકોને	લોકોને
૧	કુટુંબને	કુટુંબને	"	૯	રચનાતક	રચનાતક
૨	પહેચે	પહેચે	"	૨૩	મુસલમાન	મુસલમાન
૩	મુંગા	મુંગા	૯૫	૧	—	નમોઉવજાપાણ્ય
૧૯	જસસહાયકકંડ	જસસહાયકકંડ			પહેલાં નમો	આપરિયાણ્ય નોષએ.
૨૭	પૂ રાપૂરા	પૂરપૂરા	"	૧૭	કંચુ ?	કંચું ?
૬	રહેતો	રહેતો	૯૬	૧૦	વહિયા	વહિયા
૭	મજૂરીની	મજૂરીની	૯૭	૧૦	નરસીંહ	નરસિંહ
૨૧	વિહણાં	વિહણાં	૯૮	૧૧	આવડતું	આવડતું
૨૪	સચે ?	સચે ?	"	૨૩	અશ્વધાની	અશ્વધાની
૧	સંપત્તિ	સંપત્તિ	"	૨૬	અધાણુ	અધાણુ
૩	સપટ	સપટ	૯૯	૧૬	હાની ?	હાની ?
૧૧	મીઝખાની	મિઝખાની	૧૦૦	૧૧	નરસિંહ	નરસિંહ
૧૫	દાતર	દાતાર	"	૧૫	જનમયો	જનમયો
૨	રથળાઓ	રથળા	"	૨૦	કેઈ	કેઈ
૫	કમનસીખીનો	કમનસીખીનો	૧૦૨	૧૦	ચહુદી	ચહુદી
૬	વેણુ	વેણુ	"	૨૭	નહિં	નહિ
૮	સાંઘીડા	સાંઘીડા	૧૦૩	૬	ખીશ્વાવાળા	ખીશ્વાવાળા
૯	(અહીંતો)	(અહીંતો)	"	૧૦	માંખણ	માંખણ
૩૦	ખપાડવાની	ખપાડવાની	"	૧૩	ધ્રુવકાંટાને	ધ્રુવકાંટાને
૧૪	તેડુ	તેડું	૧૦૩	૧૪	મેગનેટ	મેગનેટ
૧૦	ખધકર્તા	ખધકર્તા	૧૦૪	૧	ઝોકનો	ઝોક તો
૧૦	ઉચટી	ઉચટી	"	૧૧	ચહુદી	ચહુદી
૨૬	પમે	પમે	૧૦૫	૨	સમૃતિ	સમૃતિ
૧	પરહાર	પરિહાર	"	૨૭	બ્યાખાન	બ્યાખાન
૮	ખપસુધી	ખપસુધી	૧૦૬	૨૦	માત્રમા	માત્રમા
૧૭	સમવય	સમવય	૧૦૭	૧૫	દુખીનથી	દુખીનથી
૧૯	જાનમદેનતન	જાનમદેનતને	"	૨૪	કુખી	કુખી
૨૮	છતાં	છતાં	૧૦૮	૩	ઝોકસજ	ઝોકસ
૧૨	ઝોણુ	ઝોણુ	"	૩૩	કેવો	કેવો
૨૫	સૌંદર્ય	સૌંદર્ય	"	૨૫	કેવો	કેવો પાસે

પૃષ્ઠ	લાઘન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લાઘન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩૭	૪	નાગરતો	નાગર તો	૧૪૦	૧૧	—	ન ખાવાનું
૧૩૭	૬	—	નાગરતો	૧૪૦	૧૩	—	કરી તો
૧૩૭	૮	અકચરીત	અકચરિત	૧૪૦	૧૪	રાશકત	સરાકત
૧૩૭	૧૧	લાવ	લાવ	૧૪૦	૧૬	નિયમેથી	નિયમેથી
૧૩૭	૧૩	ખાત-ખાતાં	ખાતાં-ખાતાં	૧૪૦	૨૫	—	હાનિ
૧૩૭	૧૩	—	જોયા	૧૪૦	૨૬	—	ચિત્તવતા
૧૩૭	૧૪	વરવાર	વરવાર	૧૪૧	૧૧	હુકો	હોકો
૧૩૭	૧૫	—	ચોથી	૧૪૧	૧૬	મટે	માટે
૧૩૭	૧૬	રણખાદ	રણા ખાદ	૧૪૧	૨૨	ધોરાતિધોર	ધોરાતિધોર
૧૩૭	૧૮	—	ખોળવાનું	૧૪૨	૨	ખિનવી	ખીનવી
૧૩૭	૧૮	મૂળસ્વાદ	મૂળસ્વાદ	૧૪૨	૧૦	—	વિવેક
૧૩૭	૨૦	—	ખોળું છું	૧૪૨	૨૮	ખુએ	ખોએ
૧૩૭	૨૦	—	ખાવાની	૧૪૨	૨૮	—	સત્યવત્તાનાં
૧૩૭	૨૨	ઊટ	ઊટ	૧૪૩	૬	દુષ્ણેને	દુષ્ણેને
૧૩૭	૨૭	ફળે	ફળો	૧૪૩	૮	દો	દો
૧૩૭	૨૮	તામસિક	તામસિક	૧૪૩	૧૦	અનુકળ	અનુકળ
૧૩૭	૨૮	—	ખોરાકમાં	૧૪૩	૧૭	ક્રિતિ	(ન નોંધ્યો)
૧૩૮	૭	છાપનાર	છાપનાર	૧૪૩	૧૭	ટોકા	ટોકા
૧૩૮	૧૦	—	ખાવના	૧૪૩	૧૮	માંસાહરીઓ	માંસાહરીઓ
૧૩૮	૧૪	સતા	સરતા	૧૪૩	૨૧	વર્જ્ય	વર્જ્ય
૧૩૮	૧	જીતાવા	જિતવા	૧૪૩	૨૨	હીરાનુમા	હીરાહીટો
૧૩૮	૧	કાપિક	કાપિક	૧૪૩	૨૩	શાનુગન	વ શાનુગત
૧૩૮	૨	બીટકુલ	બિટકુલ	૧૪૪	૨	અસરે	અસારે
૧૩૮	૩	નિર્મિતિઓ	નિર્મિતિઓ	૧૪૪	૩	—	મૂખમરણે
૧૩૮	૮	જ્ઞાનચર્ચના	જ્ઞાનચર્ચના	૧૪૪	૪	વેશ્યગમનદારા	વેશ્યાગમનદારા
૧૩૮	૧૧	—	રાત્રે	૧૪૪	૫	—	હાનિ તો
૧૩૮	૧૪	નોંધ્યો	નોંધ્યો	૧૪૪	૭	પ્રોત્સાહન	પ્રોત્સાહન
૧૩૮	૧૫	નિવડે છે	નીવડે છે	૧૪૪	૨૨	ગુપ્તા	ગુપ્તા
૧૩૮	૨૨	કટિખંધ	કટિખંધ	૧૪૪	૨૬	લાની	લાની
૧૩૮	૨૩	ઉપ	ઉપ	૧૪૪	૨૬	અહી	અહીં
૧૩૮	૨૬	પરદરી	પરદરિ	૧૪૫	૧	દુખદ	દુઃખદ
૧૪૦	૪	—	માથ છે	૧૪૫	૧	પરણામ	પરિણામ
૧૪૦	૬	—	કરવો	૧૪૫	૫	મસાદાર	માંસાદાર
૧૪૦	૧૧	—	અરિત્રાનું	૧૪૫	૮	ફતરો	ફતરો

પૃષ્ઠ	લાઘવન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લાઘવન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩૭	૪	નાગરતો	નાગર તો	૧૪૦	૧૧	—	ન ખાવાનું
૧૩૭	૬	—	નાગરતો	૧૪૦	૧૩	—	કરી તો
૧૩૭	૮	ચક્રચક્રીત	ચક્રચક્રિત	૧૪૦	૧૪	શક્રકત	સશક્રત
૧૩૭	૧૧	લાવ	લાવ	૧૪૦	૧૬	નિયમેથી	નિયમોથી
૧૩૭	૧૩	ખાત-ખાતાં	ખાતાં-ખાતાં	૧૪૦	૨૫	—	હાનિ
૧૩૭	૧૩	—	જોયા	૧૪૦	૨૬	—	વિજયના
૧૩૭	૧૪	વરંવાર	વારંવાર	૧૪૧	૧૧	હુકા	હોકા
૧૩૭	૧૫	—	ચોથી	૧૪૧	૧૬	મટે	માટે
૧૩૭	૧૬	રથાયાદ	રથા બાદ	૧૪૧	૨૨	ધોરાતિમેર	ધોરાતિધોર
૧૩૭	૧૬	—	ભોળવાનું	૧૪૨	૨	છિનવી	છીનવી
૧૩૭	૧૬	મૂળસ્વદ	મૂળસ્વાદ	૧૪૨	૧૦	—	વિવેક
૧૩૭	૨૦	—	બોળું છું	૧૪૨	૨૯	પ્રુએ	ખોએ
૧૩૭	૨૦	—	ખાવાની	૧૪૨	૨૯	—	સત્યપત્નનાં
૧૩૭	૨૨	હોટ	હોટ	૧૪૩	૬	દુષ્ણેને	દુષ્ણેને
૧૩૭	૨૭	ફોળે	ફોળે	૧૪૩	૯	હો	હાઠે
૧૩૭	૨૯	તામાસક	તામસિક	૧૪૩	૧૦	અનુકૂળ	અનુકૂળ
૧૩૭	૨૯	—	ખોરાકમાં	૧૪૩	૧૭	કતિ	(ન જોઈએ)
૧૩૮	૭	છાંડનાર	છાંડાવનાર	૧૪૩	૧૭	ટકા	ટકા
૧૩૮	૧૦	—	ગાયના	૧૪૩	૧૮	માંસાહરીઓ	માંસાહારીઓ
૧૩૮	૧૪	સના	સરતા	૧૪૩	૨૧	વર્જ્ય	વર્જ્ય
૧૩૯	૧	છતાવા	ગ્રિતવા	૧૪૩	૨૨	હીરાનુમા	હીરાહટિ
૧૩૯	૧	કાષિક	કાષિક	૧૪૩	૨૩	શાનુગ	વંશાનુગત
૧૩૯	૨	બીટકુલ	ગિટકુલ	૧૪૪	૨	અસરે	અસારે
૧૩૯	૩	નિમિત્તો	નિમિત્તો	૧૪૪	૩	—	ખૂબમરણે
૧૩૯	૮	અભ્યર્ચના	અભ્યર્ચના	૧૪૪	૪	નેત્રમનદારા	નેત્રમનદારા
૧૩૯	૧૧	—	રાત્રે	૧૪૪	૫	—	હાનિ તો
૧૩૯	૧૪	ભેદ્ય	ભેદ્ય	૧૪૪	૭	પ્રોત્સાહન	પ્રોત્સાહન
૧૩૯	૧૫	નીવડે છે	નીવડે છે	૧૪૪	૨૨	શૂયા	શૂયા
૧૩૯	૨૨	કટિમધ્ય	કટિમધ્ય	૧૪૪	૨૬	લાની	લાંની
૧૩૯	૨૩	ઉપ	ઉપ	૧૪૪	૨૬	અદી	અદી
૧૩૯	૨૬	પરદરી	પરદરિ	૧૪૫	૧	દુખદ	દુઃખદ
૧૪૦	૪	—	માય છે	૧૪૫	૧	પરણામ	પરિણામ
૧૪૦	૬	—	કરવો	૧૪૫	૫	માંસાદાર	માંસાદાર
૧૪૦	૧૧	—	ચરિત્રાનું	૧૪૫	૮	કૃત્ય	કૃત્ય

પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૧	૧	મટે	મટે	૧૫૮	૨૬	આર આસુ ઓર આંસુ	
૧૫૫	૭	નિધન	નિધન	૧૫૯	૪	સઝઝ	સઝઝ
"	૧૩	રધૂ	રોધૂ	૧૬૦	૧	સંતાને ને	સંતાનેને
"	૧	હોશ	હોંશ	૧૬૦	૨	ભડુઓ	ભાંડુઓ
૧૫૫	૧૮	મઝ	માંઝ	૧૬૦	૭	કલ્પન છે	કલ્પના છે
૧૫૫	૨૧	સાત	સાત	૧૬૦	૧૮	િમે	વિમે
"	૨૬	બીમઓ	બીમાઓ	૧૬૧	૨૨	બાંધું	બાંધું
"	૨૮	બીમનેજ	બીમાનેજ	૧૬૮	૪	મોઠા	મોઠો
૧૫૬	૪	નાકામથી	નાકામાંથી	૧૬૯	૪	કુરુવિશ	કુરુવિશ
૧૫૬	૯	ગોઝરા	ગોઝારા	૧૭૩ ૧૬	ધંધાદારીઓ	જતનનું	ધંધાદારીઓનું જતન
"	૧૦	રોટી	રોટી	૧૭૪ ૨	જ્યમકાસનારાયણ		જ્યમકાસનારાયણ
"	૨૩	જરૂરી	જરૂરી	૧૭૫	૨૧	મિયાય	મિયાય
૧૫૭	૬	જેનાં	જેના	૧૭૫	૨૮	કેટલો	કેટલો
૧૫૮	૧૮	મધું	મધું	૧૭૬	૧૮	ધધો	ધધો
"	૧૯	જેઓ	જેઓ	૧૮૦	૬	મેઠા છે	મેઠા છે.
"	૨૫	બાવણ	બાવાણ	૧૮૧	૩	ધારા	ધરા

॥ ઐ મૈયા ॥